

Хмельницький національний університет
Кафедра слов'янської філології

СЛАВІСТИЧНІ СТУДІЇ:
ЛІНГВІСТИКА,
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО, ДИДАКТИКА

Випуск п'ятнадцятий

Хмельницький 2024

Хмельницький національний університет

Кафедра слов'янської філології

**СЛАВІСТИЧНІ СТУДІЇ:
ЛІНГВІСТИКА,
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО, ДИДАКТИКА**

Збірник наукових праць

Випуск п'ятнадцятий

Хмельницький

2024

УДК 811.161.2'42:82:81

С 47

Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика : збірник наукових праць. Голова редколегії Н. В. Подлевська; відповідальна за випуск Н. М. Торчинська. Хмельницький, 2024. Випуск 15. 399 с.

Рекомендовано до друку на засіданні кафедри слов'янської філології (протокол № 8 від 19 березня 2024 року)

Редакційна колегія:

Подлевська Н. В., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету (голова редколегії);

Торчинська Н. М., кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету, (відповідальна за випуск);

Мороз Т. О., доктор філософії в галузі знань «Гуманітарні науки», викладач кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету;

Ніколаєнко Л. І., кандидат філологічних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник відділу слов'янських мов Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України;

Осіпчук Г. В., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики, зарубіжної літератури та журналістики Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Совтис Н. М., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету;

Станіславова Л. Л., кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету;

Торчинський М. М., доктор філологічних наук, професор кафедри української філології Хмельницького національного університету.

© Автори статей, 2024

© Хмельницький національний університет, 2024

ЗМІСТ

ВСТУП. Міжкультурна комунікація і взаємодія в сучасному освітньому просторі	7
АБРАМОВИЧ Неля. Дослідження лінгвістичного аспекту художніх творів у процесі навчання української літератури: експериментальна методика та аналіз	11
АНТОНІК Тетяна. Групи соматичної лексики у творчості Віслави Шимборської	18
БАЛИЦЬКА Регіна. Сертифікат із польської мови на рівень С1: можливості та перспективи	25
БЕНЬ Олена. Виховання дружніх стосунків між дітьми дошкільного віку у процесі спілкування	30
ВОДЯНИЦЬКА Діана. Вияви конотації повнозначних слів у текстах української газетної періодики довоєнного періоду в Україні	36
ВОЙТАЛЮК Світлана. Лінгводидактичні підходи у формуванні правописної компетентності майбутніх учителів польської мови	52
ГАЛГАН Катерина. Класифікації перекладацьких трансформацій у сучасній лінгвістиці	58
ГОРБАЧ Марина. Зміст поняття <i>людина</i> в польській афористиці XVIII–XX ст.	66
ГРИГОРЕНКО Марія. Світ очима дитини в оповіданні «Янко-музикант» Генрика Сенкевича	75
ГУМЕНЮК Яніна. Типологія підмета в польській та українській мовах (на матеріалі повісті Генрика Сенкевича « <i>Za chlebem</i> »)	83
ДАВИДЧЕНКО Інна. Лінгвокультурологічний аспект перекладацького коментування художніх та наукових текстів	91
ДОБРОВОЛЬСЬКА Лариса. Типи онімів і методи їх перекладу польською та українською мовами (на прикладі роману Френсіс Бернет «Маленька принцеса»)	98

ДЬЯЧЕНКО Ольга. Гендерні стереотипи в сучасних ЗМІ і вплив війни на гендерні ролі в українському суспільстві та медіа	107
ДЯЧОК Анастасія. Мовні засоби актуалізації емоції <i>страх</i> у романі Марії Матіос «Щоденник страченої»	114
ЗЕЙДА Іванна. Теоретичні особливості вивчення авторських новотворів у сучасній військовій поезії	122
КИСЕЛИЦЯ Вікторія, ТОРЧИНСЬКИЙ Михайло, ТОРЧИНСЬКА Наталія. Власні назви галактик: структура, словотвір, мотивація	130
КОВАЛЬ Марина. Роль соціокультурної компетентності під час вивчення польської мови	145
КОЛЕСНИКОВА Юлія. Формування загальнокультурної компетентності засобами інтегрованого навчання: виклики, можливості, перспективи	150
КОМАРИЦЬКА Ольга. Станіслав Дубіш як видатний представник сучасного польського мовознавства	157
КОРОБЕНКО Тетяна. Мовна гра у віршах для дітей Юліана Тувіма	163
КРАВЕЦЬ Руслан. Міжкультурна комунікація у контексті іншомовної підготовки здобувачів вищої освіти	170
КРАМАР Володимир. Сучасне перекладознавство: від лінгвістичних корпусів до прагматичних стратегій	179
КУЧЕРЕНКО Ірина. Дискурс як процес взаємодії учасників комунікації	186
ЛЬВОВА Анетта. Teatralna strona twórczości A. Fredry	192
МАЗУР Тетяна. Прислів'я із компонентами багатий / бідний, багатство / бідність (на матеріалі польської та української мов)	201
МАЛИК Валентина. Іншомовна комунікативна культура як запорука взаємодії культур у світовому просторі	213

МОСІЙЧУК Валентина. Лінгвістична природа питальних речень в українській та польській мовах	218
НИКИПОРЕЦЬ Світлана. Contemporary lexical innovations in the colloquial registers of English and Ukrainian among adolescents: a comparative study	225
НІКОЛАЙЧУК Ірина. Соціокультурний аспект перекладу іноземної літератури	234
ОСПЧУК Галина. Вербалізація концепту ‘тварина’ (на матеріалі сучасних літературних українських і польських казок)	243
ПАНЧУК Іванна. Концепт ‘щастя’ в мовній картині світу поляків	252
ПИНДИК Лілія. Феномен толерантності польських гуралів на Буковині.	256
ПОЛЩУК Анастасія. Тематика та філософське спрямування фразок Яна Кохановського	262
САВЧУК Оксана. Сучасна політична риторика як об’єкт лінгвістичних досліджень	270
СКОЧЕЛЯС Катерина. Особливості поетичного світу польської поетеси Галини Посвятовської	278
СТАНІСЛАВОВА Людмила. Мовна картина світу як категорія перекладознавства	283
СТАНІШЕВСЬКА Олена. Дієслівні пароніми української та польської мов як фальшиві друзі перекладача	292
СТЕЛЬМАХ Катерина. Омонімія в сучасній польськомовній рекламі	300
СТЕЦЮК Вікторія, МІНІЧ Лариса. Воєнна лексика в парадигмі лінгвістичних досліджень	307
СТРЕМБЬЦЬКА Лариса. «Nie bądź czarną owcą», або Особливості перекладу польських фразеологізмів із зоолексемами	315
ТЕРПАК Олена. Групи фразеологізмів із найменуваннями птахів у польській та українській мовах	322

ТКАЧЕНКО Ольга. Структурні типи фразеологічних омонімів польської та української мов	330
УСАТИЙ Андрій, ВОЙДИЛО Олександр. Модель літературного розвитку в сучасних закладах освіти	336
ФІДКЕВИЧ Олена. Розпізнавання національних стереотипів та упереджень у процесі вивчення оповідання А. Конан Дойла «Пістрява стрічка»	345
ФІЛІНЮК Валентина. Використання міжмовних зв'язків у викладанні професійно орієнтованого освітнього компонента «Вступ до мовознавства»	349
ЧЕРЕДНИК Людмила. Мовні засоби маніпуляції у рекламному тексті	357
ЧЕРЕВЧЕНКО Олександр. Актуалізація коцепту 'острів' у постмодерністському романі Вільяма Голдінга «Володар мух»	367
ЧОРНОУС Оксана. Міжкультурна комунікація в професійній діяльності працівників правоохоронних органів	378
ЮЩИШИНА Оксана. Лексико-семантична класифікація антропонімів (на матеріалі сучасних прізвищ міста Красилів Хмельницької області)	384

ВСТУП

Міжкультурна комунікація і взаємодія в сучасному освітньому просторі

Глобалізація на сучасному етапі стосується всіх сфер життя, зокрема освіти та міжкультурної комунікації. У відкритому, демократичному просторі процес глобалізації невідворотний, тому для успішного функціонування держави і народу потрібно адаптуватися до нього. Поняття міжкультурної комунікації розподілилося на сфери дослідження: теорія перекладу, навчання іноземних мов, порівняльна культурологія, конструктивна прагматика та ін.

Міжкультурна комунікація включає в себе насамперед кроскультурний обмін інформацією. Зараз наукові дослідження у сфері міжкультурної комунікації зосереджені на поведінці людей, які стикаються з розбіжностями у мовленнєвій діяльності та наслідками цих розбіжностей. Під час спілкування представників різних культур відбувається накладання іноземних понятійних картин світу на рідні, тобто ті, що мають в основі історично та культурно зумовлені поняття. Раніше науковці, досліджуючи міжкультурну комунікацію, орієнтувалися на аналіз звичаїв народу, його культурне середовище, мову, яка вивчалася. На думку сучасних українських учених, під час вступу у комунікацію носіїв різних культур є цілком вірогідною поява певних проблем, що від початку пов'язані з причетністю до різних культур. Міжкультурна комунікація є такою, при якій способи комунікації ідентичні, але існують відмінності в їх реалізації та інтерпретації у певних ситуаціях.

На сучасному етапі активізації міжкультурної взаємодії у світовому просторі, прагненні України приєднатися до європейського співтовариства дедалі більшого значення набувають професії, пов'язані із міжкультурною взаємодією, а отже, комунікацією, у нашому випадку, це професія перекладача, іноземного філолога – викладача, покликаного стати міжмовним і

міжкультурним посередником для представників різних країн. Саме для того, щоб готувати студентів до іншомовного професійного мовлення, допомогти їм побачити свою картину світу навколо і водночас усвідомити себе невід'ємною частиною міжкультурної взаємодії, потрібно змінювати підходи до викладання іноземної мови, лінгвокраїнознавства, комунікації.

Вагомим чинником у здійсненні акту міжкультурної комунікації є перекладач (підготовка майбутнього перекладача), оскільки він передбачає подолання культурної дистанції між співрозмовниками і його комунікативні дії спрямовані на забезпечення їх порозуміння. Він руйнує міжмовний та міжкультурний бар'єр. У такому контексті переклад, професійні навички та компетентність перекладача створюють особливий вид міжкультурної комунікації.

Необхідність ефективної міжкультурної комунікації у сфері підготовки майбутніх викладачів іноземної (зокрема польської) мови вимагає значних зусиль, потребує розуміння міжкультурних відмінностей, знань методів і технічних прийомів подолання різноманітних бар'єрів і непорозумінь. Цьому сприяють і вивчення дисциплін «Міжкультурна комунікація і проблеми перекладу», «Культура спілкування та етикет перекладача», «Лінгвокраїнознавство», «Контексти польської культури» та подібні, які викладаються у рамках підготовки бакалаврів і магістрів – філологів-полоністів. Міжкультурна комунікація розкриває можливості пізнання культурної реальності, сприяє розвитку в суспільстві соціокультурного розуміння та всебічної інтеракції.

Відповідно вивчення проблеми міжкультурної комунікації привертає увагу лінгвістів, педагогів, психологів, філософів уже багато років. Сьогодні вже немає потреби доводити важливість цього питання для розвитку людства загалом та для кожного окремого індивіда. Набагато важливішим є створення теоретичних і практичних курсів та програм із міжкультурної комунікації у процесі підготовки студентів до іншомовного спілкування.

Актуальним питанням міжкультурної комунікації присвячена II Міжнародна науково-практична конференція «Міжкультурні комунікації в галузі освіти», проведена 21–22 березня 2024 року, організатором якої став Хмельницький національний університет (кафедра слов'янської філології). Співорганізаторами міжнародної конференції були: Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Рівненський державний гуманітарний університет, Вроцлавський університет (Польща), Університет імені Адама Міцкевича в Познані (Польща), Університет Палацького в Оломоуці (Чехія), Ататюркський університет (Туреччина), Ниредьгазький університет (Угорщина). Участь у конференції взяли 260 зацікавлених тематикою представників наукових установ, навчальних закладів, освітніх організацій, товариств і спілок та ін., зокрема, із 7 наукових установ України та зарубіжжя, 55 закладів вищої освіти України і зарубіжжя, 24 українських закладів загальної середньої та дошкільної освіти, 12 управлінь, організацій, товариств, спілок.

До участі у пленарному засіданні 21 березня зголосилися із доповідями науковці із зарубіжних закладів: Академії наук Чеської республіки, Університету Масарика в Брно (Чехія), Університету Палацького в Оломоуці (Чехія), Варшавського університету (Польща), Вроцлавського університету (Польща), Університету імені Адама Міцкевича (Польща), Ататюркського університету (Туреччина) та українських закладів: Національної академії наук України, Вінницького національного аграрного університету, Херсонського державного університету, Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Рівненського державного гуманітарного університету, Хмельницького національного університету.

22 березня тривала робота секцій: «Міжкультурні комунікації та взаємодія культур у світовому просторі», «Мовна та культурна картина світу у слов'янському дискурсі», «Актуальні проблеми

теорії і практики перекладу», «Українська мова і література в синхронії та діахронії», «Польська мова і полоністика в Україні та світі», «Актуальні питання слов'янського мовознавства», «Слов'янські літератури в контексті світової культури», «Теорія і практика викладання філологічних дисциплін у європейському освітньому просторі», «Компетентнісний підхід у реалізації Концепції Нової української школи», «Професійне становлення особистості», на яких розглядалися актуальні питання філологічно-дидактичного дискурсу в аспекті міжкультурної комунікації та взаємодії відповідно до тематики, зазначеної у програмі конференції: <https://ksf.khmnu.edu.ua/programy-konferenczij/>

Особливо приємно відзначити, що до збірника наукових праць кафедри слов'янської філології «Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика» (випуск 15) прийнято до публікації 50 статей, у яких додатково висвітлено питання, що вирішувалися під час пленарних та секційних засідань II Міжнародної науково-практичної конференції «Міжкультурні комунікації в галузі освіти».

Відповідно до ухвали конференції на підсумковому засіданні прийнято рішення про проведення III Міжнародної конференції «Міжкультурні комунікації у галузі освіти» 2027 року у Хмельницькому національному університеті. Тож принагідно запрошуємо усіх зацікавлених до підготовки й участі у наступній конференції.

Щиро дякуємо всім учасникам конференції за зацікавленість тематикою та нашою міжособистісною й міжкультурною взаємодією, участь, доповіді, питання, обговорення, дискусії – за розвиток науки у сфері філології і дидактики!

Неля ПОДЛЕВСЬКА,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри слов'янської філології
Хмельницького національного університету*

Неля АБРАМОВИЧ,

*магістрантка I курсу ОПП «Українська мова і література,
англійська мова в закладах освіти»,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка.
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. Андрій УСАТИЙ*

ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНОГО АСПЕКТУ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ: ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА МЕТОДИКА ТА АНАЛІЗ

У статті схарактеризовано основні підходи до вивчення лінгвістичного аналізу художнього твору; проаналізовано методи дослідження мови художнього твору; описано послідовність мовного аналізу художнього твору; запропоновано завдання та вправи, які допоможуть звернути увагу учнів на мовне оформлення творів.

Ключові слова: лінгвістичний аналіз, художній твір, мова твору, моделювання, експеримент, спостереження.

The article examines the main classifications of the linguistic analysis of an artistic work; the methods of researching the language of an artistic work are analyzed; the sequence of linguistic analysis of an artistic work is described; tasks and exercises are offered that will help to draw students' attention to the language design of works.

Key words: linguistic analysis, artistic work, language of the work, modeling, experiment, observation.

Лінгвістичний аналіз – це царица мовознавства, предметом вивчення якої є будь-який зв'язний текст та інші моделі побудови зв'язного мовлення. Хоча довгий час вважалося, що аналізувати за допомогою лінгвістичного аналізу можна лише художні твори, але на сьогоднішні об'єктом лінгвістики тексту є всі стилі мовлення (конфесійний, епістолярний, художній, науковий тощо), а також усний виступ, діалог і т. д. Такий аналіз тексту потребує

ґрунтовних знань не лише з української мови та літератури, а й із лінгвокультурології, комунікативної прагматики, семіотики тощо.

З огляду на масштаб діяльності виділяють цілісний (розгляд усіх текстотворювальних чинників і текстових категорій) і частковий аналіз. Цілісний аналіз застосовується найчастіше для дослідження саме художніх текстів. В інших випадках, для розгляду одного аспекту тексту чи його частини застосовують частковий лінгвістичний аналіз тексту.

Існують різні класифікації лінгвістичного аналізу у методиці мови і літератури. Так, Н. Пасік виділяє комплексний і фрагментарний [7], М. Крупа визначає повний, частковий і вибірковий аналіз [4]. О. Дуденко та І. Коломієць у свою чергу виділяють лінгвістичний коментар, лінгвостилістичне тлумачення (частковий аналіз) і лінгвостилістичне тлумачення (комплексний аналіз) [5]. Беручи до увагу подані класифікації, можна загалом виділити повний і частковий аналіз художнього твору.

Проблему дослідження мовностилістичних особливостей художніх творів піднімали не лише лінгвісти (І. Білодід, Т. Донченко, І. Ковалик, Л. Мацько, М. Плющ), методисти (О. Бандура, Т. Бугайко, Ф. Бугайко, Н. Волошина, В. Мельничайко, Є. Пасічник, М. Пентилюк та ін.), а й літературознавці (О. Галич, В. Лесин та інші). Увага до цієї проблеми свідчить про те, що багато науковців усвідомлюють значення мови художнього твору і намагаються поглибити її вагомість на уроках вивчення літературних творів.

Українські вчені Т. Бугайко та Ф. Бугайко також наголошують на значенні мовного аналізу при вивченні художніх творів. Вони вважають, що завдяки такому аналізу у школяра сформується правильне розуміння ідейно-тематичного змісту твору, такий аналіз сприятиме збагаченню словникового запасу учнів і вихованню у них естетичних смаків [2, с. 104].

Для аналізу мови художнього твору існує низка методів дослідження. Своєрідну класифікацію таких методів здійснив

Є. Пасічник, виділивши, зокрема, спостереження, експеримент і моделювання [8, с 13].

Спостереження – метод наукового пізнання, який здійснюється без втручання спостерігача в об'єкт (мову художнього твору). Цей метод передбачає цілеспрямоване й чітко сплановане вилучення з об'єкта необхідних фактів й ознак (мовних особливостей художнього тексту) [8].

Метод експерименту полягає в тому, щоб учні відшукували найдоречніші одиниці, які реалізували б авторський задум. Для цього використовуються різні прийоми заміни чи опускання елементів тексту (зміни порядку розташування членів речення, вживання слів-синонімів, заміни одних конструкцій іншими). Після цього отриманий текст порівнюється із авторським і таким чином пояснюється навантаження тих чи інших мовних засобів [8].

Метод моделювання є похідним від вищеназваних і становить собою образний запис об'єкта спостереження з використанням особливих знаків (таблиць, схем). Така форма запису дозволяє представити й порівняти кілька мовних ліній.

Одне з проблемних питань вивчення художньої мови твору – послідовність проведення мовного аналізу, яка залежить від рівня фахової підготовки вчителя, його стилю роботи, рівня його літературної освіти та пізнавальної активності, але найперше від особливостей твору та класу.

Послідовність аналізу художньої мови може мати такий вигляд:

1.Стисло переказати зміст твору (уривка), відзначивши вплив змісту на мову твору.

2.Визначити ті особливості тексту, які впливають на відбір мовних засобів у творі: літературний рід; жанр; членування на змістові частини (пролог, зав'язка, кульмінація, розв'язка, епілог); наявність мови автора (розповіді, описи, прямі характеристики персонажів, авторські відступи) і мови персонажів (пряма, невласне пряма мова); спосіб викладу матеріалу в художньому творі (розповідь від першої особи, розповідь від другої особи);

висловлювання героїв (діалог, монолог, полілог, авторський опис: портрет, пейзаж інтер'єр, опис явищ тощо).

3.Визначити фонетичні особливості (звукову організацію художнього твору): звукові повтори (алітерація, асонанс); звуконаслідувальні слова.

4.Визначити лексичні особливості художньої мови (словниковий запас художнього тексту: експресивно нейтральна лексика, експресивно забарвлена лексика; за часовим критерієм: застарілі слова (архаїзми, історизми), неологізми; за територіальним критерієм: загальноновживані слова, діалектизми; за соціальним статусом: загальноновживані слова, жаргонізми; за походженням: власне українські, іншомовні слова; поетизми, канцеляризми, термінологізми; синоніми, антоніми, омоніми; полісемія; тропи.

5.Визначити своєрідні особливості у словотворенні, морфології, наголошуванні слів.

6.Схарактеризувати синтаксис як засіб авторського зображення (організація тексту художнього твору на рівні речення та словосполучення): повтори: тавтологія, анафора, епіфора; риторичні фігури; фразеологізми, крилаті слова; синтаксичні фігури: антитеза, інверсія, багатосполучниковість, безсполучниковість, еліпсис, синтаксичний паралелізм.

7.Зробити короткі підсумки, підкресливши зв'язок змісту, жанру та характеру викладу з мовним утіленням, визначивши місце тексту в літературній мові.

Результат аналізу досягається лише за умови застосування правильної технології, яка передбачає здійснення учнями аналітичних дій у певній, правильній послідовності (із застосуванням індуктивних і дедуктивних способів мислення), а вчителем – керування цими діями.

З поданої послідовності аналізу видно, що в ідеалі при аналізі мови художнього твору слід брати до уваги різні рівні тексту (фонетичний, лексикологічний, морфологічний тощо). Такий аналіз можна використовувати для розгляду невеликих творів

(найперше віршів) і лише у старших класах. Для середньої школи при вивченні окремих творів (які мають яскраво виражені мовні особливості (наприклад, вживання неологізмів або архаїзмів, особлива фонетична наповненість тексту тощо)) доцільно використовувати елементи лінгвістичного аналізу. Навіть вибірковий лінгвістичний аналіз потребує ґрунтовних знань мови. Проте необхідно завжди пам'ятати, що кожен твір, як і кожен аналіз художнього тексту – це неповторний авторський витвір, тому використання однієї схеми аналізу, наче це «якийсь закостенілий шаблон» [1, с. 28], є неприпустимим. У будь-якому творі необхідно віднайти найяскравіше (родзинку), навколо чого слід здійснювати вивчення тексту.

При вивченні творів літератури особливу увагу слід звертати на їхнє мовне оформлення. Для цього можна використовувати такі завдання і вправи: визначення тропів; цитатна характеристика; вивчення індивідуального стилю письменника; словникова робота. До словникової роботи можемо віднести як і пояснення незрозумілих слів вчителем, так і пояснення неологізмів учнями. Важливо, аби учні самі звертали увагу на такі слова, могли пояснити своє розуміння того чи іншого слова (наприклад, у поезії М. Рильського вираз «узори надвесняних тонких віт» [9, с. 55]). Цікавим для учнів є використання різноманітних ігор і вікторин. Так, для посилення активності, вчитель може підготувати таке завдання: зачитувати уривки з твору, аби учні відгадали, про що в цьому уривку йдеться, або ж відгадали, з якого твору уривок. Наприклад, у 10 класі можна провести вікторину на найкращого знавця творів, обравши уривки як із прози, так із поезій. На картках виписати уривки: *«Поїзд летів, повний людського гаму. Здавалось, город витягує в поле свою залізну руку за мною і не пускає. Мене дратувала непевність, що тремтіла в мені: чи розтулить рука свої залізні пальці, чи пустить мене? Невже я вирвусь від сього зойку та увійду у безлюдні зелені простори? Вони замкнуться за мною, і надаремне клацати буде кістками залізна рука? І буде навколо і в мені тиша?»* [3, с. 8], *«Спустившись в*

долину, повернув з курного шляху на обніжок – і пішов поміж зеленими житами. Ось підійшов до однієї ниви, нахилився, вирвав при самім корені пучок жита, глянув на його, далі глянув на ниву, – і лице засвітилось одрадою. «От де моя праця, – немов казали його очі, – не марно потрачена: вона зробила з мене чоловіка, хазяїна!..» [6, с. 15]. Учні повинні співвіднести уривки із назвами творів (якщо учням завдання не під силу, можна підготувати варіанти відповідей).

Отже, мова твору – головний його складник, за допомогою якого автор може зобразити усе, що його оточує та хвилює. Кожне слово, вжите у творі, свідомо підбирається і відшліфовується митцем, аби найкраще донести до читача думку й ідею твору. Саме через це вивчення мови твору виступає однією із найгостріших потреб при вивченні літератури.

У методиці літератури виділяють повний (всєбічна характеристика мови твору (застосовується лише у старших класах)) і частковий (розбір однієї чи декількох мовних особливостей твору) лінгвістичний аналіз. Для застосування такого аналізу існують такі методи роботи над текстом: спостереження, експеримент і моделювання.

Послідовність проведення лінгвістичного аналізу твору не має чітко усталеного шаблону, але необхідно пам'ятати: чим більше буде охоплено мовних особливостей твору, тим більше учень пройметься твором, краще його усвідомить.

Лінгвістичний аналіз у шкільній практиці може виступати лише елементом розбору твору, тому з метою вивчення мови твору доцільно пропонувати різноманітні завдання і вправи, які так чи інакше будуть привертати увагу учнів до мовних особливостей твору.

Список використаної літератури

1.Беценко Т. Актуальні питання філологічного аналізу художнього тексту. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2012. №3. С. 24–29.

2. Бугайко Т. Ф., Бугайко Ф. Ф. Українська література в середній школі. Курс методики. Київ : Рад. школа, 1962. 390 с.
3. Коцюбинський М. *Intermezzo*: вибрані твори. Київ : Знання, 2017. 287 с.
4. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. Тернопіль, 2005. 416 с.
5. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. Уклад. : О. В. Дуденко, І. І. Коломієць. Умань, 2004. 42 с.
6. Мирний П. Хіба ревуть воли, як ясла повні? Київ : Знання, 2018. 431 с.
7. Пасік Н. М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. Ніжин : НДПУ ім. М. Гоголя, 2003. 206 с.
8. Пасічник Є. А. Методика вивчення української літератури в середніх навчальних закладах. Київ : Ленвіт, 2000. 384 с.
9. Рильський М. Зібрання творів у двадцяти томах. Т. 1. Поезії 1907–1929. Проза 1911–1925. Київ : Наукова думка, 1983. 536 с.

Тетяна АНТОНИК,

учитель вищої категорії Рихтицької середньої загальноосвітньої школи I-III ступенів Дрогобицької міської ради Львівської області; магістрантка I курсу ОПП «Філологія. Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська, Хмельницький національний університет
Науковий керівник – ст. викладач Людмила ТЕРЕЩЕНКО

ГРУПИ СОМАТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ У ТВОРЧОСТІ ВІСЛАВИ ШИМБОРСЬКОЇ

У статті розглянуто функціонування соматичної лексики у творчості Віслави Шимборської, виокремлені групи соматичної лексики поетки у низці віршів у перекладі українською мовою; процитовані приклади сприйняття, фізіології, моторики, волі, емоційних станів соматичної лексики, вживаної авторкою для розкриття поетичних образів.

Ключові слова: *соматизми, сфера тілесності, соматична лексика, індивід, лінгвістичний ужиток, полісемантизм соматизмів, функції соматичної лексики внутрішнього світу людини.*

Artykuł jest poświęcony specyficę słownictwa somatycznego w twórczości Wisławy Szymborskiej. W szczególności wyróżniono grupy słownictwa somatycznego poety w szeregu wierszy przetłumaczonych na język ukraiński. Przytoczone są przykłady percepcji, fizjologii, motoryki, woli, stanów emocjonalnych słownictwa somatycznego używanej przez autorkę do ujawniania obrazów poetyckich.

Słowa kluczowe: *somatyzmy, sferacielesności, słownictwosomatyczne, indywidualium, użyciejęzykowe, polisemantyzm somatyzmów, funkcje słownictwa somatycznego wewnętrznego świata człowieka.*

Постійну увагу до соматизмів зумовлює те, що процес усвідомлення себе серед навколишньої дійсності та визначення себе як особистості людина почала з відчуттів частин власного тіла. Людське тіло виявилось одним із найдоступніших для спостереження й вивчення об'єктом, і слова, що позначають

частини тіла людини, так само давні, як і сама людська свідомість. За допомогою цих «інструментів» пізнання людина почала орієнтуватися в просторі та часі, виражаючи своє ставлення до світу.

Терміни 'соматизм', 'соматичний' має різні тлумачення. Згідно з широким тлумаченням, *соматизми*, *соматичний* [від грецького soma (somatos) – тіло] – це засоби позначення явищ, які належать до сфери тілесності. У вузькому сенсі, соматизм – це будь-яка значуща ознака, положення або рух особи і всього тіла людини [1; 2; 3]. У мовознавстві він починає активно застосовуватися з другої половини ХХ століття в дослідженнях, що відображають у своїй семантиці все те, що належить до сфери тілесності.

Соматична лексика – одна з стародавніх універсальних лексичних груп і один з найбільш актуальних об'єктів дослідження. Соматична лексика є цілісною системою, яка має постійну кількість об'єктів номінацій і призначений для їх позначення конкретний склад лексичних одиниць [1; 8].

У лінгвістиці знаходимо поділ соматичної лексики залежно від характеру об'єкта на сомонімічну, остеонімічну, спланхнонімічену, ангионімічну, сенсонімічну лексику, яка прямо залежить від індивідуальних особливостей конкретної мови і розрізняється як у кількісному, так і в якісному відношенні [5].

У нашій роботі під соматизмами ми розуміємо мовні засоби позначення явищ, що належать до сфери тілесності.

Назви частин тіла – якнайдавніший пласт лексики, що безпосередньо пов'язаний з функціонально-плотськими сторонами людського буття і відображає культурно-антропологічні особливості індивідів, що належать до тих або інших мовних спільнот. Така лексика називається соматичною, тобто позначає частини тіла людини і прояви його організму, і є однією з цікавих лексико-семантичних груп [1; 2].

Зокрема, серед мовознавців цією проблемою займалися Н. Барвіна, Н. Лугова, Л. Мойсеєнко, Д. Філляр, А. Пайджінська, К. Секерська та інші.

Творчістю Віслави Шимборської цікавиться велика кількість закордонних і вітчизняних дослідників, серед яких слід назвати М. Баранчака, Ю. Булаховську, Д. Гладун, Й. Квятковського, Д. Река, М. Червінську та інших.

Проте особливості соматичної лексики у творчості Віслави Шимборської, польської поетки, Нобелівської лауреатки, не досліджувалися, що зумовлює актуальність теми статті.

Соматизми названі найдавнішим пластом фразеології і складають найбільш поширену частину фразеологізмів [6]. Як один із шарів лексики, соматизми привертали увагу фразеологів (В. Ужченко, Д. Ужченко), істориків мови (В. Німчук, В. Ткаченко). Сучасні дослідники значну увагу приділяють полісемантизму соматизмів (З. Богус, Н. Лугова, М. Скаб), вивчають соматизми в українських діалектах (Н. Дяченко), аналізують соматичну лексику з лінгводидактичного погляду (Н. Яніцька та ін.) [8].

З. Шостюк досліджувала функції особливостей соматизмів, виділила такі основні функції, як номінативна, емоційно-експресивна, стилістична, визначила роль соматичної лексики в пізнанні мовної картини світу [8].

Науковці Ю. Малявця, І. Приходько, В. Романюк, Т. Тоненчук, аналізуючи проблему соматизмів, визначили межі поняття та представили різні класифікації лексичних груп соматизмів [1; 2; 3; 5]. Найповнішим є поділ соматизмів на підгрупи, що запропонував О. Кочеваткін [3].

Мета нашого дослідження – визначити групи соматичної лексики у творчості Віслави Шимборської.

Віславу Шимборську справедливо називають філософом у поезії. 1952 р. її книжковим дебютом стала збірка «Для того живемо» (*Dla tego żyjemy*). Від цієї і до прикінцевої «Вистачить» (2012) поетка послідовно розробляла низку тем, актуальних понад

часом чи конкретною епохою: пошуки сенсу життя та смерті, спроби пізнання світу і всесвіту назагал, осмислення буття людини як у локальному масштабі окремо взятому житті, так і людського роду у його стосунку до цивілізаційного та історичного поступу. Її поезія з надзвичайною точністю описує історичні й біологічні явища в контексті людської реальності.

У перекладі Я. Сенчишин тонко звучить дотепність поетки, її іронічність та інтелектуальна глибина. Наприклад, у вірші «Вокзал у місті N»: *«Мій неприїзд до міста N. / відбувся пунктуально. / Ти був попереджений / невідісланим листом. / І спромігся не прийти / у призначений час... / ...Підходила у натовпі до виходу / відсутність моєї особи. /Обоє обмінялися / не нашим поцілунком, / під час цього зникла / не моя валізка...»* [4].

Віслава Шимборська у віршах будує різноманітний образ світу, послідовно охоплюючи всі доступні людині його прояви – від неживої природи (піщинок, каменів), до рослин, тварин, до історії людської цивілізації і культури аж до всесвіту (планет, зірок, галактик і навіть позаземного буття). Наприклад: *«А та пісенька про зелений листочок – / ніхто її при мені не закінчив. / Я любила їх. / Але любила з висоти. / З-понад життя. / З майбутнього. / Де завжди порожньо і звідки немає нічого легшого... / («Монолог для Касандри», пер. Я. Сенчишин) [4].*

Вірші В. Шимборської перекладали: Г. Кочур, Д. Павличко, А. Савинець, Я. Сенчишин, С. Шевченко та інші. Для реалізації мети нашої статті ми аналізували низку віршів Віслави Шимборської, які увійшли у збірку «100 віршів», зокрема: *«Жіночий портрет», «Яблуна», «Цибуля», «Буффо», «Дві мавпи Брейгеля», «Музей», «Натюрморт з повітряною кулькою», «Радість писання», «Люстро», «Зізнання машини, що вмiє читати»* [7].

Відповідно до класифікації В. Романюка, ми виділили групи соматичної лексики у творах Віслави Шимборської (тут і далі цитуємо за джерелом 7):

1)сприйняття (органи тіла «сприймати»): *Очі має, як треба, раз блакитні, раз сірі, чорні, веселі, без причини в сльозах.* (Жіночий

портрет); *вступившись в мене, іронічно слухає* (Дві мавпи Брейгеля); *Чому голову підносить? Чи щось чує? ... з-підмоїх пальців вухами пряде... мисливців з примруженим оком, ... Мруження ока може тривати так довго, скільки захочу...* (Радість писання);

2) фізіологія (тіло загалом, «відчувати»): *Не має голови на плечах, то матиме.* (Жіночий портрет); *у неї нутра немає, ... ледь прикриває шкіра, ... В нас – нерви, жили, жири, в нас слизи творяться потай, а не кишок без міри.* (Цибуля); *візьму тебе в руки ...* (Натюрморт з повітряною кулькою); *Голова напівпритомна, моє серце і корона. Серце, тріснуте до краю..., тигр із рук їх буде їсти.* (Буффо); *Помста руки смертної ...* (Радість писання);

3) моторика (частини тіла, «робити»): *Куди так біжить, чи не стомилась...* (Жіночий портрет); *готових збігти по крутому перу вниз, оточити сарн, приготуватися до пострілу... дозволивши розділитися на маленькі вічності..., над білим аркушем причайлися перед стрибком літери* (Радість писання), *Не відбивало вже обличчя нічийого, нічийих рук, які волосся укладають* (Люстро);

4) бажання (воля, «хотіти»): *Без моєї волі навіть листок не впаде, радість і стебло не зігнеться під крапкою копитця...* *Мруження ока може тривати так довго, скільки захочу* (Радість писання);

5) інтелект (розум, «думати про»): *Читає Ясперса і жіночі журнали Наївна, але дасть найкращу пораду. Слабка, але потягне.* (Жіночий портрет); *... і не дозволена нам довершеності глупота.* (Цибуля);

6) емоції (душа, «відчувати»): *Що цвітом, наче сміхом, заливається, під несвідомою доброго і злого, ... ніби мені наснилася, або снилося все, крім неї* (Яблуна); *Є віяло – де рум'янець? Ось мечі – де гнів?* (Музей); *нічого мені не жаль... заплакати, щоб я змогла* (Натюрморт з повітряною кулькою);

7)мова (мова, «говорити»): *щоб я могла сказати ...Тиша – цей образ теж шелестить на папері... в речення, що оточать; і від них не буде рятунку...*(Радість писання).

Отже, Віслава Шимборська у поезії широко застосовує соматичну лексику, тобто позначає частини тіла людини, прояви її організму, емоції та переживання людини. Соматична лексика поетки відображає не тільки знання особистості про картину світу, про навколишній світ, але і її уявлення про себе та про свій організм.

Творчість Віслави Шимборської буде послідовний і багатий у своїй різноманітності образ внутрішнього світу людини, охоплюючи всі доступні їй розумові та уявні обшири. Міхал Русінек, голова Фонду Віслави Шимборської пише: «У мене немає улюбленого вірша Віслави Шимборської. Її поезія – про різні ситуації, в які ми потрапляємо протягом нашого життя. Якщо зі мною щось трапляється – добре чи погане – ймовірно, існує про це вірш Шимборської. Цей вірш дає мені мову, щоб описати цей досвід, зрозуміти його, прожити його краще. І тоді саме цей вірш є моїм улюбленим. Переконайтеся самі, чи у вас так само» [9].

Подальше наше дослідження має перспективу і буде спрямоване на аналіз естетичної характеристики людини у соматичній лексиці В. Шимборської та визначення соматичних словосполучень та фразеологізмів у творах авторки.

Список використаної літератури

1.Малявця Ю. Латинські фразеологізми із соматичним компонентом: оцінно-прагматичні виміри. Київ: Київський університет, 2012. С. 52–57.

2.Приходько І. Соматична лексика: межі поняття та спроба класифікації. *Вісник Запорізького національного університету*. 2016. № 1. С. 206–207.

3.Романюк В. Лінгвістична експлікація соматичної лексики. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Сер.: Філологічні науки. 2014. Вип. 4. С. 18–23.

4. Сенчишин Я. Вибрані поезії та есеї. Віслава Шимборська. Львів: Літопис. 2002. 224 с.

5. Тоненчук Т. Типологія фразеологічних одиниць із компонентом соматизму. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Філологія». Одеса. 2019. № 38. Т. 2. С. 147–151.

6. Ужченко В., Ужченко Д. Фразеологія сучасної української мови: посібник. Луганськ : Альма-матер, 2005. 34 с.

7. Шимборська В. 100 віршів. У перекладі Андрія Савенця. Тернопіль: Крок, 2023. 208 с.

8. Шостюк З. Роль соматичної лексики в пізнанні мовної картини світу (на прикладі творчості Дмитра Павличка) *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». Острог: НаУОА, 2017. Вип. 68. С. 81–83.

9. Rusinek M. Nic zwyczajnego. O Wisławie Szymborskiej. Społeczny Instytut Wydawniczy Znak. Kraków, 2016. 320 s.

Регіна БАЛИЦЬКА,

спеціаліст із надання освітніх послуг,
м. Люблін (Польща)

СЕРТИФІКАТ ІЗ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ НА РІВЕНЬ С1: МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Після вступу Польщі до Європейського Союзу все більше іноземців цікавляться Польщею, поляками та польською мовою. Багато з них вирішують складати іспит на отримання сертифікату з польської мови як іноземної. Такі іспити з 2004 року організовує спеціальна комісія Міністерства освіти Польщі. Чому все більше іноземців вивчають таку складну, на думку самих поляків, мову? Багато з них мають польське походження і хочуть вивчити мову своїх батьків, бабусь і дідусів, а також скористатися можливостями, які мають власники сертифікату про знання польської мови на рівні С1. Багато іноземних компаній відкривають свої філії в Польщі, з'являються потенційні робочі місця для молодих людей, які хочуть отримати новий досвід і зробити кар'єру.

Ключові слова: мовний сертифікат С1, Польща, польська мова, іноземці.

Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej coraz więcej cudzoziemców interesuje się Polską, Polakami oraz językiem polskim. Wielu z nich decyduje się zdawać egzamin certyfikacyjny z języka polskiego jako obcego. egzaminy takie organizuje od 2004 roku specjalna komisja Ministerstwa Edukacji Narodowej. Dlaczego coraz więcej cudzoziemców uczy się tak trudnego - zdaniem samych Polaków - języka? Wielu z nich ma Polskie pochodzenie i chce poznać język swoich rodziców lub dziadków oraz korzystać z możliwości, które mają posiadacze certyfikatu z języka polskiego na poziomie C1. Dużo firm zagranicznych otwiera swoje filie w Polsce a więc pojawiają się potencjalne miejsca pracy dla młodych ludzi, którzy chcą zdobyć nowe doświadczenia i zrobić karierę.

Słowa kluczowe: Certyfikat językowy C1, Polska, język polski, obcokrajowcy.

Польська мова належить до західнослов'янської групи індоєвропейських мов. За своєю структурою вона класифікується як флективна, синтетична мова. Як окрема мова польська почала формуватися в X столітті, відігравши важливу роль у становленні та розвитку польської держави. До XIV століття польська мова існувала лише в регіональних та народних розмовних різновидах. Літературний, надрегіональний різновид мови розвинувся в XV–XVI століттях, про що свідчить багата ренесансна література, написана польською мовою. Спочатку на розвиток польської мови сильно вплинули мови її сусідів – німецька та чеська, а також латина. У наступні століття значний вплив мала французька мова, а сьогодні польська, як і інші європейські мови, багато запозичила з англійської [2, с. 34-36].

Кількість носіїв польської мови можна оцінити у понад 45 мільйонів осіб, із яких приблизно 38 мільйонів проживають у Польщі. Польською також розмовляють численні групи поляків або осіб польського походження, які проживають за кордоном, зокрема в США, Канаді, Австралії, Німеччині, Великобританії, Франції, Ірландії, Ісландії, а також у Білорусі, Казахстані, Литві та Україні [2, с. 42–43].

Сертифікат із польської мови як іноземної є єдиним державним документом, що засвідчує знання польської мови. Іспит складають особи, які хочуть підтвердити свій рівень володіння польською мовою. Досі це найчастіше робили іноземці, які навчаються або працюють у Польщі, але останнім часом з'явилося багато людей, які бажають підтвердити свої знання польської мови при подачі заяви на отримання польського громадянства (на підставі Закону про польське громадянство від 15 серпня 2012 року). Сертифікат також потрібен полякам, які постійно проживають за кордоном і вважають, що знання польської мови є сильною перевагою на світовому ринку праці. Дедалі частіше мовний сертифікат вимагають від іноземців, які працюють у Польщі, якщо вони обіймають посади, де буде використовуватися польська мова. Це стосується, зокрема, сфери охорони здоров'я

або державної служби (від іноземця, який працевлаштовується на державну службу в Польщі, вимагається сертифікат про знання польської мови на рівні B2). Інтерес до іспиту також зростає серед випускників середніх шкіл, наприклад, у Німеччині, Білорусі, США і, звісно, Україні. Органи освіти в деяких країнах визнають сертифікат про знання польської мови як ще однієї іноземної мови, як документ, що дає право на додаткові бали під час іспиту на атестат зрілості. Сертифікат також отримують іноземні студенти, які навчаються в Польщі, або іноземці, які претендують на місце в польському університеті. Сертифікат звільняє тих, хто планує продовжити навчання в Польщі, від проходження мовних підготовчих курсів перед початком навчання. Залежно від типу навчання, університети висувають різні вимоги до рівня володіння польською мовою для іноземців. Для мистецьких та виконавських факультетів (музичне мистецтво, образотворче мистецтво, фізичне виховання) вимагається знання польської мови на рівні B1, для інших факультетів університетів потрібно, як правило, знати польську мову на загальному середньому рівні – B2. Серед іноземців, які складають іспит на отримання сертифікату, є також працівники міжнародних корпорацій, державні службовці, вчителі, менеджери, працівники іноземних банків, страхових компаній. Позитивний результат на іспиті полегшує їм отримання постійного трудового контракту та поселення в Польщі. Сертифікат дійсний безстроково [1, O egzaminie].

Перелік екзаменаційних центрів, уповноважених проводити іспити, публікується на сайті certyfikatpolski.pl у закладці Новини приблизно за 2 місяці до іспиту після отримання декларацій від центрів про намір проводити іспити у термінах, оголошених Державною Комісією з питань підтвердження володіння польською мовою (PKdsPZJPjO). Реєстрація починається не раніше, ніж за 2 місяці до іспиту. Розмір оплати за іспит встановлюється кожним центром індивідуально, але вона не повинна перевищувати 180 євро за рівень C1. Сертифікат видається протягом 30 днів після отримання екзаменаційного звіту

та додатків до нього і сплати екзаменаційним центром збору в розмірі 20 євро за сертифікат за кожну особу, яка склала іспит [1, FAQ]. Структура екзамену складається з письмової на усної частини. У свою чергу письмова частина поділяється на чотири етапи: аудіювання, на яке приділяється 30 хвилин, розумінні текстових завдань, на їх розв'язання учасник має 60 хвилин; на виконання завдань із граматики також відводиться 60 хвилин та найдовша, четверта частина іспиту – це письмове завдання. В останній частині тесту учасник тесту може вибрати одне з трьох запропонованих письмових завдань, які містять різноманітні теми та завдання для письмової роботи. Під час усної частини екзамену потрібно протягом не більше ніж 20 хвилин вести монолог на запропоновану тему таким чином, аби розкрити основні її аспекти та проблематику, а також висловити власні думки на тему або поділитися отриманим досвідом у цій справі.

Якщо говорити про зростання кількості зацікавлених у здаванні іспиту на мовний рівень С1, то в період від 2016 до 2022 років вона зросла у тридцять разів. У цьому можна перекоонатися, подивившись на відповідні статистичні дані, у яких простежується, що якщо 2016 року іспит із польської мови на сертифікат рівня С1 складало 43 зацікавлених, то 2022 року ця кількість зросла до 1121 особи. Кількість сертифікованих осередків, які мають повноваження для організації та проведення такого іспиту, за цей самий період зросла майже у вісім разів і 2022 року становила вже 52 освітні установи [1, Statystyki].

Іноземці, які склали іспит на рівень С1, можуть навчатися польською мовою безкоштовно у вищих державних закладах. Мовний сертифікат диференціює на ринку праці та підвищує привабливість кандидата. Роботодавці вважають його другим після співбесіди найнадійнішим методом перевірки рівня володіння мовою. Майже 70 відсотків рекрутерів підтверджують, що мовний сертифікат є важливим активом під час підбору персоналу [3, с. 265–266].

Так чи інакше, а отримання сертифікату з польської мови на рівні С1 відкриває перед його власником величезні можливості в майбутньому для особистого розвитку, отримання нового корисного досвіду, перспективи безкоштовного навчання у європейських навчальних закладах та є міцним підґрунтям для побудови успішної кар'єри в майбутньому.

Список використаної літератури

- 1.Egzamin z języka polskiego. URL : <https://certyfikatpolski.pl> (дата звернення: 02.03.2024).
- 2.Encyklopedia języka polskiego. Red. S. Urbańczyk. Wrocław : Ossolineum, 1992. 455 s.
- 3.Modunka W. Cześć, jak się masz? Spotykamy się w Polsce (A1). Kraków : Wydawnictwo Uniwersites 2023. 272 s.

Олена БЕНЬ,
вихователька Хмельницького закладу
дошкільної освіти № 38 «Світанок»

ВИХОВАННЯ ДРУЖНІХ СТОСУНКІВ МІЖ ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ СПІЛКУВАННЯ

У статті розглядається питання виховання дружніх стосунків між дітьми дошкільного віку в процесі спілкування; зацентовано увагу на тому, що діти в будь-якому віці беруть приклад з однолітків, батьків, оточення, тому процес виховання є постійним і довгим.

Ключові слова: спілкування, дружба, товариськість, дружні стосунки, дошкільний вік.

The article examines the issue of fostering friendly relations between preschool children in the process of communication; attention is focused on the fact that children at any age take an example from peers, parents, and the environment; therefore, the process of education is constant and long-lasting.

Key words: communication, friendship, sociability, friendly relations, preschool age.

Упроваджувана в нашій державі перебудова системи освіти спрямована на застосування диференційованої системи педагогічних впливів, що зорієнтовані на становлення дитини як суб'єкта діяльності, на формування її стосунків з оточенням.

Новою концепцією дошкільного виховання актуалізується вирішення проблеми виховання дружніх стосунків і товариських взаємин між дошкільниками як однієї з важливих умов їхньої підготовки до майбутнього життя.

Як зазначається в «Базовому компоненті дошкільної освіти України», «спілкування є найважливішим фактором перетворення новонародженого індивіда в повноцінного представника людського роду, в соціальну істоту. Спілкування з людьми є своєрідним видом пристосування дошкільника до життя через узгодження власних дій з діями інших членів суспільства» [1,

с. 30]. Тут визначається, які стосунки складаються в дошкільника з оточенням, як він розуміє дружбу, товаришування, які вимоги ставить до однолітків, із якими найчастіше спілкується.

Проблема становлення взаємин з однолітками цікавила педагогів та психологів давно, залишається вона актуальною і сьогодні, оскільки зараз основна увага приділяється інтелектуальному розвитку дітей, засвоєнню нових знань, умінь і навичок, а стосунки залишаються осторонь, відходять на другий план. Звичайно, потрібно використовувати сензитивні періоди розвитку дитини для формування її інтелектуальної сфери. Але, якщо ми будемо забувати про виховання її особистості, у майбутньому це викличе багато проблем. Адже не тільки певні знання, засвоєні в дитинстві, залишаються в її пам'яті на все життя, а й те ставлення, яке дитина відчувала до себе від однолітків, батьків, інших дорослих, назавжди закарбується в її свідомості.

Проблему стосунків дітей дошкільного віку вивчали Г. Глуменюк, Г. Григоренко, І. Карабаєва, Г. Костюк, С. Кулачківська, С. Ладивір, Т. Піроженко, Т. Поніманська, К. Щербакова та ін. Проте питання дитячих взаємин постійно на часі, особливо в сучасних умовах війни.

Мета статті – науково обґрунтувати комплекс педагогічних засобів, що сприяють формуванню товариських і дружніх взаємин дітей 3–5 років у процесі спілкування. Об'єктом дослідження є процес спілкування дітей дошкільного віку; предмет дослідження – педагогічні умови та методи формування дружніх і товариських взаємин у дітей 3–5 років у процесі спілкування.

Виховання нової людини великою мірою залежить від активних пошуків і розробки оптимальних засобів цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу на процес формування особистості дитини дошкільного віку. Адже саме на цьому віковому етапі започатковуються перші моральні якості, що виражають ставлення дитини до інших людей – товариськість, дружелюбність, прихильність, ввічливість, доброта.

Постійно перебуваючи серед ровесників, дитина звекає до колективного життя. Спільні справи, турботи приносять їй радість, спонукають до спілкування. Перші дитячі симпатії... Вони проявляються рано і в їхній основі лежить емоційний мотив: трирічний малюк бажає гратися з сусідом, тому що бачить у нього цікаву іграшку; гладить по щічці дитину, що плаче, намагаючись її заспокоїти. Поки що це епізодичні прояви симпатії, які багато в чому залежать від настрою дітей, зовнішніх привабливих факторів.

Старші дошкільники проявляють більш мотивовані і стійкі симпатії один до одного, між ними встановлюються дружні взаємини: дитина надає перевагу тому ровеснику, який їй сподобався. Діти-друзі проявляють чуйність і уважність, турботу і взаємодопомогу, прагнення подолати особисте бажання на користь іншого. Дружба в дітей часто виникає із бажання наслідувати того чи іншого однолітка. Виховне значення дружніх взаємин велике. Спілкуючись, діти на практиці закріплюють знання про те, що означає чинити добре чи погано.

Спілкування – одна з форм взаємодії, завдяки якій діти фізично і духовно впливають один на одного, створюють себе як особистість. Спілкуючись, дошкільники обмінюються не лише своїми діями, вчинками, думками, а й почуттями. Розвинене спілкування втілюється в товаришуванні, дружбі, любові.

Дружба – взаємодія дітей, заснована на спільності їхніх інтересів і взаємній прихильності. В дружбі розвивається рефлексія, тобто здатність старшого дошкільника відчувати можливі настрої і стани інших дітей, враховувати їх в своїй поведінці. Особистісна взаємодія, спільна діяльність, взаємна симпатія, глибока прихильність до товариша дають дитині моральні сили, сприяють її соціальній активності, емоційній чутливості, впевненості в своїй значущості для іншого. У друзів формується готовність співпереживати, співпрацювати, радіти успіхам один одного.

Дружні стосунки – особливі для дитини стосунки, відмінні від усіх інших. Своєю появою вони розширюють її можливості,

збагачують почуття та переживання. Дружба неможлива без дій, вчинків, що зв'язані з самообмеженням, із взаємодопомогою, турботливістю, уважністю. Відповідно, в дружбі постійно відбувається процес морального виховання і вдосконалення. Спілкування з другом приносить дитині внутрішнє задоволення, її здатність до наслідування дозволяє їй запозичити у друга його навички, хоч і не завжди позитивні.

Велику роль у дитячому колективі відіграють дружні взаємини. Вони характеризують змістовні зв'язки між окремими дітьми, а також між всіма дітьми групи на основі гуманних якостей, формування яких важливе як і для кожної дитини зокрема, так і для колективу загалом.

Прояви дружніх взаємин у дошкільному віці характеризуються деякою своєрідністю – діти молодшого віку пояснюють свої дружні зв'язки бажанням гратися з тою чи іншою дитиною, не мотивуючи свій потяг до неї, не ставлять яких-небудь вимог до її особистісних якостей і здібностей. У цьому віці контакти з ровесниками стають частішими, складаються перші дитячі взаємні прихильності. Починаючи з трьох років, дівчатка і хлопчики переважно граються окремо. Подальший розвиток спілкування і взаємин дітей, як і в ранньому дитинстві, приходить у спільній предметній діяльності – грі. Чим менші діти, тим менш спроможні вони самостійно підтримувати взаємини одночасно з кількома ровесниками.

Діти середнього дошкільного віку не тільки фактично дружать і надають перевагу одним ровесникам, але й усвідомлюють і диференціюють особисті стосунки дружби від відносин загально-групового характеру. Дітей, із якими вони часто граються, називають друзями, підкреслюючи, що з ними стосунки дещо інші, ніж з іншими дітьми. У цьому віці урізноманітнюються мотиви дружби: на першому місці серед них – задоволення від спілкування в грі, на другому – мотив, який розкриває значення особистісних достоїнств ровесника, і на третьому – мотив, що характеризує виникнення дружби на основі поодиноких випадків

уваги і турботи зі сторони товариша. Діти в спільних іграх приглядаються один до одного, оцінюють один одного і залежно від таких оцінок виявляють взаємні симпатії.

Наприкінці середнього дошкільного віку відбувається значна перебудова дружних взаємин. У старшому дошкільному віці дружба досягає нового рівня розвитку. Діти цього віку не тільки усвідомлюють і використовують поняття «друг», «дружба», але й роблять спроби пояснити це поняття.

Не забуваємо і про те, що саме батьки є першими вихователями та порадиниками малюка. Саме в них він вчиться жити, жити за законами, правилами людського суспільства, мимовільно вбираючи в себе те, що бачить у їхніх стосунках, ставлення один до одного і до себе. Малюк вчиться постійно, навіть якщо про це не здогадується. Тому батькам потрібно бути гідним прикладом для наслідування.

Перші друзі, товариші з'являються в дитини в дошкільному віці. Спочатку вони не відзначаються особливою міцністю і довготривалістю, проте в старшому дошкільному віці діти вже цінують дружбу. У жодному разі не слід забороняти дитині спілкуватися з іншими дітьми. Навпаки, з метою виховання в неї способів взаємодії з іншими треба якомога частіше долучати її до спільних ігор та розваг з іншими дітьми. Саме спілкування з ними стає важливою потребою дошкільника. Але місце і значення батьків не відходять на другий план. Вони і надалі мають вагомий вплив на дитину. Тільки тепер не менш важливим є їхнє розуміння ролі однолітка в житті малюка, ставлення до нього. Дитина сама повинна вибирати собі друзів, а батькам відводиться роль уважних помічників у цьому процесі. Адже тільки вони можуть організувати, розширити коло спілкування своєї дитини, зробити його цікавим, змістовним; навчити бачити позитивні та негативні прояви однолітків, правильно їх оцінювати і використовувати для себе.

Більшість контактів між дітьми встановлюються під час гри, яка посідає важливе місце в житті дитини, оскільки спілкування в

чистому вигляді не властиве дітям 3–5 років, воно з'являється значно пізніше.

Взаємостосунки між дітьми значною мірою впливають на формування моральних якостей, на становлення їхньої особистості. Тому важливо, щоб стосунки між дітьми були прихильними, доброзичливими, приносили радість і задоволення.

Великий вплив на дошкільнят мають дорослі, особливо батьки. Тому вихователю закладу дошкільної освіти необхідно постійно проводити роботу з батьками, оскільки в родині дитина навчається налагоджувати стосунки з оточенням, отримує перші уроки спілкування, доброзичливого, поважливого ставлення до інших членів суспільства.

Важливим у роботі з дошкільнятами є тон мовлення самого вихователя, його вказівки, пояснення, уважне ставлення до кожної дитини, до її вчинків, уміння правильно розібратися з поведінкою дітей і тактовно вказати на допущені помилки або зробити делікатно зауваження. Якщо у своїй роботі вихователь більше приділятиме увагу вихованню в дітей товариських і дружніх стосунків з однолітками, то в малюків можна сформувати моральні якості, які характеризують такі стосунки, бажання, потребу у дбайливій, виваженій, доброзичливій поведінці.

Отже, розвиток і виховання дружніх стосунків у дошкільному віці відбувається за участю емоційних і особистісних компонентів. У цьому сенсі дружба дитини цього віку готує його до наступного, вікового періоду, протягом якого особистісне спілкування відіграє роль провідної діяльності.

Список використаної літератури

- 1.Базовий Компонент дошкільної освіти в Україні. Київ : Редакція журналу «Дошкільне виховання», 1999. 70 с.
- 2.Концепція дошкільного виховання в Україні. Київ: Освіта, 1993.

Діана ВОДЯНИЦЬКА,
студентка ОПП «Менеджмент»,
Вінницький національний аграрний університет.
Науковий керівник – канд. філол. наук, ст. викл.
Олена ЮМАЧІКОВА

ВИЯВИ КОНОТАЦІЇ ПОВНОЗНАЧНИХ СЛІВ У ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКОЇ ГАЗЕТНОЇ ПЕРІОДИКИ ДОВОЄННОГО ПЕРІОДУ В УКРАЇНІ

У статті представлено результати дослідження закономірностей виникнення конотативних значень повнозначних слів у текстах довоєнних періодичних видань в Україні; визначено лексико-семантичні групи й простежено функціонування найчастотніших з них, а також з'ясовано особливості вживання конотативно-маркованих слів.

Ключові слова: денотативне значення, конотація, конотативне значення, конотативно-марковане слово, лексико-семантична група, оказіональне значення, узуальна лексика.

The article presents the results of the study of patterns of the occurrence of connotative meanings of full-meaning words in the texts of pre-war periodicals in Ukraine. The lexical-semantic groups were defined and the functioning of the most frequent of them was traced, as well as the peculiarities of the use of connotatively marked words were clarified.

Key words: connotation, connotative meaning, connotative-marked word, denotative meaning, lexical-semantic group, occasional meaning, usual vocabulary.

У сучасній лінгвістиці раціональний компонент, денотація, вивчений достатньо широко. Що ж стосується емоційного у мові, конотації, – цей компонент залишається недостатньо вивченим. Саме цим і зумовлена актуальність дослідження. Оскільки не усі слова містять конотацію, то конотативне значення тривалий час залишалося на периферії мовознавчих досліджень. Усе ж не потрібно стверджувати про додаткову, другорядну роль конотації у

комунікації, оскільки конотативне значення потрібне для повноцінного висвітлення семантики слова. У нашому дослідженні явище конотації висвітлюється на матеріалі засобів масової інформації, оскільки публіцистичний стиль синтезує всі сфери людської діяльності, а також йому властива емоційність, образність, експресивність, полісемія. Саме ці характеристики є сприятливими чинниками формування конотативних значень.

В українському мовознавстві емоційно-експресивні засоби мови друкованих інформаційних ресурсів досліджували Н. О. Бойченко, Н. І. Кочукова, Т. А. Коць, Л. В. Мельник, Г. Б. Мінчак, О. А. Стишов та інші. Конотативні значення іменників вивчали В. Л. Іващенко, В. І. Ільченко, О. О. Кабиш, Г. Б. Мінчак та інші. Емоційно-оцінні прикметники були досліджені Т. В. Ковальновою, Ж. В. Колоїз, С. Б. Шкарбутою, прислівники – О. В. Мироненко, а також було проаналізовано деякі питання дієслівної лексики – О. В. Бабакова, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, С. М. Дишлева, А. П. Загнітко, Н. Б. Іваницька, В. М. Русанівський та інші.

Метою дослідження є встановлення закономірностей виникнення конотативних значень повнозначних слів у сучасній українській мові, визначення лексико-семантичних груп і з'ясування особливостей вживання конотативно-маркованих слів.

Досягнення поставленої мети потребує розв'язання таких завдань:

- 1)осмислити сутність поняття «конотація»;
- 2)визначити місце конотативного компонента у семантичній структурі слова;
- 3)простежити функціонування найчастотніших лексико-семантичних груп повнозначних частин мови у текстах довоєнних періодичних видань в Україні.

Сучасні лінгвістичні дослідження кваліфікують конотацію як емоційне, оцінне чи стилістичне забарвлення мовленнєвих одиниць узуального чи okazіонального характеру. У сучасній українській мові Л. Мацько розглядає конотацію з різних аспектів:

широкого й вузького. Зокрема, у широкому значенні поняття «конотація» (від лат. *connotatio* – маю допоміжне значення) є «власне конотативною інформацією, паралельною і додатковою до денотативно-десигнативної (предметно-понятійної), яка надає мовній одиниці можливість виконувати експресивну функцію» [18, с. 191]; у вузькому значенні «конотація» означає «такий компонент значення лексеми, який дає змогу використовувати її для вторинної номінації» [18, с. 191].

Поняття «конотація» у дихотомії «мова – мовлення» визначається у термінах «конотативна ознака», «конотативне значення», «конотативне поняття», що відбивають основні етапи семантичного розвитку слова.

Виникнення конотації можна розглядати як результат інтелектуально-логічного переосмислення, переоцінки, органічного поєднання інтелектуально-логічного переосмислення та переоцінки.

Термін «конотація» також характеризується складною та цікавою історією, яка пронизана різними суб'єктивними позиціями дослідників, і з кожним кроком наукового «втручання» вона збагачується. Через концептуальне вивчення конотації подається історична еволюція цього явища.

У компонентному складі явища конотації вирізняється її складна й суперечлива природа. Крім емоційності (або емотивності), експресивності, оцінності, образності (В. А. Чабаненко, Н. І. Сукаленко, А. С. Стадній), деякі лінгвісти у межах конотативного значення слова виділяють ще й такі компоненти, як інтенсивність (В. В. Герман, Т. Л. Білевич), стилістичний (Л. А. Семененко, О. Д. Пономарів), прагматичний (Т. А. Космеда), національний (О. В. Мироненко) і культурологічний (Г. В. Радзієвська, Р. Кісь) складники.

Уживання емоційно-оцінних слів викликане складним спектром асоціацій, які пов'язані з первинним значенням і накладаються на знак вторинної номінації. Виникаючи як семантичний корелят психологічної ознаки, конотативна ознака

може стати основою конотативного (емотивного) компонента значення слова. Неасоціативних слів у мові немає, а неконотативних – безліч.

Розглядаючи проблему лексичної конотації, А. Філіппов визнавав її як «емоційно-стильовий семантичний зміст» [43, с. 57], де емоційне значення – це «незалежна семантична величина, хоча більшістю випадків вона й прикріплена до денотації та «подається» разом з нею» [43, с. 58], а стильове значення – «це закріплена за усім лінійно-просодичним комплексом частина семантики слова, яка відображає соціальне призначення його використання, що існує у свідомості носіїв мови» [43, с. 59]. Емотивний, емоційно-оцінний та функційно-стилістичний компоненти відображають опозицію розмовного й книжно-писемних (наукового, публіцистичного, офіційно-ділового) стилів.

Потрібно також відзначити, що серед конотативно маркованих лексем є оказіональні й узуальні слова, значення яких закріплено словником. Оказіональне значення – це «значення, яке з'являється у слові у певному контексті мовленнєвого використання та є свідомим відхиленням, відступом від звичайного й загальноприйнятого; протилежне узуальному значенню» [9, с. 163]. Оказіоналізми – це «мовленнєві явища, які виникають під впливом контексту, ситуації мовленнєвого спілкування для здійснення будь-якого актуального комунікативного завдання, насамперед для вираження смислу, а також експресивного відтінку, часто комічного або іронічного характеру, необхідного у такому випадку» [16, с. 193]. Оказіональна конотація – навантажені мовленнєві новотвори, що «відрізняються своєю лексико-семантичною неповторністю та існують в умовах певного контексту» [16, с. 73]. Поштовхом до появи оказіоналізмів, на думку вчених, стали стилістично-творчі мотиви, які виявляються як «потреба у незвичайних виражальних засобах, що може виникнути у мовленні, особливо у художньому мовленні» [18, с. 164]

Оказіональній лексиці протиставляється узуальна. Узуальні

лексичні одиниці – це слова, значення яких зафіксовані у словниках. Узуальна конотація «вже усталилася у мові, є загальнозрозумілою і загальноживаною, ніби вона стала нормою. Здебільшого це конотація уже формального характеру – традиційна книжна чи пісенна, живомовна» [9, с. 162].

Чіткої межі між okazіональною й узуальною конотаціями немає, «оскільки кожна конотація, очевидно, у момент виникнення була okazіональною, і залежно від того, наскільки вона була вдалою і вчасною, завоювала мовний простір, okazіональна конотація стала узуальною» [18, с. 193]. Okazіональне слово переходить у розряд узуальних «при достатньо активному використанні мовцями цього слова з його контекстуальним конотативним нашаруванням до того часу, доки нове значення не буде відображене у словнику як значення» [13, с. 136–137]. Під час часткового використання конотація зникає і на її основі виникає нове значення, яке з часом може стати основним.

Належність до мовлення, словотвірний характер, емоційність, образність, екзотичність, часова впливовість, індивідуальна організація слова є базовими репрезентантами конотативно okazіонального слова, яке вказує на зміни у часі. Базовими характеристиками узуальноконотативної лексики є фіксованість лінгвостатистичними джерелами, загальноживаність, емоційність, образність, сталість і традиційність.

Зазначимо, що метафора також впливає на формування конотативного значення слів. Метафоризацію використовують для створення експресивного ефекту, який не стільки впливає на образне сприйняття об'єктів, скільки на їхню оцінку.

Будь-яка метафора створюється на асоціативно-образній основі. Метафора не тільки називає явище, дію, а й передає образну емоційну характеристику, виділяючи певні ознаки залежно від мети висловлювання. Метафоричне переосмислення – це перенесення найменування з одного денотата на інший на основі їхньої схожості [13, с. 85]. У художніх текстах часто зустрічаємо явище персоніфікації. Характерною рисою творів

письменника є персоніфікація абстрактних понять, що дає змогу створювати нові семантичні відтінки слів.

Персоніфікація явищ природи надає дієсловам здатність називати дії, які не властиві суб'єктам, не змінюючи водночас лексичного значення, наприклад: *Зливи змили ягоди, а град побив капусту* [23, с. 8]. *«Липень косить і жне, відпочити не дає», – повчає народна мудрість* [1, с. 24].

Метафори відзначаються виразністю, високим ступенем емотивності, іноді негативної, утворені на подібних перенесеннях, мотиваційним чинником слугує однакове ставлення до обох суб'єктів метафори.

Досліджуючи вияви конотації повнозначних слів у текстах української газетної періодики довоєнного періоду в Україні, ми виділили такі лексико-семантичні групи конотативно забарвлених іменників:

1) **назви атрибутів людини, її тіла та одяг**, наприклад, речення *А що сказати про речі більш глобальні, приміром, збереження «зелених легенів» для дітей та онуків* [26, с. 3] засвідчує, як іменник *легені* «орган дихання у людини й хребетних тварин, що розміщується в грудній порожнині» [32, с. 461] у словосполученні *зелені легені* фразеологізувався і вживається на позначення лісу;

2) **назви абстракції на позначення ролі, значення, прикладу, принципу, способу, фактора**, наприклад, у реченні *...підготовка до цього свята стала додатковим поштовхом до зростання рівня національної економіки...* [19, с. 2] денотативне значення іменника *поштовх* «різкий короткий удар» [35, с. 489] набуло семантичного відтінку «привід, першопричина виникнення чого-небудь» [35, с. 489];

3) **назви речей, матеріалів, речовин**, наприклад, у реченні *Цеглини інвестицій піднімають будівництво* [15, с. 2] конотація іменника *цеглина* виникла внаслідок метафоричного переосмислення денотації «прямокутний брусок з глини

(перев. випаленої), який вживається як будівельний матеріал» [38, с. 192];

4) **назви неживих предметів, механізмів**, наприклад, у реченні...*Львів має найпотужніші у Західній Європі повітряні ворота* – Міжнародний аеропорт «Львів» імені Данила Галицького [3, с. 5] лексема *ворота* «проїзд або прохід в огорожі між будівлями тощо, а також ворітниця, що його закривають; брама» [29, с. 741] входить до словосполучення *повітряні ворота*, що є образною назвою аеропорту;

5) **назви місць дії, просторових об'єктів, побудови**, наприклад, денотативне значення іменника *гніздо* «влаштоване або пристосоване місце для кладки яєць і виведення пташенят» у реченні *Розуміємо, що хтось залишиться у родинному гнізді, хтось вибере самотійну дорогу* [12, с. 7] змінюється на конотативне «домашнє вогнище; оселя» [30, с. 95];

6) **назви доріг, шляхів, траєкторій руху**, наприклад, *мігрантами* у первинному значенні називають людей, що змінюють місце проживання, але у реченні *Обережно: гойдалки-«мігранти»* [24, с. 1] суб'єкт змінився, унаслідок чого утворилася негативна оцінна конотація, підсилена словом *обережно*;

7) **назви форм вигоди**, наприклад, у реченні...*Впіймали птаха щастя в одній з контракт* [22, с. 5] засвідчує, як у вислові *впіймати птаха щастя* усі слова втратили первинне значення і, внаслідок фразеологізації набуло конотативного значення «досягти успіху». У контексті сказано про забитий гол;

8) **назви професій, родів занять, національностей, титулів, звань**, наприклад, на позначення назв професій, національності у текстах засобів масової інформації використовують перифрази, образні вислови. *В екстратаймі аристократи [Англія] дотисли знесиленого конкурента – 4:1* [6, с. 12]. Слово *аристократи* «хто належить до аристократії» [29, с. 59] вживається на позначення національності;

9) **назви звуків, символів, сигналів**, наприклад, на позначення реалій семантичної групи «звуки, символи, сигнали»

журналісти використовують слова здебільшого з узуальним конотативним значенням, що містять символіку, образність, наприклад у реченні *Знову повірили, що світ розфарбований не лише у **чорне й сіре*** [8, с. 7] прикметники **чорне й сіре** у контексті не виражають ознаку за кольором і містять негативну емоційну конотацію, пов'язану з нецікавістю, одноманітністю, буденністю;

10) назви обсягу, виду, якості, джерел інформації та знань, наприклад, у реченні *Щоб мати повну **картину** стану справ тут, регулярно виїжджаю у районні лікарні, буваю в амбулаторії* [46, с. 17] іменник **картина** «твір живопису, намальований переважно фарбами на полотні, картоні, дошці тощо» [32, с. 110] набуває додаткового відтінку обсягу і якості інформації, вживається у значенні «стан, становище чого-небудь» [32, с. 110];

11) назви ситуацій, наприклад, конотативні іменники семантичної групи «становище і ситуація» походять з інших семантичних груп і набувають конотації у контексті. Наприклад, у реченні *Саме для цього слід спрощувати процедуру митного контролю та оформлення товарів, аби вона стала зрозумілою та прозорою для бізнесу і поліпшувала інвестиційний **клімат** у нашій державі* [14, с. 2] денотативне значення іменника **клімат** «метеорологічні умови, властиві певній місцевості» [32, с. 184] у контексті втрачене;

12) назви абстракції, що позначають дії і процеси. У цю лексико-семантичну групу входять конотативно забарвлені іменники дієслівного походження. Наприклад, лексема **засилля** «перевага десь кого-, чого-небудь» [31, с. 305] у реченні *Пояснити феномен **засилля** імпортової продукції на вітчизняному ринку феросплавів можна лише пасивною позицією посадовців* [42, с. 21] містить узуальну конотацію негативної оцінки «зі шкідливим впливом на когось, щось» [31, с. 305];

13) назви абстракцій, що позначають психічні явища й процеси, наприклад, у лексико-семантичну групу «абстракції, що позначають психічні явища й процеси» входять іменники, що містять як узуальну, так і оказіональну конотацію, наприклад, у

реченні *Чому не порожніють «стадіони ненависті»?* [44, с. 4] семантична єдність *стадіони ненависті* вживається на позначення масових несприятливих стосунків;

14) назви атрибутів мистецтва, що здебільшого пов'язані із живописом, наприклад: *палітра, барви*. Порівняємо: *А між ними, мов веселковий вододіл, сяє переливається яскравими барвами 2011 рік – історичний момент, коли наша могутня держава перестала занепадати й почала рвучко, потужно, мов якийсь азійський тигр, розвивати свою економіку: сусідам на заздрість, конкурентам на зло* [42, с. 2]. У реченні денотативне значення слова *барви* «колір, забарвлення» [29, с. 104] втрачено. Іменник *барви* у контексті вживається образно.

Досліджуючи вияви конотації повнозначних слів у текстах української газетної періодики довоєнного періоду в Україні, було виокремлено такі **лексико-семантичні групи конотативно забарвлених прикметників**:

1) на позначення фізичних якостей. Вживаються узуальні й оказіональні конотативно забарвлені прикметники, що іноді внаслідок конотації переходять з однієї лексико-семантичної групи в іншу, наприклад, у реченні *Документи й факти обростають у книжці яскравими образами, глибокими й подекуди гострими думками й спостереженнями, що від цього постать сподвижника стає цілісною і живою* [21, с. 10] лексема *глибокий* «який має велику глибину» [30, с. 82] набуває конотації «який досяг високого ступеня; сильний (про душевний стан, почуття тощо)» [30, с. 82]. Прикметник *гострий* замість денотативного значення «який мав колючий кінець або ріжучий край; здатний колоти або різати» [30, с. 144] вживається у конотативному «який надзвичайно сильно виявляється: сильний (про почуття)» [30, с. 144]. На основі денотації прикметника *живий* «який існує, здійснює обмін речовин із зовнішнім середовищем, здатний рости, розмножуватися» [30, с. 523] виникає конотація «повний життєвої сили, енергії» [30, с. 523];

2) на позначення розумових, психічних якостей, тобто слова на позначення моральних якостей та особливостей поведінки. Наприклад, у реченні *Одним із найзнаковіших перелітніх пернатих став міський голова Сум* [39, с. 16] на основі денотативного значення «той, що здійснює переліт, летить з місця на місце» виникає конотація «про людину, що не живе довго на одному місці» [34, с. 217];

3) для передачі значення загальної оцінки, наприклад, негативну оцінку конотацію містять прикметники *чорний, сірий*. Наприклад, у реченні *Він людина м'яка, добра...* [41, с. 16] на денотативне значення лексеми *м'який* «який угинається, подається при дотику, натискуванні тощо» [32, с. 836] у контексті нашарувалась конотація «добрий, сердечний, чутливий» [32, с. 836].

4) на позначення просторових ознак, наприклад, серед конотативних прикметників лексико-семантичної групи «просторові ознаки» у текстах засобів масової інформації знайдено прикметники здебільшого на позначення розміру. пор. у реченні: *Ціни на кісточкові будуть космічні* [47, с. 21], у якому прикметник *космічні* у контексті вживаються у значенні «дуже великі». Або ж у реченні *А це означає, що і для них світ не буде тісним – він неодмінно стане широким і кольоровим* [20, с. 7] антонімічні прикметники *тісний і широкий* вживаються на позначення емоційного відтінку;

5) на позначення ознак, що сприймаються органами чуттів, наприклад, у реченні *Роль БТІ, що здавалося б, просто реєструє стан речей у нерухомості, у житті Ларікової постала темною силою* [28, с. 17] прикметник *темний* вживається у значенні «страшний, невідомий».

Аналізуючи вияви конотації повнозначних слів у текстах української газетної періодики довоєнного періоду в Україні, нами було виділено такі лексико-семантичні групи конотативно забарвлених дієслів:

1) дієслова фізичної дії, наприклад, у реченні...*його підопічні*

не збираються *сидіти в окопах*, а, як мінімум, на кожну атаку суперників *відповідати* своєю [40, с. 5] денотативне значення слова *сидіти* «перебувати де-небудь на чому-небудь, на якійсь поверхні не переміщуючись» у сполученні з іменниково-прийменниковою конструкцією *в окопах* набуло конотативного відтінку «не втручатися ні в що, перебувати осторонь чого-небудь» [36, с. 159]. Дієслово ж *відповідати* замість денотативного значення «давати комусь відповідь на питання, звертання тощо» [7, с. 620] у контексті набуло відтінку помсти або відтворення поведінки супротивника.

2) дієслова, що означають психічний стан або дію, наприклад, у реченні *Домашня робота цементує сім'ю* [25, с. 4] на основі денотативного значення дієслова *цементувати* «покривати, скріплювати цементом й іншими речовинами» виникає конотація «добиватися єдності; згуртовувати, зміцнювати кого-, що-небудь» [38, с. 195];

3) дієслова на позначення економічних, політичних дій і процесів, наприклад, у контексті *Стрижуть купони до своїх кишень, аж гай шумить* [11, с. 13] дієслово *стригти* «ножицями, машинкою та ін., зрізувати, підрізувати (волосся, шерсть й ін.)» [38, с. 767] змінює своє значення на конотативне «жити на ренту, на проценти з цінних паперів» [36, с. 767];

4) дієслова, що позначають розумові дії, наприклад, у реченні...*його музика дихала загадкою майбутніх* [5, с. 3] засвідчує, як дієслово *дихати* «вбирати, поглинати кисень, необхідний для життєдіяльності організму» [30, с. 291] у контексті вживається образно «бути пройнятим чим-небудь, виражати щось» [31, с. 291];

5) дієслова, що означають фізичний стан, наприклад, у реченні *Покосило кого чим* [26, с. 3] засвідчує образне вживання дієслова *покосити* «закінчити косити; скосити що-небудь» [35, с. 39] у конотативному значенні «знищити або спричинити хворобу всіх або багатьох» [35, с. 39];

б) дієслова на позначення поведінки, наприклад,

денотативне значення дієслова **замурувати** «муруючи, щільно закладати камінням, цеглою і т. ін.» [31, с. 225] у реченні *Щоб остаточно «замурувати» питання з продажем, сусідка подала в суд на розділ домоволодіння* [28, с. 17] набуває відтінку розмовності, навіть згрубілості;

7) дієслова руху, наприклад, лексема **повертати** у контексті у реченні *Цей позитивний результат повертає чоловіка до насиченого і щасливого життя* [7, с. 24] змінює первинне значення «змінювати напрямок руху кого-, чого-небудь; спрямовувати рух кого-, чого-небудь в інший бік» [34, с. 639] на похідне «надавати іншого, протилежного спрямування рухові, розвиткові чого-небудь» [34, с. 639];

8) дієслова розміщення, наприклад, серед дієслів розміщення, що містять конотацію, у текстах засобів масової інформації знайдено лише слово гостювати, яке вживається на позначення тимчасового перебування, наприклад, у реченнях *Гостюватимуть у Львові французькі мистецькі шедеври до кінця серпня* [39, с. 16] і *Тоді у нас гостювали вірші польських поетів* [27, с. 11]. слово **гостювати** частково втратило своє денотативне значення «жити деякий час у кого-небудь як гість» [30, с. 147], оскільки дія у цих реченнях переноситься на неживий об'єкт.

Щодо конотативно забарвлених прислівників у текстах української газетної періодики довоєнного періоду в Україні, то нами було виокремлено такі лексико-семантичні групи:

1) **означальні прислівники**, наприклад, до якісно-означальних конотативно забарвлених прислівників належать слова, що містять узуальну конотацію (наприклад, *тепло, блискуче*) й оказіональну (наприклад, *молодцювато*). Денотативне значення прислівника **молодцювато** «має бравий вигляд; ставний, спритний» [32, с. 788] у контексті *Тому санаторій, попри те, що за віком – старенький дідусь, виглядає молодцювато* [17, с. 6] зберігається, хоч вживається образно;

2) **прислівники способу дії** набувають конотативного семантичного відтінку у контексті, наприклад у реченні *З усіх*

джерел холодним **градом** на голови слухачів і глядачів падають повідомлення про вбивства, грабіж, катастрофи [45, с. 3] лексема **градом** «атмосферні опади у вигляді частинок льоду різного розміру, переважно округлої форми» [30, с. 153] вживається у значенні прислівника способу дії і містить конотацію «у великій кількості, багато» [8, с. 153] з негативним емоційним забарвленням.

3) **обставинні прислівники**, наприклад, речення ілюстрація *Цього року жодна з новорічних ялинок не пішла «наліво» – завдяки електронним чипам* [45, с. 3] засвідчує образне вживання прислівника **наліво** і, унаслідок цього, зміну його денотативного значення «у лівий бік; з лівого боку; зліва» [33, с. 119] на конотативне «незаконно». Прислівник **наліво** у значенні «незаконно» взято з розмовного стилю.

Отже, дослідивши явища конотації повнозначних слів у текстах української газетної періодики довоєнного періоду в Україні нами було виявлено, що конотації значно відрізняються між собою й розподіляються на різні лексико-семантичні групи. У кожній групі є більш-менш нейтральний компонент. Така особливість дозволяє віднести його до певної початкової величини, з якою порівнюється семантика інших членів групи, а також з'являється можливість виявити динаміку конотативного процесу.

У результаті дослідження виявлено, що різниця між лексико-семантичними групами конотативних повнозначних слів полягає у різномірності їхніх конотацій. Нашарування на денотативні значення пов'язані з різними асоціативними уявленнями й зумовлюють специфіку кожної конотативної лексико-семантичної групи. Конотації повнозначних слів можуть передавати властивості процесів, а саме: емоційність, інтенсивність, додаткові відомості про спосіб, акустичний ефект, знаряддя дії, форму, а також відображати асоціації, пов'язані з людським сприйняттям. Саме ці особливості роблять конотативні повнозначні слова експресивними й уможливають їхнє вживання у інших функціональних сферах.

Список використаної літератури

1. Вертіль О. Чому руйнуються сільські хмарочоси? *Урядовий кур'єр*. 2012. 27 червня (№ 114). С. 24.
2. Викривачам корупції – юридичний захист і гарантії. *Голос України*. 2012. 26 червня. С. 5.
3. Головка О. Чому не порожніють «стадіони ненависті»? *Урядовий кур'єр*. 2012. 8 червня (№ 101). С. 5.
4. Грибан Л.П. Вплив метафори на формування конотативного аспекту значення фразеологічних одиниць німецької мови. *Взаємодія одиниць різних рівнів германських та романських мов*. Вісник КДЛУ. Серія «Філологія». Київ, 1997. Вип. 3. С. 85–91.
5. Громов О. Реалізація шкутильгає через слабкий піар. *Урядовий кур'єр*. 2012. 26 червня (№ 113). С. 3.
6. Дмитрук М. Футбольне поле: легко уявити – важко зробити. *Урядовий кур'єр*. 2012. 8 червня (№ 101). С. 12.
7. Долина Н. Як спиться, так і живеться. *Урядовий кур'єр*. 2012. 23 червня (№ 112). С. 24.
8. Долю матчів вирішують вінничани. *Вінниччина*. 2012. 1 червня. С. 8.
9. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності. Стилїстика та культура мови. Київ : Довіра, 1999. 431 с.
10. Загнітко А.П. Словник сучасної лінгвістики: Поняття і терміни : [у 4 т.]. Т. 2. Донецьк : ДонНУ, 2012. 350 с.
11. Зберегти і розвивати галузь! – закликають авіабудівники. *Голос України*. 2012. 4 липня. С. 13.
12. «Зробімо це знову». *Вінниччина*. 2012. 1 червня. С. 7.
13. Іващенко В.Л. Конотативно-оцінний аспект семантики назв осіб за родом діяльності, місцем проживання та національного належності : дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» / В.Л. Іващенко. Київ, 1997. 190 с.
14. Коваль Л. Ми відпочиваємо – вони «працюють». *Урядовий кур'єр*. 2012. 7 серпня (№ 140). С. 2.
15. Кокіна В. Будувати на радість новоселам. *Урядовий кур'єр*. 2012. 19 червня (№ 108). С. 2.
16. Колоїз Ж.В. Оказіональність / узуальність як концептуальна лінгвістична категорія. *Українська мова*. 2006. № 1. С. 71–81.

17. Маємо не боротися з корупцією, а перемогти її. *Голос України*. 2012. 19 червня. С. 6.
18. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилїстика української мови. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
19. Медуниця Ю. Будувати для дітей слід краще, ніж для себе. *Урядовий кур'єр*. 2012. 20 червня (№ 109). С.2.
20. Мельник О. Час збирати футбольне каміння. *Урядовий кур'єр*. 2012. 22 червня (№ 111). С. 7.
21. Нагребецька І. Дірки в законі. Як лататимемо? *Урядовий кур'єр*. 2012. 7 серпня (№ 140). С. 10.
22. Омелянчук І. Меліорація: користь чи шкода? *Урядовий кур'єр*. 2012. 19 червня (№ 108). С. 5.
23. Петрушенко М. Чи варто новий тин городити. *Урядовий кур'єр*. 2012. 26 червня (№ 113). С. 8.
24. Поліщук І. Обережно: гойдалки-«мігрантки». *Урядовий кур'єр*. 2012. 19 червня (№ 108). С. 1.
25. Полярник побажав успіхів. *Вінниччина*. 2012. 6 червня. С. 4.
26. Процишин В. Здоров'я нації не визнає компромісів. *Урядовий кур'єр*. 2012. 7 червня (№ 100). С. 3.
27. Рекунов В. «Галльські півні» боляче кльонули в тім'ячко. *Урядовий кур'єр*, 2012. 19 червня (№ 108). С. 11.
28. Рекунов В. «Блакитна ескадра» пливе до Києва. *Урядовий кур'єр*. 2012.20 червня (№ 109). С. 17.
29. Словник української мови в 11-ти томах / ред. І.К. Білодід. Київ : Наукова думка, 1970. Т. 1. 799 с.
30. Словник української мови в 11-ти томах / ред. І.К. Білодід. Київ : Наукова думка, 1971. Т. 2. 550 с.
31. Словник української мови в 11-ти томах / ред. І.К. Білодід. Київ : Наукова думка, 1972. Т. 3. 744 с.
32. Словник української мови в 11-ти томах / ред. І.К. Білодід. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 4. 840 с.
33. Словник української мови в 11-ти томах / ред. І.К. Білодід. Київ : Наукова думка, 1974. Т. 5. 840 с.
34. Словник української мови в 11-ти томах / ред. І.К. Білодід. Київ : Наукова думка, 1975. Т. 6. 832 с.
35. Словник української мови в 11-ти томах / ред. І.К. Білодід. Київ : Наукова думка, 1976. Т. 7. 723 с.

36. Словник української мови в 11-ти томах / ред. І.К. Білодід. Київ : Наукова думка, 1978. Т. 9. 916 с.
37. Словник української мови в 11-ти томах / ред. І.К. Білодід. Київ : Наукова думка, 1979. Т. 10. 658 с.
38. Словник української мови в 11-ти томах / ред. І.К. Білодід. Київ : Наукова думка, 1980. Т. 11. 699 с.
39. Співпраця гілок влади буде максимально ефективною. *Голос України*. 2012. 19 червня. С. 16.
40. То мерзнемо, то мліємо, або Чиновницька недолугість. *Голос України*. 2012. 19 червня. С. 5.
41. Туглук В. Пріоритети політиків і народу – різні. *Урядовий кур'єр*. 2012. 16 червня (№ 107). С. 16.
42. Узлова І. А європейцям – сподобалось! *Україна молода*. 2011. 30 грудня (№ 238-239). С. 2.
43. Філіпов А.В. До проблеми лексичної конотації. *Мовознавство*. 1978. № 1. С. 57–63.
44. Шпак В. Чи не за дорога вода в борг? *Урядовий кур'єр*. 2012. 14 червня (№ 105). С. 4.
45. Шпак В. Він погасив вогні Берліна. *Урядовий кур'єр*. 2012. 22 червня (№ 111). С. 3.
46. Яновська Л. А музика лишилась з глядачами. *Урядовий кур'єр*. 2012. 27 червня (№ 114). С. 17.
47. Яновська Л. «Смак країни мрій». *Урядовий кур'єр*. 2012. 27 червня (№ 114). С. 21.

*Світлана ВОЙТАЛЮК,
старший викладач кафедри слов'янської філології,
Хмельницький національний університет*

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ПІДХОДИ У ФОРМУВАННІ ПРАВОПИСНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто декілька з основних лінгводидактичних підходів до формування правописної компетентності під час здобуття вищої освіти майбутніх учителів польської мови; проаналізовано комунікативний, інтерактивний, контекстуальний підходи, які спрямовані на покращення навичок здобувачів у галузі правопису.

Ключові слова: *лінгводидактичний підхід, правописна компетентність, майбутній учитель, правопис, польська мова.*

The article considers several of the main linguistic and didactic approaches to the formation of spelling competence during higher education of future teachers of the Polish language. Communicative, interactive, contextual approaches aimed at improving students' spelling skills were analyzed.

Key words: *linguistic didactic approach, spelling competence, future teacher, spelling, Polish language.*

Формування правописної компетентності – це процес навчання, спрямований на розвиток знань, умінь і навичок у галузі орфографії відповідно до правописних норм польської мови. Ця компетентність включає в себе розуміння правил правопису, орфографічних норм, уміння застосовувати ці правила на практиці та уникати помилок у письмі. У статті розглянемо лінгводидактичні підходи у формуванні правописної компетентності майбутніх учителів польської мови.

Формуванню правописної компетентності студентів присвячені праці як українських, так і зарубіжних науковців: О. Біляєва [1], Н. Голуб [5], К. Климової [6], С. Омельчука [7],

Г. Шелехової [8], М. Ваńко [9], Е. Lipińskiej [10], В. Roćlawskiego [11] та ін.

Великий тлумачний словник сучасної мови подає, що «підхід – сукупність способів, прийомів розгляду чого-небудь, впливу на кого-, що-небудь, ставлення до кого-, чого-небудь» [3].

С. Омельчук розглядає поняття ‘підхід’ як системну сукупність принципів, технологій, методів, прийомів, засобів й форм навчання, що виявляється процесуальністю, системністю, керованістю й дієвістю [7, с. 3].

У контексті навчання підхід як сукупність способів належить до методів і стратегій, які використовуються для досягнення освітніх цілей і покращення навчального процесу. Підхід може включати в себе різні методики викладання, організацію навчального процесу, використання технологій та інші аспекти, спрямовані на забезпечення ефективного засвоєння знань та розвиток навчальних навичок майбутніх учителів польської мови [11, с. 120].

У процесі формування правописної компетентності ‘підхід’ означає систематичне використання різноманітних завдань, тренувальних вправ (списування, диктанти, робота з орфографічним словником, переклади, перекази, твори), підбір та застосування методів навчання орфографії (пояснювально-ілюстративний, частково-пошуковий, репродуктивний, дослідницький та проблемний), що забезпечують вироблення необхідних умінь і навичок. У статті розглянемо декілька з основних лінгводидактичних підходів: комунікативний, інтерактивний, контекстуальний.

Комунікативний підхід – це методологія навчання, яка акцентує увагу на розвитку комунікативних навичок здобувачів. Основні принципи комунікативного підходу включають сприяння активному спілкуванню, використання реальних ситуацій і матеріалів, зосередження на функціональному використанні мови, а також створення умов для взаємодії та співпраці між студентами. Так, наприклад, на кафедрі слов’янської філології Хмельницького

національного університету діє науковий гурток «Kawusia z mleczkiem». Це розмовний клуб, де відбуваються заняття польською мовою з носіями мови, під час яких студенти можуть попрактикувати свої розмовні навички із запрошеними гостями з Польщі (перекладачами, викладачами, журналістами, науковцями). Метою гостьових занять є допомога здобувачам освіти покращити вимову, навички говоріння, розуміння почутого та аудіювання, що позитивно впливає на формування правописної компетентності. Також кожного навчального року протягом місяця проводиться «Місяць польського кіно» для розвитку професійних компетентностей майбутнього вчителя польської мови і літератури. Після кожного сеансу для здобувачів освіти для виконання були запропоновані різноманітні завдання (написання історії-продовження фільму та обґрунтування основної ідеї фільму, вікторини, тести, орфографічні вправи, обговорення польською мовою та висловлення власної думки про фільм). Отже, комунікативний підхід покликаний розвивати навички мовлення, слухання, читання та письма через взаємодію з іншими учасниками навчального процесу. Він акцентує розвиток мовлення на реальних ситуаціях спілкування, де здобувачі мають можливість використовувати мовні засоби для досягнення своїх комунікативних завдань.

Інтерактивний підхід до формування правописної компетентності спрямований на активну участь здобувачів у навчальному процесі через взаємодію, обмін ідеями і спільне вирішення завдань. Основні принципи цього підходу включають створення стимулюючого навчального середовища, заохочення самостійності та творчості студентів, використання різноманітних методів інтерактивного навчання, наприклад, на заняттях із дисципліни «Орфографічний практикум з польської мови» ефективним є використання таких інтерактивних методів, як: рольові ігри, дискусії, вікторини, проєкти, використання ІКТ. Інтерактивний підхід сприяє активному залученню студентів до навчання, розвитку їхньої критичного мислення, уміння працювати

в команді та здійснювати самостійний пошук і аналіз інформації. Цей підхід сприяє більш ефективному засвоєнню знань та розвитку навичок, описаних вище, які є необхідними в сучасному світі для майбутніх вчителів польської мови.

Контекстуальний підхід належить до методології, яка ставить акцент на врахуванні контекстуальних аспектів навчання і навчального процесу. Це означає врахування особистих, соціокультурних, історичних та інших факторів, що впливають на навчання і сприйняття знань здобувачами вищої освіти.

Основні принципи контекстуального підходу включають адаптацію навчального матеріалу до реального життя майбутніх учителів, використання прикладів та ситуацій, які є зрозумілими і значущими для них, а також створення навчального середовища, яке враховує індивідуальні потреби і можливості кожного здобувача. Контекстуальний підхід сприяє кращому засвоєнню знань, розвитку критичного мислення та розумінню зв'язків між теорією і практикою. Він дозволяє бачити значення навчального матеріалу у своїй майбутній професії і застосовувати його в професійній діяльності.

Вибір конкретного підходу у формуванні правописної компетентності майбутніх учителів польської мови може залежати від розумової активності, рівня сприйняття матеріалу, психологічних особливостей здобувачів освіти, доступних ресурсів (наявність матеріалів, технічних засобів).

Як зазначає В. Вітюк, лінгводидактичний підхід орієнтований на оптимальне сприйняття та засвоєння мови носіями різних культур та мовних спільнот. Він розглядається як ефективний інструмент для розвитку навичок в усному та писемному мовленні, а також для вивчення культурного аспекту мови [4, с. 36].

Лінгводидактичний підхід у формуванні правописної компетентності зосереджений на використанні мовних засобів і методів навчання, спрямованих на ефективне вивчення правил правопису та розвиток навичок правильного письма. Цей підхід сприяє систематичному та зосередженому вивченню правописних

правил, розвитку вміння застосовувати їх у практичних завданнях та реальних ситуаціях, також підтримує розвиток мовної компетенції.

Таким чином, у процесі підготовки майбутніх учителів польської мови потрібно використовувати комплексні підходи до навчання правопису, спрямовані на формування їх професійної філологічної компетентності. Загалом, комбінація цих підходів може допомогти ефективно формувати правописну компетентність вчителів та навчати їх коректного використання мови в письмовій формі у процесі вивчення філологічно-полоністичних дисциплін, зокрема «Практичний курс польської мови», «Орфографічний практикум з польської мови», «Сучасна польська мова».

Список використаної літератури

1. Біляєв О. Лінгводидактика рідної мови. Київ : Генеза, 2005. 179 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної мови. URL : <https://slovnkyk.me/dict/vts/%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%85%D1%96%D0%B4> (дата звернення: 12.03.2024).
3. Вітюк В. Основні лінгводидактичні підходи до формування правописної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. 2019. С. 34–41
4. Голуб Н. Підходи до навчання української мови в основній школі. *Українська мова і література в школі*. 2015. № 3. С. 2–10.
5. Климова К. Формування мовнокомунікативної професійної компетентності студента як креативної особистості в умовах навчального середовища педагогічного вузу. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Педагогіка, 2012. № 1. С. 66–72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2012_1_13 (дата звернення: 11.03.2024).
6. Омельчук С. «Підхід до навчання» як базова категорія сучасної лінгводидактичної науки. *Українська мова і література в школі*. 2013. № 2. С. 2–8.

7.Шелехова Г. Сучасні підходи до навчання рідної мови в загальноосвітній школі. *Українська мова і література в школі*. 1998. № 3. С. 33–35.

8.Bańko M. *Polszczyzna na co dzień*. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006. 824 s.

9.Lipińska E. *Nie ma róży bez kolców. Ćwiczenia ortograficzne dla cudzoziemców*, Kraków, 2022. 244 s.

10.Roślowski B. *Nabywanie umiejętności czytania i pisania wraz z rozwijaniem logicznego myślenia w glottodydaktyce ojczystojęzycznej*. Kraków, 2009. S. 119–120.

11.Проект «Місяць польського кіно» реалізовано у Хмельницькому національному університеті! URL : <https://ksf.khmnu.edu.ua/projekt-misyacz-polskiego-kino-realizovano-u-hmelnyczkomu-naczionalnomu-universyteti/>

12.Розмовний клуб «Kawusia z mleczkiem» – це гармонія думки і слова. URL : <https://ksf.khmnu.edu.ua/rozmovnyj-klub-kawusiazmleczkiem/>

Катерина ГАЛГАН,
магістрантка I курсу ОПП «Філологія. Слов'янські мови та
літератури (переклад включно), перша – польська),
Хмельницький національний університет.
Науковий керівник –
канд. філол. наук, доцент Людмила СТАНІСЛАВОВА

КЛАСИФІКАЦІЇ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОМАЦІЙ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Стаття присвячена проблемі класифікації перекладацьких трансформацій; наведено та проаналізовано приклади класифікацій українських дослідників, визначено важливість використання перекладацьких трансформацій для досягнення адекватності перекладу при відсутності прямих відповідників для найповнішої передачі інформації.

Ключові слова: *переклад, перекладацька трансформація, класифікація перекладацьких трансформацій, адекватність перекладу.*

The article is devoted to classifications of translation transformations. It provides and analyzes examples of classifications by Ukrainian researchers. The importance of using translation transformations to achieve translation adequacy in the absence of direct counterparts for the most complete transfer of information is determined.

Key words: *translation, translation transformation, classification of translation transformations, translation adequacy.*

Переклад – складний процес передачі змісту повідомлення та особливостей виразу цього змісту при зміні мови. При перекладі постає багато завдань: збереження точності й семантики, передача жанрових особливостей, дотримання контексту, адаптація до потреб реципієнтів. Для виконання цих завдань використовують різні прийоми та перекладацькі трансформації.

Перекладацькі трансформації є основою більшості прийомів у перекладі і полягають у зміні формальних або семантичних компонентів при збереженні інформації, яку потрібно передати.

Але можна згадати про значну кількість інших класифікацій, оскільки науковці ще не мають спільної думки щодо змісту поняття 'перекладацькі трансформації'. До проблеми визначення суті та класифікації перекладацьких трансформацій звертаються закордонні та українські науковці, зокрема Ж.-П. Віне, Ж. Дарбельне, А. Гордєєва, І. Зоренко, Т. Кияк, В. Коптілов, І. Корунець, А. Науменко, Л. Науменко, О. Огуй, О. Селіванова, Н. Хомський.

Дослідження цього питання сприятиме розвитку перекладознавства і є важливим для практичної діяльності всіх перекладачів, що й зумовлює актуальність теми статті. Метою статті є аналіз та опис перекладацьких трансформацій.

Так, Т. Р. Кияк, А. М. Науменко О. Д. Огуй описують перекладацькі трансформації, поділяючи їх за п'ятьма основними рівнями мови: фонетичним, морфологічним, лексичним, синтаксичним та текстовим.

На найнижчому, фонетичному, рівні виділяють фонетично-імітаційні трансформації, які полягають у звукоімітації – звуковій імітації реальних явищ через підбирання спеціальних звуків, а також звукосимволічні трансформації – коли внаслідок взаємодії різних видів відчуттів між звучанням і значенням слова виникає специфічна асоціація.

На морфологічному рівні виділяють морфолого-категорійні трансформації. Вони стосуються змін словотвірних афіксів, а також власне морфологічних категорій. Категорійна заміна полягає у зміні категорійної ознаки словоформи. Стандартні морфологічні трансформації – це заміни на рівні частиномовної приналежності одиниць вихідного тексту. Як правило, це не приводить до зміни змісту.

На лексичному рівні виділено лексико-семантичні трансформації. При таких трансформаціях найчастіше

використовують спеціальні прийоми: конкретизацію, генералізацію, логічний розвиток поняття й антонімічний переклад, додавання нового, вилучення вжитого слова тощо. На фразеологічному рівні виділено цілісно-ситуативні трансформації.

На синтаксичному рівні виділено синтаксично-реченнєві трансформації, що приводить до зміни синтаксичної структури висловлювання.

На текстовому рівні виділено текстово-стилістичні трансформації, тобто переклад самого тексту разом з образними метафорами, культурно-специфічними конотаціями, текстовою динамікою [3, с. 487].

Л. Науменко та А. Гордєєва запропонували узагальнену класифікацію та виділили 12 видів лексичних трансформацій і їхні підтипи.

1. **Вибір варіативного відповідника.** Цей вид трансформації переважно використовується для багатозначних слів. При цьому основним є контекст вживання слова. Суть використання такої трансформації полягає у виборі відповідного слова або словосполучення серед синонімів у мові оригіналу.

2. **Контекстуальна заміна.** Це тип контекстуальної заміни, подібний до вибору відповідника, але вибір здійснюється не зі словника, а з урахуванням контексту і конкретного значення.

3. **Калькування** (буквальний переклад). Це дослівний переклад, у якому зосереджуються не на фонетичній подібності, а на передаванні семантики слова.

4. **Описовий переклад.** У випадках, коли слово або вираз неможливо передати мовою перекладу через відсутність прямого еквівалента, що може мати різні причини, його передають словосполученням або реченням.

5. **Транскодування.** Використання цієї трансформації полягає у перетворенні звукової або графічної форми слова вихідної мови на звукову або графічну форму мови перекладу. Виділяють також підвиди: транслітерація, транскрипція, змішане транскодування й адаптивне транскодування.

6. Антонімічний переклад. Це зміна значення слова оригіналу на його протилежне значення у мові перекладу. Виділяють також три види антонімічного перекладу: негативація, позитивація, анулювання двох негативних компонентів.

7. Вилучення слів (компресія). Це вид трансформації, коли відкидаються «зайві» елементи з вислову, які не мають суттєвого значення у мові перекладу.

8. Додавання слів (декомпресія). Трансформація полягає у додаванні необхідних елементів для того, щоби читач краще зрозумів невідоме для нього поняття.

9. Переставлення слів (пермутація). Це трансформація, при використанні якої необхідно змінити порядок слів у реченні.

10. Транспозиція. Ця трансформація полягає у заміні однієї частини мови на іншу у тексті перекладу.

11. Конкретизація значень. Використовується для заміни слів вихідної мови, що мають нечіткий або широкий спектр значень, словом, яке має вужче значення.

12. Генералізація значень. Ця трансформація протилежна до конкретизації; вимагає заміни слова вихідної мови з вужчим значенням на слово мови перекладу з ширшим значенням [1, с. 19].

Також Л. Науменко та А. Гордєєва виділяють 4 основні типи граматичних трансформацій та їхні підтипи.

1. Компенсація. Це такий спосіб перекладу, при якому втрачені при перекладі елементи змісту передаються якимось іншим чином для компенсації семантичної втрати.

2. Зміна порядку слів у реченні. Використання цієї трансформації необхідне з огляду на те, що синтаксис та граматики різних мов відрізняються, тому необхідно змінювати порядок слів у реченні.

3. Поділ. Поділ може бути зовнішнім та внутрішнім. Внутрішній поділ – це заміна простого речення складнопідрядним. Зовнішній поділ – це перетворення одного висловлювання на два або більше інших.

4. **Інтеграція**. Інтеграція також може бути внутрішньою та зовнішньою. Внутрішньою інтеграцією є перетворення складносурядного чи складнопідрядного речення на просте. Зовнішньою інтеграцією є поєднання кількох простих речень у складнопідрядне чи складносурядне [1, с. 22].

І. В. Карабан виділяє лексичні та граматичні трансформації.

Серед лексичних він виокремлює такі як: 1. **Конкретизація значення слова** – трансформація, при якій слово з ширшою семантикою замінюється словом з вужчою семантикою. 2. **Генералізація значення слова** – трансформація, при якій слово з вужчою семантикою замінюється словом з ширшою семантикою. 3. **Додавання слова** – трансформація полягає в додаванні слова, якого не було у тексті оригіналу, задля правильної передачі смислу або дотримання мовних норм, які існують у мові перекладу. 4. **Вилучення слова** – вилучення з перекладу плеонастичних або тавтологічних лексичних елементів. 5. **Заміна однієї частини мови на слово іншої частини мови** – застосовується, коли використання у перекладі слова певної частиномовної належності призводить до порушень норм мови. 6. **Переставлення слова** – сутність трансформації полягає в тому, що лексичні елементи змінюють своє місце у реченні [2, с. 300].

Проте І. В. Карабан вибір варіативного відповідника, транскодування, калькування (дослівний переклад), контекстуальну заміну, смисловий розвиток, антонімічний переклад (формальну негативацію), описовий переклад трактує як способи перекладу лексичних одиниць.

Серед граматичних трансформацій І. В. Карабан виділяє п'ять: пермутацію (переставлення), субституцію (заміну), додавання, вилучення, комплексну трансформацію. Також акцентує увагу на тому, що значна кількість перекладацьких трансформацій має змішаний характер [2, с. 19].

У класифікації перекладацьких трансформацій О. О. Селіванової основним є поняття еквівалентності перекладу.

Науковиця виділяє лексичні (формальні й лексико-семантичні), граматичні та лексико-граматичні трансформації.

До формальних лексичних належать умовно-звукова транскрипція, графічна транслітерація, калькування. До лексико-семантичних – конкретизація, генералізація, модуляція. До граматичних дослідниця відносить дослівний переклад синтаксичних структур (нульову трансформацію), поділ речення, об'єднання речень, граматичні заміни. Лексико-граматичні трансформації включають антонімічну заміну, конверсивну заміну й описово-перифрастичний переклад [4, с. 227].

Також варто звернути увагу на класифікацію перекладацьких трансформацій, запропоновану Л. Л. Станіславовою. Вона виділяє лексичні, лексико-семантичні та граматичні трансформації.

Серед лексичних виокремлено:

1. Транскрибування – відтворення звукової форми слова літерами мови перекладу.

2. Транслітерування – відтворення графічної форми слова літерами мови перекладу.

3. Адаптивна транскрипція чи адаптивна транслітерація – трансформація, при якій форма слова у вихідній мові певним чином адаптуються до фонетичної або граматичної структури мови перекладу.

4. Калькування – поморфемний переклад слів, послівний словосполучень.

Серед лексико-семантичних трансформацій:

1. Генералізація – перехід від видового, часткового, поняття до загального, родового.

2. Конкретизація – перехід від родового до загального поняття.

3. Диференціація – внаслідок цієї трансформації перекладним відповідником стає слово або словосполучення, що не є словниковим відповідником, але підібране із урахуванням контекстуального значення слова.

4. Модуляція – смисловий або логічний розвиток.

5.Цілісне перетворення – використання цієї трансформації потребує повної відмови від словникових відповідностей. Змінюється весь опис предметної ситуації.

6.Антонімічний переклад – базується на протиставленні понять, може супроводжуватися заміною заперечувальної конструкції, тоді вона стосується і граматичного рівня.

7.Компенсація втрат – семантичні компоненти передаються іншими засобами мови перекладу.

8.Експлікація – заміна слова вихідної мови словосполученням вихідної мови, яке пояснює значення лексичної одиниці.

Серед граматичних трансформацій:

1.Морфологічної заміни – поділяється на підтипи заміна частин мови, або категорій слова.

2.Синтаксичні заміни – це поняття розкривається у виокремлених підтипах: зміна синтаксичної конструкції, або перебудова синтаксичної структури речення, або використання відповідника в місці відмінному від оригіналу, можливе також додавання лексичних одиниць, або навпаки їх вилучення [5, с. 5].

Ми схилиємося до практичного застосування класифікації перекладацьких трансформацій, запропонованої Л.Л.Станіславовою, оскільки ця класифікація несуперечливо враховує критерії поділу перекладацьких трансформацій на типи і підтипи.

Отже, перекладацькі трансформації є важливим складником у процесі перекладу. Аналіз класифікацій перекладацьких трансформацій, наведених у статті, дозволяє зробити висновок, що чітко окресленої та єдиної думки науковців щодо згаданої класифікації немає. Проте варто зауважити, що, попри різні погляди, багато мовознавців описують схожі трансформації. Складність полягає у значній різноманітності перекладацьких трансформацій щодо різних вихідних і цільових мов. Тому й досі з'являються уточнення і доповнення у дослідженнях різних науковців.

Список використаної літератури

1. Герасименко К., Баклаженко Ю. Особливості лексико-граматичних трансформацій у перекладі англомовних міжнародно-правових документів. *Advanced Linguistics*. 2023. № 12. С. 18–24.
2. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Вінниця : Нова книга, 2004. 575 с.
3. Кияк Т. Р., Науменко А. М., Огуй О. Д. Перекладознавство (німецько-український напрям). Київ : Видавничо- поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 543 с.
4. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К., 2011. 844 с.
5. Станіславова Л. Л. Перекладацькі трансформації у практиці перекладу і редагуванні перекладів : збірник вправ до проведення практичних занять з дисципліни «Проблемні питання польської мови та перекладознавства» для здобувачів другого (магістерського) рівнів вищої освіти спеціальності 035 «Філологія. Слов'янські мови і літератури (переклад включно), перша – польська». Хмельницький, 2022. 45 с.

Марина ГОРБАЧ,

*учителька Краматорського закладу загальної середньої освіти №22 з профільним навчанням ім. М. М. Крупченка
Краматорської міської ради Донецької області;
магістрантка I курсу ОП «Філологія. Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська»,
Хмельницький національний університет.*

Науковий керівник –

*канд. філол. наук, доц. **Наталія ТОРЧИНСЬКА***

ЗМІСТ ПОНЯТТЯ ЛЮДИНА В ПОЛЬСЬКІЙ АФОРИСТИЦІ XVIII–XX СТ.

У статті на базі видання «Aforyzmy polskie» Данути та Володимира Масловських проведено дослідження польських афоризмів, до складу яких входить компонент 'людина', проаналізовано погляди авторів крилатих висловлювань щодо людини, її життєвого вибору, ставлення до себе та до інших.

***Ключові слова:** афоризм, ментальність, спільнота, тематична група, життєві цінності, суспільні виклики.*

W artykule na podstawie wydania «Aforyzmy polskie» Danuty i Włodzimierza Masłowskich przeprowadzono badanie polskich aforyzmów, w których skład wchodzi komponent «człowiek», przeanalizowano poglądy autorów jednostek językowych co do człowieka, jego wyboru życiowego, postawy wobec samego siebie i innych.

***Słowa kluczowe:** aforyzm, mentalność, wspólnota, grupa tematyczna, wartości życiowe, wezwania społeczne.*

Афоризми є важливим ресурсом для людей, які шукають знання, прагнуть пізнати досвід інших поколінь та народів світу, зрозуміти мудрість їхніх думок. Саме тому значення таких висловлювань у житті суспільства не зменшується з часом, а навпаки – зростає, оскільки вони дають можливість краще зрозуміти себе та світ навколо, окреслюють орієнтири щодо

поведінки, ухвалення рішень та досягнення цілей. Крім того, афоризми розвивають критичне мислення й почуття гумору, збагачують словниковий запас й увиразнюють мовлення, сповнюють духовний світ особистості глибиною та мудрістю, удосконалюють навички спілкування.

Аналіз афоризмів певного народу може дати широке уявлення про нього, оскільки такі короткі влучні висловлювання відображають цінності та пріоритети спільноти, демонструють особливості її світосприйняття, зберігають історичну пам'ять, є важливим джерелом для розуміння менталітету нації.

Польський науковець Д. Калиновський (Daniel Kalinowski) у дослідженні «*Określanie horyzontu. Studia o polskiej aforystyce literackiej XIX wieku*» зазначає, що заголовок *Określanie horyzontu* передбачає різні спроби опису дійсності, які ніколи сповна не задовільняють авторів у спробах їхнього наукового опису [4, с. 6].

Очевидність такої думки зрозуміла через неможливість існування будь-якого єдиного видання, де було б зібрано всі афоризми окремо взятої країни або світу загалом. Тематико-стилістичні особливості, будова, глибина думки, постійне оновлення та суб'єктивність оцінки афоризмів зумовлюють розширення змісту їхньої просторово-часової площини, яка є віддзеркаленням широкого спектру проблем суспільства, індивідуальних особливостей його членів та світогляду автора. Тому дослідження цих мовних одиниць завжди є на часі.

Крім того, вивчення польської афористики є важливим складником удосконалення лінгвістичної компетентності вчителя та викладача польської мови, оскільки, як слушно зазначає Г. Одинцова, лінгвістичні афоризми можуть слугувати вдячним дидактичним матеріалом для різноманітних тренувальних вправ, можуть бути епіграфом до виучуваної теми або її підсумком, темою есе про мову та мовні одиниці тощо [1, с. 5].

Серед досліджень українських науковців наявні лише поодинокі розвідки, які стосуються перекладу польських афоризмів українською, а характеристика їхніх лінгвістичних

особливостей мовою оригіналу практично відсутня. Тому з погляду мовознавства вивчення природи польських афоризмів є необхідним.

Серед науковців-поляків, які займалися дослідженням польської афористики, варто згадати таких як: М. Баловський (Mieczysław Bałowski «Aforyzm w perspektywie genologicznej i dyskursywnej») [3], Д. Калиновський (Daniel Kalinowski «Określanie horyzontu. Studia o polskiej aforystyce literackiej XIX wieku») [4], П. Родак (Paweł Rodak «Od aforyzmu do zinu: Gatunki twórczości słownej») [9], Я. Скубінська-Подбельська (Jadwiga Skubińska-Podbielska «Aforyzmy») [11], А. Трембська-Кернторф (Anna Trębska-Kerntopf «Aforyzm w nauczaniu języka polskiego jako obcego») [10], Є. Щенсна (Ewa Szczęsna «Aforyzm i slogan – język jako zdarzenie fikcji») [12]. Крім того, наявні праці полоністів, які досліджували мову творів польських письменників із погляду використання в них афоризмів, наприклад, Ян Згжива (Jan Zgrzywa «Aforyzmy w prozie Olgi Tokarczuk») [13], М. Лоек (Mieczysław Łojek «O aforystyce Henryka Sienkiewicza») [5], П. Михаловський (Piotr Michałowski «Między aforyzmem a kolażem») [7].

Мета статті – схарактеризувати тематичні групи польських афоризмів, які стосуються висвітлення поглядів на людину, її життєвий вибір, ставлення до себе й до інших.

Джерельною базою дослідження стала збірка «Aforyzmy polskie» Данути та Володимира Масловських (Danuty i Włodzimierza Masłowskich) [6], які уклали антологію найяскравіших зразків польської афористики від творів перших письменників, котрі писали польською, до сучасних, але не в авторсько-хронологічному порядку, а згрупувавши матеріал відповідно до семантики, що, як вважає польський мовознавець Ян Міодек (Jan Miodek), збільшує привабливість цього видання й краще ілюструє вражаюче широкий тематичний спектр уміщених у ньому текстів [8, с. 4].

Окремою тематичною групою збірки є афоризми про людину. Їхні автори, поляки за походженням, – представники

багатьох професій, широкого кола вподобань та інтересів, суспільно-політичні діячі різних історичних епох – від початку XVIII століття до сьогодення. Але кожен із них крізь призму етики й моралі розкриває глибоке значення слова *людина* у світі її бажань та життєвих реалій, у власному світобаченні особистості та сприйнятті її суспільством. Ці висловлювання розкривають думки *про людину* митців кількох поколінь, проте водночас дають уявлення про світогляд і морально-етичні погляди й пріоритети кожного окремого автора як носія загальних цінностей польського народу в його різні часові проміжки.

Розуміння змісту цих висловлювань розкриває авторську позицію щодо сенсу життя, сутності людини, її поведінки й емоцій. Охоплюючи широку тематику і проблематику (релігія, рідна земля, праця, самопізнання, саморозвиток і самовдосконалення, проблема життєвого вибору, життя і смерть, стосунки людини з природою), лаконічно виражаючи складні ідеї, такі афоризми можуть бути корисними в багатьох життєвих ситуаціях. Окремі з них, дотепні й іронічні, допомагають нам краще зрозуміти себе та інших людей, власні мотиви, вчинки та емоції.

У цій тематичній групі період XVIII–XIX ст. представлений афоризмами таких відомих польських письменників, як М. Вишневський (Michał Wiszniewski), С. Вітвицький (Stefan Witwicki), С. Гарчинський (Stefan Garczyński), І. Красицький (Ignacy Krasicki), Ю. І. Крашевський (Józef Ignacy Kraszewski), Ю. Кремер (Józef Kremer), І. П. Легатович (Ignacy Piotr Legatowicz), В. І. Маревич (Wincenty Ignacy Marewicz), Ц. К. Норвід (Cyprian Kamil Norwid), А. Фредро (Aleksander Fredro).

Найбільш раннім висловлюванням, яке спонукає читача замислитися над розумінням змісту поняття *людина*, є рядок із байки „Człowiek i gołębie” головного виразника польського Просвітництва, поета, драматурга, публіциста, але водночас і священнослужителя І. Красицького (Ignacego Krasickiego) (1735 –

1801) [2]: «*I człowiek jednak niezłym jest stworzeniem*». Автор називає людину створінням, використовуючи назву, співвідносну з біологічним розумінням, проте, будучи глибоко віруючим, унеможливорює будь-які сумніви щодо її доброго начала як істоти Божої.

Для польських афоризмів XVIII–XIX ст. не характерне змалювання людини як істоти досконалої, автори не прагнуть показати її як найвищу рушійну силу – натомість намагаються знайти пояснення невдач та поразок людини, причини яких часто криються в ній самій: «*Najniewdzięczniejszy twór na ziemi: człowiek*» (Cyprian Kamil Norwid), «*Istotą, którą człowiek najmniej zna, której zawsze dowierza, która go prawie zawsze zdradza, jest on sam*» (Stefan Witwicki). Але, як вважає Ю. І. Крашевський (Józef Ignacy Kraszewski), у людині не може бути все безнадійно погано, бо «*W najzepsutszym człowieku jest czasem iskra jakaś serdeczna, tlejąca w popiołach*».

Відповідно до викликів епохи Просвітництва й розуміння можливості якісних змін у ньому через освіту та знання афоризми тогочасних польських письменників і вчених містять у собі програмні положення для оновлення суспільства, у якому б громадяни мали рівні можливості, наприклад: «*Człowieka rozumnego, choć w zaciszy, porównać można do diamentu, który i w nocy świeci*» (Wincenty Ignacy Marewicz); «*Człowiek nie jest stworzony, aby żył sam, ale żeby był usłyszany drugim*» (Michał Wiszniewski).

Польські письменники-романтики продовжують традиції своїх попередників і сприймають взаєморозуміння як таке, що сприяє зміцненню стосунків між людьми, толерантному ставленню до інших поглядів на основі певної суми знань та усвідомлення мотивів інших людей, що, у свою чергу, розширює власний кругозір особистості, дозволяє їй, на думку С. Гарчинського (Stefana Garczyńskiego), краще зрозуміти себе – «*By zbliżyć się do drugiego człowieka, trzeba oderwać się od siebie*», «*Człowiek lubiany w towarzystwie przynosi nowinki, a wysłuchuje opinii*».

Окрема група афоризмів розкриває думки авторів XIX–XX ст. з приводу питання «Що означає бути людиною?» У його підґрунті – одвічне неоднозначне розуміння *людини* не лише як представника людського роду, а й обов'язкового носія певних цінностей. Саме про це думки С. Вишинського (Stefana Wyszyńskiego) «*Nie wystarczy urodzić się człowiekiem, trzeba jeszcze być człowiekiem*», Я. Вейроха (Jacka Wejrocha) «*Człowiek jest tylko człowiekiem – i to z trudnością*», К. Брандиса (Kazimierza Brandysa) «*Tak jak w ubiegłych epokach szukano dowodu istnienia Boga, my dziś musimy szukać dowodów istnienia człowieka*», З. Босацького (Zenona Bosackiego) «*Jakże piękny jest człowiek, jeżeli jest człowiekiem*».

Набуття моральності та культури – ознака справжньої *людини*, яка за своєю сутністю відрізняється від того, хто часом зводить себе до тваринного виду, піддаючись різними бажанням та спокусам. Саме відсутність у людини контролю над власними емоціями та поведінкою або ж цілеспрямоване задоволення особистих природніх потреб за рахунок нехтування норм моралі, добра та справедливості є причиною і поштовхом до порівняння її з представниками світу тварин і птахів, наприклад: «*Człowiek jest tak złośliwą małpą, że może naprawdę od niej pochodzić*» (Mieczysław Michał Szargan); «*Różnica między wielbłądem a człowiekiem: wilbłąd może pracować nie pijąc przez cały tydzień; człowiek może przez tydzień pić nie pracując*» (Julian Tuwim); «*Człowiek jest jak ta czapla: ma nogi w błocie, a radości niewiele*» (Janina Ipochońska); «*Człowiek jest z natury drapieżnikiem, nie smakuje mu zdobycz z drugiej ręki*» (Karol Witold Aleksandrowicz).

Зрозуміло, що через певні обставини люди часом не виявляють своєї щирості й відкритості або ж, навпаки, приховують власні недоліки й слабкі сторони, натомість намагаються продемонструвати якнайбільше чеснот. Пояснення цьому – індивідуальність внутрішнього світу особистості, який не завжди доступний для інших. У таких випадках з'являється ризик спотвореного сприйняття, нерозуміння справжньої суті людини, що, у свою чергу, пояснює погляд на неї як на істоту, якій властиві

таїна та суперечливість. Саме про це говорить Я. Курек (Jalu Kurek) «*Człowiek zbudowany jest z przeciwności, w tym całe jego dramatyczne bogactwo i urok*», Я. Скубінська-Подбельська (Jadwiga Skibińska-Podbielska) «*Człowiek jest stworzeniem paradoksalnym: przyszedł najpóźniej, dostał najwięcej i wciąż mu mało*» або Марія Домбровська (Maria Dąbrowska) «*Człowiek jest tajemnicą – z tajemnicy przybywa i w tajemnicę odchodzi*».

Окремі афоризми про людей побудовані на мовній грі та асоціаціях, що надає їм певного іронічного характеру, але водночас і переконливості. Вони позбавлені пафосу й будь-яких намагань авторів створити образ людини – взірця вихованості, моральності й досконалості. В основі змісту цих висловлювань – людина як безпосереднє віддзеркалення викликів навколишнього світу, викриття соціальних проблем.

Багатогранність та неоднозначність змісту цих висловлювань стає можливою завдяки використанню іронії, яка є не лише своєрідним захисним механізмом для уникнення прямої критики й приховування емоцій, а й демонструє глибокий розум їхніх авторів, серед яких, наприклад, польський поет і перекладач XVI–XVII ст. Я. Кміта (Jan Kmita), польський філософ, публіцист, театральний критик XVIII–XIX ст. С. Бжозовський (Stanisław Brzozowski), лауреат Нобелівської премії, польський письменник, публіцист XIX–XX ст. Генрик Сенкевич (Henryk Sienkiewicz), польський учений-математик XIX–XX століть Я. С. Ліпінський (Jan Stanisław Lipiński), польський письменник, громадський діяч, учений XIX–XX ст. В. Серошевський (Wacław Sieroszewski), польський поет, прозаїк, актор, театральний режисер XIX–XX ст. М. М. Шарган (Mieczysław Michał Szargan). Говорячи про *людину*, кожен із авторів показує, наскільки важливим є розуміння життєвих цінностей в контексті щоденних випробувань, бо саме морально-ціннісна позиція людини визначає її вартість:

–*Człowiek powinien być elastyczny, ale nie plastyczny* (Jan Kmita);

–*Człowiek poza człowiekiem nie ma innego bogactwa* (Stanisław Brzozowski);

–*Człowiek zawsze może wstąpić na lepszą drogę – póki żyje* (Henryk Sienkiewicz)

–*Zabawa w człowieka też podlega ściśle określonym regułom* (Jan Stanisław Lipiński);

–*Człowiek wśród obcych jest grajkiem bez fletu* (Wacław Sieroszewski);

–*Człowiek wiele zniesie – do domu* (Mieczysław Michał Szargan).

Аналіз збірки доводить, що афоризми мають повчальний характер, дивують та залучають до глибоких роздумів. Вони є своєрідним викликом для людини, яка, відкриваючи для себе нове, часом неочікуване розуміння звичних понять, пізнає світ значень і узагальнень, рафінований досвідом поколінь і переданий людству як один із ключів до злагоди та порозуміння.

Проведене дослідження показало необхідність його продовження, оскільки польська афористика про *людину* є цінним матеріалом для філолога з погляду використання її під час уроків, лекцій, практичних занять із польської мови для вдосконалення мовних знань, а також для розширення світогляду всіх, хто цікавиться польською культурою.

Список використаної літератури

1.Одинцова Г. Лінгвістичні афоризми як засіб удосконалення лінгвістичної компетентності майбутніх філологів. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/23100/1/Oduncova.pdf> (дата звернення: 18.02.2024).

2.Тарасова Н. Велика в дружбі міць! (Ігнацій Красицький – байкар) URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/12598/1/44.pdf> (дата звернення: 25.02.2024).

3.Balowski M. Aforyzm w perspektywie genologicznej i dyskursywnej. *Aforyzm europejski. Studia i szkice*. Pod red. A. Jarzyny, J. Jęcz, M. Junkierta, K. Kuczyńskiej-Koschany. Kraków : Pasaże, 2015. S. 11–23.

4.Kalinowski D. Określanie horyzontu. Studia o polskiej aforystyce literackiej XIX wieku. Słupsk: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, 2003. 258 s.

5.Łojek M. O aforystyce Henryka Sienkiewicza. *Zeszyty naukowe WSP w Bydgoszczy. Studia Filologiczne*. Z. 42. Filologia polska. 1995. № 18. URL: <https://repozytorium.ukw.edu.pl/bitstream/handle/item/4811/O%20aforystyce%20Henryka%20Sienkiewicza.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 25.02.2024).

6.Masłowska D., Masłowski W. Aforyzmy polskie. Antologia. Kęty : Wyd-wo «ANTYK», 2001. 496 s.

7.Michałowski P. Między aforyzmem a kolażem. *Przekraczanie granic. O twórczości Tadeusza Różewicza*. Pod red. W. Browarny, J. Orska, A. Poprawa. Kraków, 2007. S. 210–222.

8.Miodek J. Słowo wstępne albo pochwała aforyzmu. *Masłowska D., Masłowski W. Aforyzmy polskie. Antologia*. Kęty: Wyd-wo «ANTYK», 2001. 496 s.

9.Rodak P., Godlewski G., Karpowicz A., Rakoczy M. Od aforyzmu do zinu: Gatunki twórczości słownej: podręcznik. Warszawa: Wyd-wo Uniwersytetu Warszawskiego, 2014. 580 s.

10.Trębska-Kerntopf A. Aforyzm w nauczaniu języka polskiego jako obcego. Lublin : Wzdawnictwo UMCS, 2015. 466 s.

11.Skubińska-Podbielska J. Aforyzmy. Lublin: Wyd-wo «Norbertinum», 2006. 104 s.

12.Szczęśna E. Aforyzm i slogan – język jako zdarzenie fikcji. URL : https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/16151/Szcz%C4%99sna_TD_2004.1.2.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 11.02.2024).

13.Zgrzywa J. Aforyzmy w prozie Olgi Tokarczuk. Poznań : Wydawnictwo PSP, 2016. 170 s.

Марія ГРИГОРЕНКО,

магістрантка I курсу ОПП «Середня освіта.
Українська мова і література. Мова і література (польська)»,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини.

Науковий керівник – канд. філол. наук, доц. **Галина ОСІПЧУК**

СВІТ ОЧИМА ДИТИНИ В ОПОВІДАННІ «ЯНКО-МУЗИКАНТ» ГЕНРИКА СЕНКЕВИЧА

Стаття продовжує цикл наукових досліджень індивідуального письменницького стилю Г. Сенкевича. У ній виокремлено проблему взаємовпливу соціуму XIX століття на дитячий світогляд, презентовану в польській літературі; проаналізовано художні способи розкриття внутрішнього стану дитини та аналіз впливу зовнішніх обставин на її психіку, деталізовано підхід письменника до художньої інтерпретації дитячого образу.

Ключові слова: дитина і суспільство, творчість, внутрішній світ, дитячий образ, індивідуальний письменницький стиль.

Artykuł stanowi kontynuację cyklu badań naukowych nad indywidualnym stylem pisarskim H. Senkiewicza; podkreślono problematykę wzajemnego wpływu społeczeństwa XIX wieku na światopogląd dziecięcy, prezentowaną w literaturze polskiej; analizowane są artystyczne sposoby odkrywania wewnętrznego stanu dziecka i wpływu okoliczności zewnętrznych na jego psychikę, szczegółowo omawiane jest podejście pisarza do artystycznej interpretacji obrazu dziecka.

Słowa kluczowe: dziecko i społeczeństwo, twórczość, świat wewnętrzny, wizerunek dziecka, indywidualny styl pisanía.

Відносини дитини з суспільством є зовнішнім чинником у процесі її дорослішання і формування особистості. У художньому пізнанні світу дитинства чітко простежується закономірність: зацікавлення дитячою долею виникає на кожному етапі соціального розвитку і відображає історію народу та його ментальність.

XIX століття представлене в польській літературі романтичними та реалістичними творами, останні з яких демонструють читачеві світ дитинства й художню інтерпретацію образів дітей. Автори тематичних прозових оповідань, повістей, романів досліджують становище дітей у суспільстві, їх соціальний статус, способи життєдіяльності, стосунки з дорослими і ровесниками. Прозаїки (Е. Ожешко, Б. Прус, М. Конопницька) уважніше приглядаються до проблем дитини, її побуту, світобачення. Показовими у цьому плані є твори про дітей Г. Сенкевича, у яких наріжною визначається проблема самого дитинства й статусу дитини в суспільстві. У польській літературі з'являється образ дитини як індикатора морального стану суспільства, як дзеркала, у якому відображаються його проблеми і перспективи.

Лицемерство і ницість представників шляхетних верств польського населення неодноразово стає об'єктом висвітлення в художній прозі. В оповіданні «Янко-музикант», яке побачило світ 1879 року, ця тема отримала нове й гучне звучання: Г. Сенкевич зображує трагедію талановитої дитини, якого не розуміє знатне, але збідніле душею, оточення. Винуватцем трагічної долі дитини виступають суспільні відносини. В атмосфері нещастя, жорстокості й байдужості гине величезний талант малого сільського хлопчини.

Дитинство є важливою і вічною темою в художній літературі, а образи дитинства відкривають широке поле для досліджень. Зображення світу дитячих мрій і переживань у зіткненні з жорстоким і несправедливо влаштованим світом дорослих є своєрідною візитівкою творчості численних письменників. Тема дитячої долі в зарубіжній літературі неодноразово стала об'єктом досліджень науковців (В. Братко [1], О. Дем'яненко [2], О. Канарська [4], А. Марушко [5], М. Мосейчук [6] та інші).

Твори, що розкривають дитячий світ, дозволяють виявити та донести до читача важливі соціальні й моральні проблеми. Творчу спадщину Г. Сенкевича через призму цієї теми вивчали вітчизняні

літературознавці (Л. Головка [2], В. Остапчук [7], В. Співачук [1] та інші).

Тема дитинства в польській літературі ХІХ століття є популярною, її різні інтерпретації, як вже згадувалося, представлено в художніх творах Е. Ожешко, Б. Пруса, М. Конопницької та інших. Особливо голосно вона прозвучала в творчості Генрика Сенкевича. Така численність творів художньої літератури цього періоду характеризується наявними непростими соціальними умовами епохи позитивізму у становищі дітей. Письменники демонструють читачам широку картину знедоленого дитинства із середовища незаможних селян та власними творами протестують проти соціальної несправедливості.

Метою наукової розвідки є розкриття світу дитинства в творчості Г. Сенкевича. Для досягнення мети окреслено завдання: схарактеризувати ХІХ сторіччя як добу пошуків рішення соціальних проблем дитинства, проаналізувати художнє втілення образу дитини в оповіданні «Янко-музикант», схарактеризувати індивідуальний стиль польського митця.

Головним героєм твору «Янко-музикант» є звичайний десятирічний хлопчик (тут і далі цитуємо за оповіданням [9]): *doszedł do dziesiątego roku życia* (с. 2), який народився в бідній родині. Не завжди ця дитина мала можливість взимку тепло одягнутися чи смачно поїсти: *W zimie siadywał za piecem i poplakał cicho z zimna, a czasem i z głodu, gdy matula nie mieli co włożyć ani do pieca, ani do garnka* (с. 2); а влітку – хлоп'я ходило в одній-єдиній сорочці та солом'яному капелюшку: *latem chodził w koszulinie przepasanej krajką i w słotnianym «kapalusie», spod którego obdartej kani spoglądał, zadzierając jak ptak głowę do góry* (с. 2). Завжди худий і засмаглий, із запаленими щоками, мав біле волосся, ніби конопляне, та відкриті блискучі очі, що дивилися на світ ніби в якусь неосяжну далечінь: *Chudy był zawsze i opalony, z brzuchem wydętym, a zapadłymi policzkami; czuprynę Bieda miał konopną, białą prawie i spadającą na jasne, wytrzeszczone oczy, patrzące na świat, jakby w jakąś niezmierną dalekość wpatrzone* (с. 2).

В описі зовнішності малого простежуємо своєрідний письменницький хист Г. Сенкевича. Протиставлення немічного й кволого хлоп'яти нерозумному й жорстокому суспільству ще гостріше акцентує увагу на суспільних проблемах того часу, коли маленька людина не мала жодного права в дорослому світі.

Так і жив Янко з дня на день, як ластівка під чужою стріхою, мати, може, й любила його по-своєму, але була досить часто й називала далеко не ніжними словами: *żyjąca z dnia na dzień niby jaskółka pod cudzą strzechą, może go tam i kochała po swojemu, ale była dość często i zwykle nazywała «odmieńcem»* (с. 2). З восьми років хлопчик мав справу із худобою, але боявся ходити до лісу, щоб там його вовк не з'їв: *W ósmym roku chodził już jako potrzódka za bydłem lub, gdy w chałupie nie było co jeść, za bedłkami do boru. Że go tam kiedy wilk nie zjadł, zmiłowanie Boże* (с. 2).

Згодом всі навколо помітили дивне захоплення Янка: найбільше, що він любив – це грати на музичному інструменті: *Nie Muzyka wiadomo, skąd się to takie ulęgło, ale na jedną rzecz był tylko łapczywy, to jest na granie. Wszędzie też je słyszał, a jak tylko trochę podrośl, tak już o niczym innym nie myślał* (с. 3). Тепер походи до лісу завершувалися його дивними розповідями про музику, яку він чув у віттях дерев. Творча дитяча уява малювала скрипку і хлопчечка понад усе у світі мріяло потримати цей музичний інструмент в руках, а ще більше – заграти на ньому: *Gdzie takie robią? Żeby mi przynajmniej pozwolili choć raz w rękę wziąć coś takiego!*... (с. 3).

Коли Янко чув справжніх скрипалів (чи то на жнивах, чи то на весіллі), то для нього було велике свято. Тоді він вилазив на піч і цілими днями нічого не говорив, виглядаючи з темряви, як кіт із блискучими очима. Хлопчик зробив собі скрипку з дранки і кінського волосся, але вона не хотіли грати так гарно, як ті, що в корчмі: вона дзижчала тихо, дуже тихо, як комарі: *Gdy tylko mógł słyszeć skrzypki, czy to na dożynkach, czy na weselu jakim, to już dla niego było wielkie święto. Właził potem za piec i nic nie mówił po całych dniach, spoglądając jak kot błyszczącymi oczyma z ciemności. Potem zrobił sobie sam skrzypki z gonta i włosienia końskiego, ale nie*

chciały grać tak pięknie jak tamte w karczmie: brzęczały cicho, bardzo cichutko, właśnie jak muszki jakie albo komary (с. 3).

Ця незрозуміла навколо нікому захопленість музикою обернулася для Янка нещасливою історією. У ту ніч все було *śliczne i prawie czarodziejskie* (с. 4), а чарівна скрипка в шафі пана ніби кликала хлопця до себе. І вітер, і дерева, навіть соловей були на боці музиканта – всі радили: «Візьми скрипку. Немає нікого». І хлопчина піддався спокусі: *Czy czary jakie, czy co?... Czary, wyraźne czary! Tymczasem wiatr powiał; zaszumiały cicho drzewa, Kuszenie załopotaly łopuchy, a Janek jakoby wyraźnie usłyszał: – Idź, Janku! W kredensie nie ma nikogo... Idź, Janku!... W ogrodzie dworskim nad stawem słowik zaczął śpiewać i pogwizdywać cicho, to głośniej: «Idź! Pójdź! Weź!»* (с. 4).

Через деякий час із темряви виринув слабкий і жалібний звук, наче хтось необережно торкнувся струн скрипки: *Po chwili dopiero z ciemności wyszedł dźwięk cichutki i płacziwy, jakby ktoś nieostrożnie strun dotknął* (с. 4). Наступного дня бідолашний Янек уже стояв перед бурмістровим судом: *Na drugi dzień biedny Janek stał już przed sądem u wójt* (с. 4). Судили його як злочинця, потім слуги довго били палицями, аж доки малий, кволий і без того, музикант, не перестав дихати.

Г. Сенкевич порушує проблему талановитих, проте бідних дітей, які є заручниками свого таланту. Несправедливе суспільство, у якому немає місця співчуттю, підтримці, розумінню, ламає і так нещасливі дитячі долі. Письменник підводить читача до думки, що будь-яка дитина, навіть лише новонароджена, нехай і квола, і немічна: *Przyszło to na świat wątłe, słabe* (с. 2) має право на вияв свого таланту, право на усмішку, на щасливе дитинство.

Народжений, щоб бачити прекрасне, чути і грати музику, головний герой трагічно помирає, будучи не зрозумілим навіть своїй матері. Найзаповітніша мрія дитини, від якої він не може відмовитися і в останні хвилини свого короткого і такого нещасливого життя – грати на скрипці. Малий хлопчик запитує заплакану неньку, чи дасть йому Бог на небі справжню скрипку:

Nagle twarz umierającego dziecka rozjaśniła się, a z bielejących warg wyszedł szept: – Matulu, Pan Bóg mi da w niebie prawdziwe skrzyпки? (с. 5).

Змальовані письменником останні хвилини життя малого контрастують із такими звичними речами, які зазвичай людина не помічає: вишнею, що росте під тином; ластівками, які цвірінькають: *Jaskółki świergotały w czereśni, co rosła pod przyzbą (с. 5)*. Життя йде своїм плином, ніби нічого й не змінилося. Таке протиставлення живої барвистої природи та золотої, скуйовдженої дитячої голови й блілого обличчя хлопчика, який помирає, відгукується невимовним болем у серці читача й появою важких думок про несправедливість у суспільстві, про неможливість вижити маленьким, але бідним, талантам серед людської підлості, зажерливості і тупості дорослих. Місце таким талановитим і чистим душам на небі: *promień słońca wchodził przez szybę i oblewał jasnością złotą, rozczochraną główkę dziecka i twarz, w której nie zostało kropli krwi. Ów promień był niby gościńcem, po którym mała dusza chłopczyka miała odejść (с. 5)*.

Янко слухав востаннє спів села: *Janek wsłuchiwał się ostatni raz, jak wieś gra... Na kilimku przy nim leżały jego skrzyпки z gonta (с. 5)*. А його саморобна скрипка є символом неможливості мати щасливе дитинство дітям, які народилися в бідних родинях, символом нездійсненності будь-яких дитячих мрій та бажань у тогочасному соціумі.

Із сарказмом автор закінчує оповідання символічною розмовою панни і пана, які на другий день після смерті Янка, приїхали з Італії і ділилися враженнями про прекрасну країну, в якій живе музичний народ, і яке це щастя було для них відшукати там таланти і допомагати їм: *Nazajutrz powrócili państwo do dworu z Włoch wraz z panną i kawalerem, co się o nią starał. Kawaler mówił: – Quel beau pays que l’Italie. – I co to za lud artystów. On est heureux de chercher là-bas des talents et de les protéger... – dodała panna. Nad Jankiem szumiały brzozy... (с. 5)*.

Авторське трактування світу дитинства в художній малій прозі Г. Сенкевича, з одного боку, базується на тематичних та ідейних традиціях літератури про дітей ХІХ століття, а з другого – є новим відкриттям у польському і світовому літературному процесі. Новаторство письменника полягає в глибині психологічного дослідження, майстерності відтворення внутрішнього світу маленького героя, засудженні соціуму в усіх численних негараздах талановитих дитячих доль.

Подальші наукові дослідження будуть спрямовані на поглиблення вивчення індивідуального стилю митця.

Список використаної літератури

1. Братко В. О. Літературна казка на уроці додаткового читання. Чарівна історія Отфріда Пройслера «Мала Баба Яга». *Всесвітня література та культура в навчальних закладах України*. 2007. №12. С. 34–37.

2. Головка Л. М. Світ дитинства в оповіданні Г. Сенкевича «Янко-музикант»: урок додаткового читання. *Всесвітня література та культура в навчальних закладах України*. 2007. №12. С. 20–24.

3. Дем'яненко О. М. Сторінками книги про неповторну країну дитинства: підсумковий урок за повістю Марка Твена «Пригоди Тома Соєра». *Всесвітня література та культура в навчальних закладах України*. 2007. №12. С. 14–16.

4. Канарська О. М. Привабливість Діка Сенда: урок за романом Жуля Верна «П'ятнадцятирічний капітан». *Всесвітня література та культура в навчальних закладах України*. 2007. №12. С. 12–13.

5. Марушко А. Тема дитинства у творчості Моріса Равеля: музично-текстологічний аспект. *Наукові збірки Львівської національної музичної академії імені Миколи Лисенка*. 2016. Вип. 38–39. С. 177–188. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlnma_2016_38-39_16 (дата звернення: 27.02.2024).

6. Мосейчук М. «Пригоди Олівера Твіста» – сумна книга про дитину-сироту. *Зарубіжна література в навчальних закладах*. 2004. №9. С. 25–26.

7. Остапчук В. Діти і світ у польській літературі ХІХ століття. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2013. № 1 (5). С. 106–111.

8. Співачук В. О. Тема сирітства в оповіданнях Г. Сенкевича. *Monografia Pokonferencyjna «Science, Research, Development»*. № 37. Philology, Sociology and Culturology. Berlin, 30.01.2021–31.01.2021. С. 21–24.

9. Sienkiewicz Henryk. Janko Muzykant. *Pisma wybrane. Nowele*. Warszawa : Fundacja Nowoczesna Polska, 1976. 6 s.

Яніна ГУМЕНЮК,

*магістрантка I курсу ОПП «Філологія. Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша –польська»,
Хмельницький національний університет.*

Науковий керівник –

*канд. філол. наук, доц. **Наталія ТОРЧИНСЬКА***

ТИПОЛОГІЯ ПІДМЕТА В ПОЛЬСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ ГЕНРИКА СЕНКЕВИЧА «ZA CHLEBEM»)

У статті проаналізовано підмет як головний член речення в польській мові, звернено увагу на спільні та відмінні особливості класифікації підмета простого речення крізь призму польсько-українських паралелей.

Ключові слова: *граматика, синтаксис, просте речення, члени речення, підмет,.*

W artykule dokonano analizy podmiotu jako głównego członka zdania w języku polskim, zwrócono uwagę na wspólne i charakterystyczne cechy klasyfikacji klasowej oraz podmiotu zdania pojedynczego przez pryzmat paraleli polsko-ukraińskich.

Słowa kluczowe: *gramatyka, składnia, zdanie pojedyncze, członkowie zdania, podmiot.*

Просте речення – це речення, що складається з одного або кількох граматично поєднаних слів, які виражають відносно закінчену думку. Просте речення має в своєму складі одну граматичну основу, виражену сполученням підмета й присудка або лише одним головним членом. Просте речення має різні типології та свою структуру, до якої входять головні члени речення: підмет і присудок та другорядні (додаток, означення (узгоджене та неузгоджене), прикладка і обставина).

У сучасному мовознавстві типологія та способи вираження головних і другорядних членів речення постійно привертає увагу

науковців, особливо якщо це стосується порівняльного аспекту. Так, у польському мовознавстві підмет (*podmiot*) був об'єктом вивчення у розвідках Т. Браєрського (T. Brajerskiego) [6], М. Зейферта (M. Zeiferta) [10], Л. Лука (Ł. Łuka) [7], Я. Лука (J. Łuka) [7], З. Клеменевича (Z. Klemensiewicz) [8] та ін. Із-поміж українських лінгвістів, у працях яких знаходимо аналіз підмета, варто виокремити таких як: І. Вихованець [1], Н. Гуйванюк [5], О. Дуденко [2], А. Загнітко [3], М. Кобилянська [5], О. Можайкіна [2], І. Слинько [5] та ін.

Та, незважаючи на значну кількість мовознавчих розвідок щодо підмета як в українській, та і в польській лінгвістиці, все ж аналізу крізь призму порівняльного аспекту присвячували увагу надзвичайно рідко, що й зумовлює актуальність теми нашого дослідження.

Мета статті – на матеріалі повісті Генрика Сенкевича «По хліб» проаналізувати типи підметів в українській та польській мовах, виокремити спільне й відмінне у підходах до класифікації підметів.

За визначенням З. Клеменевича, підмет – це *«część wypowiedzenia stanowiąca nadrzędnik związku orzekającego, którego podrzędnikiem jest obecna, domyślna lub dopuszczalna forma osobowa. Nazywa tego kogos lub coś, czyli przedmiot, który wykonuje jakąś czynność lub znajduje się w jakimś stanie w terażniejszości, przeszłości lub przyszłości. Podmiot stanowi podstawę gramatycznego kształtowania stosunków syntaksycznych w wypowiedzeniu»* [8, с. 21].

У структурі простого двоскладного речення підмет виділяється за формально-синтаксичними ознаками. Йому властиві такі диференційні ознаки: ядерність (головний член речення), взаємозалежний зв'язок із присудком (член речення, поєднаний предикативним зв'язком), детермінація присудком з боку синтаксичного часу і модальності. У формально-синтаксичному плані позиція підмета і позиція присудка виступають як рівноправні, взаємозумовлені позиції, що формують елементарну синтаксичну структуру двоскладного речення. У ньому позиція

підмета є одним із двох організуючих центрів, навколо яких групуються інші члени речення. Підмет поєднується з присудком формою предикативного зв'язку – координацією. Як відомо, координація поєднує в собі форми керування й узгодження, які виступають різноспрямованими чинниками: присудок своєю семантико-синтаксичною валентністю вимагає підмета в типовій для нього формі називного відмінка іменників, а підмет визначає форми особи, числа та роду присудкового компонента [1, с. 64].

Ядерність, взаємозв'язок із присудком, детермінація присудком з боку синтаксичного часу й модальності як диференційні ознаки підмета є його постійними синтаксичними характеристиками на відміну від формальних ознак іншого типу, морфологічних, які належать до непостійних характеристик. Проте морфологічні ознаки підмета, підпорядковуючись синтаксичним, бувають двох типів: одні з них є спеціалізованими засобами позначення позиції підмета, інші – вторинними і ґрунтуються на спеціалізованих ознаках, контекстуально набувають властивостей останніх [1, с. 64].

У польській мові підмет виражається за допомогою іменника (*rzeczownikiem*) або будь-якою частиною мови у функції іменника, а саме:

- *zaimkiem rzeczownikowym*, np. *ja, ktoś, cokolwiek, to*;
- *liczebnikiem rzeczownikowym*, np. *pięć, jedna trzecia*;
- *bezokolicznikiem* (інфінітив) *jako nazwą czynności nie wskazanego sprawcy lub nazwą stanu nie wskazanego nosiciela*, np. *Czytać jest pożyteczne*
- *przymiotnikiem, przymiotnikowym zaimkiem, liczebnikiem, imienosłowem*: *Ubogi prosił o jałmużnę* (*Убогі просять милостиню*); *Nasi zwyciężają* (*Наші перемагають*); *Dwunasta wybiła*.
- *przysłówkiem, przysłówkowym zaimkiem*: *Wczoraj było przyjemniejsze, niż dziś, inne: Ale jest wyrazem. – Przy jest przyimkiem.*
- *Ach jest wykrzyknikiem* [8].

Також варто зазначити, що у польській мові, на відміну від української, підмет може виражатися іменником або субстантивом

не лише у називному відмінку, а й у родовому. Водночас в українській мові підмет не виражається прислівником, що наявне у польському синтаксисі.

Відповідно до класифікації З. Клеменсевича, у польській мові розрізняють кілька типів підмета:

1. **Gramatyczny** – слово в називному відмінку поєднується з дієсловом у третій особі; це найпоширеніша конструкція в групі підмета.

2. **Logiczny** – завжди виступає в родовому відмінку і поєднується з дієсловами, що означають відсутність, зменшення або збільшення чого-небудь.

3. **Szeregowy** – це кілька слів, пов'язаних між собою в системі координат, які можуть бути з'єднані сполучником або утворювати ряд без сполучника. Вони вказують на особу, яка виконує дію.

4. **Domyślny** – такий підмет не виступає безпосередньо як окреме слово, але ми впізнаємо його за флексійним закінченням дієслова. Варто зауважити, що у формах 1-ї та 2-ї особи обох чисел ми завжди розпізнаємо відповідний особовий займенник (ja, ty, ty, wy), який відтворює підмет за замовчуванням [8, с. 22].

Проаналізуємо функціонування підметів різних типів на матеріалах повісті Генрика Сенкевича «*Za chlebem*». У польському варіанті твору виділяємо такі групи підметів:

– gramatyczny (60 %): «*Wiatr był dobry*», «*Pogoda znaczyła się coraz lepsza*», «*Chłop nazywał się Wawrzon Toporek*», «*Tymczasem more wyglądało się coraz więcej*», «*Korzystając z pogody, pasażerowie powysypywali się na pokład*» [9];

– logiczny (5 %): «*A gdy tak mówił, Marysia zrozumiała, że nie ma już ratunku*», «*Nie ma miłosierdzia nad nami!*», «*Chyba o tym, że nie ma już pieniędzy w kieszeni ani kartofli w piecu, ani rady w głowie*» [9];

– szeregowy (20 %): «*Coraz nowe postacie wydobywały się spod pokładu: robotnicy, chłopci niemieccy, próżniacy uliczni z różnych miast nadmorskich*», «*Toporek wił się jak wąż, bo żniwa właśnie nadeszły, więc i ręce, i sprzężaj potrzebne były do roboty*», «*Żagle i*

wilgotne liny różowe», «*Powietrze i woda, zarówno nasiąkła światłem*», «*Wawrzon i Marysia uczuli też oboje*» [9]. Такі конструкції в українській мові є однорідними підметами, тобто двома окремими синтаксемами, адже вони позначають різні особи;

– domyślny (10%): «*Wylekłymi oczyma spoglądali na towarzyszków podróży, na majtków, na statek, na komin oddychający gwałtownie i na groźne wały wodne, ciskające*», «*Nie mówili do siebie nic, bo nie śmieli*», «*Wierzył i nie wierzył, ale Niemcowi Żyd pachciarz wtórował i mówił, że tam rząd daje ziemi każdemu,,ile by kto strzymał”*» [9]. Варто зазначити, що в сучасній українській мові немає такого еквівалентного підмета, адже в українській граматиці подібні речення кваліфікуються як односкладні, тому що містять лише один головний член речення.

Складеною формою підмета у польській мові є тісний граматичний зв'язок іменника, який стоїть у родовому відмінку, з числівником чи числівниковим займенником у називному відмінку (5 %): «*Było i kilka kobiet z dziećmi na rękę*», «*Za dużo już było cierpień na jego stare, sterane ciało*» [9], що відповідає українському складеному синтаксично неподільному підмету з кількісним значенням.

В українській мові, на відміну від польської, типології членів речення приділяється набагато більше уваги. Наприклад, підмет поділяється на простий і складений. Простий підмет може виражатися такими частинами мови, як:

1. Іменник у Н.в. : «*Матроси у вовняних куртках тягнули канат нижньої реї від великої щогли, жалібно кричачи «Го-го-о!»*», «*нахилялись і випростувались у такт співу*», «*Користуючись доброю погодою, пасажери повиходили на палубу*» [4].

2. Кількісний числівник у Н.в.: «*Обоє, не розуміючи німецьки, справді були самотні серед чужинців*», «*Між цими людьми двоє було найсмутніших і ніби чимось відокремлених від усіх інших: старий чоловік і молода дівчина*» [4].

3. Узагальнено-предметні займенники у Н.в: «*Він уже чотири дні був у дорозі*», «*Вона важко колихалась, місцями*

пінилась, вдалині темнішала і зливалася з обрієм, закритим білими хмарами», «Тим часом **хтось** торгнув дверима» [4].

4. Субстантивовані прикметники та дієприкметники у Н.в.: «**Старий** нахилився і – страшно сказати – почав розчіплювати її руки», «Тоді **старий** став навколішки на помості, звів очі до неба, і сльози двома струмками попливли по його зморщених щоках», «**Старий**, замість відповісти, зблід як стіна й захитався на ногах, не вірячи ні своїм вухам, ні очам» [4].

5. Субстантивовані узагальнено-якісні займенники у Н.в. : «... якби **ті** не були призвичаєні бачити такі злидні», «Хто вони, **кожен** міг одразу здогадатись: польські селяни» [4].

6. Субстантивовані порядкові числівники у Н.в. : «... одні мили палубу, **другі** чистили латунні частини на бортах та вікнах», «**Третій** мав початися в лісах, серед гуку сокир, у тяжкій праці та злигоднях колоністського життя» [4].

Також простий підмет може виражатися інфінітивом, але таких синтаксем у тексті не знайдено. Загалом серед усіх підметів в українському перекладі тексту простий підмет становить 55 %.

Щодо складеного підмета, то І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, Н. Ф. Кобилянська в праці «Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання» складені підмети поділяють на два основні типи: 1) ті, які виражені синтаксично неподільними словосполученнями; 2) ті, які виражені семантично неподільними словосполученнями [5].

Синтаксично неподільні словосполучення бувають із кількісним значенням, із значенням вибіркості і значенням сумісності. Підмети-словосполучення із кількісним значенням складаються з кількісного числівника чи його еквівалента в Н.в. та іменника в Н.в або Р.в. Вони виражають предметно-кількісні відношення (10 %): «У сілезців померло **двоє дітей**», «є тут **багато шинків**», «В Нью-Йорку живе **багато поляків**», «На воді гоїдалось **чимало дощечок**» [4].

Підмети-словосполучення із значенням вибіркості складаються із займенника або числівника в Н.в., прийменника з

та повнозначного слова у Р.в. Вони виражають відношення вибірності. До їхнього складу входять числівники, виражаючи: конкретне число, послідовність, неозначену кількість, заперечення, питальність, участь усіх (12 %): «... *отож другого дня після прибуття дехто з мазурів перехрестився*», «*Деякі з них сиділи на лавках, курячи коротенькі люльки, деякі, постиравшись на поручні, дивилися вниз на воду*» [4].

Підмети-словосполучення із значенням сумісності (асоціативний підмет) складаються із двох повнозначних слів у Н.в. та О.в. і прийменника «з» (10 %): «*старий з дівчиною зачудувалися*», «*На третій день Вавжон з Марисею вже їхали до Літтл-Рока*», «*Тільки-но Вавжон з Марисею зробили так, як їм було сказано, якась постать скочила з гілляки на пліт*» [4].

Семантично неподільні підмети складаються із головного слова, що має послаблену комунікативність, і залежного слова з повною сумісністю. Серед них виділяють такі моделі: сполучення слів *початок, середина, кінець* із часовими назвами, сполучення слова-метафори з іменником (образна характеристика підмета), сполучення займенників *хтось, щось* і прикметникової форми; складні власні назви; фразеологізми; предикативні одиниці, що субстантивуються.

У перекладі повісті Генріка Сенкевича «По хліб» знаходимо такі семантично неподільні підмети (13 %): «...*але щось зловісне з'явилося в його очах*», «...*в них було щось і їстівне*», «*За ним, наче величезна змія, звивався білий шлях спіненої води*», «*То Ясько Смоляк, конюх, подавав знак*», «*а на тих незмірних водяних полях ... і ніби плач хвиль, і свист вітру...*», «*Клуби диму піднімались до низької стелі й розливались під нею довгими смугами, що притемняли світло ламп*» [4].

Таким чином, у польсько-українських міжмовно-синтаксичних паралелях існує низка подібностей та відмінностей. Зокрема, серед спільного виділено наявність в обох мовах простого підмета (*gramatyczny*), координацію підмета з присудком, вираження в основному іменником або іменними частинами мови.

Щодо відмінного, то варто зазначити, що в українській мові відсутнє вираження підмета прислівником та родовим відмінком іменника (лише у синтаксично неподільних підметових конструкціях), на відміну від польської, а також немає еквівалента *szeregowego* та *logicznego* підмета, тоді як у сучасній польській мові такі синтаксеми наявні.

Список використаної літератури

1. Вихованець І. Граматика української мови. Синтаксис. Київ: Либідь, 1993. 368 с.
2. Дуденко О., Можайкіна О. Складені підмети у повісті Любові Пономаренко «Нехворощ». URL: <https://ff.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/zb.-st-22-1.pdf#page=57> (дата звернення: 23.02.2024).
3. Загнітко А. Теорія сучасного синтаксису: монографія. Донецьк: ДонНУ, 2007. 294 с.
4. Сенкевич Г. По хліб. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=8444> (дата звернення: 23.02.2024).
5. Слинко І., Гуйванюк Н., Кобилянська М. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. Київ: Вища школа, 1994. 670 с.
6. Brajerski T. Polskie zdania z podmiotem bezokolicznikowym i orzecznikiem rzeczownikowym. URL: <https://bibliotekanauki.pl/articles/1967595.pdf> (дата звернення: 23.02.2024).
7. Puk J., Puk Ł. Pro blemę przekładu podmiotów zaimkowych w aktach prawnych na język polski. *Applied Linguistics Papers*. 2019. T. 26, vol. 2. S. 33–46.
8. Klemensiewicz Z. Zarys składni polskiej. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1953. 74 s.
9. Senkewicz H. Za chlebem. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, 1962. 90 s.
10. Zeifert M. Podmiotowość zaklęta w języku: analiza podmiotu w strukturze składniowej zdań języka prawnego. *O czym mówią prawnicy, mówiąc o podmiotowości*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2015. S. 97–115.

Інна ДАВИДЧЕНКО,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української лінгвістики,
літератури та методики навчання,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО КОМЕНТУВАННЯ ХУДОЖНІХ ТА НАУКОВИХ ТЕКСТІВ

Дослідження присвячене проблемі лінгвокультурологічного аспекту перекладацького коментування художніх та наукових текстів як особливого типу презентації джерел для повного, системного та адекватного розуміння ширшого інформаційного контексту. У статті зосереджено увагу на лінгвокультурологічних, лінгвістичних, культурних та історичних елементах комплексного коментаря.

Ключові слова: лінгвокультурологія, лінгвокультурологічний аспект, переклад, перекладацьке коментування, художній текст, науковий текст.

The study is devoted to the problem of the linguistic and cultural aspect of the translational commenting of artistic and scientific texts as a special type of presentation of sources for a complete, systematic and adequate understanding of the wider informational context. The article focuses on the linguistic, cultural, linguistic, cultural, and historical elements of a comprehensive commentary.

Key words: linguistic and cultural studies, linguistic and cultural aspect, translation, translation commenting, artistic text, scientific texts.

Аспект перекладацьких коментарів є актуальним у сучасній лінгвістиці, оскільки не існує єдиного погляду на проблему класифікації типів, жанрів, композиції, змісту, стилістичних особливостей, місця та ролі коментарів у тексті перекладу. За змістовним критерієм перекладацькі коментарі можна поділити на лінгвосеміотичні та лінгвокультурологічні. Класифікація

лінгвосеміотичних коментарів включає семантичні, синтаксичні та прагматичні коментарі, тоді як лінгвокультурологічні коментарі враховують культурну подію, що розглядається, та культурні відмінності між вихідним та цільовим текстами.

Українські лінгвісти Г. Андрієнко [1], Н. Бевз [2], О. Білоус [3], В. Кухаренко [4], О. Чередниченко [7] у наукових розвідках розглядали лінгвокультурологічні аспекти перекладацького коментування художніх та наукових текстів.

У лінгвістиці заперечення та протиставлення є одними з найважливіших категорій. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві, що висвітлюють різні аспекти проблеми категорій заперечення та протиставлення, комплексний аналіз їх ще не проводився. У зв'язку з багатоаспектністю категорій заперечення та протиставлення ці універсальні лінгвістичні категорії поділяють на логіко-граматичні (В. Бондаренко, К. Ламіна, О. Шендельс), модальні (І. Басарія, О. Бондарко, Н. Слюсарєва, М. Таривердієва), комунікативно-прагматичний (А. Белова), функціонально-семантичний (В. Бурчинський, В. Гак, О. Голованова).

Метою нашого дослідження є розгляд проблеми лінгвокультурологічного аспекту перекладацького коментування художніх та наукових текстів. Розглянемо лінгвокультурологічні, лінгвістичні, культурні та історичні елементи комплексного коментаря.

Переклад – це вид мовленнєвої діяльності, у якому зміст тексту або дискурсу передається засобами іншої мови; це перетворення аудіо-твору однією мовою на аудіо-твір іншою мовою зі збереженням його змісту. Переклад може бути усним та письмовим, з нерідної мови на рідну або навпаки, з вільної мови на письмову, відкладеним і синхронним тощо.

Переклад посідає особливе місце в літературному процесі. Для кожного виду літератури застосовується певний тип перекладу. Зокрема, для романів використовується художній переклад. Художній переклад є одним з найпомітніших проявів

міжлітературного, а отже, у певному сенсі, і міжкультурного обміну. Дійсно, переклад є настільки фундаментальною частиною вітчизняного літературного процесу, що без нього неможливо говорити про весь міжлітературний процес, оскільки він виступає посередником між літературами. Художній переклад – це особливий вид перекладу, оскільки це не точна передача змісту, а відображення іншою мовою думок і почуттів автора прозового чи поетичного твору, трансформація авторського образу на матеріалі іншої мови.

Переклад – явище культури, частина і джерело духовної культури будь-якої країни. Водночас переклад – явище естетичне. Це пов'язано з тим, що при перекладі слова однієї мови не замінюються буквально їх смисловими еквівалентами іншої мови, а переосмислюються за допомогою відповідних образних і мовних засобів.

Кожен народ, нація чи країна має свої унікальні риси, властивості, предмети тощо, які не мають нічого спільного з іншими культурами. Такі явища називаються «реаліями».

Переклад художнього твору передбачає передачу багатомірної авторської інформації. Автор відображає специфічну для своєї країни мовну картину світу, яка зазвичай не відповідає світосприйняттю та світорозумінню інших країн. При перекладі українського тексту в перекладача, а отже, й у читача, може виникнути когнітивний дисонанс між знайомою йому життєвою реальністю та явищами, що відбуваються в іншомовному джерелі. Така ситуація не сприяє розумінню змісту тексту або його під текстових шарів, призводить до неадекватної реакції на авторську оцінку подій, залишає поза увагою важливі акценти, зрозумілі носіям аналізованого тексту. Тому перед будь-якою перекладацькою роботою необхідний систематичний підготовчий етап, що включає лінгвокультурологічний, лінгвістичний, культурний та історичний коментар, щоб перекладений текст був зрозумілим і його зміст міг бути максимально точно переданий іншою мовою.

Різниця між культурами полягає у великих і малих відмінностях, які виділяються при порівнянні великих концептуальних об'єднань (концептів), оскільки в їхній основі лежать лінгвокультурологічні поля – ієрархічна система одиниць, які мають спільне значення та відображають систему споріднених культурних концептів.

При перекладі текстів української та світової класичної літератури необхідна така лінгвістична робота (з використанням тлумачних і тезаурусних словників), як коментування безеквівалентної лексики: назви національного українського жіночого та чоловічого одягу: *вишиванка, віночок, горловина, капор, керсетка, китиці, намисто, орнамент, підбивки, плахта, свита, спідниця, фартух, хустка, чоботи, шаровари, юпка* тощо; назви національних страв і напоїв: *баба з отрібки, борщ до шпундрів з буряками, галушки, зубці, кав'яр, каплуни, книші, коровай, куліш, лемішка, гречаний з часником панпух, просіяне з ушками, пуртя, рябка, саламаха (саламата), сластьони, стовбці, тетеря, шарпанина, юшка з потрухом із галушками, з хляками* тощо; назви національних напоїв: *айвовка, брага, варенуха, деренівка, дулівка кримська, калганка, мед, сивуха, сикизка, сировець, слив 'янка* тощо; назви елементів національного житла: *долівка, лава, обереги, ослінчик, покуть, прискринок, причілок, святий куток, скриня, тин, хата, червоний куток* тощо; назви національних символів: *верба, дуб, калина, ковила, мальва, терен, тополя, бджола, кінь, лелека, орел, сич, сокіл*.

Культурологічного коментування потребує лексика таких тематичних полів: українські свята і традиції (*свято Івана Купала, свято Покрови Пресвятої Богородиці та День українського козацтва; весільні обряди; День Святого Миколая; Різдво; щедрування; колядування; Водохреща*); українські національні танці (*бойовий гопак*); українські міфологічні істоти (*Вій, Водяник, Мавка, Перелесник, Чугайстер*); українські національні інструменти (*бандура, трембіта, тулумбас, цимбали*).

Методами отримання інформації про особливості лексичного фону мовної одиниці є спеціальне тлумачення, тлумачення через контекст та довідкове, що дає визначення реалії. Ці методи виражають соціокультурні конотації експліцитно, на відміну від імпліцитних методів вираження через транслітерацію або дослівний переклад.

З огляду на те, що в основі будь-якого наукового дослідження лежать різноманітні теоретичні припущення та методологічні рішення, дослідник постає перед вибором між ознайомленням з цими припущеннями та поясненням обраного ним наукового підходу або ж використанням так званих природних припущень. У будь-якому випадку, аналіз та інтерпретація тексту неможливі без використання певної теорії чи методу. Це пов'язано з тим, що кожен перекладач свідомо чи несвідомо використовує принаймні одну теорію так званого повсякденного мислення. Саме тому для підготовки хорошого перекладача дуже важливо ознайомити його з найсучаснішими методами аналізу та інтерпретації тексту, а також з існуючими перекладацькими теоріями. До того ж, в освітньому процесі зазвичай достатньо часу приділяється вивченню теорії, але недостатньо уваги приділяється методам та практиці.

Художній переклад завжди був і залишається важливим засобом зближення культур і розкриття іншим країнам картини світу, притаманної єдності саме цієї нації. Літературні твори вбирають у себе інтелектуальний потенціал нації, накопичений століттями, і водночас виражають унікальний ідейний стиль окремих авторів. Особливо у випадку коміксів, почуття гумору, тонка авторська іронія та веселий фольклор оригінального твору не завжди повністю зберігаються в перекладеному тексті, а деякі спроби перекладачів виглядають дещо примітивними та штучними. Загальновідомо, що в перекладах текстів, де автор явно прагне створити комічний ефект, втрата комізму може зробити переклад ще більш неадекватним, ніж втрата певних елементів чи форм.

Художній переклад, як міждисциплінарний компонент, що спирається на дослідження та вивчення інших наук, не може ігнорувати роботу категорії гендеру в текстах.

Усі якості справжніх представників обох статей у вищому суспільстві, які яскраво зображені в англійських романах, акумулюються субконцептами ЛЕДІ та ДЖЕНТЛЬМЕН, виражені мовними одиницями lady та gentleman. Проаналізувавши конструювання ідеалів концептів ЖІНКА та ЧОЛОВІК, можна стверджувати, що англійські письменники використовують невелику кількість мовних одиниць, спільних для створення субконцептів ЛЕДІ та ДЖЕНТЛЬМЕН, з-поміж яких great, of good position, good blood, a brilliant respectability, distinguished тощо [6]. Образи ідеальної жінки відрізняються кількісним наповненням, а отже, і значущістю. Для автора важливими є «витонченість та елегантність», що дозволяє зобразити представників обох статей за допомогою значної кількості експресивів.

Прагнення максимально наблизитися до оригіналу за змістом і структурою перекладу створює еквівалентність між одиницями мови оригіналу і мови перекладу, причому не тільки між текстами, а й між окремими і пов'язаними між собою висловлюваннями в тексті.

Використання перекладацьких відповідників завжди враховує контекст, у якому вживаються одиниці мови оригіналу та мови перекладу.

Отже, із нашого погляду, перекладацькі коментарі – це специфічні метатексти, подані в новій формі з метою максимального наближення до основного тексту, що містять інформацію, яка дозволяє читачеві зануритися в іншомовну етнічну культуру відповідно до авторського задуму та відчути дух інших етносів. Переклади українських художніх та наукових текстів з послідовним та систематичним коментуванням потребуватимуть ретельної підготовки й становитимуть окремий жанр лінгвокультурологічного дискурсу.

Список використаної літератури

1. Андрієнко Т. Переклад як когнітивно-комунікативна діяльність. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Серія «Філологічні науки». 2014. Кн. 3. С. 13–17.
2. Бевз Н. Переклад як культурний феномен : герменевтико комунікативний аспект: автореф. дис. ... канд. філос. Наук : 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. Харків, 2010. 20 с.
3. Білоус О. Теорія і технологія перекладу. Курс лекцій: навч. посіб. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. 63 с.
4. Кухаренко В. Інтерпретація тексту. Вінниця: Нова книга, 2004. 272 с.
5. Мамрак А. В. Вступ до теорії перекладу. Київ: Центр учбової літератури, 2009. С. 304.
6. Сизова О. Ф. Особливості відтворення в перекладі гендерної ідентичності суб'єкта жіночого поетичного дискурсу (на матеріалі англомовних перекладів з української): дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.16 – перекладознавство. К., 2007. 242 с.
7. Чердниченко О. Про мову і переклад: мова в соціокультурному просторі, переклад як міжкультурна комунікація. Київ : Либідь, 2007. 248 с.

Лариса ДОБРОВОЛЬСЬКА,
учитель Тлумацького ліцею № 2 Тлумацької міської ради
Івано-Франківського району Івано-Франківської області;
магістрантка I курсу ОПП «Філологія. Слов'янські мови та
літератури (переклад включно), перша – польська»,
Хмельницький національний університет.
Науковий керівник – ст. викладач **Людмила ТЕРЕЩЕНКО**

ТИПИ ОНІМІВ І МЕТОДИ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ ПОЛЬСЬКОЮ ТА УКРАЇНСЬКОЮ МОВАМИ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ ФРЕНСІС БЕРНЕТ «МАЛЕНЬКА ПРИНЦЕСА»)

Стаття присвячена проблемам відтворення власних імен роману Ф. Бернет «Маленька принцеса» при перекладі польською та українською мовами. Зроблено спробу встановити способи відтворення імен та їхніх варіантів у двох слов'янських мовах: транслітерацію, транскрибування, калькування та ін. Окреслено перспективи дослідження ономастичних проблем у процесі перекладу.

Ключові слова: *власна назва, типи онімів, переклад, художня література, транслітерація, транскрибування, калькування.*

The article deals with the problems of translating proper names into Polish and Ukrainian in F. Burnet's novel "The Little Princess". An attempt was made to establish the ways of the translation of names and their variants into two Slavic languages: transliteration, transcription, calque, etc. The prospects for the study of onomastic problems in the process of translation are outlined.

Key words: *proper name, types of onyms, translation, fiction, transliteration, transcription, calque.*

В усі часи художній переклад відігравав важливу роль у зближенні мов і культур народів, слугував засобом міжмовної комунікації. У сучасному глобалізованому світі комунікація стає

все більш важливою, а пізнання і взаємообмін культурними надбаннями актуальними.

Переклад власних імен є одним із найскладніших завдань, з якими стикається кожен перекладач. Під час роботи над дитячою літературою переклад особливо ускладнюється, оскільки власні імена зазвичай мають різні алюзії, що вказують на стать, вік, географічну приналежність, історію, специфічне значення, грайливість мови та культурні конотації. Адже, за висловом відомого дослідника онімів М. М. Торчинського, «сама унікальність онімії кожної мови дозволяє... створювати національно-мовні системи власних назв» [7]. Відповідно, вважаємо, що варто привернути увагу лінгвістів до особливостей перекладу власних імен у художній літературі у різних мовах, а також до стратегій, які можуть бути використані для забезпечення перекладача відповідними рішеннями щодо перекладу власних назв. Тому для дослідження ми обрали особливості перекладу власних назв польською та українською мовами на прикладі роману Френсіс Бернет «Маленька принцеса».

У сучасній лінгвістиці власні імена, або оніми, визначаються як слова, що називають дійсний чи вигаданий об'єкт, особу чи місцевість, єдину в своєму роді. Оніми літературного тексту, особливо дитячого твору, мають свою специфіку, адже вони реалізують авторське бачення персонажів, характерів, атмосфери твору. Саме тому спостерігається зацікавленість науковців питанням адекватного відтворення художніх онімів. У цьому полягає актуальність теми дослідження.

Мета статті полягає в окресленні особливостей класифікації онімів англomовного художнього тексту і способів їх перекладу польською та українською мовами.

Власні назви в цілому, як і літературні оніми зокрема, неодноразово ставали предметом дослідження мовознавців в останні десятиліття. На сьогодні існує ряд цікавих наукових праць, представлених різними національними лінгвістичними школами. З погляду їх етимології, семантики, функціонування оніми

розглядали українські науковці Л. О. Белей, А. О. Білецький, О. Ю. Карпенко, Ю. О. Карпенко, М. М. Торчинський, польські дослідники А. Вілкон (Aleksander Wilkoń), А. Галковські (Artur Gałkowski), М. Гібка (Martyna Gibka), І. Сарновська-Гіфінг (Irena Sarnowska-Gieffing), чеські лінгвісти Ж. Дворжакова (Žaneta Dvoržáková), Р. Шрадек (Rudolf Šrámek) та багато інших. З погляду теорії і практики перекладу власних назв відомі праці Р. Зорівчак, В. Карабана, І. Корунця, Т. Кияка та інших.

Акт присвоєння імен здається спільним для всіх культур у всі часи, тому власні імена становлять значну частину лексичного запасу кожної мови. Відповідно, в кожній мові вони мають багату історію та глибоко вкорінені в культурі, звичаях, традиціях країни. Оними часто унікальні, мають цікаве значення, «свої специфічні ознаки, що стосуються їхнього походження та функціонування» [6].

Отже, з погляду української лінгвістики, власні назви або оніми – «іменники, які позначають індивідуальні назви осіб або предметів, виділяють їх із якихось загальних категорій» [1, с.63].

Відповідно до визначення, запропонованого Радою польської мови, «nazwa własna to wyraz, wyrażenie lub jakakolwiek inna forma językowa (np. zdanie) służąca do wyróżnienia jednego przedmiotu (np. instytucji, osoby, produktu, utworu, usługi) spośród innych» [12].

Англійські мовознавці подають визначення власних назв як «слова або словосполучення, що, в основному, використовуються в іменникових словосполученнях і стосуються контекстуально унікальних осіб (людей, місць, установ, подій, пам'ятників тощо)» [15].

Як бачимо, основна функція власних назв – індивідуалізувати об'єкт, тобто вирізнити його з класу однотипних. Власними назвами займається ономастика – розділ мовознавства. Існують різні класифікації онімів. Польський лінгвіст М. Карась розглядає дві групи онімів: антропоніми й топоніми [13, с. 352–360]. В Енциклопедії мовних знань за редакцією С. Урбанчика згадано п'ять груп власних назв, що відповідають відповідним галузям найменування: антропонімія (antroponimia), топоніміка (гідронімія

та оронімія) (toponimia (hydronimia і ogonimia)), зоонімія (zoonimia), фітонімія (fitonimia), власні назви творів людської культури (nazwy własne wytworów kultury ludzkiej) [10, с. 227–228].

У дослідженнях багато науковців користуються класифікацією української мовознавиці О. Ю. Карпенко яка розрізняє дев'ять фреймів онімної лексики: 1) антропонімічний, 2) топонімічний, 3) теонімічний, 4) ергонімічний, 5) зоонімічний, 6) космонімічний, 7) хрононімічний, 8) хремотонімічний та 9) ідеонімічний, кожний з яких у свою чергу складається з субфреймів [2, с.310],

Заслуговує уваги денотативно-номінативна класифікація онімів М. М. Торчинського, який у своїй монографії виокремлює наступні групи (поля): вітоніми (власні назви об'єктів живої природи) , топоніми (власні назви географічних об'єктів), космоніми (власні назви космічних об'єктів), прагматоніми (власні назви об'єктів, пов'язаних із матеріальною сферою діяльності людини), ідеоніми (власні назви об'єктів, пов'язаних із духовною сферою діяльності людини), ергоніми (власні назви людських колективів) [6; 7].

Ми ж у своїй роботі взяли за основу класифікацію , яку пропонує І. Д. Скорук, відповідно до якої систему власних назв складають: 1) антропоніми (власні особові назви – ім'я особове, ім'я по батькові, прізвище, прізвисько, псевдонім); 2) топоніми (назви географічних об'єктів); 3) космоніми (назви об'єктів космічного простору – галактик, сузір'їв); 4) астіоніми (назви окремих небесних тіл – зірок, планет, астероїдів); 5) зооніми (клички тварин); 6) хрононіми (власні назви відрізків часу, подій); 8) теоніми (імена божеств); 9) міфоніми (власні назви вигаданих суб'єктів або об'єктів у переказах, казках, міфах); 10) ергоніми (назви організацій, виробничих та суспільних об'єднань – партій, товариств, заводів, навчальних закладів, кінотеатрів, магазинів тощо); 11) хороніми (назви великих областей – географічних, історичних, економічних); 12) хремотоніми (назви предметів

матеріальної та духовної культури). У межах цих груп ономасти виокремлюють деякі підгрупи [5].

Кожний художній твір має свою систему власних назв, які утворюють унікальний ономастичний простір, що є важливим об'єктом наукових досліджень, адже література створює мовну картину, відмінну від реальності, і тому завданням літературної ономастики є не тільки розкрити істину про характер певного тексту, але зрозуміти онім як частинку інтертекстуального пазла і проаналізувати асоціації – мовні та літературні – для розуміння системи того фрагменту.

У результаті перекладознавчого аналізу ономастикону роману Френсіс Елізи Годгсон Бернет «Маленька принцеса» були виявлені такі розряди власних назв: антропоніми, які становлять найчисленнішу групу – їх налічується 58; серед них трапляються імена та прізвиська літературних героїв (*Becky – Беккі, Lavinia – Лавінія, Miss Minchin – міс Мінчін, Miss St. John – міс Сент Джон та ін.*); історичних осіб (*Edward the Third – Едуард III, Alfred the Great – Альфред Великий, Alfred Wielki, Marie Antoinette – Марія Антуанетта, Maria Antonina та ін.*), прізвиська (*Widow Capet – Вдовичка, Wdowa Capet, the little-girl-who-was-not-a-beggar – Дівчинка-Яка-Не-Жебрачка*) та імені казкових героїв (*The Mermaids – Русалоньки, rusalki, Prince Merman – Морський Принц, Książe Wodnik Mer-babies – маленькі русалоньки, Princess – Принцеса*). Є також географічні назви (топоніми) (*Індія, Indie – India, Англія, Anglia – England, Лондон, Londyn – London, Дувр, Dover – Dover, Париж, Paryż – Paris, Франція, Francja – France, Бомбей, Bombaj – Bombay*). В меншій кількості автор використовує зооніми (*Мельхиседек, Melchisedec – Melchisedech*), хрононіми (*Французька революція, Rewolucja Francuska – French Revolution*), ідеоніми (*Святе Письмо, Apokalipsa Święte, Pismo święte – Revelation, Будда, Budda – Buddha*), хрематоніми (*Бастилія, Bastylia – the Bastille, Букінгемський палац, pałac Buckingham – Buckingham Palace, замок Іф, zamek If – the Chateau d'If*), ергоніми (*Зразковий пансіон для юних леді, ekskluzywna pensja, – Select Seminary for*

Young Ladies, контора Барроу і Скінворс, – *Barrow & Skipworth*), етноніми (індійський, *indyjski* – *Indian*, китайський, *chiński* – *Chinese*). Таким чином, група онімів у романі Френсіс Годгсон Бернет «Маленька принцеса» налічує понад 100 одиниць.

Одним із викликів, із якими стикаються перекладачі під час відтворення художнього тексту, є власні назви, адже вони належать до безеквівалентної лексики [3 с. 87; 5, с. 237]. Тому слідом за науковцями робимо висновок, що основними методами перекладу онімів є такі:

1. Підбір відповідника або функціонального аналога в цільовій мові. Наприклад: *Select Seminary for Young Ladies* – зразковий пансіон для юних леді, *żeńska szkoła, ekskluzywna pensja, wzorowa pensja*.

2. Транслітерація – відтворення слів, записаних однією графічною системою, засобами іншої графічної системи – один із найпоширеніших способів: *Nora* – *Нора*, *Nora*; *Donald* – *Дональд*, *Donald*. Тут слід зазначити, що в цих конкретних прикладах про такий спосіб говоримо стосовно українського перекладу, оскільки польська мова послуговується «латиницею», де **q**, **v** і **x** відсутні, **j** вимовляється як **y**, **w** вимовляється як **v**, а **c** вимовляється як **ts**. Однак існує вражаюча кількість діакритичних знаків, включаючи гострі наголоси, крапки, гачки та, у випадку з **l**, риску **l**.

3. Транскрибування, або транскрипція, – відтворення звуків мови оригіналу відповідними знаками вихідної мови: *Janet* – *Дженет*, *Janet*; *Claude Harold Hector* – *Клод Гарольд Гектор*, *Claude Harold Hektor*.

4. Змішане (поєднання транскрибування із елементами транслітерування) або адаптивне транскодування (коли форма слова у мові оригіналу дещо адаптується до фонетичної або граматичної структури мови перекладу): *Carmichael* – *Кармайкл*; змішане транскодування: *Marie Antoinette* – *Марія Антуанетта*, *Maria Antonina*; *Ermengarde, Mariette, Ethelbert, Rosalind* – *Ерменгарда, Маріетта, Розалінда, Ерменгарда, Маріетта, Етелберт*

and Rosalinda ; the Bastille – *Бастулія, Bastyliya* – адаптивне транскодування.

5. Калькування – це дослівне відтворення власної назви частинами з наступним складанням цих частин в одне ціле з метою максимального збереження оригінальної семантики. Його застосовують тоді, коли утворений таким чином відповідник не порушує норми вживання і сполучуваності слів у мові перекладу: *the Count of Monte Cristo* – *граф Монте Крісто*; *the Chateau d'If* – *замок Іф, zamek If*; *Messrs. Barrow & Skipworth* – *панове Барроу і Скінворс*; *Alfred the Great* – *Альфред Великий, Alfred Wielki*; *Widow Capet* – *Вдова Канем, Wdowa Kapet*, *The-little-girl-who-is-not-a-beggar* – *Дівчинка-Яка-Не-Жебрачка*.

6. Транспозиція – підбір аналога, зрозумілого для цільової аудиторії. Так *Prince Merman* стає *Морським Принцом, Wodnikiem* та *książe tryton*, а *the Mermaids* відтворюються як *Русалоньки, Wodnice, Syreny*. Тут слід зазначити, що *Wodnik* є синонімом до *książe tryton*. Його ім'я відоме з грецької міфології. Тритон є напівлюдиною-напіврибою, богом моря, а відсутність великої літери в імені вказує на будь-яке морське божество у цьому випадку версія *książe tryton* виглядає найближчою до оригіналу. *Prince Merman* асоціюється швидше з морем, ніж з озером, на що вказує на польський *Wodnik*. А відтак *the Mermaids* потрібно відтворити як *syreny* замість *rusalki* чи *Wodnice*. В україномовному варіанті спостерігаємо «*Морський принц*», адже в українській мові нема слова на позначення «водяної істоти із тілом людини та риб'ячим хвостом замість нижніх кінцівок чоловічої статі». Перекладачка вдалася до приблизного перекладу, зберігши при цьому асоціативне значення «морської істоти».

Отже, досліджуючи методи перекладу онімів художнього твору, ми проаналізували загальні типи онімів, класифікацію власних назв, методи перекладу, а також спробували з'ясувати окремі особливості їх відтворення польською та українською мовами.

Власні назви відтворюються за допомогою транскрипції, транслітерації, калькування, транспозиції або функціонального аналога. Слід сказати, що більшість розглянутих власних найменувань досліджуваного твору мають свої давно усталені відповідники, а ті перекладацькі завдання, які довелося вирішувати авторам перекладів, не були надто складними. Серед способів відтворення онімів найпродуктивнішими можна визнати транслітерацію, транскрипцію, калькування, наближений переклад та трансформаційний. Автори перекладу намагалися якнайповніше передати культурно-специфічну інформацію імен, тим самим забезпечуючи їхню пізнавально-виховну та експресивну функцію.

Перспективу дослідження вбачаємо у продовженні вивчення означеної проблеми: вибрати, описати і класифікувати всі оніми роману, з'ясувати риси спільного й відмінного у перекладі українською і польською мовами, простежити стилістичну, лінгвокультурологічну, ментальну специфіку відтворення власних назв перекладачами.

Список використаної літератури

1. Білодід І. К. Сучасна українська літературна мова Морфологія. *Цифрова бібліотека «Київ»*. URL: <https://dlib.kiev.ua/items/show/645> (дата звернення: 21.02.2024).
2. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики : монографія. Одеса : Астропринт, 2006. 344 с.
3. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англومовних перекладів української прози). Львів : Вид-во ЛНУ, 1989. 216 с.
4. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): підручник. Вінниця : «Нова Книга», 2003. 448 с.
5. Скорук І. Д. Курсова та дипломна роботи з ономастики : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Луцьк : Вежа-Друк, 2014. 296 с.
6. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 550 с.
7. Торчинський М. М. Українська ономастика : навчальний посібник. Київ : Міленіум, 2010. 238 с.

8. Burnett F. H. *Mała Księżniczka*. Warszawa : Nasza Księgarnia, 1959. 218 s.

9. Burnett F. H. *Mała Księżniczka*. Kraków : Wydawnictwo Zielona Sowa, 2005. 226 s.

10. Burnett F. H. *Mała Księżniczka*. Kraków : Wydawnictwo GREG, 2006. 231 s.

11. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Redakcja : K. Polański. Wrocław, 1993. 739 s.

12. *Encyklopedia języka polskiego*. Red. S. Urbańczyka. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1992. 455 s.

13. Hodgson Burnett Frances. *A Little Princess*. London : Penguin Books, 1996. 242 s.

12. Jak to nazywać, czyli onomastyka nasza powszednia – poradnik.
URL : <https://craftware.pl/jak-to-nazywac-czyli-onomastyka-nasza-powszednia-poradnik/> (дата звернення: 21.02.2024).

15. Karaś M. W sprawie polskiej terminologii onomastycznej. *Onomastica*. 1968. Nr 13. S. 352–360.

16. Łobos A. Nazwy własne w czasopiśmie dla dzieci na przykładzie «Ciuchci». *Język Polski*. 2000. Nr 3–4. S. 245–250.

17. Proper names and the lexicon. URL : <https://doi.org/10.4000/lexis.5623> (дата звернення: 21.01.2024).

Ольга ДЬЯЧЕНКО,

*магістрантка 1 курсу ОПП «Філологія. Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська»,
Хмельницький національний університет.*

*Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. **Неля ПОДЛЕВСЬКА***

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ В СУЧАСНИХ ЗМІ І ВПЛИВ ВІЙНИ НА ГЕНДЕРНІ РОЛІ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ ТА МЕДІА

У статті висвітлено гендерну проблематику в ЗМІ, проводиться аналіз впливу соціальних мереж на комунікацію і роль гендеру в суспільстві; розкрито питання гендерної репрезентації чоловіка та жінки під час війни.

***Ключові слова:** ЗМІ, гендер, гендерні стереотипи, соціальні мережі.*

Artykuł poświęcony badaniu pytania płciowych stereotypów w media. Zanalizowany wpływ mediów społecznościowych na komunikację i rolę płci kulturowej w społeczności. Również przedstawiono zmiany w stereotypach pod czas wojny.

***Słowa kluczowe:** media, płć kulturowa, ról płciowych stereotypów, media społecznościowe.*

Одним із основних питань, що постає перед політиками, митцями, журналістами, є гендерні стереотипи, які створюються у комерційній і політичній рекламі, мистецтві і, звичайно, засобах масової інформації. Протилежні погляди, суперечливі позиції, неоднозначні думки навколо гендерної проблематики у вітчизняних ЗМІ привертають увагу науковців. Предметом їх інтересу часто стають гендерні образи, гендерні стереотипи, які формуються і продукуються ЗМІ. Цю тему вивчали Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді, Н. М. Сидоренко, М. М. Скорик та ін. [3].

Фахівці вважають, що гендерні стереотипи в журналістиці з'явилися разом із журналістикою. Вони є відбиттям соціальних

уявлень про певні гендерні ролі, відображають суспільну дискусію навколо гендерних питань, актуальних у той чи інший історичний час (емансипація, фемінізм, сексизм, дискримінація в трудовій діяльності тощо). Політики часто експлуатують гендерні питання, закликають медіа приділяти значну увагу темам рівності, спростовувати усталені застарілі гендерні ролі, розкривати теми гендерної дискримінації в оплаті праці, політиці, освіті. При цьому відповідальність за невідповідність реального життя і задекларованого в передвиборчому процесі перекладають на журналістів. Звичайно, медіа впливають на суспільну свідомість, громадську думку, вони можуть задавати теми для обговорення, таким чином привертати увагу спільноти до важливих проблем.

Соціальні мережі стали не лише місцем споживання контенту, але й активним генератором медіакультури. Це вимагає глибокого вивчення від фахівців у різних галузях. Вплив медіаконтенту на культурні уявлення і стосунки перетворює сприйняття різних аспектів життя суспільства, включаючи релігійні, національні та особисті аспекти. Соціальні мережі стають ключовим осередком соціальних змін, оскільки постійно розвиваються та перетворюються на окрему інституцію.

Унікальність соціальних мереж полягає в їх здатності створювати нову реальність через інтерпретацію світових подій та оновлення інформації. Однак це супроводжується як позитивними, так і негативними наслідками. Часто інформаційний контент відтворює суспільні стереотипи, що призводить до роз'єднання суспільства за різними ознаками.

Соціальні мережі виконують роль формування громадської думки, організовуючи обговорення важливих соціальних проблем і надаючи можливість усім громадянам висловлювати свої погляди. Вони важливі для боротьби з гендерною нерівністю та стереотипами, що пронизують суспільство.

Гендерні стереотипи у соціальних мережах базуються на бінарній опозиції маскулінності та фемінінності, що може призводити до нерівності. Важливо активно протидіяти цим

стереотипам, сприяти рівномірному представленню думок чоловіків і жінок у медіапросторі. Соціальні мережі відіграють важливу роль у формуванні нових норм спілкування та ролей гендерів, сприяючи розвитку просоціальної поведінки та соціальної відповідальності.

У медійних дослідженнях гендерної тематики важливим показником є співвідношення чоловічих та жіночих образів у публікаціях, а також гендерні стереотипи, які відображаються в медіа. Засоби масової інформації часто використовують гендерні стереотипи, які базуються на загальноприйнятих у суспільстві уявленнях про чоловічі та жіночі ролі, а також на їх схваленні або засудженні. Кількісні параметри відображають не лише медійну конструкцію, але й відповідність суспільним реаліям та соціальним очікуванням, з урахуванням різноманітності читацької аудиторії та очікуваних змін.

Дослідження «Репрезентація гендерних ідентичностей в українських регіональних ЗМІ» наголошує, що насиченість медіа яскравими персонажами з різними гендерними ролями є їхнім «меседжем» назовні. Дослідження вказує на значний дисбаланс у репрезентованості жінок та чоловіків в друкованих та електронних ЗМІ. У друкованих виданнях співвідношення жіночих персонажів до чоловічих становить близько 1:3, а в електронних – 1:4. Найменша кількість жіночих персонажів зафіксована в газеті «Жизнь» (Донецьк) – 18 %, а найбільша – в газеті «Ваш шанс» (Суми) – 33 %. На новинних інтернет-сайтах, спрямованих на молоду та зрілу аудиторію, чоловіки як герої повідомлень ще популярніші, а частка жіночої присутності варіюється від 16 % (KORRESPONDENT.NET) до 25 % (SEGODNYA.UA). Ці відмінності в увазі до жінок характерні саме для всеукраїнських сайтів. Загалом можна стверджувати, що жінки в медіа фігурують значно рідше, ніж чоловіки, незалежно від типу каналу трансляції (офіційний чи неофіційний, державний чи приватний) [5].

У сучасних українських ЗМІ представники різних статей найчастіше наділяються різними соціальними ролями, які

відображають традиційний розподіл уваги суспільства до чоловіків і жінок. Жінки частіше зображуються у сферах приватного життя, тоді як чоловіки частіше представлені у публічній сфері. Чоловіки переважно асоціюються із творчою, керівницькою і результативною діяльністю, яка належить до публічної сфери.

У різних сферах діяльності співвідношення чоловіків і жінок може відрізнятись. Наприклад, у політиці національного та міжнародного рівня чоловіки переважають відповідно 13 % до 87 %, у сфері економіки та фінансів – 14% до 86%, а також у сферах промисловості, армії і транспорту – 17% до 83%. Водночас у сферах побуту, охорони здоров'я й освіти частіше мова йде про жінок – відповідно 46%, 45% та 40%.

У медійному відображенні економічної сфери, зокрема банківської та фінансової, спостерігається переважання чоловічої репрезентації. Численні інтерв'ю і коментарі експертів у медіа сприяють утворенню гендерних стереотипів, внаслідок чого жінка в цій сфері сприймається як виняток.

У друкованій та електронній пресі частіше відображається виробнича сфера і силові структури, такі як армія, поліція, СБУ тощо, як чоловіча належність. Проте в деяких випадках, наприклад, у газеті «Панорама» (Суми), 2015 року було помітно збільшення репрезентації жінок до 20 %, що було значно вище, ніж у газетах «Одесский вестник» та «Чорноморські новини». Ця тенденція продовжувалася і 2016 року [5].

У статті «Дебальцеве: приречені на подвиг» описується допомога сумчанок арміяцям, що підкреслюється як значущий внесок жінок у військову справу. «Якби не вони, – зізнаються бувалі воїни, – смертю хоробрих поліг би цілий підрозділ...» [4].

Дослідження показують, що навіть у цих, так званих «жіночих сферах» (сімейне життя, побут, виховання дітей і відпочинок), частка жінок у ЗМІ коливається від 41–43 % у деяких газетах та від 34–35 % у певних вебвиданнях, до 45–47 % у «Ваш шанс», «Експрес» та «Данкор», до 52–55 %, у газетах «Жизнь», «Донбасс», «Чорноморські новини», від 34–35 % у

«Korrespondent.NET» та «Панорамі», до 45–47 % у «TSN.UA» та «Segodnya» [2].

У відображенні українськими медіа жіночих гендерних ролей виявлено, що вони включають виховні, освітні, морально-релігійні, сімейні функції, а також роль талановитої господині, споживачки товарів і послуг, експерта у соціальних питаннях, особи, яка емоційно співпереживає подіям публічного та приватного життя, помічниці чоловіка-керівника, матері та берегині сімейного вогнища, а також роль «красуні» [1].

У цьому контексті варто зауважити, що оціночні позиції у медіа значно менше залежать від церковно-релігійних аспектів порівняно із західною культурою. Однак, незважаючи на це, у ЗМІ переважають згадки про чоловіків, навіть коли вони представляють професійні сфери, де кількісно переважають жінки. Це може впливати на суспільну свідомість, відображаючи невідповідність між статевими ролями та їхнім представленням у медіа. Жінки відстають у числовому співвідношенні в таких сферах, як політика, менеджмент, банківська справа, бізнес, освіта та побут. Крім того, у регіональній пресі більше уваги приділяється проблемам, які стосуються чоловіків, ніж проблемам жінок.

BBC Media Action 2023 року організувала серію дослідницьких брифінгів про гендер в Україні, які розповідають про те, як на жінок вплинула війна [6]. Вони розглядають три основні питання: 1) ключові проблеми та проблеми жінок; 2) використання медіа жінками; 3) зміни гендерних ролей і ставлення під час війни. У дослідженні з використанням змішаних методів було опитано 1700 жінок по всій країні, зокрема й 200 жінок на невідконтрольних уряду територіях. Дослідження включало фокус-групове обговорення з жінками та чоловіками, а також аналіз цифрового контенту. Молоді та внутрішньо переміщені жінки найгостріше відчувають вплив війни як на психічне, так і на фізичне здоров'я; переміщені жінки визначили

відповідальність за прийняття всіх сімейних рішень як особливо складну.

Соціальні медіа є найпоширенішими джерелами новин та інформації, а Telegram опитані вказали як найнадійніше джерело. Однак за практичною допомогою та інформацією жінки воліють звертатися до сім'ї та друзів. Жінки зазвичай відчують підтримку в тому, щоб брати участь у війні будь-яким способом, яким вони хочуть, наприклад, вступаючи до армії чи займаючись волонтерством, незалежно від того, вирішать вони виїхати чи залишитися в Україні. Однак консервативні гендерні настрої все ще досить присутні, наприклад, жінок досі сприймають як «берегинь домашнього вогнища».

Сильне почуття національної єдності допомагає подолати гендерні відмінності, і жінки, і чоловіки дуже вдячні тим, хто служить в армії. Але існує думка, що чоловіків у ЗМІ звеличують як захисників і героїв, що загрожує закріпленням гендерних стереотипів у майбутньому.

Дослідження також видало низку рекомендацій у висвітленні проблем жінок. Підрив традиційних гендерних ролей і сильне почуття національної єдності можна використати для позитивного впливу на гендерну рівність. Демонстрація жінок, які беруть участь у воєнних діях у ролях, де традиційно домінують чоловіки, а також демонстрація лідерства, винахідливості та здатності ухвалювати рішення може допомогти протистояти наративам, які ризикують закріпити гендерні стереотипи.

Медіа та комунікація відіграють ключову роль у створенні рівноправної та збалансованої картини, демонструючи проблеми та виклики, із якими стикаються жінки, а також внесок як чоловіків, так і жінок у військові зусилля. Натомість домінуючий наратив про чоловіків як захисників може мати наслідки для гендерної рівності в майбутньому. Тому ЗМІ повинні забезпечувати гендерний баланс у змісті та продукції, а також уникати стереотипів і норм.

Позитивний контент може бути корисним для жінок у повсякденних викликах, але він повинен подолати шум соціальних мереж. Тому варто створювати чітко брендovanі серії з практичною інформацією та історіями про жіночу стійкість і дії в повсякденному житті, щоб допомогти іншим жінкам упоратися з подібними проблемами. Зараз, як ніколи, медіа та соціальні мережі впливають на психологічний стан суспільства, на спроможність подолати складнощі разом і саме завдяки нашим відмінностям зокрема.

Список використаної літератури

1. Васюріна А.О., Снагощенко А. Висвітлення у ЗМІ питань гендерних стереотипів. *Світгляд-Філософія-Релігія*: збірник наукових праць. 2016. Випуск 11. С.97–99.

2. Гендерні ресурси українських мас-медіа: ціна і якість: Практичний посібник для журналістів та працівників ЗМІ. Ред-упоряд. Н. М. Сидоренко. Київ : «К.І.С.», 2004. 76 с.

3. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Гендерна психологія: навч. посіб. Київ : Вид. центр «Академія», 2004. 304 с.

4. Дебальцеве: приречені на подвиг. URL: <http://rama.com.ua/debaltseve-pirerecheni-na-podvig> (дата звернення: 23.01.2024).

5. Репрезентація гендерних ідентичностей в українських регіональних ЗМІ: Звіт за результатами контент-аналізу друкованих та електронних ЗМІ. Київ, 2013. URL: <http://shag.com.ua/reprezentaciya-endernih-identichnostej-v-ukrayinsekih-regional.html?page=4> (дата звернення: 29.01.2024).

6. BBC Media Action дослідила зміну гендерних ролей в Україні під час війни URL: <https://cs.detector.media/community/texts/185649/2023-09-15-bbc-doslidyla-zminu-gendernykh-roley-v-ukraini-pid-chas-viyny/> (дата звернення: 03.02.2024).

Анастасія ДЯЧОК,

здобувачка III курсу ОПП «Середня освіта (Українська мова і література. Мова і література (польська))»,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини.

Науковий керівник – канд. філол. наук, доц. **Зоя Комарова**

МОВНІ ЗАСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЇ СТРАХ У РОМАНІ МАРІЇ МАТІОС «ЩОДЕННИК СТРАЧЕНОЇ»

У статті описано вербальні засоби актуалізації емоції страху людини в сучасному прозовому тексті на матеріалі роману Марії Матіос «Щоденник страченої». У дослідженні виокремлено й проаналізовано лексичні одиниці для номінації та дескриптивного опису фізіологічних реакцій людини на пережиті відчуття страху. З'ясовано, що частіше письменниця вдається до текстового описування стану героїні, викликаного емоцією страху, а також до використання художніх засобів персоніфікації страху та порівняння емоції з життєвим досвідом героїні.

Ключові слова: емоція страху, номінація емоції, емотивна лексика, емотивність, мовний засіб актуалізації емоції.

The article expresses the verbal instruments of actualizing a human fear emotion in the contemporary prose based on the novel material 'Diary of a Beheaded' by Mary Matios. The lexical units to nominate and describe human physiological reactions to the experienced feelings of fear are outlined and analyzed here. It is found, more often the writer appeals to textual description of the heroine's state of mind that is caused by a fear emotion, including the implementation of language devices to personify fear and compare the emotion with the heroine's life experience.

Key words: fear emotion, nomination of an emotion, emotive vocabulary, emotionality, the language device to actualize an emotion.

Сучасні мовознавчі дослідження характеризуються антропоцентризмом і спрямовані на вивчення суб'єктивних переживань індивіда, зокрема емоцій, які відіграють вирішальну

роль у поведінці людини. Будь-яка взаємодія людини з навколишнім середовищем має емоційне забарвлення. Емоції природно виявляються в спілкуванні між людьми. Мова людини, насичена емоціями, бере участь у всіх сферах її діяльності.

У сучасному мовознавстві перспективними вважають дослідження закономірностей відображення людських емоцій за допомогою мовних засобів зокрема в художньому творі, який є «образною моделлю світу з творчим, особистісним прочитанням-декодуванням» [9, с. 21], бо події, явища чи об'єкти в ньому письменник змальовує під впливом різних емоцій, які він проживає впродовж свого життя через призму власне авторського життєвого і культурно-естетичного досвіду, ідентифікації національної приналежності й ментальності як носій певної культури.

Для лінгвістів особливу зацікавленість у художньому тексті викликають зокрема ті вербальні засоби, які використовує автор для змалювання емоцій і почуттів персонажів, для емоційного впливу на читача. Аналіз текстової емотивності цікавий ще й тим, що завдяки актуалізації лінгвальних засобів можна дізнатися про справжню природу людських емоцій і почуттів.

Мовні одиниці на позначення та вираження емоцій лінгвісти називають *емотивною лексикою (емотивами)*, яку вважають «...невід'ємною складовою художнього стилю, та за рахунок якої здійснюється вплив на читача»; «визначення експресивно-емоційних засобів твору є важливим для його інтерпретації і розкриття внутрішньомовних закономірностей, оскільки художня література допомагає відтворити емоційну сферу людини» [2, с. 68].

Питання емотивності тексту та вербальних механізмів втілення емоцій людини в художньому дискурсі привертає все більшу увагу дослідників. Помітними працями є сучасні розвідки Н. Березовської-Савчук (аналіз мовної репрезентації емоції смутку в поетичних творах Л. Костенко [1]), Т. Вавринюк (характеристика емоційно-експресивної лексики в поетичному мовленні [2]),

Н. Глушак (дослідження особливостей відтворення емотивності в художній прозі [3]), З. Комарової (аналіз мовних засобів експлікації емоції гніву в сучасному прозовому тексті [5], вираження інтенсивності прояву емоцій і почуттів людини в творах І. Франка [6]), Г. Кузенко, Є. Петренко (вербалізація емоцій у різностильових текстах [7; 10]), К. Шах (механізми вербалізації емоційного стану в творчості В. Стуса [12]) та ін.

Мета авторської статті полягає в тому, щоб з'ясувати особливості мовної актуалізації емоції страху людини в тексті роману «Щоденник страченої» Марії Матіос [8]. Матеріалом для дослідження послужили текстові фрагменти прозового художнього твору письменниці, які містять ознаки емотивності (покликання далі лише на сторінку джерела дослідження).

Страх є однією з основних серед негативних емоцій, яка характеризується універсальністю, тобто таку емоцію переживає людина незалежно від складу особистості, а лише під впливом певних обставин. Окрім усталених у мові й культурі того чи того соціуму загальноприйнятих визначень емоційного стану страху, специфіка його опису залишається індивідуальною для кожного митця. Однак традиційно *страх* презентується як сильна емоція, яка впливає на перцептивно-когнітивні процеси і поведінку людини.

Для називання емоції страху Марія Матіос у тексті роману використовує іменникову лексему *страх*, а також синонімічні до неї позначення – *жах*, *боязнь*: *я знемагаю від страху* (с. 11); *з жахом починаю усвідомлювати* (с. 92); *...нарешиті позбулася вікової хвороби – боязні висоти* (с. 32).

У «Словнику української мови» лексема *страх* зафіксована як «стан хвилювання, тривоги, неспокою, викликаний чеканням чого-небудь неприємного, небажаного» (11, т. 9, с. 753), тоді як значення лексеми *жах* містить вказівку на інтенсивність вияву цього почуття: «стан дуже великого переляку, страху» (11, т. 2, с. 513). Зазначимо, що «Словник української мови» за редакцією

Б. Грінченка трактує лексему *жах* лише як «синонім до слова *страх*» (4, т. 4, с. 213).

Знайомство з героїнею роману «Щоденник страченої» відбувається тоді, коли жінка проживає не найкращі емоції: «*і ловлю себе на думці, що страх – реальний, цілком осяжний, гідкий і мерзотний страх – вертається в мене через усі брами єства: крізь пори шкіри, дихання, очі. Він заповзає всередину слизьким гадом і звиває собі кубло десь у ямці між грудьми*» (с. 10). Атрибутивна характеристика до лексеми *страх*, передана прикметниками з негативною конотацією *гідкий, мерзотний*, засвідчує, що страх викликає неприємні почуття огиди і відрази. Завдяки засобу персоніфікації та порівняння страху зі *слизьким гадом* письменниця описує стан жінки, який цілком охоплює її єство, проникає *крізь пори шкіри, дихання, очі, заповзає всередину* тіла і *звиває кубло у ямці між грудьми*.

Марія Матіос майстерно передає емоцію страху засобами мови, виокремлює її. Опису підлягає, зазвичай, не емоція як така, а її внутрішнє переживання: «*...незбагненим чином відчувала загрозу небезпеку оманливої ідилії. Нав'язлива думка про те, що ось-ось повинно щось трапитися, не давала можливості зосередитися чи бодай підвестися, щоб здобути кращу точку опори*» (с. 6). За допомогою словосполучень *відчувати небезпеку, повинно щось трапитися, не давати можливості зосередитися / підвестися*, ужитих у тексті, письменниця описує фізіологічний стан героїні, викликаний відчуттям небезпеки, яке виводить її з рівноваги, сковує рухи і думки.

Наступні контексти засвідчують, що відчуття страху є досить сильною негативною емоцією, здатною знесилити людину, загальмувати її свідомість, викликати напад блювоти, ввести в стан надзвичайної нервово-психічної кволості та байдужості до всього навколишнього: «*Краєм загальмованої свідомості я іще встигла зафіксувати останню зрозумілу мені істину: це – неминуча смерть*» (с. 7); «*...я знемагаю від страху...*» (с. 11); «*гідке відчуття страху перед тим, що не може вже ані вразити, ані*

приголомшити, викликає напад блювоти і тривалої прострації» (с. 15). У поданих прикладах письменниця фіксує фізіологічні реакції людини на емоцію страху. Дескриптивний код емоційного стану в таких випадках виконує функцію опису людських переживань.

Героїні здавалося, що всі події, які з нею сталися до замаху на її життя, є більш емоційно насиченими й болючішими, тому жінка майже не усвідомлювала, що відбувалося з нею, і відчувала лише страх. Ця емоція є всепоглинаючою, масштабною, заповнює кожен клітинку людського організму та призводить до його паралічу, породжує загальний стан байдужості, який придушує страх: *«Я хапаюся за кожен хвилину ще трохи відведеного мені життя, але, разом з тим, ловлю себе на думці, що підступна байдужість заповзла в мене, неначе паралітичний газ»* (с. 17). Для підсилення відчуття байдужості жінки письменниця порівнює її стан із дією паралітичного газу на організм людини.

У тексті роману зустрічаємо поєднання лексеми *страх* з атрибутами, які виконують роль прямих і непрямих означень, зокрема: *страх спогадів, повсякденний страх, страх смерті*: *«...іноді страх спогадів сильніший від повсякденних страхів»* (с. 11); *«... страх близької смерті змушує заблудлу рибку вдаватися до трюків, схожих на трюки паралізованої страхом людини»* (с. 17). В останньому контексті письменниця звертається до порівняння стану героїні, яка переживає страх смерті, із поведінкою риби, що потрапила в сіті і вдається до рухів, схожих до стану *паралізованої страхом людини*.

В останні секунди свого життя героїня мала б думати про що завгодно, окрім кохання, однак це почуття в її серці настільки глибоке, що мозок не сприймає інших переживань, і тому жінка вважає смерть єдиним виходом у непростій ситуації з неоціненим почуттям: *«...хочу цього, бо в моєму напівіснуванні-напівумиранні уже немає місця тому лоскїтливому хвилюванню, що прискорює серцебиття й додає адреналіну у кров будь-якій жінці, на обрії якої маячіє...чоловічий силует. Без того лоскоту навіть*

теперішнє очікування смерті втрачає останню барву» (с. 11). Для змалювання емоційного стану письменниці використовує неологізм *напівіснування-напівумирання*.

Згадування про власний щоденник, у якому героїня щиро ділиться почуттями, підштовхує її до усвідомлення того, що він може потрапити після її загибелі до рук того ж таки чоловіка-вбивці. Така думка викликає ще більшу хвилю страху, але вже іншого характеру: *«Однак страх перед паперовим викликом минулого не може заступити страху перед завтрашнім»* (с. 20).

Нова тривога насувається над жінкою у вигляді списаних її ж рукою сторінок записника. І щоб захиститися від *незрозумілої загрози*, вона *прикриває долонею очі*: *«...прикриваю долонею очі, немовби намагаюся затулитися від незрозумілої загрози, що тихо суне зі щоденника...»* (с. 17). Жінка усвідомлює, що нічого не може змінити, тому мовчки чекає на рішення долі: *«...зрозуміла, що жарти тут – ні до чого. Я мовчала, розгладжуючи ружі на хустці, якою була застелена тахта»* (с. 137).

Проаналізований матеріал дає підстави для висновків, що в тексті досліджуваного роману Марія Матіос для називання емоції страху та опису фізіологічних реакцій людини на пережиті відчуття використовує переважно одиниці лексичного мовного рівня. Для номінації емоції письменниці послуговується іменниками *страх*, *жах*, *боязнь*, які вживає в поєднанні з прикметниками, що містять негативну конотацію (*гидкий*, *мерзотний*), або з іншими атрибутами у ролі прямих чи непрямих означень (*страх смерті*, *повсякденний страх*). Однак в аналізованому творі частіше простежуємо текстові описи фізіологічних реакцій героїні на відчуття страху, які передано за допомогою дієслівних та іменникових словосполучень (*знемагати від страху*, *прикривати очі*, *загальмована свідомість*, *напад блювоти* тощо). Для змалювання сильного негативного відчуття людини Марія Матіос удається до художніх засобів персоніфікації страху та порівняння емоції з життєвим досвідом героїні.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в дослідженні вербальних засобів відтворення різних емоційних станів людини в українському прозовому тексті та в з'ясуванні специфіки авторського зображення емоцій у художньому дискурсі Марії Матіос.

Список використаної літератури

1. Березовська-Савчук Н. А. Лексика мовної репрезентації емоції смутку (на матеріалі поетичних творів Ліни Костенко). *Філологічні студії. Лінгвістика й поетика тексту*. 2018. Вип. 17. С. 99–110.

2. Вавринюк Т. Емоційно-експресивна лексика в поетичному мовленні. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2010. Вип. 4. С. 67–73.

3. Глушак Н. Особливості відтворення емотивності в романі «Таємний сад» Ф. Г. Бернет. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2014. Вип. 10. С. 100–104.

4. Грінченко Б. Словарь української мови : в 4-х тт. За ред. Б. Грінченка. Київ, 1907–1909. (Словник УКРЛІТ.ORG : публічний електронний словник української мови). URL : http://ukrlit.org/slovnkyk/hrinchenko_slovar_ukrain-skoi_movy (дата звернення: 20.02.2024).

5. Комарова З. І. Мовна експлікація емоції гніву в сучасному художньому тексті. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. Випуск № 2 (97). 2022. С. 143–158.

6. Комарова З. І. Мовні засоби вираження інтенсивності прояву емоцій і почуттів людини в повісті Івана Франка «Для домашнього огнища». *Філологічний часопис. Розділ : Мовознавство*. 2018. Вип. 1 (11). С. 70–80. URL : <https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2018.142247> (дата звернення: 20.02.2024).

7. Кузенко Г. М. Мовні засоби вираження емотивності. *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки*. 2000. Т. 18. С. 76–83.

8. Матіос М. Щоденник страченої: психічна розвідка. Львів : Літературна агенція «Піраміда», 2005. 192 с.

9. Мойсієнко А. К. Текст як аперцепційна система. *Мовознавство*. 1996. № 1. С. 20–25.

10. Петренко Є. М. До проблеми вербалізації емоцій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія.* 2018. № 37. Т. 4. С. 81–84.

11. Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. (Словник УКРЛІТ.ORG : публічний електронний словник української мови). URL : http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh (дата звернення: 19.02.2024).

12. Шах К. М. Механізми вербалізації емоційного стану Василя Стуса у «Листах до сина». *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса.* 2021. Том 2. № 13. С. 184–189.

Іванна ЗЕЙДА,
магістрантка 1 курсу ОПШ «Українська філологія: літературні
та мовнокомунікативні студії»,
Національний університет «Острозька академія».
Науковий керівник –
канд. філол. наук, доц. **Віталій МАКСИМЧУК**

ТЕОРЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ АВТОРСЬКИХ НОВОТВОРІВ У СУЧАСНІЙ ВОЄННІЙ ПОЕЗІЇ

У статті проаналізовано поняття «авторський новотвір», «авторський лексичний новотвір війни», їх теоретичне осмислення в українському мовознавстві. Висвітлено основні причини створення нових слів у воєнній поезії, які полягають у стилістичному та художньо-естетичному завданні, зокрема виразити почуття, емоції. Розглянуто концепцію авторських лексичних новотворів, їхню репрезентацію в сучасній воєнній поезії, особливо в період війни росії проти України.

Ключові слова: воєнна поезія, авторський новотвір, авторський лексичний новотвір війни, словотворчість письменників.

The article analyzes the concepts of «author's innovation», «author's lexical innovation of war», their theoretical understanding in Ukrainian linguistics, highlights the main reasons for the creation of new words in war poetry, which consist of a stylistic and artistic-aesthetic task, namely to express feelings, emotions. Considered the concept of the author's lexical innovations, their representation in modern war poetry, especially during the war between Russia and Ukraine.

Key words: war poetry, author's innovation, author's lexical innovation of war, word creation of writers.

Мова постійно розвивається, її словниковий склад збільшується, поповнюючись новими словами, як запозиченими, так і новоствореними, що виникають із розвитком нашого суспільства, науки, техніки, адже з'являються нові явища, які потребують власної номінації.

У контексті сучасної лінгвістики перспективним та актуальним є дослідження інноваційних мовних процесів, фіксація і розгляд нових слів як результатів індивідуальної авторської креативності майстрів слова. Вивчення лексичних новотворів дає можливість чіткіше проаналізувати внутрішньомовні закономірності віддзеркалення явищ за допомогою наявної нормативної парадигматико-синтагматичної системи сучасної мови, а також вивчити активні мовні процеси на конкретному етапі розвитку людства. У широкому значенні новотвори, зокрема авторські, – це особливий шар лексики, що формується не тільки через появу нових реалій, але й під впливом тенденцій внутрішньомовного розвитку, наприклад, увиразнення викладу думок, надання думкам емоційно-експресивного змісту тощо.

Авторські лексичні новотвори (далі АЛН) вивчали в багатьох аспектах: лексико-семантичному, словотвірному, лексикографічному, функційно-прагматичному, психолінгвістичному, гендерному, статистичному тощо – такі дослідники, як Н. А. Адах, Г. М. Вокальчук, Н. В. Гаврилук, І. С. Лощинава, Ж. В. Колоїз, Н. Ф. Клименко, В. В. Максимчук, О. Г. Радько, О. В. Семенюк, Н. М. Сологуб, О. А. Стишов, Г. М. Сjuta, О. О. Тараненко та ін.

Зараз, у період повномасштабної війни з росією, все більше популярною стає поезія воєнної тематики. Вона здебільшого з'являється на просторах інтернету, де творці-початківці публікують свої напрацювання. Окрім того, відомі автори видають збірки, у яких описують власні думки, переживання, погляди на війну. Як результат, активно з'являються нові лексеми на найменування воєнних явищ, предметів, процесів, дій тощо. Проте авторські новотвори в сучасній воєнній поезії досі комплексно не схарактеризовано з урахуванням екстралінгвальних чинників війни, які впливають на семантику інновацій. Цим і зумовлена актуальність теми нашого дослідження, мета якого – проаналізувати теоретичне вивчення авторських новотворів у сучасній воєнній поезії.

У сучасному мовознавстві для позначення нових слів використовують різні терміни. Розглянувши та проаналізувавши неологічні дослідження таких науковців, як Г. М. Вокальчук, Ж. В. Колоїз, В. В. Максимчук, О. В. Семенюк, Н. Ф. Клименко, О. О. Тараненко, О. М. Турчак та ін., ми виявили такі номінації: *авторський неологізм, okazіональне слово, авторський лексичний новотвір, okazіоналізм, індивідуально-авторський новотвір*. Деякі дослідники, зокрема Н. А. Адах [1], О. О. Жижома [3], Ж. В. Колоїз [5], В. В. Максимчук [7], пишуть про синонімічність цих термінів, тому ми погоджуємося з їхніми думками. Уважаємо, що така велика кількість понять зумовлена тим, що кожен науковець по-різному підходить до вивчення нових слів, проте кожен термін виправданий по-своєму та характеризує явище зі свого погляду.

У лінгвістиці поняття «авторський лексичний новотвір» має багато визначень. Г. М. Вокальчук зазначає, що «авторським новотвором є мовленнєве утворення системного й асистемного характеру, що виникло в процесі індивідуального творчого акту як результат свідомого порушення автором мовної норми» [2, с. 31].

В. М. Русанівський кваліфікує авторські лексичні новотвори як слова, які спонтанно виникають у мовленні однієї людини або вжиті в невеликому колективі [11, с. 30]. На думку Н. А. Адах, авторські лексичні новотвори – це такі слова, які вперше можна побачити на сторінках друкованого тексту та не зафіксовані в загальномовних словниках [1, с. 84].

О. А. Стишов переконаний, що новотворами є слова, словосполучення та фразеологізми, а також їхні окремі значення, які з'явилися на певному етапі розвитку мови задля позначення нових понять та реалій, периферійних номінацій, актуалізація яких зумовлена територіальними й соціальними чинниками функціонування літературної мови, а також okazіоналізми або індивідуально-авторські новації, одноразово застосовані у мовній практиці конкретного автора, редакції, видання чи в конкретному тексті [12, с. 46].

На думку А. А. Медведєвої, авторські лексичні новотвори – це лексеми, які зазвичай не функціують за межами авторського художнього твору [9, с. 119]. Н. С. Христич зазначає, що АЛН – це спеціальна нова чи переосмислена через певні суб'єктивні й об'єктивні причини частина художньої лексики, яку використовують для того, щоб віддзеркалити образність художнього тексту, передати певні емоції, коли в мові бракує вже наявних слів і надати творові індивідуального характеру [13, с. 118]. Дослідниця зауважує, що така лексика має свої відмінні ознаки змісту та форми, що викликані як позамовними чинниками (особливості характеру, художній зміст, ідеологія, рецепція тощо), так і внутрішньомовними закономірностями та специфікою відображення цих процесів у мові [13, с. 119].

На нашу думку, авторський лексичний новотвір – це незвичайне лексичне утворення, що функціонує в мові поетичних і прозових, публіцистичних і наукових творів, відображає не лише особливості світосприйняття автора, а й риси національного менталітету.

На сучасному етапі війна – головний екстралінгвальний чинник утворення нових слів в українській мові, що пов'язано з потребою називати реалії та явища, які з'явилися через суспільно-політичні події в нашій державі. Мовці намагаються віднайти найбільш точні та виразні форми, порівняно із загальноживаною лексемою, щоб висловити почуття, настрої і думки. АЛН стають своєрідним мовним маркером російсько-української війни та вбирають весь спектр емоцій щодо воєнних дій, агресора, його злочинів тощо [13, с. 120].

Сучасна українська поезія в умовах війни – це хронікер подій, що найшвидше реагує на трагічні та бурхливі явища реальності. Автори порушують багато тем і проблем, актуальних для нашого народу, як-от, бої, поразки, перемоги, уславлення воїнів ЗСУ, спогади щасливого довоєнного минулого, творення образу українця-емігранта, оспівування рідної домівки та вдячність країнам, які прийняли біженців, плани на майбутнє, смерть

близьких і рідних, вимушена еміграція тощо. Війна, гаряча фаза якої розпочалася 2022 року, стала справжнім викликом для держави, перспектив її розвитку й існування. Цей виклик сприйняла і художня література. Вона зреагувала досить оперативно, адже видано низку поетичних збірок воєнної тематики, серед яких поезія, як-от, «Вірші з війни» Бориса Гуменюка, «Тільки не пиши мені про війну» Павла Вишебаби, «Вірші з бійниці» Максима Кривцова «Скрипниківка» Сергія Жадана та ін. [10, с. 3].

Крім того, на просторах інтернету з'являються сайти, на яких кожен українець може опублікувати свої вірші, написані в період російсько-української війни. Одним із них є портал «Поезія вільних», що почав функціонувати в березні 2022 року з ініціативи Міністерства культури та інформаційної політики України, Державного агентства України з питань мистецтв і мистецької освіти та волонтерів (<https://warpoetry.mkp.gov.ua/>). На сайті розміщено поезію про війну українською, англійською, французькою, польською та іншими мовами. Станом на березень 2023 року на порталі опубліковано близько 35 тисяч віршів. Це поетична сповідь людей-очевидців про повномасштабне вторгнення, переживання, емоції, гордість за наших воїнів, любов до рідної країни та ненависть до ворога. У цих текстах зафіксовано різноструктурні авторські лексичні новотвори, напр.: *І ви не виЗволителі, / Як вам сказали ваші управителі... / Ви малодушні і беZзвучні!...* / *Без Бога в серці, і безвільні...* / *Такі ж як і вони...пусті...* (Ірина, #~20.03.2022); *Бійтеся в своїй багнюці, зомбі-псевдолюди!* / *Всім за злочини криваві привітання буде!* (Позивний «Поет», #05.04.2022); *Не втікаємо! Залишаємось!* / *Нехай кожен ка@цан збагне: / Не раби! І ніколи не будемо!* (Віолетта Кравченко, #~27.03.2022); *Автомат бере у руки / Той, що виїла іржа – / Мозок пунтлеро-падлюки / Геть маразм не полиша* (Ольга Кириченко, #08.10.2022); *У жодному кутку нема спокою, / Усюди кров, трагедія і біль, / Прийшов paschusm із клятою війною,*

/ *Прийшла гнила смердюча pasch@цвіль* (Королева Гір Клавдія Дмитрів, #21.04.2022) тощо.

На нашу думку, у поезіях авторські лексичні новотвори використовують як вагомий засіб, щоб створити художній образ війни, вони допомагають розкрити самого автора й увиразнити його стилістичні засоби твору.

Багато науковців зосереджує увагу на розгляді образу війни в українській поезії. Наприклад, І. М. Літвінова розглянула особливості семантичної реалізації образу війни в поетичних українськомовних текстах, розміщених на сторінках соціальних мереж протягом перших трьох місяців повномасштабного вторгнення. Дослідниця з'ясувала, що в аналізованих творах образ війни частотний і представлений значною кількістю образів-складників, його характеризує широка палітра засобів виразності. Особливе місце посідають образи, пов'язані з конкретними трагічними подіями війни – звірствами ворога щодо мирного населення українських міст, знищенням літака «Мрія», бомбардуванням пологового будинку та драматичного театру в Маріуполі тощо. На думку І. М. Літвінової, частотність образу війни, його семантична глибина та розмаїття інтерпретацій свідчать про масштаб страждань українського народу щодо подій, які відбуваються на території нашої держави [6].

Крім того, у науковій літературі є дослідження мережевої поезії про війну. Наприклад, А. В. Землянська та В. Є. Устінов описали колористику сучасної воєнної поезії на сторінках соціальної мережі «Фейсбук». Вони стверджують, що в поезії про війну переважають кольори з глибокою національною символікою, зокрема синій і жовтий, чорний і червоний, а також похідні від них. Колірна палітра воєнної поезії, на думку дослідників, заглиблює в національну культурну традицію, адже застосування саме тих відтінків сприяє формуванню національно-патріотичних цінностей, заради яких воїни здатні на все, навіть віддати своє життя [4]. А. М. Мартинець і Т. П. Чередник також вивчали воєнну мережеву поезію та вивчали міфологізацію її вербальних візій. Для

аналізу дослідниці використали твори з соціальних мереж, опубліковані як на особистих сторінках їхніх авторів, так і на різних інтернет-платформах і форумах. Зокрема, це вірші Дмитра Лазуткіна, Олени Герасим'юк, Світлани Перч, Василя Задорожного, Сергія Рубана, Анни Ютченко, Шури Стріли, Михайла Красюка та ін. Дослідники зазначають, що особливість мережевих поетичних творів про війну – їх емпатійна частина, яка повністю впливає на читача за допомогою поєднання слова та його візуального супроводу [8].

Отже, сучасна воєнна поезія відображає важливі аспекти війни та її вплив на суспільство. Вона є не лише способом виразити емоції та переживання, але й своєрідним мовним маркером сучасних подій. Авторські новотвори, які з'являються в поезіях, відображають реальність, пов'язану з війною та мають важливе значення у формуванні національної самосвідомості. Для новотворів війни властиве емоційне забарвлення, часто саркастичне або іронічне, а також велика експресивність. Процеси утворення нових лексичних одиниць у час війни пов'язані з потребою найменувати події, явища, якості, предмети, що виникли через новітні життєві реалії. Це підтверджує динамічність і безперервний рух у лексико-семантичній системі мови.

Список використаної літератури

1. Адах Н. А. Авторські лексичні новотвори в поезії Василя Барки: семантика, функції, прагматика : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова. Рівне, 2008. 264 с.
2. Вокальчук Г. М. «Я – беззразковості поет» (словотворчість Михайля Семенка): монографія. Рівне : Перспектива, 2006. 201 с.
3. Жижома О. О. Індивідуально-авторські новотвори в поетичному дискурсі 80–90-х років ХХ століття: дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Київ, 2003. 242 с.
4. Землянська А. В. Колористика сучасної поезії про війну (на матеріалі мережі «Facebook»). *Література й історія: матеріали Всеукраїнської наукової конференції* (17–18 листопада 2022 р.). Гол. ред.

Н. В. Горбач та ін. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2022. С. 84–88.

5. Колоїз Ж. В. Оказіональні утворення в сучасному інформаційному дискурсі // *Лінгвістика* : зб. наук. праць : матеріали Міжнародної наукової конференції «Сучасний лінгвістичний і лінгводидактичний дискурсивний простір» (Луганськ, 6–7 жовтня 2010 р.). гол. ред. К. Д. Глуховцева та ін. Луганськ: ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2010. № 2(20). С. 166–171.

6. Літвінова І. М. Репрезентація образу війни у сучасній українській поезії (на матеріалі текстів за березень-травень 2022 року). *Linguistic Bulletin*. 2022. №1 (33). С. 103–111.

7. Максимчук В. В. Словотворчість сучасних поетів Рівненщини : монографія. За ред. Г. М. Вокальчук. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. 386 с.

8. Мартинець А., Чередник Т. Міфологізація вербальних візій у сучасній українській мережевій поезії про війну. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2023. № 8. С. 37–44.

9. Медведєва А. А. Специфіка власних назв у романі Міхаеля Енде «Нескінченна історія» та її відтворення у перекладі. *Студентські наукові студії*: молодіжний науковий журнал. 2013. Випуск 1 (32). С. 31–35.

10. Поліщук Я. *Ars masacrae*, або про те, чи є поезія на війні. *Слово і Час*. 2016. №7. С. 3–11.

11. Русанівський В. М. Мова в нашому житті. Київ : Наукова думка, 1989. 111 с.

12. Стишов О. . Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). Вид. 2-ге. Київ : Пугач, 2005. 388 с.

13. Христич Н. С. Переклад індивідуально-авторських лексичних інновацій як декодування концептуальної інформації (на матеріалі поетичних творів П. Тичини). *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Германістика та міжкультурна комунікація. 2020. № 1. С. 117–123.

Вікторія КИСЕЛИЦЯ,

магістрантка 1 курсу ОПП «Філологія. Українська мова та література»;

Михайло ТОРЧИНСЬКИЙ,

доктор філологічних наук, професор кафедри української філології;

Наталія ТОРЧИНСЬКА,

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології,
Хмельницький національний університет*

ВЛАСНІ НАЗВИ ГАЛАКТИК: СТРУКТУРА, СЛОВОТВІР, МОТИВАЦІЯ

У статті схарактеризовані 211 власних назв галактик і туманностей. Серед них переважають складені конструкції, утворені синтаксичним способом. Як твірні основи функціонують астрономічні терміни, прикметники, числівники, найменування сузір'їв і прізвища. Найвищу продуктивність мають відапелятивні-відонімні конструкції. Домінує комбінована мотивація із сутнісним, квалітативним або диференційним компонентами

Ключові слова: *власна назва галактики, мотивація, семантика твірної основи, спосіб творення, структура.*

The article describes 211 proper names of galaxies and nebulae. Among them, composite constructions formed by a syntactic method predominate. Astronomical terms, adjectives, numerals, names of constellations and surnames function as creative bases. The appellative-identical constructions have the highest productivity. Combined motivation with essential, qualitative or differential components dominates

Key words: *proper name of the galaxy, motivation, semantics of the creative basis, method of creation, structure.*

Космічні об'єкти, насамперед зорі, сузір'я, комети, планети та їхні супутники, здавна привертали увагу людей, що знайшло своє відбиття і в найменуваннях, оскільки космоніми є одними з найбільш давніх пропріальних одиниць. Безумовно, через це космонімія значною мірою ґрунтується на міфологічних уявленнях

про світ, зокрема на античній міфології. Звичайно, пізніше такі традиції іменування небесних тіл змінилися, особливо з розвитком техніки, що дозволило ввести у сферу дослідження більш дрібні об'єкти, зокрема так звані космопоніми, тобто найменування рівнин, гір, кратерів тощо на інших планетах, а згодом – і на їхніх супутниках. Виявлено було і значну кількість дрібних астероїдів, які теж отримали власні назви. Однак загалом кількість найменувань космічних об'єктів, порівняно з іншими онімними полями, найменша: їх зафіксовано лише близько 40 000 [10, с. 129], тоді як інших може бути й сотні мільйонів.

Історія вивчення космонімії в українському мовознавстві досить нетривала. Передусім це книга Ю. О. Карпенка «Назви зоряного неба» і подібний до неї українськомовний відповідник [3], де аналізується етимологія (паралельно із семантикою твірних основ і мотивацією) найменувань разом з історичними відомостями про денотат і його назву (а переважно – різні варіанти пропріативів). Серед таких об'єктів – сузір'я та їхні частини, зірки, планети і їхні супутники, астероїди, комети, метеори і частини поверхні Місяця.

Переважно на етимологічних та функціональних особливостях власних назв сузір'їв зосереджує свою увагу І. Процик у «Словнику власних астрономічних назв української мови» [4], причому таке спрямування її дослідження зумовлене намаганням з'ясувати етнокультурні особливості найменувань космічних тіл, які, як виявилось, насамперед властиві констелонімам.

Комплексна характеристика двох різновидів космонімів, тобто аналіз їх за денотатно-характеристичними, етимолого-словотвірними та функціональними ознаками, виконана у трьох статтях М. Торчинського, присвячених опису власних назв сузір'їв [8], планет [12] і їхніх супутників [7].

Практично немає описів найменувань галактик, кваліфікованих нами як **галактиконіми**, тобто «власні назви таких

космічних систем, як галактики і туманності: *туманність Андромеди, Молочний Шлях*» [10, с. 171].

Слід врахувати застереження Ю. Карпенка, який писав, що термін «туманність» «помилково об'єднав два типи цілком різних об'єктів – скупчення пилу і газів у складі нашої Галактики та зоряні системи за межами Галактики, – їх продовжували іменувати туманностями, розрізняючи лише за означенням: галактичні туманності, надгалактичні туманності. Їх і позначають в астрономії однаково» [3, с. 89–90].

Загалом же в «Астрономічному енциклопедичному словнику» термін «Галактика» кваліфікується як «велетенська зоряна система, яка складається приблизно із 200 млрд. зір, до яких належить і Сонце. (Коли йдеться про нашу Галактику, то слово пишуть з великої літери, щоб уникнути плутанини з іншими галактиками)» [1, с. 80]. Як бачимо, потрібно розрізняти два значення цього слова: «[< грец. *galaktikos* – молочний] – 1) *астр.* космічна система (*Чумацький Шлях*), до якої входить понад 100 млрд. зірок, а також Сонце з усіма планетами; 2) з *малої літери* зоряна система із зоряних скупчень, пилових і газових туманностей, розсіяного газу й пилу» [6, с. 148].

Зазначимо, що комплексних характеристик галактиконімів у вітчизняному мовознавстві немає, натомість наявні ґрунтовні описи нашої Галактики, тобто Чумацького Шляху. Найбільш детально це зробив Ю. Карпенко, який, по-перше, навів низку варіантів цієї пропріальної одиниці, пов'язаних, наприклад, зі словами **дорога** (*Божя, Єрусалимська, Зоряна, Ісусова, Мойсеева, Римська, Свята, Циганська, Чумацька Дорога; Дорога духів; Дорога у вирій*), **ріка** (*Змійна, Небесна, Срібна ріка; Ріка; Ріка Неба; Ріка великої безодні*), **стежка** (*Стежка Арімана, духів*), **шлях** (*Гусячий, Журавлиний, Зимовий, Зоряний, Молочний, Попільний, Пташиний, Сніговий, Солом'яний, Чумацький Шлях; Царський шлях неба; Шлях бога, Одіна, пілігрима; Шляхи війська*) та іншими (*Великий стовп, Довга стрічка, Евідан, Золотий шнур, Кістяк світу, Лижний слід, Молочне коло, Небесна цілина*,

Небесний канат, Небесний пояс, Небесний шов, Опора неба, Русло Гангу, Срібна вулиця) [3, с. 116–124], більшість із яких подані в перекладі; по-друге, навів переконливі етимології найменувань («Греки найчастіше називали Молочний Шлях *Gála* – Молоко або *Kúkloç galaktikóz* – Молочне коло, адже білуватий Молочний Шлях об'єктивно допускав за своїм кольором асоціацію з молоком, тобто схожий на розлите молоко» [3, с. 117]; «Назва Чумацький Шлях виникла, очевидно, за часів, коли у XV – першій половині XIX ст. у Причорномор'я (і найчастіше в Крим) їздили за сіллю возами торговці-чумаки. Тому назву Чумацький Шлях іноді тлумачать, подібно до Солом'яного шляху, як таку, що характеризує субстанцію шляху: посипаний сіллю. Але народні перекази і розташування Молочного Шляху свідчать, що перед нами типова орієнтаційна назва. Чумаки їздили в Крим улітку та взимку (весною і восени дороги розмокали), скеровуючись на південний схід. І саме літніми та зимовими вечорами Молочний Шлях тягнеться з північного заходу на південний схід» [3, с. 120]); по-третє, показав шлях трансформації астрономічного терміна у власну назву («Говорячи про назви Молочного Шляху, ми зовсім не вживали лексеми Галактика. І це не випадково. Назву Галактика взято з грецького позначення Молочного Шляху (Молочне коло), і протягом віків астрономи користувались нею як синонімом до найменування Молочний Шлях. Але в 1784 – 1785 рр. англійський астроном В. Гершель провів складні підрахунки зір на різних ділянках неба і встановив, що Молочний Шлях – це лише видима проекція на небесній сфері величезної дископодібної зоряної системи, до якої входять і наше Сонце, і всі доступні людському оку зорі. Ось ця зоряна система і стала іменуватись Галактикою. Нині назви Галактика та Молочний Шлях уживаються вже з різними значеннями, означаючи зоряну систему та її видиме з Землі відображення на нічному небі» [3, с. 124]).

В інших виданнях інформація про Чумацький Шлях не має значних відмінностей. Наприклад, І. Процик теж подає варіанти назви («**ЧУМАЦЬКИЙ ШЛЯХ**, -ого -у, ч. (*Молочний Шлях*,

Молочна Дорога, Небесна Дорога, Журавлина Дорога, Божя Дорога, Богів Шлях, Дорога до Києва, Сметанник, Земляна Дорога, Зоряна Дорога, Третє Небо, Пташиний Шлях, Перунова Дорога, Дорога до Єрусалиму, Галактика) – (гр. Γαλαξίας (ο), англ. Galaxy, the Milky Way, нім. die Milchstraße, пол. Droga Mleczna, рос. Млечный Путь)» [4, с.334], інформує про особливості об'єкта («Велетенська зоряна система, що складається зі скупчення близько 300 млрд. дуже віддалених, невидимих неозброєним оком зір і міжзоряної матерії, пилових та газових туманностей, розсіяного газу та пилу. Має вигляд світлої туманної смуги, що оперізує небесну сферу і поділяє зоряне небо на дві половини. Унаслідок світіння зір галактики на нічному небі спостерігається широка яскрава сріблясто-біла світлова смуга – Чумацький Шлях, яку найліпше видно у безмісячну ніч» [4, с. 334]), етимологізує оніми *Молочний Шлях* («У всіх народів це скупчення зір викликало стійку асоціацію з дорогою, шляхом. Найчастіше назва-іменник має означення-уточнення – молочна (такий епітет є у номінаціях більшості європейських мов). В українській мові теж зафіксовано варіанти з таким означенням – Молочний Шлях, Молочна Дорога. Це, мабуть, пов'язано з тим, що туман у народі найчастіше порівнювали з молоком (молочний – матово-білий, непрозорий). Стійке порівняння виникло на підставі асоціації за подібністю – туман густий як молоко» [4, с. 334]) та *Чумацький Шлях* («Серед європейських народів тільки українці мають своєрідний епітет до слова шлях – Чумацький, у якому закладена національно-культурна специфіка... Галактику українці йменують по-різному, однак найуживанішою залишається назва Чумацький Шлях. Це скупчення зір у недалекому минулому було дороговказом для чумаків, які їздили у Крим по сіль. Чумаки вирушали до Криму влітку та взимку (навесні та восени дороги були непридатні для пересування). У своїх подорожах вони орієнтувалися на південь або на південний схід. Саме у зимові вечори Чумацький Шлях простягався з північного заходу на південний схід і слугував чудовим дороговказом» [4, с. 335]).

Інформація про інші галактиконіми в науковій літературі майже відсутня.

Таким чином, наявність відомостей про структуру, семантику твірних основ, словотвір і мотивацію констелонімів, сателітонімів та планетонімів, з одного боку, та відсутність їх щодо галактиконімів – з іншого і зумовлюють актуальність теми нашого дослідження, адже появляється можливість зіставити вказані атрибути і зробити висновок про їхні спільні та відмінні риси.

Мета статті – комплексний аналіз власних назв галактик. Мета передбачає вирішення низки завдань, таких як уточнення сутності іменованих об'єктів; опис історії їх вивчення; характеристика структурних, словотвірних, семантичних і мотиваційних особливостей; порівняння отриманих результатів з аналогічними даними, які стосуються інших космічних тіл.

Матеріал дослідження – це перелік найменувань галактик, засвідчених у наведених вище працях [3–4], однак насамперед – в Інтернет-джерелах [2; 5]. Загалом нами зафіксовано 138 таких онімів. Безперечно, насправді галактик набагато більше. «Існує близько 50 галактик Місцевої групи,.. близько 100 000 галактик у нашому місцевому надскупченні, а загальна кількість у всьому видимому Всесвіті оцінюється у 100–200 мільярдів галактик» [2]. Проте абсолютна більшість галактик і подібних об'єктів не має власних назв. Передусім із метою їх диференціації використовуються буквено-цифрові конструкції (наприклад, *IC 607*, *M 101*, *NGC 6365* і под.), що становлять так звану астрономічну номенклатуру. Не є найменуваннями й апелјативи, на зразок моделей «числівник + іменник» (*перший квазар*, *перша радіогалактика*), «прикметник + іменник» (ниткоподібна туманність *периста туманність*), «апелјатив + констелонім» (*Туманність в сузір'ї Змії*, *Туманність навколо Плеяди*) тощо (*Карликова галактика в Стрільці*, *Планетарна туманність в сузір'ї Ліри*), які лише зовнішньо мають ознаки власної назви.

Зазначимо, що трапляються найменування-омоніми – однакові назви різних астрономічних об'єктів, найчастіше –

галактики (карликової галактики) й туманності (зоряного скупчення), наприклад, *Кіля* (карликова галактика й туманність), *Метелик* (галактика й туманність).

Ми не рахували як окремі варіанти повні й усічені (без астрономічного терміна) форми пропріальних одиниць. на зразок: *галактика Сомбреро* і *Сомбреро*; *Пелікан* і *туманність Пелікан*, оскільки термінопозначення зазвичай відіграло допоміжну роль, а більш вагоме значення мав саме ускладнювальний компонент, а взяли до уваги інший критерій: залежно від того, у формі називного чи родового відмінка вживається найменування, вживається повна (у першому випадку: *Карлик Кіля*, *туманність Габбла*) чи стягнена (у другому випадку: *Лебідь А*, *Щука*) конструкція.

Натомість числові або буквені диференціатори, за допомогою яких розрізнялися однакові найменування, ми враховували, адже вони якраз їх і розмежовували, причому таких онімів зафіксовано досить багато. Наприклад, назви галактик *Андромеда* доповнюється числівником від одного до *двадцяти двох* (*Андромеда I*, *Андромеда XXIV*), а *Діва* – від одного до *трьох* (*Діва I*, *Діва III*). Аналогічно назви галактик *Жирафа* відрізняються буквеним компонентом (*Жирафа А*, *Жирафа Б*), як і галактиконім *Карлик Лев Т* (на відміну від *Лев І*).

Зазвичай галактики й туманності мають не більше ніж два варіанти найменування, проте галактика *Чумацький Шлях*, до якої належить і Сонячна система, відповідно, вона є й найбільш дослідженою) представлена 61 формою, і це як одно- (*Дорога до Києва*, *Перунова дорога*), так і різносистемні (*Еридан*, *Шлях Одіна*) алоніми. Таким чином, об'єктом нашого дослідження є 211 основних і варіантних власних назв галактик, туманностей і рідко – їхніх частин, якщо вони номіновані. Коефіцієнт динаміки галактиконімікону – 1,529, тобто фактично кожні два об'єкти мають три найменування (насправді значно менше, адже ми пам'ятаємо про значну кількість інших назв галактики *Чумацький Шлях*).

Традиційно основними складниками характеристики пропріальних одиниць є аналіз структури, способу творення, семантики твірної основи та мотивації (як уже зазначалося, такі атрибути вже з'ясовані в назвах сузір'їв, планет і їхніх супутників, що дозволить порівняти їх з найменуваннями галактик).

Спочатку розглянемо будову власних назв галактик, оскільки саме від неї значною мірою залежать їхній спосіб творення, семантика твірних основ та мотивація. Традиційно розрізняють три структурні типи пропріативів: прості, складні і складені.

«Як **прості** кваліфікуються однослівні однокореневі (одноосновні) власні назви, які можуть бути **безафіксними** (*Хутір, Надія*) і **афіксальними** (*Василенко, Меджибіж*)» [11, с. 229]. Загалом серед онімів цей різновид вважається одним із найбільш продуктивних, проте серед галактиконімів реєструємо лише 27 лексем, що становить 12,8 % від їхньої загальної кількості (*Комета, Метелик*), при цьому всі слова є іменниками – назвами як живих істот (*Орел, Щука*), так і неживих (*Сітка, Циркуль*), зокрема просторових понять (*Дорога, Ріка*).

«До **складних** належать однослівні двокореневі (двоосновні) власні назви (рідше – багатоосновні: *Нововолодимирівка*), компоненти яких поєднуються **за допомогою з'єднувальних голосних** (*Доброводи, Ярослава*) або **без них** (*Китайгород, Котигорошко*). Складні оніми – це **власне композити** (*Кіровоград*) та **афіксальні композити** (*Дніпродзержинськ*), а також **абревіатури** (*ЦСКА*)» [11, с. 234]. Такі найменування трапляються нечасто, а серед власних назв галактик загалом відсутні (можливо, сюди варто було включити пропріатив *Пуголовок*, де простежується дві основи, однак зазвичай при морфемному розборі два корені не виділяють). Натомість трикомпонентний галактиконім *Вольф-Лундмарк-Мелотт*, утворений шляхом злиття прізвищ таких астрономів, як Макс Вольф, Кнут Лундмарк і Філібер Жак Мелотт, якраз і може бути кваліфікований як юкстапозита.

«До **складених** належать дво- і багатослівні власні назви, які насамперед поділяються на **оніми-словосполуки**, **оніми-словосполучення** й **оніми-фрази**» [11, с. 237]. Як і серед більшості груп онімів, складені конструкції домінують серед галактиконімів (183; 86,7 %: *Волопас А, Гусячий шлях*), причому немає словосполук і фраз, а фіксуються лише оніми-словосполучення, які «... кваліфікуються як безприсудкові структури **сурядного** (бібліонім «*Батьки і діти*») чи **підрядного** (ойконім *Стара Синява*) типу, які можуть бути **простими** (двокомпонентними): ойконім *Великі Зозулинці*, бібліонім «*Правда і кривда*», і **складними** (багатокомпонентними): бібліонім «*Сонце, Мороз і Вітер*», гідронім *Північний Льодовитий океан*» [11, с. 237–238].

Більш продуктивні двокомпонентні структури (164; 77,7 %: *Карлик Дракона, Лижний слід*), зокрема моделі «іменник + прикметник» (57; 27 %: *Котяче Око, Молочне коло*), «іменник + іменник» (50; 23,7 %: *Дорога духів, туманність Кіля*), «іменник + числівник» (49; 23,2 %: *Сітка 2, Третє Небо*), «іменник + літера» (8; 3,8 %: *Жирафа А, Секстант В*).

Три- і багатокомпонентні власні назви галактик трапляються рідше (їх зафіксовано 19, що становить 9 % від загальної кількості аналізованих пропріативів: *Велика туманність Лебедя, Червоне зміщення 7*). Немає моделі, яка б відзначалася особливою продуктивністю, однак відзначимо хоча б такі, як «іменник + іменник + числівник» (6; 2,8 %: *Галактика Двінгело I, Галактика Месьє 110*), «прикметник + іменник + іменник» (5; 2,4 % : *Велика туманність Оріона, Царський шлях неба*), «прикметник + прикметник + іменник» (3; 1,4 % : *Мала Магелланова Хмара, Південне Цівочне Колесо*) тощо.

Таким чином, домінантним структурним типом галактиконімів є складені двокомпонентні структури. В інших групах власних назв космічних об'єктів (констелонімів, планетонімів, сателітонімів) рідко трапляються моделі «іменник + числівник» та «іменник + літера».

За способом творення пропріальні одиниці поділяють насамперед на морфологічні та семантичні (лексико-семантичні) деривати.

«**Морфологічний** спосіб творення має такі різновиди: **афіксальний, безафіксний, складання** (часто комбінується з афіксацією, утворюючи *комбінований*, змішаний, підвид), **конверсія**» [10, с. 358].

Незважаючи на високу продуктивність цього словотворення серед пропріативів, зокрема топонімів, до цієї групи ми можемо віднести лише одну назву галактики *Вольф-Лундмарк-Мелотт* (0,5 %), утворену шляхом словоскладання.

«**Лексико-семантичний** спосіб творення онімів включає до свого складу **власне семантизацію, плюралізацію і акцентуацію**, а також **синтаксичний** тип (разом з *універбацією*, або *стягненням*)» [10, с. 373].

Зрозуміло, що це домінантне словотворення галактиконімів, яке представлене насамперед синтаксичним різновидом, яким утворені всі складені форми (184; 87,2 %: *Галактика Гончих Псів I, Небесний пояс*). Прості конструкції виникли шляхом власне семантизації (25; 11,8 %: *Банан, Кільце*) або плюралізації (1; 0,5 %: *Вуса*).

Більш різноплановою є семантична структура таких пропріальних одиниць. «Зважаючи на структуру і зв'язок із твірними словами, пропонується окремо виділяти дві групи простих (одноосновних) пропріативів: **відапелятивні та відонімні**, і три групи складних і складених: **відапелятивні, відонімні та відапелятивно-відонімні** (крім того, в обох групах фіксуються *назви невідомого походження*)» [10, с. 409].

До простих відонімних похідних відносимо чотири галактиконіми (1,9 %): *Андромеда, Геракл* (від назв сузір'їв), *Ескімос* (від етноніма) та *Ерідан* (ім'я річкового бога у грецькій міфології).

Відапелятивні деривати мотивуються насамперед загальними назвами матеріальних об'єктів (10; 4,7 %: *Гантель, Сигара*), рідше

– зоо- (5; 2,4 %: *Метелик, Пелікан*) і флоролексемами (2; 0,9 %: *Банан, Соняшник*) та просторовими поняттями (5; 2,4 %: *Вир, Дорога*).

Із-поміж відонімних складних і складених найменувань галактик і туманностей, яких загалом реєструється п'ять, розрізняємо три відконстелонімні (1,4 %: *Великий Пес, Волосся Вероніки*) і по одному (по 0,5 %) відантропонімному (*Вольф-Лундмарк-Мелотт*) та відтопонімному (*Північна Америка*).

Значно більше фіксуємо відапелятивних структур (65; 30,8 %: *Червоний Зсув Космосу, Чумацький Шлях*). Субстантивні компоненти – це насамперед народнопоетичні відповідники астрономічних термінів (*Журавлина Дорога, Срібна вулиця*) та назви об'єктів, на які подібні небесні тіла (*Відьмина мітла, Цівочне Колесо*). Ад'єктиви характеризують місцерозташування денотата (*Західна вуаль, Морська Зоря*), певну його ознаку, часто образну (*Золотий шнур, Молочний Шлях*) або належність (*Кінська Голова, Котяче Око*).

Комбінованими є 115 найменувань (54,5 %: *Карлик Пегаса, Лев III*), що пов'язано передусім із традицією пов'язувати їх із прізвищами дослідників (*Вілман I* – відкрив Бет Вілман; *Диск Вульфа* – астроном Артур Вульф) або локалізацією в небі стосовно сузір'їв, біля яких вони розташовані (*Андромеда XV, Карлик Тукана*). Апелятиви – це насамперед астрономічні терміни *галактика* (*Галактика Боде, Галактика Ящірки*), *карликова туманність*, або *карлик* (*Карлик Дракона, Карлик Кита*), *туманність* (*туманність Ліндса, туманність Оріона*), метафори на позначення Чумацького Шляху (*Перунова Дорога, Стежка Арімана*) тощо (*Об'єкт Мейолла, Потік Діви*).

Числівники вказують на порядковий номер небесного тіла (*Волопас 2, Кратер I*) чи його зв'язок з астрономічною номенклатурою (*Маркарян 421*, тобто *Mrk 421*; *Мессьє 92*, відоме також як *M92*). До апелятивних віднесено й буквені позначення (*Лебідь В, Секстант А*).

Отже, у складі галактиконімів як твірні основи функціонують і апелятиви (астрономічні терміни або їхні еквіваленти, прикметники, числівники й буквені диференціатори), й оніми (зокрема констелоніми і антропоніми). Найвищу продуктивність мають відапелятивні-відонімні конструкції.

«Мотиваційна класифікація, ґрунтуючись передусім на тій основній ознаці денотата, яка покладена в основу його власної назви, повинна передбачати поділ онімів на **апотропейні, асоціативні, ідеологічні, квалітативні, локативні, меморіальні, номінальні, патронімічні, посесивні, символічні, ситуативні, сутнісні та темпоральні**, всередині яких можливе додаткове розмежування; значна частина пропріативів, особливо складних і складених, має **комбіновану мотивацію** (найбільш поширеними є **квалітативно-локативні** найменування)» [10, с. 440].

Не всі типи поширені із-поміж власних назв галактик і туманностей. Серед простих структур переважають квалітативні, що вказують на характерні особливості об'єктів, зокрема на їхню подібність до певних предметів, і цих пропріативів 33; 15,6 %: *Веретено, Сигара*), причому такі пропріативи можуть бути і складеними: *Колесо Воза, Північна Америка* (подібні до колеса і контурів цього материка). Аналогічна ситуація і з локативними онімами, що вказують на місцезнаходження денотатів і теж можуть бути простими (*Андромеда, Геракл*) і складеними (*Велика Ведмедця, Волосся Вероніки*), проте їхня кількість незначна (5; 1,9 %).

Більш продуктивна комбінована мотивація, зокрема та, в основі якої – сутнісний компонент (вказівка на тип іменованого об'єкта), що поєднується з констелонімом (сутнісно-локативна мотивація – 24; 11,8 %: *Галактика Скульптора, Карлик Насоса*, причому можливе ускладнення квалітативним прикметником: *Велика туманність Андромеди* або диференційним числівником: *Галактика Гончих Псів II*), а також антропонімом (сутнісно-меморіальна – 13; 6,2 %: *Галактика Цвіккі, Диск Вульфа*, що теж

може доповнюватися диференційним числівником: *Галактика Месьє 32*).

Серед двокomпонентних найменувань також поширені локативно-диференційні, що складаються з констелоніма і числа (35; 16,6 %: *Андромеда XIII, Діва III*) чи літери (10; 4,7%: *Жирафа А, Лев Т*), та меморіально-диференційні (модель «антропонім + числівник» – 10; 4,7 %: *Маффей I, Холмберг II* – у честь Паоло Маффей та Еріха Бертіла Холмберга).

Із-поміж варіантних назв Чумацького Шляху варто виокремити символічну мотивацію (найбільш продуктивний мотиваційний тип, що пояснюється зверненням уваги на об'єкт багатьма народами світу і намаганням опоетизувати чи міфологізувати процес номінації: 56; 26,5 %: *Божа Дорога, Стежка духів*), яка часто має квалітативно-сутнісний (*Великий Стовп, Зимовий шлях*) або локативно-сутнісний (*Дорога до Києва, Єрусалимська дорога*) підтекст.

Решта найменувань галактик і туманностей мотивована досить різнопланово, а їхня продуктивність невисока; наприклад, *Велика Магелланова Хмара* (квалітативно-сутнісно-меморіальна, у честь відомого мореплавця Фернана Магеллана), *Галактика Двінгело II* (сутнісно-асоціативно-диференційна, пор. радіообсерваторія Двінгело в Нідерландах), *Кратер II* (квалітативно-диференційна), *Південне Цівочне Колесо* (локативно-квалітативна) тощо.

Порівнявши мотивацію галактиконімів і найменувань інших космічних тіл, таких як сузір'я, планети та їхні супутники, можемо констатувати перевагу асоціативно-меморіальних та квалітативних космонімів. Специфічною мотиваційною ознакою перших є велика кількість простих або складених форм із сутнісним і диференційним компонентом.

На відміну від попередніх груп, де фіксувалося чимало простих форм, утворених шляхом власне семантизації, галактиконіми переважно є складеними структурами, які виникли синтаксичним способом.

Серед власних назв галактик трапляється менше міфонімів і більше конструкцій з астрономічними термінами та числовими або буквеними диференціаторами.

У перспективі плануємо визначити структуру, спосіб творення, семантику і мотивацію інших розрядів власних назв космічних об'єктів (насамперед зірок і комет), що дозволить більш достовірно визначити етимолого-словотвірні особливості української космонімії.

Список використаної літератури

1. Астрономічний енциклопедичний словник. За загальною редакцією Климичина І. А. та Корсунь А. О. Львів : Головна астрономічна обсерваторія НАН України. Львів : Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2003. 548 с.

2. Перелік галактик. URL: <http://surl.li/rqgid> (дата звернення: 17.03.2024).

3. Карпенко Ю. Назви зоряного неба. *Українське небо 2. Студії над історією астрономії в Україні*. Львів : Інститут прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України, 2016. С. 88–151.

4. Процик І. Словник власних астрономічних назв української мови. *Українське небо. Студії над історією астрономії в Україні*. Львів : Інститут прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України, 2014. С. 318–336.

5. Список галактик. URL: <http://surl.li/rqghs> (дата звернення: 17.03.2024).

6. Сучасний словник іншомовних слів. Укладачі Скопненко О. І., Цимбалюк Т. В. Київ : Довіра, 2006. 789 с.

7. Торчинський М. М. Власні назви природних супутників планет: денотатно-характеристичні, етимолого-словотвірні та функціональні особливості. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»* : серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13 (81). С. 330–335.

8. Торчинський М. М. Власні назви сузір'їв: словотвір і функціонування в українській мові. *Sborník příspěvků. Univerzita Palackého v Olomouci*. Olomouc, 2023. С. 24–29.

9.Торчинський М. М. Кількісна характеристика найменувань космічних об'єктів. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика*. Хмельницький, 2019. Вип. 6. С. 127–131.

10.Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. Хмельницький : Авіст, 2008. 548 с.

11.Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. Частина II. Функціонування власних назв : монографія. Хмельницький : ХНУ, 2009. 394 с.

12.Торчинський М., Торчинська Н. Денотатно-характеристичні, етимолого-словотвірні та функціональні особливості власних назв планет. *Студії з ономастики та етимології*. 2021–2022. Відп. ред. Шульгач В. П. Київ, 2022. С. 177–190.

Марина КОВАЛЬ,
викладач кафедри слов'янської філології,
Хмельницький національний університет

РОЛЬ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано сутність соціокультурної компетентності й означено її роль під час вивчення студентами польської мови як іноземної.

Ключові слова: компетентність, соціокультурна компетентність, польська мова, іноземна мова.

The article analyzes the formation of sociocultural competence and its role during students' learning of Polish as a foreign language.

Key words: competence, sociocultural competence, Polish language, foreign language.

Соціокультурна компетентність під час навчання формує таку особистість, яка здатна до толерантної міжкультурної комунікації, сприйняття традицій і національних цінностей інших країн та участі в міжкультурному діалозі, що неможливо без соціокультурних знань. До її змісту входить: загальнокультурний розвиток майбутніх учителів; підготовка та вміння адаптуватися до конкретного соціального середовища; громадянське, патріотичне й морально-етичне виховання; знання та вміння використовувати системи жестової мови у відповідному соціокультурному середовищі; знання і вміння використовувати невербальні засоби комунікації у соціокультурному середовищі; комунікативні методи та вміння використовувати канали комунікації; вміння розуміти співрозмовників і методи комунікації та вміння користуватися каналами комунікації; здатність розуміти поведінку та вчинки співрозмовників [6, с. 13].

Питання формування соціокультурного розвитку особистості досліджували українські науковці, зокрема А. Богуш, М. Бонюк, Н. Голуб, О. Горошкіна, К. Климова, Л. Мацько, А. Нікітіна, М. Пентилюк та інші. В. Буряк, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремінь та інші досліджували соціокультурну компетентність як складник загальнокультурного розвитку суспільства. С. Чеха визначила роль та місце соціокультурної компетентності в підготовці студентів закладів вищої освіти [4].

М. Бонюк, дослідивши особливості формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів, зазначає, що соціокультурна компетентність – це вміння мобілізувати ключові компетенції, необхідні для пошуку, обробки і застосування соціокультурної інформації [1, с. 6].

Під час вивчення польської мови як іноземної варто звертати неабияку увагу саме на формування соціокультурної компетентності у студентів, адже важливо, щоб вони розуміли різницю між культурою рідної державної мови та культурою Польщі та навчилися долати соціокультурні відмінності. При вивченні польської мови важливим аспектом є оволодіння не лише мовою, а й культурою спілкування задля розуміння всіх особливостей мовленнєвої та немовленнєвої поведінки носіїв польської мови у різних комунікативних ситуаціях. Головною метою викладача польської мови є включення в зміст навчання елементів мовної культури польського народу.

Соціокультурна змістова лінія базується на такій ідеї, що мова служить провідником культурних цінностей, необхідних для розвитку людини. Виконуючи практичні завдання та вправи, здобувачі отримують знання про польську історію, легендарних героїв та сучасні події. Велика увага приділяється звичаям, традиціям, етнографії та культурі, у порівнянні з українською культурою. У цьому виявляються кращі якості польського народу: порядність, скромність, доброзичливість, повага до матері, материнства, праці, потреба берегти світ природи та міжособистісні стосунки. Окрім традицій та звичаїв, усна народна

творчість, зокрема прислів'я та приказки, відображає менталітет народу країни, мова якої вивчається, і дають здобувачам можливість визначити правила й принципи спілкування, цінності, пріоритети, лояльність і відповідальність по відношенню до мови.

Розвиток соціокультурної компетентності під час вивчення польської мови студентами вимагає не лише знайомства з її історією, традиціями та звичаями країни, мовою, але насамперед набуття тих знань та умінь, які стануть у пригоді в будь-яких комунікативних ситуаціях. Соціокультурна компетентність повинна мати за мету підготувати студентів до соціокультурної взаємодії у світі та суспільстві [2, с. 7]. Однією з головних цілей навчання польської мови як іноземної має бути формування соціокультурної компетентності, яка допоможе майбутнім фахівцям посісти в суспільстві своє місце, яке найбільше відповідає їхнім потребам і здібностям.

Задля ефективності процесу формування соціокультурної компетентності під час вивчення польської мови варто максимально залучати студентів до навчальної діяльності із використанням міжкультурного, професійно орієнтованого спілкування. На заняттях із польської мови слід більш активно використовувати дискусії, симуляції, інсценізації, рольові й ділові ігри, роботу в малих групах, кейс-методи тощо. Ефективним засобом розвитку соціокультурної компетентності у студентів є створення викладачем власного соціокультурного портфоліо. Викладачі польської мови повинні його створювати та постійно доповнювати педагогічними прийомами, навичками та розробками. Соціокультурне портфоліо містить у собі різноманітну інформацію соціокультурного характеру, зокрема пісні, вірші, фільми, тексти для читання, аудіювання, переказу, текстові завдання тощо. Сучасним текстам не вистачає автентичності, яка формує відповідну соціокультурну компетентність здобувачів. Саме автентичні тексти несуть у собі національні реалії, формули етикету країни, правила культури

спілкування та поведінки в іншомовному міжкультурному середовищі.

Сформована соціокультурна особистість вирізняється знаннями, уміннями й навичками, пов'язаними з національною, світовою культурою, цінностями, визначає стосунки між соціумами, людиною та світом, має шанобливе ставлення до культурних надбань рідної мови і поважне ставлення до польської мови та її культури, бажання й уміння здійснювати власну діяльність у соціальному середовищі із відповідною нормою поведінки, морально-етичних, естетичних цінностей [3, с. 211]. Здобуваючи знання, студенти повинні виробити навички та вміння маніпулювати обраним мовним матеріалом та знаннями про країну, а також мінімальними комунікативними формульними рухами тіла (мімікою, жестами).

Отже, соціокультурна компетентність у змісті навчання польської мови має великий потенціал із погляду залучення студентів до культурного діалогу та ознайомлення їх із досягненнями національних культур у розвитку загальнолюдської культури. Соціокультурна компетентність відіграє визначну роль під час вивчення польської мови як іноземної. Викладачі польської мови мають глибоко володіти культурною спадщиною українського та польського народу задля виявлення інтеграційних міжкультурних якостей особистості, які набуваються, засвоюються та реалізуються педагогічною діяльністю в мультикультурному середовищі, аби передати свої знання студентам.

Список використаної літератури

1. Бонюк М. Формування соціокультурної компетентності майбутнього вчителя: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Київ, 2015. 20 с.

2. Лисенко Г. Формування соціокультурної компетентності студентів у процесі вивчення іноземної мови. *Вісник психології і педагогіки*. URL:

https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5885/1/h_Lysenko_VPP_13_GI.pdf
(дата звернення: 21.02.2024).

3. Максимець М. Формування соціокультурної компетенції у процесі вивчення іноземної мови. *Вісник Львівського університету*. Серія педагогічна. 2006. Випуск 21. С. 211–218.

4. Чеха С. Роль і місце соціокультурної компетентності в підготовці студентів ЗВО : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Київ, 2013. 20 с.

Юлія КОЛЕСНИКОВА,
*учитель історії та польської мови Ліцею зі структурним
підрозділом гімназії № 6 Покровської міської ради
Донецької області*

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ: ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ, ПЕРСПЕКТИВИ

У поданій статті висвітлено головні виклики сучасної освіти у розрізі формування загальнокультурної компетентності, наголошено на можливих варіантах їх вирішення, запропоновано ймовірні перспективи розвитку. У зв'язку з цим обґрунтовано доцільність використання методу інтегрованих уроків, наведено приклади мовно-історичної взаємодії в навчальному процесі. Наголошується на важливій виховній ролі використання інтегрованих уроків як неодмінної складової формування цілісного уявлення учнів про навколишній світ.

Ключові слова: компетентність, загальнокультурна компетентність, інтеграція, інтегрований урок, польська мова, історія, двомовна освіта.

This article lights up the features of integration of Polish in the lessons of history, expediency of the use of this method is reasonable, examples of linguistically-historical cooperation are made on lessons. It is also marked on the important educator role of the use of the integrated lessons as a necessary constituent of forming of integral presentation of students about the surrounding world.

Key words: competence, general cultural competence, integration, integrated lesson, Polish, history, bilingual education.

Сучасний освітній простір в Україні характеризується низкою докорінних змін, які будують нову систему підходів до здійснення освітньої діяльності, а також до виховання учня-громадянина нового типу: всебічно обізнаного, проте здатного до самовдосконалення, справжнього патріота, але такого, що поважає

та плекає загальнолюдські цінності та морально-етичні норми, продуктивного діяча, але сфокусованого на найкращих європейських практиках та знаннях. Таким чином, маємо низку викликів сьогодення в контексті компетентнісного розвитку:

1. Необхідність продовження інтеграційного способу державотворення.

Особливо актуальною постала потреба саме в таких багатогранних особистостях у зв'язку з повномасштабною війною росії проти України, яка унаочнила необхідність продовження нашим народом споконвічного інтеграційного способу державотворення – такого, який передбачає різнорівневу єдність з різними світовими спільнотами. Ці запити сьогодення здатна задовольнити нова система компетентностей та оновлений принцип компетентнісного підходу у навчанні. Серед усіх компетентностей варто звернути увагу на загальнокультурну. Загальнокультурна компетентність – це інтегративна якість особистості, яка характеризується знаннями щодо національної та світової культурної спадщини, вміннями їх аналізувати й оцінювати; володіє культурою міжособистісних відносин і дотримується принципів толерантності у взаємодії з іншими людьми.

2. Вплив міграційних процесів, у яких задіяне сучасне українство, на загальнокультурне сприйняття світу та світової культурно-історичної спадщини.

Актуальним це питання постало сьогодні, коли в Україні відбуваються масштабні міграційні процеси як внутрішнього, так і зовнішнього напрямків: змінюючи місце перебування заради забезпечення свого життя, українство пізнає нові місцевості; а вони, у свою чергу, сповнені загальнолюдськими культурно-історичними надбаннями, які існували задовго до цих міграційних процесів і мешканцями цих територій здавна сприймаються як знакові, зразкові, ексклюзивні, варті не меншої поваги, ніж інші. Для тих, хто переїжджає, дуже часто живими стають ті пам'ятки, про які у дитинстві було прочитано тільки в книжках;

унаочнюються ті мовчазні свідки історії та культури, до яких тільки апелювали на відповідних уроках у школі.

3. Формування інтегрованих курсів у шкільній практиці

Формування загальнокультурної компетентності в активній шкільній практиці дуже тісно пов'язане з інтегрованим навчанням. Інтегроване навчання передбачає залучення в освітній процес тих галузей знань та їх складників, які безпосередньо дотичні до теми, що вивчається.

У зв'язку з цим варто звернути увагу на уроки історії, оскільки ця наука є однією з найбільш інтегрованих, тому маємо низку можливостей, які розкриває інтегроване навчання для вирішення тих викликів, що зазначені вище. Найрезультативнішою з погляду формування загальнокультурної компетентності є інтеграція полоністичного контенту в курс історії України та всесвітньої історії. Історія – наука багатовекторна, а отже, дотична практично до всіх інших галузей знань, зокрема й іноземних мов, адже на уроках історії вивчається розвиток різних країн світу. Якщо взяти до уваги курс історії України, то інтегрування польської мови в нього є не тільки доречним, але і часто необхідним для розуміння певних історичних реалій, оскільки розвиток українського і польського народів має багато точок дотику, спільних рис, взаємопов'язаних подій, явищ і процесів. Тематичне використання польської мови на уроках суспільствознавчого циклу не тільки заглибить учнів у певну епоху, але й сприятиме створенню атмосфери самої епохи, суттєво наблизить її до учнів, а отже, полегшить сприйняття навчального матеріалу та розуміння закономірностей світового розвитку і, зрештою, сприятиме збагаченню учнівського світогляду, формуванню загальнокультурної компетентності.

Треба зазначити, що інтегрування польської мови в уроки історії доречніше впроваджувати такими шляхами:

1) використанням специфічної історичної термінології, притаманної певній епосі, що безпосередньо вивчається на уроці;

2) опрацюванням історичних джерел в контексті певної теми (цитати, надписи, промови, візуальні джерела) як прикладів культурно-історичних пам'яток.

Прикладами інтеграції польської мови в уроки історії України в 7 класі варто розпочати під час вивчення теми «Виникнення та становлення України-Руси», коли йдеться про розселення слов'ян, їхні мовно-територіальні групи, близькість мов, спорідненість історичного розвитку. Карту географічного розподілу спільних з українською рис інших слов'янських мов та порівняльну кількість споріднених одиниць у мовах народів слов'янської групи [Додаток 1] можна проілюструвати лексично та фонетично близькими словами: *kubek*, *filizanka* – чашка (кружка), *dziadek* – дідусь, *talerz* – тарілка, *jesień* – осінь, *pies* – собака. Так діти долучаться до наочного усвідомлення близькості польської та української мов як таких, що належать до однієї мовної групи.

Під час вивчення у 7 класі теми з курсу всесвітньої історії «Держави Центральної та Східної Європи у Х–XV ст.», зокрема «Польське королівство за правління Казимира III» [5, с. 115], можна використовувати карту сучасної Польщі польською мовою з метою порівняти кордони держави в різні періоди, відтворити відчуття подорожі в часі. Це урізноманітнить урок, дозволить дітям відчувати зв'язок епох, ситуативно наблизить епоху Середньовіччя, розуміння якої, зазвичай, є складним для підлітків.

Працюючи з історичною картою в 7 класі, можна порівняти території та кордони держав середньовічної та сучасної Європи, використовуючи карту польською мовою. Так діти будуть долучатися до особливостей власних назв у польській мові, порівняють їх з українськими географемами, знайдуть точки дотику, що, в свою чергу, унаочнить тему про історію слов'ян.

Курс історії України у 8 класі є найбільш показовим із погляду спільного історичного розвитку польського та українського народів. Утворення Речі Посполитої, входження українських земель до її складу, суспільно-політичні процеси, розпочаті в ній, доба козацтва, специфіка українсько-польських

взаємовідносин протягом XVI–XVIII століть, поділи Речі Посполитої, культурні та історичні пам'ятки, що залишила на теренах України ця епоха, – всі ці події яскраво демонструють нерозривний історичний зв'язок українського та польського народів, роблять необхідним використання польської мови на відповідних уроках. Сама назва однієї з найвпливовіших держав Раннього Нового часу – Річ Посполита – повинна прозвучати польською мовою: *Rzeczpospolita*. Тут також можна використати карту сучасної Польщі польською мовою з метою порівняти адміністративно-територіальний устрій країни в різні періоди [4, с. 98–100].

Під час опрацювання візуального джерела – картини Яна Матейка «Люблінська унія» [4, с. 141] як такої, що за допомогою засобів образотворчого мистецтва показує складність, напруженість і суперечливість факту створення нової держави, – варто назвати ці засоби польською мовою: фон картини – *ciemny albo szary* (темний або сірий), обличчя учасників дійства – *smutne* (сумні), рухи – *chaotyczne, zdeorientowane* (хаотичні, розгублені), відносини між героями картини – *namiętne spory, kłótnie* (палкі спори, суперечки). Якщо польська мова у 8 класі є четвертим роком її вивчення, то учні можуть підготувати повідомлення польською мовою про самого художника – Яна Матейка – як візуалізатора історичних подій своєї держави.

Відомо, що епоха козацтва оспівана в творчості Тараса Шевченка, його поезії містять спогади й ліричні образи про неї. Тому варто, вивчаючи події гайдамаччини, Хмельниччини, Руїни, козацької вольниці, звичаїв і традицій, прочитати ці рядки польською мовою та знайти в них відображення конкретних історичних реалій епохи (вірш «Do Polaków», «Testament», «Hajdamaki», «Dumki moje, dumki moje...» тощо).

У зв'язку з міграційними процесами українства багато учнів наразі перебувають за кордоном, зокрема в Польщі, та вдало опановують польську мову. Залучення таких учнів до проведення інтегрованих уроків значно збагачує навчальний процес,

урізноманітнює заняття, створює ситуацію успіху, дозволяє дітям потренуватися в мовно-перекладацькій практиці, а отже, сприяє профорієнтаційній роботі в школі, спрямованій на визначення з майбутньою професією полоніста, перекладача тощо.

Подібна практика формування загальнокультурної компетентності прокладає шлях до білінгвального навчання у школі, що наразі є одним із головних трендів в освіті і має всі підстави завойовувати освітянський простір йі надалі. А це означатиме, що освіта оновлюється згідно із сучасними вимогами, не забуваючи при цьому про споконвічні традиції і прагнення українства та слугуючи головній меті – вихованню свідомого громадянина, обізнаного на найкращих загальнолюдських цінностях, та плекає їх для своєї держави.

Список використаної літератури

1. Варзацька Л.О. Типи інтегрованих уроків мови та мовлення. *Початкова школа*. 1996. № 6. С. 11–14.
2. Власов В. С. Історія України : підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Літера ЛТД, 2020. 176 с.
3. Волинсько-литовська котерія: ідея єдності. *Європейський вимір української полоністики. Київські полоністичні студії*. Київ, 2007. Т. IX. С.113–119.
4. Гісем О. В. Всесвітня історія : підруч. для 8 класу загальноосвіт. навч. закладів. Харків : Вид-во «Ранок», 2016. 256 с.
5. Гісем О. В. Історія України : підруч. для 7 кл. закл. загал. серед. освіти. Харків: Вид-во «Ранок», 2020. 144 с.
6. Пастушенко Р. Загальна історична освіта: необхідні якісні зміни. *Рідна школа*. 1999. № 3. С. 8–11.
7. Пометун О. І. Всесвітня історія : підруч. для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2020. 176 с.
8. Сорочинська Н. М., Гісем О. О. Всесвітня історія : підручник для 7 кл. закладів загальної середньої освіти. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2020. 176 с.

Ольга КОМАРИЦЬКА,

магістрантка 1 курсу ОПП «Філологія. Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська, Хмельницький національний університет.

Науковий керівник –

*канд. філол. наук, доц. **Наталія ТОРЧИНСЬКА***

СТАНІСЛАВ ДУБІШ ЯК ВИДАТНИЙ ПРЕДСТАВНИК СУЧАСНОГО ПОЛЬСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА

У статті основну увагу зосереджено на життєвому та науковому шляху Станіслава Дубіша – відомого польського мовознавця, автора низки праць, присвячених історії польської мови, діалектології, головного редактора журналу «Poradnik Językowy».

Ключові слова: польське мовознавство, історія польської мови, Станіслав Дубіш.

Artykuł koncentruje się na życiu i karierze naukowej Stanisława Dubisa, znanego polskiego językoznawcy, autora wielu prac na temat historii języka polskiego, dialektologii, redaktor naczelny magazynu «Poradnik Językowy».

Słowa kluczowe: językoznawstwo polskie, historia języka polskiego, Stanisław Dubis.

Мовознавство – одна з найдавніших і найскладніших наук, яка постійно привертала увагу протягом тисячоліть. Це сприяло формуванню різних лінгвістичних традицій, тобто системи наукового опису мови (наприклад, староіндійські, арабські, давньогрецькі, римські лінгвістичні традиції), які завдяки принципу історизму постійно доповнювалися, розширювалися, запозичувалися, удосконалювалися наступними поколіннями науковців.

Сьогодні слов'янське мовознавство належить до того напрямку лінгвістики, яке дуже інтенсивно розвиває свої лінгвістичні школи, що об'єднують фахівців, чия діяльність спрямовується на розвиток тієї чи іншої галузі. Однією з таких

можна вважати Варшавську лінгвістичну школу, яскравим представником якої є С. Дубіш.

Станіслав Кароль Дубіш народився 30 серпня 1949 року в Кольбушові тоді Жешувського воєводства, нині Підкарпатського воєводства. Його батьки – Гелена і Тадеуш – були вчителями. Дитинство та шкільні роки провів у Жешуві. 1967 року розпочав вивчення польської філології на факультеті польської та слов'янської філології Варшавського університету, яке закінчив 1972 р. Його магістерська робота під назвою «Nazwy drzew i krzewów w gwarach ostródzko-warمیńsko-mazurskich» написана під керівництвом професора Мечислава Шимчака. Учений ступінь доктора гуманітарних наук у галузі лінгвістики здобув 1979 р. на основі дисертації на тему: «Питання діалектної стилізації у фольклорній течії сучасної польської прози (1945–1975)», написана також під керівництвом професора Мечислава Шимчака, а ступінь габілітації здобув 1991 р. на основі дисертації «Архаїзація в ХХ віковому польському історичному романі про Середньовіччя». 1994 року він став доцентом Варшавського університету, а 1997 року отримав звання професора гуманітарних наук. Із 2001 р. – ординарний професор Варшавського університету [4].

Від початку своєї професійної діяльності, тобто з 1972–1973 навчального року, професор Станіслав Дубіш був пов'язаний із Варшавським університетом. Спочатку працював на кафедрі польської мови Інституту польської філології, потім – із 1975 р. – на кафедрі історії польської мови та діалектології Інституту польської мови на факультеті полоністики Варшавського університету. Нині – доктор габілітований, професор Станіслав Дубіш – видатний польський мовознавець, член Ради польської мови Польської Академії наук, Варшавського наукового товариства, Польського мовознавчого товариства, віце-прем'єр Товариства культури мови [3].

Наукові інтереси професора Станіслава Дубіша зосереджені на історії польської мови, діалектології, стилістичному розмаїтті

польської мови, вивченні польської мови за кордоном та на функціонуванні сучасної польської мови, особливо її лексичного складу. Серед його багатого наукового доробку, який нараховує кілька сотень книг, статей і редакційних статей, слід назвати такі публікації: *Nazwy roślin w gwarach ostródzko-warمیńsko-mazurskich* (1977), *Stylizacja gwarowa w polskiej prozie trzydziestolecia powojennego (nurt ludowy w latach 1945-1975)* (1986), *Między dawnymi a nowymi laty. Eseje o języku* (1988), *Słownik wyrazów polonijnych. Zeszyt próbny* (з W. Decyk, A. Markowskim, A. Nagórko, E. Sękowską, 1988), *Wybór tekstów polonijnych* (у співавторстві, 1990), *Archaizacja w XX-wiecznej polskiej powieści historycznej o średniowieczu* (1991), *Język a polityka. Szkice z historii stylu retorycznego* (1992), *Dialekty i gwary polskie* (зарозм з H. Karaś i N. Kolis, 1995), *Język polski poza granicami kraju* (у співавторстві, 1997), тритомник *Język – Historia – Kultura...* (t. 1 – 2002, t. 2 – 2007, t. 3 – 2012), *Uniwersalny słownik języka polskiego* (співавтор і редактор, t. 1-6, 2003), *Językoznawcze studia polonistyczne...: I. Dialektologia i jej pogranicza* (2013), *II. Polonia i jej język* (2014), *III. Stylistyka – retoryka – translatoryka* (2015).

Професор Станіслав Дубіш також є автором багатьох рецензій на дослідницькі проекти та результати наукових проєктів для Міністерства науки та вищої освіти, Міністерства культури та національної спадщини, а також редакційних думок і рецензій для журналів.

Однією з відомих праць Станіслава Дубіша, яка привертає нашу увагу, є «Najnowsze dzieje języka polskiego. Rozwój polszczyzny w latach 1918–2018» [1]. Публікація складається з двох основних частин, перша з яких стосується розвитку польської мови в національній комунікаційній спільноті, а друга становить нарис цього розвитку в діаспорних комунікаційних спільнотах за межами країни.

Автор не обмежився лише обговоренням еволюції польської мови в країні, а також взяв до уваги її ситуацію та розвиток за межами Польщі в польських громадах. Завдяки цьому ми

отримуємо повну картину змін, яких зазнає польська мова в її загальному розмаїтті та різновидах польської мови, що вживаються в усьому світі. Це також дослідження, покликане показати еволюцію методів дослідження польської лінгвістики. Таке завдання міг би взяти лише знавець описаної проблематики, автор численних оригінальних наукових праць на цю тему, історик мови і водночас досвідчений дослідник її сучасності [2].

Що варто підкреслити, так це точність вибору проблем дослідження та проникливе розуміння й використання наукової ніші, яка за роками згадується в окремих статтях. Публікація Станіслава Дубіша, звичайно, не є традиційним підручником з історії польської мови останнього століття. Це чудовий компендіум, написаний із науковою майстерністю, який поєднує традиційну граматику зі стилістикою та лінгвістику з вивченням літератури й історії. Це, безсумнівно, сприяє пошуку зв'язків між мовою та як внутрішньо-, так і екстралінгвальними факторами.

Намір автора полягає в тому, щоб ця публікація певною мірою доповнила наші знання про історію польської мови і польської комунікаційної спільноти минулого століття та сприяла зростанню інтересу до новітньої історії польської мови.

Як зазначено автором, новітня історія польської мови (1918–2018) складалася з чотирьох етапів (1918–1939 рр., 1939–1945 рр., 1945–1990 рр., після 1990 р.). У сфері зовнішніх мовних явищ і соціолінгвістичних тенденцій польська мова еволюціонувала від статусу елітарної мови до демократизованого коду та від поділу різновидів спілкування (загальнонародна мова – діалекти) до трирівневого поділу (загальнонародна мова – народні діалекти – змішані коди). У сфері внутрішньомовних явищ домінуючими були тенденції до економії та укомплектування мовних засобів протягом історії при збереженні рівномірної динаміки інших тенденцій (уніфікації, переділу, облагородження). Ці процеси та детальні мовні зміни пропорційно вплинули на всі структурні рівні польської мовної системи, що свідчить про ефективність процесів оптимізації [1].

Публікації професора залишаються в науковому обігу, перевидаються та часто цитуються. Його наукова діяльність була неодноразово відзначена. Про нього гарно відгукуються студенти, на чому наголосила і Е. Квапень у статті з нагоди 40-річчя роботи професора у Варшавському університеті: «Як викладач, професор Станіслав Дубіш вирізняється надійністю та сумлінністю, а студенти також цінують його почуття гумору. Це, безсумнівно, вимогливий викладач, який цінує старанність і відданість справі, але не терпить лінощів і запізнень, і, насамперед, нечесності. Він готовий допомогти, але водночас дозволяє вам проводити власні дослідження та ухвалювати самостійні рішення» [3].

Протягом тривалої кар'єри професор проводив заняття, семінари та лекції зі старослов'янської граматики, історичної граматики польської мови, діалектології, історії польської мови, описової граматики польської мови, стилістики, прикладної лінгвістики, методології, лінгвістичних досліджень, лексикології та культури мови та загального мовознавства.

Професор Станіслав Дубіш є автором майже шестисот текстів, зокрема майже сорока підручників.

Важливим етапом наукового життя С. Дубіша є його адміністративна та організаційна діяльність, а також робота в численних організаціях, наукових комітетах й експертних групах і особливо значущою є посада головного редактора журналу «Poradnik Językowy», який належить до «великої трійки» найстаріших польських лінгвістичних журналів, створених на межі ХІХ-ХХ століть як вираз турботи про стан польської мови.

У перспективі плануємо схарактеризувати зміст наукових праць С. Дубіша, присвячених історії польської мови.

Список використаної літератури

1. Dubisz S. Najnowsze dzieje języka polskiego. Rozwój polszczyzny w latach 1918–2018. Warszawa. Elipsa Dom Wydawniczy, 2021. 185 s.
2. Dubisz S. Najnowsze dzieje języka polskiego 1918–2018. *Poradnik Językowy*. 2022. № 10. 16 s URL : <http://www.poradnikjezykowy.uw.edu.pl/> (дата звернення: 28.02.2024).
3. Kwarpien E. Prof. dr hab. Stanisław Dubisz – czterdzieści lat pracy naukowej i dydaktycznej na Uniwersytecie Warszawskim. *Poradnik Językowy*. 2012. №. 1. S. 10–14.
4. Piasecka M. Stanisław Dubisz. *Poradnik Językowy online*. 2015. URL : <https://poradnik-jezykowy.uw.edu.pl/page/5> (дата звернення: 26.02.2024).

Тетяна КОРОБЕНКО,

керівник гуртка «Вчимо польську» ЦДЮТ

Дарницького району, м. Київ;

магістрантка I курсу ОПП «Філологія. Слов'янська мова та література (переклад включно), перша – польська»,

Хмельницький національний університет.

Науковий керівник –

канд. філол. наук, доц. **Наталія ТОРЧИНСЬКА**

МОВНА ГРА У ВІРШАХ ДЛЯ ДІТЕЙ ЮЛІАНА ТУВІМА

У статті проаналізовано деякі лінгвістичні аспекти творчості Юліана Тувіма в контексті дитячої літератури; здійснено спробу визначити основні ознаки дитячої поезії Тувіма; розглянуто відмінні риси творчості автора, які вирізняють його з-поміж сучасників, зокрема його новаторський внесок у літературу для дітей.

Ключові слова: Юліан Тувім, мовна гра, поезія для дітей, авангард.

W artykule przeanalizowano pewne aspekty lingwistyczne twórczości Juliana Tuwima w kontekście literatury dziecięcej. Podjęto próbę podsumowania głównych cech modelu poezji dziecięcej Tuwima; omówiono wybitne cechy twórczości autora, które wyróżniają go wśród współczesnych, w szczególności jego nowatorski wkład w literaturę dla dzieci.

Słowa kluczowe: Julian Tuwim, gra językowa, poezja dla dzieci, awangarda.

Розмова про авангард у контексті дитячої літератури може здатися перебільшенням чи навіть абсурдом, адже однією з головних характеристик літератури для дітей небезпідставно вважається периферійність і другорядність щодо основних літературних напрямів. Власне, саме поняття «література» стосовно текстів, спрямованих на юну аудиторію, досить двозначне, оскільки запускає цікавий механізм, що полягає у створенні віртуальної сутності – «літератури для дорослих», яка існує лише у протистоянні з літературою «для дітей». Крім того,

прийменник «для» передбачає, що такі тексти мають мати виключно утилітарне і, зокрема, педагогічне призначення.

Можна було б говорити про певне порозуміння між авторами та критиками і навіть літературознавцями, беручи до уваги те, що всі вони, здається, поділяють думку, що тексти для дітей не варті того, щоб вважатися літературними.

Тому важко дивуватися парадоксальній ситуації, яка склалася з віршами Юліана Тувіма для дітей: хоча пересічний поляк на запитання, які вірші цього відомого йому поета він знає, швидше назве «Lokomotywa» чи «Słoń Trąbalski», ніж «Wiosna» чи «Rzecz czarnoleska», творчість Тувіма для дітей досі залишається майже непоміченою дослідниками, не є предметом самостійних праць, а в ширших дослідженнях згадується лише короткими, ввічливими нотатками. Саме тому важливо дати характеристику моделям дитячої поезії Юліана Тувіма та звернути особливу увагу на мовну гру та новаторство у ній.

Творчий доробок Юліана Тувіма завжди викликали зацікавленість як вітчизняних (Ю. Булаховська [1], Г. Кочура [2], Е. Циховська [4] та ін.), так і зарубіжних науковців, особливо польських (Aleksander Nawarecki [6], K. Kuczyńska Koschany [7]).

Мета статті – схарактеризувати лінгвістичні особливості творчості Юліана Тувіма в контексті дитячої літератури, зосереджуючись на його мовній грі та новаторському підході; з'ясувати, які елементи в поезіях для дітей Тувіма роблять його творчість унікальною та відзначаються високим рівнем лінгвістичних експериментів.

Ю. Тувім, поет з лінгвістичними знаннями, вищими від середнього, відомий своєю блискучою і гнучкою мовою, у дещо шокуючій манері поміщає новостворені слова в контексті інших слів зі схожим звучанням. У текстах Тувіма спостерігаємо цікаву функціональну та стилістичну двозначність, свідомо створену мовну гру, яка ґрунтується на несподіваних асоціаціях, звукових подібностях та смішній етимології.

Його поезії притаманна продумана організація (нагромадження) неологізмів, зосереджених навколо – підкреслених розміщенням у римі – звукових компонентів, співзвучних з усталеними словотвірними структурами польської мови.

У поєднанні зі стандартизованими словами нетрадиційний мовний елемент стає основою поетичної, політекстової та багаторівневої гри. Тут стають зрозумілими алюзії на спотворені праслов'янські слова або на слова, створені за праслов'янською моделлю (алюзія – стилістична фігура, що містить указівку, аналогію чи натяк на певний історичний, міфологічний, літературний, політичний або ж побутовий факт, закріплений у текстовій культурі або в розмовному мовленні).

У віршах Ю. Тувім надзвичайно винахідливо застосовував усі основні правила дитячої мови, зокрема:

1) правило аналогії, яке полягає у створенні форм на основі зіставлення з низкою винятків та ірраціональних граматичних формул;

2) правило дезінтеграції, яке приводить до деконструювання фразеологізмів, метафор тощо;

3) правило ототожнення слова з предметом, на який воно покликається.

Аналізуючи основні риси дитячої поезії Юліана Тувіма, вважаємо доцільним акцентувати увагу на таких її характеристиках:

1. Сумнів щодо існуючих моделей (дитячої) літератури, інтертекстуальний діалог з традицією – витриманий у гумористичній тональності, хоча й не позбавлений певної пустотливості.

2. Зміна динаміки стосунків між адресатом і адресантом; асиметричні відносини між дорослим наставником і дитиною-читачем усувається на користь партнерського діалогу.

3. Відкидання традиційного виховного дискурсу: в багатьох віршах взагалі немає виховних настанов або ж їх варто шукати

дуже наполегливо (оскільки мораль «Ptasie radio» можна більше спрямувати до дорослих, аніж до дітей). Хоча деякі тексти містять чітко виражену повчальну інформацію, вона ніколи не висловлюється *ex cathedra*: навіть у «Murzynek Bambo» підсумок («*Szkoda, że Bambo, czarny, wesoly/ nie chodzi razem z nami do szkoły*») було перенесено до першої особи множини, вказуючи на догляд і прийняття дитини [8, т. 2, с. 465].

4. Оновлення та розширення тематики: з цього погляду Юліан Тувім менш інноваційний, ніж Ян Бжехва, який у віршах для дітей зробив героями помідор, кавун, лосося. Автор «*Słoń Trąbalski*» зосереджується на відмінному представленні та показі в новому світлі традиційних постатей дитячої лірики – чи то люди, чи то тварини і птахи.

5. Порушення логічного порядку дискурсу, звернення до пародії, гротеску, *pure nonsensu*.

6. Тактика здивування читача несподіваною розв'язкою, відхід від усталених шаблонів дитячого вірша – передусім відсутність моралі або навпаки, радикальне зображення дитячих вад поведінки чи характеру (вірші, що висміюють недоліки дорослих).

7. Літературна транспозиція сенсорних і моторних відчуттів, особливо експерименти з ритмічним та ономатопоетичним вираженням динаміки руху.

8. Гра зі словами, їхньою формою, створення нових смислових асоціацій на основі милозвучності, розщеплення денотативних і конотативних значень слів, деконструювання мови.

Хоча інтерес до специфіки і творчого потенціалу дитячої мови можна знайти у фольклорних натхненнях С. Рогушової [3, с. 303–305] та інших дитячих поетів, лише Ю. Тувім зміг повною мірою використати цей потенціал.

Найважливішим у цих спробах було не так введення елементів дитячої мови (часта практика в дитячій поезії, інспірованої фольклором), як використання її як початку для

пошуку нових способів художнього вираження, як це відбувалося в експериментах авангарду.

Більшість дитячих віршів Тувіма не лише просяться бути прочитаними вголос, а й практично змушують до цього, неминуче перетворюючись на художній перформанс. Так, до прикладу, неможливо читати «нейтрально», без емпізи рядок: «*Był sobie słoń, wielki – jak słoń*» [8, т. 2, с. 459], неможливо не відчутти шаленого ритму у вірші «*Dwa Michały*» або не вигукнути драматично разом з паном Іларієм: «*Gdzie są moje okulary*» [8, т. 2, с. 457].

Найдосконалішим і найвідомішим прикладом такої мовної віртуозності є, звичайно, «*Lokomotywa*», у якому зображення потяга і його перехід від зупинки до повільного старту, а потім до набору швидкості та ритму, стає майже відчутним. Важко знайти більш переконливе втілення образу перформативного мистецтва. Це ідеальний приклад ономапоєї, процесу імітації засобами мови різних позамовних звукових явищ, а також самі слова, що є результатом звуконаслідування: *дзижчати, гавкати, кудкудакати, туркотити* тощо. Прямий вияв ономапоєї як зв'язку звучання і його змісту спостерігається в казках, загадках, скоромовках.

І хоча Юліан Тувім, попри свої ранні оголошення «*Beęę ja pierwszym w Polsce futurystą*» [8, т. 1, с. 107] ніколи програмно не пов'язував себе з жодним історичним авангардним рухом, якби «*Lokomotywa*» чи «*Słoń Trąbalski*» були звільнені від ярлика «поезії для дітей», то ми б опинилися віч-на-віч з авангардними літературними формами, одними з найцікавіших у польській літературі того періоду.

Тувім є ідеальним прикладом масової поезії, тобто популярної та доступної. Сьогодні він відомий насамперед завдяки своїм творам для дітей – але не варто недооцінювати це фантастичне надбання, оскільки воно робить його ім'я відомим для всіх і асоціюється з поезією. Тепер науковці намагаються донести до якомога ширшої читацької аудиторії і, зокрема, до читачів-спеціалістів, що існує творчість Тувіма для дорослих. І що ця творчість не є герметичною, не є докторсько-професійною, не

вимагає особливої підготовки і багаторічного вивчення польської мови.

Ю. Тувіма можна читати на одному подиху, і від цього читання можна отримувати безпосереднє задоволення, розважатися і не жахатися, що чогось не зрозумів, що щось надзвичайно заплутане і незрозуміле.

Таким чином, у поезії Тувіма для молодших читачів інспірація характерною структурою дитячої мови йшла у парі з динамічним і вражаючим представленням реальності та грою з мовними можливостями, що стало характерним рисою його поетичного доробку. Це привело до надзвичайно динамічного перенесення сенсорно-моторного сприйняття, досягнутого переважно через вправне використання звуку, ритму та рим.

Зрештою, робимо висновок про те, що творчість Тувіма, безперечно, була революційною новинкою в панорамі польської дитячої поезії міжвоєнного періоду, здатною зворушити консервативну аудиторію і відкрити нові перспективи в майбутнє. Однак багатство лінгвістичних експериментів, запропонованих поетом, безумовно, виходить за межі традиційної літератури. Багато рішень, використаних у його текстах, від спроб фоновимболічної призми, кінетичних експресій та динамізації образів, до деконструкції мови та її механізмів, безпосередньо відсилають до пошуків футуристів, дадаїстів та сюрреалістів.

У перспективі плануємо проаналізувати як мовна гра та новаторство у віршах Тувіма впливають на розвиток мовленнєвих та когнітивних навичок у дітей. Вивчення цього питання може відкрити нові підходи до дитячого літературознавства. Ці аспекти досліджень можуть розширити розуміння внеску Юліана Тувіма в дитячу літературу та вивчити мовні експерименти як частину творчого процесу в літературі для дітей.

Список використаної літератури

- 1.Булаховська Ю. Л. Поезія Юліана Тувіма: літературно-критичний нарис. Київ: АН УРСР, 1960. 108 с.
- 2.Кочур Г.П. Поет про поезію (До п'ятих роковин з дня смерті Юліана Тувіма). *Всесвіт*. 1958. Вип. 6. С. 111–114.
- 3.Рогошувна С. Як Маруся присипляла місяченька. Перекл. Ю. Шкрумеляк. *Світ дитини*. 1927. Ч. 10. С. 303– 305.
- 4.Циховська Е. Творчість Є. Малюка як модель міжкультурної художньої комунікації: українсько-польські літературні зв'язки. *Слово і час*. 2007. Вип. 4. С. 23–27.
- 5.Fortini F. Ventiquattro voci per un dizionario di lettere. Milano : Il Saggiatore. 1968. 240 p.
- 6.Grabias K. Zła pointa. Tuwim od Skamandrytów do socrealizmu. Rozmowa z Aleksandrem Nawareckim. URL: <https://teologiapolityczna.pl/zla-pointa-tuwim-od-skamandrytow-do-socrealizmu-rozmowa-z-prof-aleksandrem-nawareckim> (дата звернення: 26.02.2024).
- 7.Kuczyńska Koschany K. Tuwim. Pęknięcie. Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2021. 330 s.
- 8.Tuwim Julian. Wiersze zebrane. Oprac. Alina Kowalczykowa. Т. 1–2. Wyd. III. Warszawa : Czytelnik. 1975.

Руслан КРАВЕЦЬ,

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри української та іноземних мов,
Вінницький національний аграрний університет

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ У КОНТЕКСТІ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто шляхи підвищення якості фахової підготовки здобувачів вищої освіти; обґрунтовано актуальність і доцільність забезпечення цілеспрямованого та системного формування іншомовної компетентності студентів і прищеплення їм знань, умінь, навичок налагодження міжкультурної комунікації як запоруки успішного професійного саморозвитку та самовдосконалення впродовж життя.

Ключові слова: культура, компетентність, комунікація, взаємодія, етнофор.

The article deals with the ways of improving the quality of higher education applicants' vocational training. The relevance and expediency of providing a purposeful and systemic forming of students' foreign language proficiency and inoculating them knowledge, abilities, skills of adjusting cross-cultural communication as a mortgage of successful professional lifelong self-development and self-perfection have been substantiated.

Key words: culture, competence, communication, cooperation, ethnophor.

Одним із найголовніших аспектів іншомовної підготовки здобувачів вищої освіти є міжкультурна комунікація. Змістове наповнення комунікації становить не тільки мова, але й неписані правила поведінки та певні умовності. Вони визначають манеру поведінки людини в конкретній ситуації та культурний контекст. Розуміння національного та культурного контекстів дозволяє обирати прийнятні форми спілкування (привітання, запитання, перебування, вибачення, жарти тощо) відповідно до певних

життєвих обставин [16, с. 11].

Низку правил поведінки здобувачі вищої освіти засвоюють ще з дитинства. Такі правила (умовності) проявляються автоматично під час спілкування та в моториці (як, що, коли і кому ми кажемо). Навіть те, як ми рухаємося, віддзеркалює наші традиції та звичаї.

Американська дослідниця С. Тінг-Тумі [23, с. 13, 21] презентує досить креативне визначення поняття «культура». На її думку, це «сонцезахисні окуляри, які захищають нас від зовнішньої брутальності та пропонують певною мірою комфорт і безпеку». Професор Каліфорнійського університету робить також особливий акцент на міжкультурній комунікації як визначальній функції полікультурної компетентності, стверджуючи, що «культурна комунікація відповідає за узгодження між культурою й спілкуванням». Цієї ж думки дотримується Е. Холл [18], наголошуючи на тому, що саме завдяки комунікації культура продукується, модифікується і передається нащадкам.

Розглядаючи питання іншомовної підготовки здобувачів вищої освіти, Г. Суткевич робить висновок, що поєднання культурологічного та комунікативного підходів є необхідною умовою для успішної реалізації цього процесу. Вітчизняна дослідниця слушно зазначає, що становлення мультикультурної обізнаності відбувається через адаптування особистості до національного та іншомовного культурного контексту. Опановуючи мову, здобувачі вищої освіти пізнають культуру, а під час засвоєння культури вивчають мову [9, с. 168].

Такого ж погляду дотримується Л. Перетяга, трактуючи полікультурну компетентність як «складне багатокomпонентне особистісне утворення, що є результатом полікультурної освіти й ґрунтується на засадах теоретичних знань та об'єктивних уявлень про етнокультурне різноманіття світу, що реалізується через уміння, навички й моделі поведінки, які забезпечують взаємодію з представниками різних народів і культур на основі позитивного (толерантного) ставлення до них, а також у процесі набуття

досвіду міжкультурної комунікації, що, своєю чергою, сприяє ефективній міжетнічній співпраці в сучасному полікультурному середовищі». На думку педагога, особистість із достатнім рівнем полікультурної компетентності діє як активний носій досвіду міжособистісної взаємодії з різноманітними культурами. Вона також наголошує на важливій ролі іноземної мови в налагодженні цієї взаємодії [6, с. 102].

Спираючись на твердження Е. Холла «культура – це комунікація, а комунікація – це культура», Н. Захарчук витлумачує культуру як айсберг, в основі якого лежать культурні цінності та норми, а його вершину становить індивідуальна поведінка особистості, яка зумовлюється ними і проявляється насамперед у спілкуванні з іншими людьми. Не можна не погодитися з Н. Захарчук, що все створене людиною стосується культури, а комунікація виступає важливою складовою людського буття, тобто частиною культури [3, с. 174].

Таку ж думку висловлює О. Тейлор, стверджуючи, що комунікація – це витвір і продукт культури, а культура визначає манеру нашого спілкування. Етнічна культура співрозмовників, психологія народів та специфічні культурні цінності, що панують у державі, впливають на успішність міжкультурної комунікації. Під нею науковці розуміють взаємини між двома або більше культурами, під час яких відбувається обмін продуктами їхньої діяльності [22, с. 10].

На три типи відносин між культурами звертає увагу Т. Скубішевська: утилітарне ставлення; неприйняття; взаємодія, або взаємозбагачення [8, с. 59]. У праці «Мова і міжкультурна комунікація» В. Манакін проаналізував характер взаємодії між носіями однієї культури й дійшов висновку, що він зумовлюється освітою, вихованням, соціальним походженням, індивідуальним світосприйняттям і сферою фахової діяльності [5, с. 7].

Бар'єри міжкультурної комунікації класифікують на мовні, психологічні, економічні, державно-політичні, історичні та географічні. На думку О. Галашової, основними категоріями

перешкод у міжкультурній комунікації є: мовні бар'єри; бар'єри сприйняття; бар'єри, зумовлені непорозумінням через інші культурні цінності; бар'єри як результат невербальної комунікації [1, с. 265].

Своєю чергою, можна також виокремити особистісні бар'єри; фізичні бар'єри; семантичні бар'єри. Подолання цих бар'єрів є надзвичайно важливим питанням налагодження плідної міжкультурної комунікації, яка постає як адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, які належать до різних національних культур [4, с. 82].

Міжкультурна комунікація – це затребуваний теоретичний і практичний науковий напрям, що активно розвивається та перебуває на стику лінгвістики, культурології, антропології, комунікативної лінгвістики, соціології й психології.

Уперше фундаментальні положення та ідеї міжкультурної комунікації виклав Е. Холл 1959 р. Тоді й була висунута відома лінгвістична гіпотеза, згідно з якою мова – це не лише інструмент для відтворення думок, вона формує наші думки і має власний спосіб подання реальності. Інакше кажучи, по-різному розмовляючи, люди по-різному дивляться на світ [18].

Концепція «взаємозв'язку мови і культури» в міжкультурній комунікації знайшла своє втілення в розробці лінгвокраїнознавчого підходу ще в 70–80 рр. ХХ ст. Його визначили як особливий аспект викладання іноземної мови, в якому реалізується кумулятивна функція мови (культураносійна). Істотний акцент дослідники роблять на культурно-національній семантиці слів, вивченні еквівалентних і безеквівалентних лексичних понять, фонові та термінологічної лексики, фразеологізмів й афоризмів, у яких «прихована» національно-культурна інформація.

Методиці викладання іноземної мови 90-х рр. ХХ ст. бракує лінгвокраїнознавчого підходу. Унаслідок цього об'єкт навчання обмежений лише мовними (переважно лексичними) національно-маркерними засобами, що не дає змоги «глибоко й ретельно вникнути у світ носіїв мови та їхньої культури». У сучасній

лінгводидактиці визначився новий напрям – лінгвокультурологія. Вона досліджує певним чином відібрану й організовану сукупність культурних цінностей, вивчає комунікативні процеси продукування і сприйняття мовлення, досвід мовної особистості та національний менталітет [4, с. 83].

Нині в науковій літературі все частіше почали з'являтися праці з вивчення соціально-психологічних питань міжкультурної комунікації, зокрема із вивчення специфіки контактів через електронну пошту між європейцями й китайцями, специфіки організації сайтів. Проблеми міжкультурної компетентності активно вивчають М. Байрам [15], Дж. Бакстер [12], М. Беннет [13], С. Бочнер [14], Я. Кім [17], Дж. Кьостер [20], М. Люстіг [20], Е. Мак-Даніел [21], Р. Портер [21], Л. Самовар [21]. Міжкультурну компетентність у сучасних дослідженнях розглядають як необхідну умову успішної інтеграції у світовий соціум, як чинник зниження негативних впливів глобалізації, як умову, що дозволяє ефективно взаємодіяти в процесі міжкультурної комунікації. Дослідники проблеми опанування мови та культури в міжкультурній комунікації пропонують оволодіння іноземної мови за допомогою формули «культура через мову і мова через культуру», тобто в процесі використання мови як засобу спілкування відбувається засвоєння фактів культури, а на підставі фактів культури – вивчення мови.

До думки, що міжкультурний підхід найбільшою мірою відбиває специфіку іноземної мови як навчального предмета, схилиються Н. Сіваєва та Л. Темченко, аргументуючи це тим, що цей підхід виник унаслідок методичної інтеграції сучасних наукових досягнень – теорії комунікативної лінгвістики та психології, теорії діяльності. Щодо тлумачення мови, то вони потрактовують її як феномен культури. Мова відображає суспільну свідомість, віддзеркалює стан культури в конкретний період розвитку нації та може використовуватися як засіб пізнання певної культури [7, с. 218].

На необхідність знання іноземної мови, країнознавства й

менталітету інших народів із метою налагодження успішної міжкультурної комунікації вказує також К. Дворникова. Розглядаючи культуру як структуровану систему модельованої поведінки для носіїв мови, вона закликає насамперед пізнавати ментальність народу (сприйняття, поведінку, характер, віру). За переконанням науковця, вивчення і сприйняття культурних особливостей інших народів сприятиме діалогу культур, інакше міжкультурна комунікація не відбудеться [2, с. 99–100].

Отож феномен міжкультурної комунікації виникає в процесі усвідомлення суб'єктами взаємодії культурних відмінностей один одного, які проявляються в мові, цінностях, традиціях, звичаях і звичках. Спираючись на теорію локальних культур, ми розглядаємо міжкультурну комунікацію як діалог культур. Тобто чужа культура може розкрити себе повною мірою тільки крізь призму іншої культури. Згідно з цією теорією, основою локальних культур є система цінностей, насамперед етнічних і релігійних. Кожна з культур у процесі спілкування виробляє певний «імунітет» до іншої культури, не пропускаючи сторонніх елементів і впливів [4, с. 218].

Міжкультурна комунікація – це не лише комунікативна взаємодія людей, але й взаємовплив, духовне збагачення кожного з учасників спілкування, що виражається в обміні інформацією та культурними цінностями між етнофорами. Аксіологізація процесу міжкультурного спілкування забезпечує транслявання цінностей культури, дозволяючи побачити змістовне наповнення діалогу культур завдяки тому, що система цінностей виступає свого роду «матрицею культури» [4].

Більшість дослідників наголошує, що формування міжкультурної компетентності відбувається впродовж усього життя і є складником безперервного розвитку особистості. Зокрема, на думку Е. Фішера [17], міжкультурну компетентність не можна порівняти з набором інструментів, які можна вивчити у процесі короткого тренінгу та залежно від ситуації ефективно застосовувати. Тут насамперед йде мова про відносини й

установки, які формуються в процесі засвоєння цінностей.

Слушно зазначає С. Шехавцова, що сучасна освітня система має сприяти формуванню в здобувачів вищої освіти здібностей до міжкультурної комунікації. На її думку, неможливо обмежитися в спілкуванні адекватним перекладом іноземної мови, оскільки процес міжкультурної комунікації виходить за межі технічних аспектів і передбачає розуміння історичного контексту, взаємодії ціннісного й пізнавального, наукового та позанаукового [11, с. 16]. Аналогічні твердження знаходимо у Г. Гритчук та Н. Чаграк [10, с. 156].

Отже, на підставі досліджень робимо висновок, що іншомовна підготовка здобувачів вищої освіти насамперед має бути спрямована на формування здатності індивіда здійснювати міжкультурну комунікацію в стилі співробітництва, її ефективність визначається рівнем цінностей і низкою особистісних характеристик: відкритістю іноземному досвіду, толерантністю, емпатією, взаєморозумінням, гнучкістю мислення. Ця здатність ґрунтується на знаннях, уміннях і практиці міжкультурного спілкування.

Володіння міжкультурною компетентністю передбачає достатній рівень гнучкості щодо стратегій функціонування в чужій культурі, креативність у розвитку інтеркультурних відносин, а також наявність спільної стратегії, яка дозволяє майбутньому фахівцеві аграрної галузі успішно використовувати перевірені практикою форми міжкультурної взаємодії в нових ситуаціях. Особливу роль у формуванні міжкультурної компетентності відіграє аналіз процесів глобалізації й розвиток глобального мислення.

Міжкультурна компетентність здобувача вищої освіти сприяє його культурній адаптації, набуттю досвіду взаємодії з представниками інших культур, а також тому, що учасник міжкультурного співробітництва буде продуктивно виконувати професійні завдання, розкриваючи свій творчий потенціал. Підходи до розв'язання проблеми становлення міжкультурної

компетентності студентів є суголосними із підходами до формування іншомовної компетентності, оскільки остання її вміщує як оди зі складників.

Список використаної літератури

1. Галашова О. Г. Формування навичок міжкультурної ділової комунікації в сфері менеджменту. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2013. № 33. С. 264–267.

2. Дворникова К. В. Полікультурна освіта (виховання) і її важливість для суспільства. *Витоки педагогічної майстерності*. 2011. Вип. 8. Ч. 2. С. 99–102.

3. Захарчук Н. В. Проблема культури та міжкультурної комунікації у філософо-соціологічному аспекті. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Серія: *Філософія, психологія, педагогіка*. 2008. № 3. С. 174–177.

4. Кравець Р. А. Теоретичні і методичні основи полікультурної освіти майбутніх фахівців аграрної галузі: монографія. Вінниця : Планер, 2017. 434 с.

5. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація. Київ : ЦУЛ, 2012. 288 с.

6. Перетяга Л. Є. Дидактичні умови формування полікультурної компетентності молодших школярів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09 – теорія навчання. Харків, 2008. 247 с.

7. Сіваєва Н. П., Темченко Л. В. Навчання іншомовного міжкультурного спілкування учнів старшої школи за допомогою проблемних завдань. *Вісник Житомирського державного університету*. 2004. № 19. С. 218–222.

8. Скубішевська Т. С. Роль мовних стратегій у міжкультурній комунікації. *Мультиверсум: Філософський альманах*. 2004. № 43. С. 57–64.

9. Суткевич Г. О. Принципи формування полікультурної компетентності майбутніх політологів у процесі вивчення іноземної мови. *Наукові праці*. 2009. № 6. С. 167–170.

10. Чаграк Н., Гритчук Г. Міжкультурна комунікація як соціально-педагогічна умова формування соціолінгвістичної компетентності майбутніх фахівців у галузі туризму. *Обрії: наук.-пед. журнал*. 2009. № 1. С. 154–161.

11. Шехавцова С. О. Міжкультурна комунікація як соціально-педагогічна умова формування соціокультурної толерантності в майбутніх учителів іноземних мов. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2007. № 36. С. 16–19.

12. Baxter J. ESL for intercultural competence: an approach to intercultural communication training. *Handbook of intercultural training: Issues in training methodology* / in D. Landis & R. Brislin (Eds.). New York : Pergamon Press, 1983. Vol. II. P. 290–324.

13. Bennett M. Basic concepts of intercultural communication: selected readings. Yarmouth: Intercultural Press, 1998. 272 p.

14. Bochner S. The social psychology of cross-cultural relations. *Cultures in contact: studies in cross-cultural interaction*. Oxford : Pergamon Press, 1982. P. 5–44.

15. Byram M., Gribkova B., Starkey H. Developing the Intercultural Dimension in Language Teaching. Strasbourg, 2002. 42 p.

16. Clary-Lemon J. Critical Multiculturalism, Pedagogy and Rhetorical Theory: A Negotiation of Recognition. New York : Parlor Press, 2009. 228 p.

17. Fischer E. Peoples and Cultures of the World. Washington: The Teaching Company, 2009. 148 p.

18. Hall E. T. Understanding Cultural Differences: Germans, French and Americans. Boston: Nicholas Brealey Publishing, 1991. 196 p.

19. Kim Y. Y., Ting-Toomey S., Korzeny F. Intercultural communicative competence. *Cross-cultural interpersonal communication*. California: Sage Publications, 1991. P. 259–275.

20. Lustig M., Koester J. Intercultural competence: interpersonal communication across cultures. New York: Longman, 1999. 416 p.

21. Samovar L. A., Porter R. E., McDaniel E. R. Intercultural communication. Boston: Wadsworth Cengage Learning, 2012. 518 p.

22. Taylor O. L. Cross-cultural Communication: An essential dimension of effective education. Wisconsin: The Mid-Atlantic Equity Center, 1990. 58 p.

23. Ting-Toomey S. Communicating Across Cultures. New York : Guilford Press, 1999. 319 p.

Володимир КРАМАР,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іношомовної освіти і
міжкультурної комунікації,
Хмельницький національний університет

СУЧАСНЕ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО: ВІД ЛІНГВІСТИЧНИХ КОРПУСІВ ДО ПРАГМАТИЧНИХ СТРАТЕГІЙ

У статті розглядаються шляхи розвитку перекладацьких моделей від лінгвістичних до культурологічних, прагматичних та релевантних; встановлено, що на сучасному етапі проблемами перекладознавства займаються не лише вчені лінгвісти, а й науковці інших галузей – когнітивних наук, психології, риторики тощо; проаналізовано вплив машинного перекладу та засобів корпусної лінгвістики на сучасні перекладацькі стратегії.

Ключові слова: перекладознавство, прагматика, корпусна лінгвістика, моделі перекладу.

The development of translation models from linguistic to cultural, pragmatic and relevant is considered. It has been established that not only linguists, but also scientists of other fields - cognitive sciences, psychology, rhetoric, etc. - deal with the problems of translation studies nowadays. The impact of machine translation and corpus linguistics tools on modern translation strategies is analyzed.

Key words: translation studies, pragmatics, corpus linguistics, translation models.

Переклад, зародившись як засіб для точного відтворення вихідної інформації – релігійної, комерційної чи військової, від початку визначив свою природу як переклад лінгвістичний. Із розвитком культури й мистецтва з'являється новий тип інформації, який не обмежується лише логічним змістом. І вже в IX столітті до нашої ери Кумараджива, буддистський мислитель і перекладач, здійснює реформу перекладацьких принципів для санскритських

сутр, висловлюючи думку, що ці тексти мають бути перекладені у вільний, а не дослівний спосіб [1]. Відтоді зі зміною культурних епох чергується і метод – послівний чи вільний, який переважно використовують перекладачі. Важливість правильного вибору перекладацької моделі полягає в тім, що він здійснює безпосередній вплив на адекватність перекладу, забезпечує збереження в цільовому тексті основних комунікативних і мовних рис оригінального тексту. Перекладачі другої половини ХХ і початку ХХІ ст. при такому виборі керуються в основному тим, у якому жанрі створено вихідний текст. Тексти інформативні відтворюються за допомогою лінгвістичної моделі, тексти, у яких значну роль відіграє конотативна і прагматична інформації – за допомогою вільної моделі.

Розвідки з проблеми здійснюються сьогодні науковцями різних галузей: лінгвістики, психології, комп'ютерних технологій і когнітивних наук. Це зумовлюється зростаючою ускладненістю мови (активні запозичення у всьому спектрі лінгвістичних засобів), прагматичною насиченістю спілкування (інформаційний вал), революційним розвитком машинного перекладу. Найбільш помітними дослідниками можна вважати Ноама Хомського [5], який зробив значний внесок у вивчення когнітивних законів мовлення з опорою на властивості вроджених мовних структур та з урахуванням змін у рольовому навантаженні мови. Ден Спербер і Дейдре Вілсон розробили теорію релевантності в комунікації, що визначає провідну роль контексту у визначенні значення мовних виразів. Науковці в Україні, переважно з Центру когнітивно-семіотичних досліджень Київського національного лінгвістичного університету [2], зробили свій внесок у дослідження когнітивних особливостей текстів із погляду прикладних аспектів; також вони вивчають різноманітні типи контекстів, літературних текстів, медіа та академічного дискурсу.

Мета дослідження – простежити причини, через які змінювалися критерії вибору перекладацьких стратегій від ХІХ ст. по сьогодні.

У системній праці Ф. Шлеєрмахера «Про різні методи перекладу» [4] представлено найретельніший на той час аналіз двох перекладацьких моделей. Автор роботи стверджує, що вибір конкретної моделі залежить від жанру першоджерела, однак точнішою вважає лінгвістичну модель. Уперше в перекладознавстві Ф. Шлеєрмахер наводить думку, що поєднання двох методів при перекладі одного тексту є недоречним, оскільки спотворює зміст і форму оригіналу.

Творча індивідуальність перекладача стає додатковим чинником при оцінці якості перекладу і, відповідно, правильності обраної моделі. Зокрема, П. Кулішеві, палкому прихильнику послівного методу, не вдався переклад Біблії. Натомість поезія Байрона, ідіостиль і поетика якого великою мірою збігався з ідіостилем П. Куліша, відтворена ним еквівалентно. Цільова аудиторія також починає впливати на вибір перекладацької моделі – І. Франко, власне не перекладав, а «популяризував» зарубіжну літературу серед українського селянства. Надалі з активною появою модерністських, певною мірою, «позажанрових» текстів індивідуальний вибір перекладацької моделі ще відчутніше зумовлюється інтуїцією та естетичними уподобаннями перекладача.

XX століття відзначається інтенсивним розвитком і лінгвістики, і перекладознавства. Ретельному аналізу піддано взаємозв'язок категоріального апарату обох дисциплін, предмет дисциплін набуває точнішого визначення. Мовознавство поділяється на види (чільне місце серед яких посідає когнітивна лінгвістика), а перекладознавство – на «типи». У центрі уваги науковців опиняється не просто текст, а комплексніше поняття дискурсу. Аналізується, відповідно, не просто мова, а мовлення й комунікація взагалі. Перекладацькі засоби вважаються адекватними, якщо вони є достатніми для еквівалентного відтворення як мовних одиниць, так і комунікативних інтенцій. Зрештою, на стику двох зазначених дисциплін виникає комунікативна прагматика, дисципліна, що вивчає механізми

прямого чи опосередкованого впливу на співрозмовника чи аудиторію.

Такі зміни в науковому апараті зумовлені насамперед бурхливим зростанням кількості інформації, що обробляється і передається різноманітним адресатам. Сама інформація в художньому, публіцистичному і, особливо, стилі Ай-ті технологій чим далі набуває «постмодерністського» забарвлення. Тексти само цитуються, насичені алюзіями, різноманітними стилістичними засобами; їхній наратив змінюється зі статичного до динамічного, містить як прямі, так і імпліцитні мотивації тощо.

Тому сьогодні постулат Ф. Шлеєрмахера про необхідність дотримання лінгвістичної перекладацької моделі вбачається застарілим. Нові «мозаїчні» тексти потребують таких же нових засобів відтворення. Панівна в середині ХХ ст. лінгвістична трансформаційна модель перекладу Дж. Кетфорда [4], в епоху інформаційного вибуху, поступово трансформується в перекладацькі моделі, більше спрямовані на позамовні фактори. Науковці з Біблійного товариства США вперше вибудовують цілісну концепцію нового комунікативного перекладу, який орієнтовано не лише на лінгвістичну трансформаційність, а й на прагматичну варіативність і культурну відповідність.

Першою новою моделлю перекладу стала культурологічна концепція чи «теорія скопосу» [6]. Прихильники теорії стверджували, що функціональний аналіз одиниць вихідного тексту відіграє провідну роль у забезпеченні адекватності перекладу, тоді як власне мова й особливості цільового тексту мають другорядне значення. Така концепція може вважатися науково доцільною лише для певного типу текстів, тому загалом теорія не набула розвитку в перекладацьких студіях.

Прагматична ж концепція, представлена в дослідженнях А. Нойберта і в працях оксфордських науковців Д. Спербера і Д. Вілсона, застосовувалася значно активніше [7]. Спираючись на концепцію імплікатур П. Грайса, «прагматики» розробляють теорію комунікативної релевантності, що ставить у центр

повідомлення суб'єктивний ступінь відповідності повідомлення певному феномену реальності в певному часі. Міра релевантності визначається параметрами адекватності, відповідності, необхідності, а також можливості застосування. Параметри необхідності й можливості застосування не належать до лінгвістичних дисциплін. Переклад, таким чином, непомітно посувається в площину психолінгвістики і навіть етики, все більше віддаляючись від своїх родових лінгвістичних ознак.

Ще одним об'єктивним фактором, що впливає на процес «делінгвізації» перекладу є сучасний стан гуманітарної галузі та суспільних трендів. Через досі незнану надмірність інформації автори статей, повідомлень тощо прагнуть за будь-яких умов виділитись, аби їх помітив читач. Денотативна інформація як і художня образність окремих текстів через це набирають ознак реклами, агресивної нав'язливості. Тексти все частіше містять невербальні засоби вираження. Тому сучасний перекладач повинен застосовувати нестандартні сполучення прийомів для відтворення згаданої «нав'язливості» сучасного дискурсу.

Однією із ефективних перекладацьких стратегій у цьому аспекті може стати використання електронних перекладачів, що спираються на систему комунікативних лінгвістичних корпусів, зокрема порівняльних. Такий корпус складається з колекції оригінальних текстів, а також колекції текстів, перекладених (з однієї чи кількох мов) будь-якою цільовою мовою. Електронний ресурс, на думку багатьох дослідників, дозволить у перекладі адекватно розкрити ті особливості оригінального тексту – комунікативні і лінгвістичні, наявні в сучасному мовленні. Водночас ця технологія через свою новітність залишається недостатньо дослідженою, тому говорити про її абсолютну універсальність і продуктивність ще зарано.

Науковці також припускають, що корпусний переклад може призвести до такого негативного явища, як «вирівнювання» цільових текстів через тяжіння електронного перекладача або вже штучного інтелекту до центру континууму. Перекладений текст

порівняно з оригіналом матиме простіші і коротші речення, тобто дещо спрощений синтаксис, а його лексичне наповнення буде швидше одноманітним, ніж оригінальним. З іншого боку, обсяг тексту дещо зросте і в ньому буде присутня значна кількість пояснювальних слів чи блоків роз'яснювальних лексичних одиниць. Ці дві вади сучасного машинного перекладу отримали назви відповідно 'гіпотеза спрощення' та 'гіпотеза пояснення'. Крім того, окремі теоретики перекладу висловлюють застереження, що більшість статистичних даних, наданих корпусами, можуть змусити науковців розглядати як маргінальні або і зовсім ігнорувати випадки труднощів перекладу.

Можливо, найбільша проблема, із якою стикаються дослідження перекладу на основі корпусів та штучного інтелекту, пов'язана з тим фактом, що корпусна лінгвістика завжди керувалася даними: вона йшла знизу вгору, використовуючи конкретні факти для узагальнень щодо окремих мов [3]. Однак значна частина сучасних перекладацьких наук розвивається зверху вниз: теоретики зацікавлені в пошуку доказів на підтримку абстрактних гіпотез. Таким чином, перекладознавство висуває дуже особливі вимоги до корпусів, і поточні дослідження в перекладознавстві можуть призвести до нових способів створення корпусів, так само як наявні корпуси вже призводять до нових способів оцінки перекладацьких стратегій.

Отже, динаміка розвитку перекладацького процесу сьогодні виявляється все більше спрямованою на певний відхід від моделей лінгвістичного перекладу, адже навіть при застосуванні найсучасніших корпусних технологій науковці реєструють численну кількість хиб у цільових текстах. Тому до перекладацької практики все активніше залучаються стратегії з галузей культурології, прагматики та психології.

Список використаної література

- 1.Кальниченко О. Історія перекладу та думок про переклад у стародавні часи: навчальний посібник для студентів 5 курсу факультету іноземних мов освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр / спеціаліст» денної форми навчання. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. 184 с.
- 2.Мунтян Л. Когнітивна лінгвістика в Україні. *Наука XXI століття: відповіді на виклики сучасності*: збірник статей I Міжнар. наук.-практ. конф., м. Бухарест, 17 травня 2013 р.: в III ч. Бухарест : Бухарестський університет, 2013. Ч. II. С. 58–61.
- 3.Baker M. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London : Routledge, 1998.
- 4.Catford J. C. *A Linguistic Theory of Translation*. Oxford : University Press, 1965. 103 p.
- 5.Chomsky N. *The Minimalist Program*. New York : The MIT Press, 1995. 426 p.
- 6.Nord C. Scopus, Loyalty, and Translational Conventions. *Target*. 1991. № 3 (1). P. 91–109.
- 7.Sperber D. Deirdre Wilson. *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford : Blackwell, 1986.

Ірина КУЧЕРЕНКО,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри методики професійної освіти та соціально-гуманітарних наук, Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН

ДИСКУРС ЯК ПРОЦЕС ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ КОМУНІКАЦІЇ

У статті проаналізована одна з основних категорій мовної комунікації – дискурс; схарактеризовано сутність поняття «дискурс» в аспекті філології, педагогіки, лінгводидактики. Дискурс як складне поєднання мовного і позамовного є центральним у соціальному вербальному бутті людини, відображає обставини, у яких існує, а також містить як лінгвістичні компоненти, так і екстралінгвістичні, на відміну від тексту, що включає тільки мовні та мовленнєві елементи.

Ключові слова: спілкування, комунікація, дискурс.

The article analyzes one of the main categories of language communication – discourse. The essence of the concept of «discourse» is characterized in the aspect of philology, pedagogy, linguistic didactics. Discourse as a complex combination of linguistic and non-linguistic is central to the social verbal being of a person, reflects the circumstances in which it exists, and also contains both linguistic and extralinguistic components, unlike the text, which includes only linguistic and speech elements.

Key words: communication, verbal communication, discourse.

Мова є формою буття особистості та суспільства. Процес комунікативної взаємодії людей під час спілкування відбувається за певних умов конкретного часу і простору, у межах яких людська мова у взаємозв'язку із немовними засобами виступає особливим мовним кодом, якому властива специфічна організація і зміст. Основні категорії комунікації – це мовленнєвий акт, мовленнєвий жанр, дискурс.

Дискурс як міждисциплінарне наукове поняття перебуває в полі зору вчених у галузі філософії, лінгвістики, семіотики, соціальної психології, риторики, теорії комунікації тощо. Дискурсологія здійснює ґрунтовне вивчення й аналіз загальних питань дискурсу, його змісту й сутності, особливостей і складників.

Дослідження поняття «дискурс», його сутності та особливостей в аспекті лінгвістики здійснювали мовознавці (Ф. Бацевич, Е. Бенвеніст, Дж. Браун, А. Греймас, Т. ван Дейк, С. Єрмоленко, А. Загнітко, І. Кочан, М. Пеше, П. Серіо, І. Шевченко та ін.) і вчені-методисти (А. Богуш, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Караман, О. Кучерук, Л. Мацько, А. Нікітіна, С. Омельчук, М. Пентилюк, О. Семенов та ін.). Наукові розвідки дискурсу як синтез когнітивного і комунікативного напрямів філологічних досліджень стали основою для розвідок у галузі лінгводидактики, а їхні матеріали і висновки стимулюють сучасних учених до нових наукових пошуків.

Поняття «дискурс» уперше почали використовувати ще у часи Давнього Риму у значенні «бесіда, діалог, мовлення». Таке семантичне значення – «діалог, міркування, лекція, доповідь» – мають і сучасні лексеми у французькій (*diskours*) та англійській (*discourse*) мовах. У галузі філології термін «дискурс» ввійшов до наукового вжитку у 50-х рр. ХХ ст., коли 1952 року Зелліг Харріс використав його як наукове поняття в аспекті аналізу мови реклами.

Дефініція поняття «дискурс» на сьогодні остаточно не сформульована, вчені констатують різні підходи щодо розуміння терміна і подають власні трактування та визначення його сутності, зіставлення з іншими мовними та комунікативними одиницями, класифікації тощо. У царині філологічних наук (когнітивна лінгвістика, комунікативна лінгвістика, прагматична лінгвістика, психолінгвістика, соціолінгвістика, етнолінгвістика, лінгвокультурологія та ін.) дискурс досліджують із соціолінгвального погляду. Методика навчання української мови

характеризує дискурс у межах лінгвістичних, педагогічних і лінгводидактичних знань.

За даними Вікіпедії, дискурс – це «єдність мовлення та ситуації, в якій воно відбувається. Включає як перебіг мовлення, так і його передумови, обмеження, та результати, позамовний контекст і невисловлені цілі й наміри, які супроводжують акт мовлення» [1]. В енциклопедії освіти термін «дискурс» (фр. discours, англ. discourse, від лат. discursus – біганина вперед-назад; рух, кругообіг; бесіда, розмова) пояснюють як «мовлення, процес мовленнєвої діяльності; спосіб говоріння. Багатозначний термін низки гуманітарних наук, предмет яких прямо чи опосередковано передбачає вивчення функціонування мови, – лінгвістики, літературознавства, семіотики, соціології, філософії, етнології, антропології» [2]. Словник-довідник з української лінгводидактики трактує «дискурс» як «сукупність взаємопов'язаних висловлювань (текстів), що реалізуються в певних соціально-культурних умовах з урахуванням діяльності учасників комунікації (адресанта й адресата); процес вербального й невербального спілкування» [7, с. 41].

С. Єрмоленко, вивчаючи означене поняття в аспекті філології, вважає, що термін «дискурс» варто розуміти у двох значеннях: «1) зв'язне мовлення в конкретних соціокультурних, психологічних умовах. Дискурс відбиває ситуацію безпосередньої мовної діяльності з урахуванням форм спілкування, поведінки, міміки, жестів мовця; 2) текст разом з умовами його творення, сприймання, динамічний контекст культури, у якому здійснюється прочитання тексту та його вплив на свідомість читача» [3, с. 47–48]. В. Лісовий вважає, що дискурс – це «аргументоване усне чи письмове обговорення будь-якої теми, в якому предметом дискусії стають і самі способи аргументації; будь-яке мовлення, розмова, дискусія, особливості яких характеризують мовця. Первинним (традиційним) є використання терміна у першому значенні; у другому значенні поняття стали використовувати у філософії і

гуманістиці передусім під впливом постмодернового повороту у філософії» [5].

Т. ван Дейк, досліджуючи цей термін у галузі комунікативної лінгвістики, стверджує, що поняття «дискурс» можна характеризувати у широкому і вузькому значенні: у широкому значенні дискурс – це «комплексна комунікативна подія, що відбувається між адресантом і адресатом у певному часовому, просторовому й іншому контексті і може бути мовною, письмовою, мати вербальні й невербальні складники. У вузькому значенні дискурс – це усний або письмовий текст з урахуванням присутності тільки одного вербального складника, завершений або триваючий «продукт» комунікативної дії, його письмовий або усний результат, який інтерпретується слухачем / читачем». Дискурс відображає складники комунікації, обставини, в яких і для яких він створений, а саме: комунікативні наміри, взаємостосунки комунікантів, соціальні умови спілкування, жанрові та стилістичні особливості висловлювання тощо.

У галузі педагогіки термін «дискурс» пояснюють як «найважливіший складник мовленнєвої події, мовленнєвий і невербальний обмін, що протікає в мовленнєвій ситуації. Цей процес багаторівневий, він містить: 1) вербальну поведінку; 2) акустичну поведінку (гучність, висота, темп, паузи, ритм, тембр); 3) кінесичну поведінку (жести, міміка, поза); 4) просторову поведінку (знакове використання простору)» [6, с. 51].

На думку І. Кучеренко і Л. Мамчур, дискурс – це «складне поєднання мовного (вербального) і позамовного (невербального); «живий процес спілкування», «живий текст», його звукова або графічна реалізація, що втілює думку мовця у конкретній ситуації спілкування; найзагальніша категорія міжособистісної інтеракції – тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну) і відбувається у певних межах каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками комунікантів» [4, с. 125].

Таким чином, у науковому просторі термін «дискурс» учені пов'язують із таким поняттями, як мовлення, висловлювання, текст, бесіда, одиниця мовленнєвої ситуації, позалінгвальні чинники, і розуміють у таких основних значеннях:

- єдність мовлення та комунікативної ситуації;
- процес мовленнєвої діяльності;
- сукупність взаємопов'язаних висловлювань (текстів);
- зв'язний текст у єдності із позамовними чинниками;
- зв'язне мовлення в конкретних умовах спілкування;
- комплексна комунікативна подія;
- «живий» текст; мовлення та ін.

Дискурс – це текст у комунікативній дії в певній ситуації спілкування; цілісність комунікативної ситуації і тексту, в якому поєднано лінгвальне (мовні засоби всіх рівнів) і позалінгвальне (прагматичні, соціокультурні, психологічні та ін. фактори). Дискурс як зв'язний текст у єдності вербальних і невербальних складників процесуально живе у реальному мовленні, виступає цілеспрямованою комунікативною дією у соціальній взаємодії людей. Дискурс включає перебіг мовлення, передумови, цілі, наміри, результати комунікації і позамовний контекст. Дискурс є найвищою структурною одиницею мовленнєвої комунікації, складним поєднання лінгвального та позалінгвального у спілкуванні, конкретним, індивідуальним.

Дискурс як складне поєднання мовного і позамовного є центральним у соціальному вербальному бутті людини, відображає обставини, в яких існує: мету і наміри комуніканта та комуніката, умови мовленнєвої ситуації, соціальні, історичні, національні, релігійні та інші позамовні чинники; асоціації із набутим життєвим досвідом тощо. Під час реального спілкування в соціумі комуніканти використовують дискурси, а не тексти. Саме тому дискурс втілює процес взаємодії учасників комунікації. Дискурс не можна розглядати поза комунікативною ситуацією, у якій він здійснюється. Дискурс містить «життєвий текст» у його діяльнісному сенсі на тлі тих подій, що в ньому розвиваються, або

мовлення, розраховане на соціальний вплив. Дискурс відображає умови та складники комунікації, обставини, в яких і для яких він створений, а саме: комунікативні наміри, взаємостосунки комунікантів, соціальні умови спілкування, жанрові та стилістичні особливості висловлювання тощо.

Отже, дискурс як найвища структурна одиниця мовної комунікації і як процес взаємодії учасників комунікації є реальним «живим» комунікативним процесом, індивідуальним виявом звукової та графічної мовленнєвої комунікації у поєднанні із паралінгвістичними засобами спілкування

Список використаної літератури

1. Дискурс. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81> (дата звернення: 01.02.2024).
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України [головний ред. В. Г. Кремень.]. Київ, 2008. 1040 с.
3. Єрмоленко С. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. За ред. С. Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001. 224 с.
4. Кучеренко І., Мамчур Л. Основи мовної комунікації : навчальний посібник. Умань. 2018. 270 с.
5. Лісовий В. С. Дискурс. Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [онлайн]. За ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ, 2007. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=24374 (дата звернення: 01.02.2024).
6. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін. ; за ред. З. Н. Курлянд. Київ : Знання, 2005. 399 с.
7. Словник-довідник з української лінгводидактики : навч. посіб. За ред. М. Пентилуок. Київ : Ленвіт, 2003. 149 с.
8. Van Ek J. A. Waystage 1990: Council of Europe. Conseil de L'Europe. Cambridge University Press, 1999.

Анетта ЛЬВОВА,
асистент учителя Лицею № 10 імені святої Марії Магдалини
Львівської міської ради;
магістрантка I курсу ОПП «Філологія. Слов'янські мови та
літератури (переклад включно), перша – польська»,
Науковий керівник – ст. викладач **Юлія СЕРКОВА**

TEATRALNA STRONA TWÓRCZOŚCI A. FREDRY

Стаття присвячена питанням ознайомлення з драматургією А. Фредри, вплив життєвих обставин на вибір сюжетів комедій, зв'язок драматурга з театром, характеристики персонажів за допомогою аналізу стилістичних засобів.

Ключові слова: комедія, театр, гумор, сцена, дискурс.

The article is devoted to familiarization issues with the dramaturgy of A. Fredro, the influence of life circumstances on the choice of comedy plots, the connection of the playwright with the theatre, the characteristics of the characters through the analysis of stylistic means.

Key words: comedy, theater, humor, scene, discourse.

Celem napisania artykułu jest określenie stanu badań nad twórczością A. Fredry. Przedmiotem badań jest komediopisarstwo jak część jego twórczości, wpływ sytuacji życiowych na tworzenie komedii, charakterystyka epoki, w której tworzył artysta, związki z teatrem Skarbka we Lwowie. W artykule staramy się dociec istoty komedii Fredry, scharakteryzować cechy sytuacyjne w dyskursie artystycznym. Koncepcją badań jest dobro / zło. Wykorzystane zostały metody: opisowa, strukturalna i hermeneutyczna.

Badanie było prowadzone nad relacjami życia, literatury, widowiska a poszczególnych teatrów, poddano strukturyzacji i analizie przykłady z fredrowskich komedii.

Komedie Fredry podobały się widzom. Całe swoje bogate doświadczenie życiowe przeniósł na scenę. Pisał jednoaktowe,

wieloaktowe, farsy, groteski, wodewile, które gościły nie tylko na scenach Lwowa, ale także Warszawy i Krakowa.

Uważany jest za najślynniejszego autora polskich komedii, zjawisko kulturowe. Bogactwu, różnorodności i długiemu istnieniu jako pisarza z perspektywy czasu dramatopisarz zawdzięcza swoim życiowym perypetiom: udziałowi od 16 roku życia w kampaniach napoleońskich, byciu samorodkiem, samodzielnemu rozwijaniu swojego talentu, a jednocześnie konkurując z krytyką, «zamyka się» na kilka lat, aby później wznowić twórczość. Podróżował po całym świecie – od Lwowa po Moskwę, po Europie przez Paryż. Miał niepowtarzalną okazję spotkać się z «wielkimi tego świata»: cesarzem Napoleonem Bonaparte, Aleksandrem I, cesarzem rosyjskim, księciem Neufchatel, polskim księciem Józefem Poniatowskim, generałami francuskimi i austriackimi, generałami polskimi Józefem Dwernickim, Patcem, Wąsowiczem, marszałkami, księżętami. Służył w kwaterze głównej Napoleona. Udało mu się uciec z niewoli rosyjskiej. Odznaczony Orderem Virtuti Militari.

Ta «edukacja życiowa» zgromadziła w pisarzu niezliczone doświadczenia duchowe, emocjonalne, mentalne dotyczące wielkości i podłości człowieka, jego mocnych i słabych stron, rozróżnienia dobra i zła. Częste wizyty w teatrach w okresie życia paryskiego, obserwacja zamożnej paryskiej publiczności, a później – galicyjskich oryginałów i miejscowej szlachty, urozmaiciły postacie prezentowane przez twórcę komedii na scenie. Jednocześnie w Paryżu zrozumiał i zrealizował wszystkie wymagania dotyczące gatunku komedii, specyfikę jego tworzenia, wymagania dotyczące sceny.

O A. Fredrze napisano wiele, ale dokładne badania przeprowadzone nie były. Uważany był za tego, którego dzieła wystawiano najczęściej. Publiczność zawsze chętnie odwiedzała teatr, bo znachodziła na scenie: parodię, humor, satyrę na siebie i otoczenie. Z jego komedii śmiała się cała Rzeczpospolita.

Ale nie wszystkim to się podobało. Seweryn Goszczyński do twórczości Fredry podchodził z dystansem, nie rozumiejąc, jak można się śmiać, bawić i nie poważnie traktować wartości moralne obywateli

Polski, którzy utracili Ojczyznę. Tego samego zdania był Leszek Dunin-Borkowski, polski poeta, publicysta i tłumacz.

Apogeuem twórczości A. Fredry przypada na epokę romantyzmu. Nazywany jest powszechnie «polskim Molierem». Badacz twórczości Fredry K. Wyka [5] wskazuje, że polski twórca komedii odegrał w rodzimej literaturze taką samą rolę jak Molier we francuskiej, kształtował i udostępniał komedię szerokiemu gronu odbiorców w taki sam sposób, jak jego francuski poprzednik. Według K. Wyki «Fredro to człowiek teatru, pisarz myślący kategoriami teatralnymi» [5, s. 15]. K. Wyka analizuje, jakie procesy społeczno-polityczne stały się pierwowzorem fabuły komediowej, jakich bohaterów artysta wydobywa na pierwszy plan. Zauważa, że komedia «Mąż i żona» jest najbogatsza pod względem wiedzy o charakterach ludzkich [5, s. 39].

Choć Fredro tworzył w epoce romantyzmu, jego rozwój jako pisarza odbywał się niezależnie od romantyków, wręcz wbrew ich ideałom. K. Wyka uważa, że twórczość autora komedii, powstałych po 1830 r., jest bliska ich twórczości swoim poetyckim i szczególnym humorem, podejściem do miłości, przyjaźni i roli artysty. Pierwszy debiut artysty przypada na krótko przed romantyzmem, natomiast drugi – po piętnastoletnim «milczeniu» – pomiędzy Wiosną Ludów a powstaniem 1863 roku. W 1917 roku w Teatrze Skarbka we Lwowie wystawiono pierwszą jednoaktową sztukę Fredry «Intryga naprędce, czyli nie ma złego bez dobrego», napisaną w 1915 roku, która spotkała się z milczeniem krytyki, dlatego był tylko jeden występ. Autor dokonał przeglądu dzieła, uzupełnił je i opublikował pod tytułem «Nowy Don Kiszot».

Pierwszą komedią składającą się z trzech aktów, powstałą w 1818 r. i wystawioną w Warszawie w 1821 r., był «Pan Geldhab». Już sam tytuł dzieła mówi za siebie: w tłumaczeniu z języka niemieckiego oznacza ten, który ma pieniądze. Postać obdarzona jest dumą i chciwością, lubi przechwalać się swoim majątkiem, wierzy, że wszystko można kupić. Taka postawa rodzi wiele komicznych sytuacji. Prawie każdy bohater dzieła ma jakiś związek z pieniędzmi, znajduje się pod presją mamony, a autor komedii znajduje oryginalne

rozwiązanie miłosnych perypetii. Na typowość takiego zjawiska Fredro zwrócił uwagę już w XIX wieku. i trafnie obegrał tę sytuację w komedii.

«Mąż i żona» to jedna z ważnych domowych scen niewierności małżeńskiej, kłamstwa, co nie było zjawiskiem rzadkim w ówczesnym społeczeństwie – autor tworzy arcyhumorystyczne zestawienia, w których każdy oszukuje każdego – okrągła gwarancja oszustwa. Takiego dzieła nie da się ująć w żadne kategorie temporalne, temat cudzołóstwa jest niemal wieczny. O wartości dzieła stanowi wyjątkowy humor sytuacyjny, wybrane zwroty poetyckie i w ogóle język używany wówczas na salonach.

«Śluby panińskie, czyli magnetyzm serca» to pięcioaktowa komedia o lekkomyślności składania ślubów, powstała w 1927 roku, wystawiana była we Lwowie przez sześć lat z rzędu i przez wiele lat cieszyła się ogromną popularnością. Ze względu na barwny język i komiczne sytuacje komedia ta została objęta francuskim plagiatem

Lichwa i ludzka niedoskonałość, obsesja na punkcie pieniędzy zostały wysmiane w dziele «Dożywocie». Wielka premiera odbyła się we Lwowie w Teatrze Skarbka w 1835 roku. To jedna z najzabawniejszych komedii Fredry, z żywą intrygą, dobrze skonstruowanymi dialogami i zjadliwą satyrą na kochanie pieniędzy.

W «Zemście» bohaterowie przez przypadek stają się współwłaścicielami tego samego zamku. Nikt nie chce rezygnować ze swojej części. To groteskowy spektakl. Nieoczekiwany rozwój wydarzeń, który niemal prowadzi do tragedii, w szczytowym momencie konfrontacji niespodziewanie znajduje szczęśliwe rozwiązanie sytuacji. W dziele obecny jest element dysharmonii, jako jedna z cech groteski, wynikającej z konfliktu, splotu sprzeczności w sytuacjach, zjawiskach, działaniach bohaterów. Podstawą groteski są całkowicie przeciwne cechy charakteru, jeden z bohaterów jest zwykle obdarzony cechami żalonymi. Spory czasami osiągają punkt absurdu. Taka karykatura przyczynia się do efektu komicznego.

Grotesk w komediach A. Fredry można porównać do paraboli jako terminu matematycznego: początkowo wydarzenia zarysowane są

w tonie tragicznym i beznadziejnym, by póżniej wznieść się ku szczytowi szczęśliwego zakończenia. Tragedia tych sytuacji polega na antagonistycznych sporach między młodymi kochankami, którzy chcą połączyć swoje losy w małżeństwie z jednej strony, a opornym starszym pokoleniem z drugiej. Zakończenie sytuacji konfliktowych wynika z przekształcenia konieczności w szansę, szansę otwierającą perspektywę szczęścia. Im wyższa kulminacja konfliktu, tym szybciej następuje pożądanе rozwiązanie.

A. Fredro posiada głąboką wiedzę i umiejętność stosowania technik scenicznych. Komедie mają wiele motywów i fabuł. Tematycznie można je podzielić na części.

Dramaturg umiejętnie posługuje się środkami języka artystycznego, zwłaszcza gwarą galicyjską. Niezwykle bogate nawarstwienie komедii środkami stylistycznymi: rymem i rytmem, apostrofą, porównaniami, metaforami, do których zaliczają się personifikacje i animizacje; epitetami, metonimią, pytaniami retorycznymi, przeniesieniem części zdania do następnej zwrotki – to wszystko sprawia, że ich język jest barwny, niepowtarzalny, bardzo pojemny i melodyjny, dowcipność żartów i komizm sytuacji dodają dziełom wartości artystycznych. Obficie używa zwrotów frazeologicznych, makaronizmów, archaizmów [4].

Używanie gwary galicyjskiej: «*Hej, Perelka! – Waść mi jutro nie zagłádnij do blaszanki, Bobym wasści przypiekl grzanki*»; ceregiele, u kaduka, «*Waszeć kłamiesz, mocium panie*»., «*oba idziem na praszczęta*», «*a bodaj cię diabli wzięli!*», «*z rewerencją, u kaduka!*», «*a bodajżeś!*».

Przykłady apostrofy: «*Pan Józef! Panie Józefie!*», «*O zdrowie! O życie!*», «*Ha! Co tam? Ja nie mam moszczenia? Ja nie jestem męzczenia? Ja nie czuję, co czuje męzczenie?*», «*Cóż nie wierzyć, wielkie Nieba!*», «*O płci piękna, luba, droga!.. to jeziora lekkie fale...*».

Przykłady porównań: «*porównuje się Balcerka do pumy, która nęka Kusego. Balcerka mówi: Bo idealnie by się zgubił!...Jako kaczka między wrony!...Jako anioł sroga gnawa!...Jako onager wśród pumy!...Jako grubosz w kratkach. Jako dzik w puszczywym ogrodzie.*

Jako...Jako...», z innych komedii: «Jak sobie pościelesz, tak się przyspiesz», «Co Cię nie zabije, to Cię wzmocni», «Jak Cię widzą, tak Cię piszą», «Co to za hańba, co to za wstyd, to się dziewczynie zdarzyło!», «Lecz co gorsza, że połowy Drugiej zamku – czart dziedzicem!», «zerka jak szalona!», «Bliskie nasze pomieszkania, Bliższe serca – ach, a przecie Tak daleko na tymświecie», «Tych dwóch ludzi – ogień, woda».

Przykłady metafor: «Zosia to jak wiosna, co promykiem swoim kwiaty budzi», «Pan Miecio jak orzeł, co dumnie w niebo patrzy», «Pan Milczek jak deszcz, co wszędzie wplata swój szum», «Panna Hanna jak gwiazda, co blaskiem swoim oświeca drogę innym», «chmurzą jasność twego czoła», «wyssać duszą z ust twych słowa», o Podstolinie – «malowidło nieco stare!», «Żartobliwej pełna weny Podstolino! Pól anioła!», «I na śniegu twojej ręki Złożyć ustek wyciśnienie», «O nic więcej łzy nie proszą», «Ach, na serce mego grzędzie Niech twe ziarnko bujać raczy!»

Dzieła komediowe Fredry najbogatsze są w zwroty frazeologiczne: «Ani ziewnał! na mą duszę!», «niech truchleje płęczdradziecka!», «niech mi zaraz łeb kto utnie!», «A że w każdej diablik siedzi, .. jeno wspomnisz zapowiedzi!», «Jak cepami w koło młocę», «To mu taką fimfę zrobię, Iż nim rzuci wkolo okiem, Wytnie kozła pod obłokiem», «Jesteś wolny – idź do diaska», «Ona skromna, rączka spiekła, Ale rączkę mu przyrzekła», «Jak alkiermes wskroś splonęła».

Jeśli chodzi o epitety, są one proste lub złożone, słuchowe, obrazowe i psychologiczne. Ze względu na treść dzielimy je na opisowe i liryczne. Epitety są oryginalne, mają pochodzenie literackie lub folklorystyczne. Kilka przykładów użycia epitetów psychologicznych w komediach A. Fredry: «Złodziejem, euzebuszem, psem...», «Arystokrata, rządca, zdrajca...», «Tyran, cheiwiec, judasz...», «Zdrajca, zwyczajny demon...», «Idiota, nikczemnik, zdrajca...». Przykłady epitetów opisowych: «Pirat mariażowy», «Pierwsza panna krakowska», «Wszy darowane na sumieniu», «Stara ponętka», «Czarny maciek», «Szytgar z zapawkami», «Dyrektor mariażowy». Oryginalne

epitety spotykane są także w komediach: «Żydokiśnica», «Gardziana trędowata», «Wesele nad weselami, bal nad balami, sen nad sny», «Dramaturg zwyczajny».

Epitety o korzeniach folklorystycznych: «*Pan Janku Rajlich, rycerz z wybitnych ziem Strychowskich*», «*Pani Ochmistrzyńi Scholastyka Chopicka, panienska z miasteczka, wieśniaków kleantka, sama tarcza dla swojego Marcina*», «*Pani Telimena Barbarzyńska, damka z obrazu, słońce na niedźwiedziów*», «*Pan Franciszek Zachariasz Popiel z Potyliczek płockich, emigrant z Wilna do folwarku, w swym wieku zaborców rzecz wstępujący*».

Oto kilka przykładów epitetów słuchowych z komedii autora: «*Szwindel z głowy mam sławny, szwindel, nie wigwamowy*», «*Me chwały, honory, me beniaminowe laury*», «*A na drzwiach za to stoi, z wosku prawdy wyrzeźbione*», «*A twe wdzięki, panno Bożenko jak z owocowego skwaru*», «*a bezbożny ty języku! I tyrkotny, i kłamliwy!*»

Przykłady archaizmów: *wystawiać sobie* – *wyobrażać*, *kortyna* – *kurtyna*, *wschody ciemne* – *schody*, *suplikuje* – *pokornie prosi o coś*, *pacholek* – *człowiek na usługach*, *banialuki* – *brednie*, *rade temu serce moje* – *serce się cieszy*, *sekatury* – *nękanie lub prześladowanie kogos*, *alternata* – *kolejna zmiana*, *baserunku dla hołoty* – *odszkodowanie za pobicie*, *gwintówka*, *zrękowiny* – *zaręczyny*, *zadyndać* – *zawisnąć*.

Fredro wykorzystuje makaronizmy jako środek stylistyczny w celu zwiększenia humoru językowego: «*Ha!ha! fugas chrustas!*», «*tu bezbronny pardon woła*» – *przebaczenie*, «*Beatus qui tenet*», «*Circa quartam niech mi stanie*», *harckopf*, «*zawołała et caetera...*», «*qua opiekun i qua krewny*».

Pojęcie przestrzeni i czasu, konwencje sceniczne epoki wyznaczają postawę tekstu. Zastosowanie archetypów w pracach przyczynia się do uogólnionego przeglądu życia społecznego i kulturalnego swojej epoki. Fredro często stosuje antonomazję. Jego bohaterowie w swoich nazwiskach noszą opis cech psychologicznych swojego charakteru, który jest łatwo rozpoznawalny i nadaje im pewnego rodzaju «autonomię». To Milczek i Raptusiewicz w «Zemście». Milczek jest powściągliwy w ruchach i gestach, mówi

powoli i cicho, flegmatyczny. Raptusiewicz jest jego całkowitym przeciwieństwem, okrutny, bezkompromisowy, porywczy, ma żywy temperament. Papkin to postać z «Zemsty», nazwisko wskazuje na jego charakter: niedojrzały, niezbyt odpowiedzialny, chełpliwy. Papka – to rodzaj masy przypominającej puree, coś miękkiego i rozlającego, co całkowicie pokrywa się z cechami charakteru bohatera. Pan Gelhab oznacza osobę posiadającą pieniądze.

Dramaturg z powodzeniem posługuje się deixis – «sytuacją ekspresji tego, kto przekazuje informację w danym miejscu i czasie temu, kto ją odbiera. Deixis obejmuje czasowniki czasu teraźniejszego, imiona własne, zaimki osobowe, przysłowki czasu i miejsca» [5]. Każdy bohater obecny na scenie wnosi swój światopogląd do dyskursu zarówno o sobie, jak i o innych uwikłanych w tę mise-en-scène. Można to porównać do wizualizacji miejsc i wydarzeń, w których znajdują się bohaterowie. Dyskurs jest rodzajem mowy scenicznej, za jej pomocą bohaterowie zdają się «reprezentować samych siebie», co pomaga lepiej zrozumieć treść komedii. Fredro eksponuje widzowi niektóre postacie z pomocą ich niezwykłego wyglądu. W komediach Fredro stosuje osobliwe triki, nieoczekiwane zwroty akcji, dzięki któremu okoliczności życiowe zmieniają się na lepsze.

Komedie Fredra opierają się głównie na dialogach. Technika ta pozwala widzowi zaangażować się w wydarzenie, poczuć jego obecność. Za pomocą dialogów możemy prześledzić relacje między bohaterami. Wydłużenie czy spontaniczność dialogów (pauzy, naśladowanie dźwięków – okrzyki, gwizdy, klapsy), częste powtarzanie jednego zwrotu, npr. «*Niech się dzieje wola nieba, z nią się zawsze zdążyć trzeba*» nadaje spektaklowi kolorytu. Dialogi pełnią funkcję metajęzykową.

Wartość komedii Fredry jako gatunku polega na osiągnięciu efektu rzeczywistości. Artysta doskonale wykorzystuje efekt rozpoznania – widz ma pokusę utożsamiania się z bohaterem, wczucia się w niego i przyłapania się na myśleniu, że i widzowi przydarzyło się coś podobnego.

Uniwersalność komizmu sztuk Fredry można wyrazić językowym terminem *uzus*. Dramaturg szeroko sięga po użycie specyficznych środków językowych, elementów, głównie frazeologizmów, przyjętych w środowisku galicyjskim, a także przyjętych na tych terenach wzorców komunikacyjnych.

Dramaturgia Fredry ukazuje umiejętność wykorzystania wiedzy o polskich i europejskich tradycjach gatunku komediowego. W swoim teatralnym świecie skupia wiele oryginalnych typów szlachciców, zwłaszcza Sarmatów, lichwiarzy, żołnierzy różnych stopni, lekkoduchów z książąt, oszustów, sentymentalnych dziewcząt, rozważnych matron, różnego rodzaju służących.. Fredro oprawia całą swoją kohortę postaci w humor sytuacyjny i językowy. Poetycki sposób pisania większości komedii nadaje im gładkość i łatwość zrozumienia. Myślenie sceniczne artyści widać zewsząd.

Pomimo stosunkowo obszernych badań lingwistów, krytyków teatralnych i literaturoznawców na temat osobliwości twórczości Aleksandra Fredry, wiele problemów pozostaje do dalszego rozważania i zbadania.

Bibliografia

- 1.Fredro A. *Komedie (1817–1826)*. Państwowy Instytut Wydawniczy, 2023. Tom 1. 750 s.
- 2.Fredro A. *Śluby panińskie. Zemsta*. Rzeszów : Krajowa Agencja Wydawnicza,1987. 230 s.
- Ingłot M. «Zemsta» Aleksandra Fredry. Warszawa : Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1995. 112 s.
- 3.Kowalikowa J., Żydek-Bednarczuk U. *Współczesna polszczyzna: podręcznik języka polskiego dla szkół średnich*. Kraków : Odnova,2000. 416 s.
- 4.Wyka K. *Aleksander Fredro*. Warszawa : PWN, 1986. 88 s.

Тетяна МАЗУР,

заступник директора з НВР у початкових класах,
вчитель початкових класів Старокостянтинівської
ЗОШ I–III ступенів №1 Хмельницької обл.;
магістрантка I курсу ОПП «Філологія. Слов'янські мови та
літератури (переклад включно), перша – польська»,
Хмельницький національний університет.
Науковий керівник – викл. **Тетяна МОРОЗ**

ПРИСЛІВ'Я ІЗ КОМПОНЕНТАМИ БАГАТИЙ / БІДНИЙ, БАГАТСТВО / БІДНІСТЬ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЛЬСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Стаття присвячена зіставному аналізу опозиції багатство / бідність у складі паремійних одиниць слов'янських мов (української та польської); досліджено термін прислів'я, який є одним із базових складників будь-якої культури і стрижневим терміном понятійного апарату культурологічної лінгвістики; зазначено, що досліджувана опозиція багатство / бідність тісно пов'язані з наявністю / відсутністю грошей; зазначено, що досліджувана опозиція може сприйматися позитивно в одній лінгвокультурі і негативно в іншій.

Ключові слова: опозиція, компоненти, паремія, соціальна сфера, багатство, бідність, багатий, бідний, прислів'я.

The article deals with comparative analysis of opposition wealth/poverty in the context of phraseological units of Slavic languages (Ukrainian and Polish); the term «proverb» is investigated as one of basic components in any culture and the key concept of essential vocabulary of cultural linguistics. It is research that opposition wealth/poverty is tightly connected with financial well-being or lack of money. It is also defined that given opposition can be taken positively in one language and negatively in the other one.

Key words: opposition, components, paremiae, social area, wealth, poverty, pour, proverb.

На межі ХХ–ХХІ століть з'являється низка нових знань, серед яких міждисциплінарна галузь лінгвістичного знання – лінгвокультурологія, у межах якої мова досліджується як феномен культури, зокрема аналізується взаємодія мови і культури внаслідок виокремлення систем, що втілюють і представляють культурні цінності. Мову розглядають як найважливіший засіб дослідження пізнавальних і мисленнєвих механізмів людської свідомості, акумуляції та передачі соціокультурних знань [9, с. 58].

Як зазначає Н. В. Матушевська, лінгвокультурний концепт є багатовимірним ментальним утворенням, що зберігається у свідомості мовної особистості й матеріалізується у мовленні, відображає яскраво виражені культурні і цінності певного етносу – духовну та матеріальну складові культури [7, с. 2]. У статті ми зробили спробу проаналізувати й описати опозицію компонентів *багатство / бідність* на матеріалі української та польської мов.

Значна частина паремій на позначення багатства має яскраво виражену негативну конотацію, що є цілком закономірним, оскільки багатство у слов'янській колективній свідомості переважно сприймається негативно. Для поляків багатство є ознакою глупоти, натомість українці цінують духовне багатство більше, ніж матеріальне. Як відомо, основою різних культур є системи ціннісних орієнтацій, які найяскравіше відображаються у прислів'ях та приказках, а їхній лінгвістичний аналіз дає змогу об'єктивно дослідити головні ціннісні пріоритети. Однією з найважливіших функцій мови є кумулятивна функція, яка полягає в тому, що мова накопичує і зберігає колективний досвід і культуру народу [4, с. 176].

О.О. Потебня розглядав мову як величезну суму відомостей про культуру народу. На його думку, слово не лише засіб вираження готової думки: воно є засобом, прийомом її створення та розробки. Мова – це сама думка. Власне народження думки органічно пов'язане з мовою, залежить від мови» [12, с. 237] Прислів'я та приказки – це продукт народної творчості. Їхне

вивчення сприяє глибокому розумінню народу, його мови, традицій, вірувань тощо.

Майновий стан є, вочевидь, одним із найдревніших критеріїв розподілу суспільства, що і до сьогодні діє у більшості народів планети. Водночас розподіл цей не рівномірний: невеликій групі супер-багатіїв можна протиставити незліченну масу менш заможних, а то й зовсім бідних людей. Водночас для вкрай бідних людей більшість населення на планеті буде здаватися багатіями. Як бачимо, окреслення самих рис багатства є досить суб'єктивним і проблематичним. Цікаво спостерігати за змінами, що відбуваються в осмисленні окремою культурною спільнотою багатства як явища. Як зазначає Л. Я. Терещенко, цінними мають бути спроби порівняти способи концептуалізації цього явища та його вербальної актуалізації різними лінгвокультурними спільнотами, оскільки вони дозволяють виявити спільні (загальнолюдські) та відмінні (етнокультурні) ціннісні домінанти, зафіксовані у мовному матеріалі [13, с. 39].

Актуальність теми статті визначається необхідністю здійснити аналіз компонентів *багатий / бідний* у структурі українських та польських прислів'їв і приказок, оскільки саме в пареміях найяскравіше представлена соціальна сфера людини, зокрема її соціальний статус. **Мета** статті – провести порівняльний аналіз опозиції компонентів *багатство / бідність* на пареміологічному рівні української та польської мов.

Людський розум завжди спрямований на осмислення й усвідомлення основних понять універсуму і буття, тому витлумачення поняття *прислів'я* залишається актуальним для низки сучасних наук [1, с. 8].

Найчастіше в мовознавстві трапляється таке тлумачення прислів'я: «короткий, часто віршований крилатий народний вислів, в якому виражено повчальний життєвий досвід і мудрість мас. Найчастіше прислів'я використовують метафору, гіперболу, іронію, порівняння, епітети та інші тропи» [10, с. 297].

Прислів'я, як стійкі у мові та відтворювані у мовленні образні фольклорні вислови повчаючого сенсу із синтаксичною структурою речення, які узагальнюють різні явища життя, є об'єктом дослідження фразеології, але питання про мовний статус та їхній стосунок до фразеології до цього часу залишається відкритим. У зв'язку з чим у лінгвістиці існують два підходи – нефразеологічно орієнтований та фразеологічно орієнтований [3, с. 297]. Основні характеристики фразеологічних одиниць та прислів'їв збігаються, зокрема відомість у мові та соціумі, відтворюваність у мові як самостійної мовної одиниці, стійкість, образна вмотивованість, емоційно-експресивна оцінка і стильова забарвленість.

Сучасні тенденції розвитку науки, антропоцентризм, звернення до теорії дискурсу, прагмалінгвістика привернули увагу лінгвістів на такий аспект у вивченні прислів'їв, як їхній комунікативно-прагматичний потенціал. У цьому сенсі прислів'я є одиницею комунікації, яка реалізує своє значення та потенціал тільки в рамках комунікативної діяльності.

Прислів'я можна розглядати як одиниці спілкування, що мають глибокий культурний зв'язок із народом, який їх використовує. Вони втілюють у собі мудрість, досвід і цінності певної культури, передаючи їх через конкретні вислови. Прислів'я вживаються для підтримки спілкування, створення атмосфери довіри та розуміння між співрозмовниками, для пояснення ситуацій, навчання, моралі й етики, а також для вираження національного характеру та ідентичності.

Крім того, прислів'я використовуються для підтримки спілкування, створення атмосфери довіри та розуміння між співрозмовниками. Вони мають гумористичний або підтримуючий характер, допомагають уникати конфліктів або заспокоюють емоційні стани.

Прислів'я відіграють важливу роль у комунікації, сприяючи зближенню людей, передачі цінних життєвих уроків та збереженню культурної спадщини. Прислів'я є самостійними

одинацями, формулами, що можуть бути видобуті із пам'яті у будь-який момент. Прислів'я прецедентні, це одиниці традиційні, народні, добре відомі, які представляють давні мовні спільності. Знання та уявлення, які містяться в них, є спільними для носіїв певних мов і культур. Їхня традиційна мовна оболонка є відомою та добре упізнається [2, с. 15].

Творення українських і польських прислів'їв може відбуватися за декількома шляхами:

1.*Народна мудрість*. Багато прислів'їв виникають із давніх народних традицій та мудрості. Вони передають універсальні правди та життєві мудрості, які накопичувалися протягом багатьох поколінь.

2.*Літературність*. Деякі прислів'я можуть бути створені письменниками як частина їхньої творчості. Вони можуть відображати конкретні ідеї або філософію автора.

3.*Історичні події*. Прислів'я можуть виникати внаслідок конкретних історичних подій або ситуацій, які стали символами або прикладами для подальших поколінь.

4.*Культурний контекст*. Українські та польські прислів'я можуть відображати специфічні культурні цінності, традиції та уявлення народу. Вони відтворюють особливості менталітету та ідентичності кожної культури.

5.*Повсякденність*. Багато прислів'їв виникають із повсякденного життя, звичаїв та обрядів народу. Вони відображають ті аспекти життя, які є загальними для багатьох людей і можуть бути легко зрозумілі й застосовані в різних ситуаціях.

Таким чином, процес творення українських та польських прислів'їв складний і багатогранний, відображає культурні, історичні та соціальні аспекти життя цих народів. Спершу розглянемо приказки і прислів'я українського походження.

В українській мові приказки і прислів'я походять здебільшого з байок, народних казок, бувальщин, анекдотів та пісень.

Прислів'я з'являються різними шляхами, одним із них – це метод спостереження. Прислів'я, що виникло у такий спосіб, набуває надзвичайно повчального змісту. Ось як пояснював це О. О. Потебня: кожне слово або вислів, які несуть у собі певний логічний зміст, вже є певним логічним знаком. Але не кожен знак може бути прислів'ям. На думку філолога, прислів'я можуть бути двох типів – образні, які мають чіткий поетичний образ, і безобразні, які такого образу не мають [10, с. 4–20].

Прислів'я є важливою частиною культури кожного народу, вони відображають його менталітет, цінності, традиції та спосіб мислення. Зв'язок між змістом прислів'їв та національним характером українців і поляків може бути виявлений через такі аспекти:

1) *природа та образотворчість*. Українці та поляки мають глибоку повагу до природи, її символів та образів. У прислів'ях цих народів трапляються образи природи, тварин, рослин, які відображають їхнє сприйняття світу та взаємодію з природою;

2) *життєва мудрість*. Як народи з багатою історією та традиціями, українці та поляки володіють глибокою життєвою мудрістю. Їхні прислів'я часто містять універсальні поради, які допомагають у вирішенні життєвих проблем та ситуацій;

3) *гумор та іронія*. Українці й поляки відомі своїм почуттям гумору й умінням виразно висловлювати свої думки. Це відображається і в їхніх прислів'ях, які часто мають гумористичний або іронічний характер;

4) *соціальні цінності*. Прислів'я українців та поляків також відображають і соціальні цінності, і віру, і сімейні зв'язки, і колективізм. Вони підкреслюють важливість співпраці, підтримки один одного та родинних зв'язків.

Отже, прислів'я українців і поляків є важливим елементом національної культури, які відображають особливості менталітету й цінностей цих народів. Вони допомагають зберігати і передавати спадщину поколінням, а також сприяють формуванню спільної ідентичності. Український і польський фразеологічний пласт

багатий численними утвореннями різної структури та значення. Частина з них збігається за походженням і суттєво не розрізняється у двох мовах, становлячи клас спільних висловів. Інша, значно більша за обсягом група фразеологізмів розходиться у двох мовах або за структурою при аналогічному наборі компонентів, або за окремими компонентами, або за різною внутрішньою формою. Частина фразеологізмів повністю відрізняється у двох мовах.

Так, З. Г. Коцюба зазначає, що однією з універсальних характеристик прислів'їв багатьох мов є рефлексивність (від рефлексія – «зверненість на себе»), яка створює передумови для порівняльного дослідження особливостей народного і наукового тлумачення прислів'їв [3, с. 73]. Чимало українських і польських прислів'їв має нині приховану образність; їхня внутрішня форма може бути розкрита лише завдяки лінгвокультурологічним дослідженням.

У сучасному українському та польському мовленні процес утворення прислів'їв призупинився, проте стійкі висловлювання продовжують поповнювати мовний фонд. Сьогодні це вирази з анекдотів, кінофільмів, пісень та ін.: *Добре працювати в нас виходить погано, а погано заробляти добре. Chłopaki nie płaczą* (Z. Staszczuk), *Jakże może podobać się piosenka, którą pierwszy raz słyszę* (з фільму «Rejs»), *Oczko się urwało temu misiu* (з фільму «Miś»).

Поняття *багатство* / *бідність* тісно пов'язане з наявністю / відсутністю грошей. Гроші є невід'ємною частиною життя, його важливим складником, вони займають одну із основних позицій у системі національних цінностей і стали потужним джерелом формування повсякденної свідомості й відповідної соціальної поведінки.

Слово *багатство* структурно відповідає латинському слову «*fortunatus*» і трактується як «щастя, доля», тому багатство асоціюється з розкішним зовнішнім виглядом успішної людини (*як нова копійка*), із задоволеннями, прикметами красивого життя і ледарством, а бідність – це банкрутство, злидні, нестатки,

приниження, сльози, хвороба (*бідному всюди біда // на убогого всюду каплет*). Багатих людей сприймають як здорових, щасливих і добре пристосованих (*хто має гроші, то всюди хороши; щасливий, кого гроші люблять // przy tym szczęście, przy kym pieniądze*) [15, с. 226], бідних – як непристосованих і нещасних (*хто бідний, той нікому непотрібний; бідному Савці нема долі ні на печі, ні на лавці // [5, с. 540]*). Через неоднозначне ставлення слов'ян до концепту *бідність*, поки що немає єдиного визначення цього поняття, немає критеріїв вимірювання бідності (*не той убогий, що мало має, а той, що багацько жадає; не той бідний, хто хліба не має, а той, хто души; то чорт бідний – що души нема; найбідніший той, хто всьо хоче, а нічого нема // chím więcej ta, tym więcej chce*) [15, с. 229].

Ставлення до багатства і багатих людей неоднакове у різних лінгвокультурах. А. Приходько стверджує, що той самий концепт може нести позитивний заряд в одній лінгвокультурі й негативний в іншій, або бути концептно незначущим у третій [11, с. 101]. Якщо американці культивують матеріальні цінності, гроші для них – вигідний партнер, нагорода, а бідність зображується як велике нещастя та горе, то для слов'ян багатство не є показником успіху: *чорт багато грошей має, а в болоті сидить; мужик багатий, як чорт рогатий; набрався чорт багатих, то убогих кидає; багатому й чорт діти колише // bogatemu czart pieniądze przynosi; bogatemu diabeł dzieci kołysze*) [15, с. 229]. Образ чорта як надприродної сили зла є одним із найбільш розповсюджених негативних персонажів стародавньої міфології і демонології християнської доби й у слов'янській міфології пов'язувався зі злим духом. Цей образ у слов'янських мовах – це так званий універсальний експресив із негативною конотацією, незалежно від того, у якому контексті він уживається [5, с. 51]. Асоціативний зв'язок «багатий – чорт», актуалізований у пареміях слов'янських мов, має найбагатшу кількісну та якісну (передусім структурна та образна варіативність) репрезентацію в українському паремійному корпусі [5, с. 8]. Багаті люди часто вважалися безсоромними та нечесними

стосовно бідних: *багач не відає, що бідний обідає; багачеві прибиль, а бідному загибель; від багача не жди калача // bogaty się dziwi, czym się biedak żywi; nie po wszystko na rynek z groszem* [15, с. 228]. Багатство високо цінується в суспільстві і у свідомості сучасної людини пов'язане з концептом «щастя», проте порівняно з істинними духовними цінностями воно (багатство) інколи втрачає значення. Слов'янська культура пронизана пафосом духовності, де чітко розрізняються поняття багатства матеріального і багатства духовного. Водночас останнє, як зазначає А. Малиновська, є значущим для української ментальності: *за гроші честі не купиш; не май сто кін, а май сто друзів; за гроші не купиш ні батька, ні неньки; краще бути розумним, ніж багатим; яка користь од багатства, коли нема щастя // honor droższy nad / niż pieniądze; lepsze szczęście niż pieniądze*. Для поляків багатство не може бути запорукою щастя: *szczęście nie zasadza się na bogactwie; lepsze szczęście niż pieniądze (góra złota); pieniądze szczęścia nie dają, ale życie pomagają* [15, с. 227]. Навіть мрія про нього є ознакою глупоти: *glupi marzy o bogactwie, a mądry o szczesciu* [15, с. 228]. Однак матеріальні цінності суттєво змінилися у ХХ столітті і в сучасному українському суспільстві спостерігаємо позитивне ставлення до податкових та інших фінансових махінацій, до хабарництва; українці частіше переконуються, що отримати велику кількість грошей неможливо чесним шляхом: *давати на лапу; гребти під себе; давати хабаря*. Схожі одиниці знаходимо і в польській культурі: *gdy są pieniądze, wszystko łatwo idzie*. Низка польських паремій має прозоре моралізаторське спрямування і підкреслює існування соціальної ієрархії в суспільстві: *kto (pieniądze) ma, ten liczy, a kto nie ma, ten milczy; głowa na karku, pieniądze w kieszeni, a świat otworem stoi; z pieniędzmi to każdy mądry; kto ma pieniądze w kieszeni, piechotą nie chodzi; kto pieniądze ma, jeździ karetami, a kto ich nie ma, zbija bruk piętami; mało pieniędzy, mało muzyki; kto płaci, temu grają; kto pieniądze ma, ten jeździ do Wieliczki, a kto pieniędzy nie ma, palcem do solniczki* [16, с. 323].

Народні вислови на тему бідності в українській колективній свідомості побудовані на основі стилістичної фігури антифразиса: *багато я маю – аж три клуні хліба: в одній вітер, в другій мак, а третя стоїть так; в коморі пусто, в stodолі порожньо, а в хаті лиш одна верета; в мене дві повні комори: в одній злидні, в другій горі* і відображають життєву мудрість поколінь щодо багатства: *сіль для їди, а гроші для біди; не стільки їди, скільки біди*. Позитивна оцінка злидарів вербалізується через тривкий для української, спорадичний для польської асоціативний зв'язок «убогість – доброта (правдивість)». Загалом оцінка бідних, представлена в аналізованих пареміях, варіює від позитивної до негативної в колективній свідомості східних слов'ян: *на бідних світ тримається; бідний до всіх рідний, а багатий нікому не радий; до вбогого йди сорочки позичати, а до багатого ніколи не йди; у нас сьогодні Луки, ані хліба, ні муки; не все те гідне, що бідне*.

Таким чином, проведений аналіз свідчить про те, що народна мудрість є міцним підґрунтям для формування наукових переконань не лише в царині власне пареміології, але й у суміжних світоглядних галузях. Паремійне, як і загалом мовне бачення світу інформаційно неповне і / або неточне, адже а) таким є принцип відображення; б) людина може не мати об'єктивної інформації про світ як індивід; в) людина може не знати світ як представник певного соціуму. Однак саме прислів'я (незважаючи на їхню ситуаційність і суперечливість), як квінтесенція народної мудрості, дають змогу глибше від інших фольклорних джерел проникнути у світ народних уявлень і переконань. Паремійні тексти, що є втіленням елементарних смислів, у своїй сукупності формують величезне змістове багатство людської культури. «Дзеркальна» природа прислів'їв про прислів'я також свідчить про їхню інформаційну неповноту, оскільки приводить нас не лише до ключових понять змісту і мудрості (думка як рефлексія), а й до двоїстості (роздвоєння в процесі мислення чи самопізнання) [3, с. 79].

Лінгвокультурний концепт – складне ментальне утворення, яке знаходиться у свідомості мовної особистості і відображає матеріальний і духовний контекст культури. Роль лінгвокультурних опозицій «багатство / бідність» у слов'янській пареміології є дуже важливою, оскільки вони відображають глибокі культурні уявлення та цінності українців та поляків. Ці опозиції відображають спосіб, якими ці народи сприймають поняття багатства та бідності через мовні вирази, фразеологію та паремії. Більшість паремій, що стосуються цих опозицій, мають негативну конотацію. Це свідчить про те, що багатство зазвичай сприймається негативно в слов'янських культурах.

Дослідження лінгвокультурних опозицій «багатство / бідність» у слов'янській пареміології дозволяє краще зрозуміти культурні особливості українців та поляків, їхні уявлення про матеріальні та духовні цінності. Це також може сприяти поглибленню міжкультурного розуміння та співпраці між народами, що мають спільну слов'янську культурну спадщину.

Список використаної літератури

1. Вільчинська Т. П. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII-XVIII ст. : монографія. Тернопіль : Джура, 2008. 424 с.
2. Колодіна Л. С. Семантичний аспект кольору в українських та польських фразеологізмах. *Мовознавство*. 2018. 3 (21). URL : https://www.academia.edu/37073471/семантичний_аспект_кольору_в_українських_та_польських_фразеологізмах (дата звернення: 12.01.2024).
3. Коцюба З. Г. Універсальне і національне в паремійних фондах мов європейського ареалу (лінгвокультурологічний аспект) : дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.15 – загальне мовознавство. Київ, 2010. 431 с.
4. Куцик О. Прислів'я і приказки з ономастичним компонентом як лінгвокультурні тексти. *Рідне слово в етнокультурно-му вимірі*. 2013. С. 176–186. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsev_2013_2013_25 (дата звернення: 15.01.2024).
5. Лановик М. Б., Лановик З. Б. Українська усна народна творчість : підручник. Київ : Знання-Прес, 2005. 591 с.

6. Малиновська Г. Концепт «гроші» в українській мовній картині світу. *Українська мова*. 2010. № 4. С. 75–84. URL : <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/37758> (дата звернення: 17.02.2024).

7. Матушевська Н. В. Концепт як лінгвокультурологічне явище. *Актуальні проблеми сучасної лінгвістики та методики викладання мови і літератури*. Житомир, 2015. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/17087/1/Матушевська.pdf> (дата звернення: 15.02.2024).

8. Мороз Т. О. Польські паремійні одиниці з антонімічними компонентами на позначення соціальної сфери життя людини. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. Вип. 28. Т. 3. С. 4–10.

9. Патен І. Лінгвокультурологічні концепти «багатство-бідність» у слов'янській пареміології. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. Дрогобич : Посвіт, 2018. С. 58–69.

10. Потебня О. Естетика і поетика слова: збірник. Упоряд., вступ. ст., приміт. І. В. Іваньо, А. І. Колодної; Пер. А. Колодної. Київ : Мистецтво, 1985. 302 с.

11. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.

12. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.

13. Терещенко Л. Концепти БАГАТСТВО та WEALTH як виразники ціннісних домінант. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. Вип. 28, Т. 4. С. 38–43.

14. Cinciała A. Przysłowia, przypowieści i ciekawsze zwroty językowe ludu polskiego na Śląsku, w księstwie Cieszyńskiem. Cieszyn, 1885. 47 s.

15. Kanash T. Bieda i bogactwo w świetle białoruskich i polskich przysłów. *Kultura i Społeczeństwo*. 2012. Nr 1. S. 219–231.

16. Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami. Oprac. A. Kłosińska, E. Sobol, A. Stankiewicz. Warszawa : Wyd. Nauk. PWN, 2010. 840 s.

Валентина МАЛИК,

викладач іноземних мов

кафедри української та іноземних мов,

Вінницький національний аграрний університет

ІНШОМОВНА КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК ЗАПОРУКА ВЗАЄМОДІЇ КУЛЬТУР У СВІТОВОМУ ПРОСТОРИ

Доведено, що мова виступає сполучною ланкою між історичними поколіннями народу, забезпечуючи єдність культурної традиції. Іноземна мова розглядається як інструмент полікультурного розвитку особистості студентів. Зазначено, що міжкультурна комунікація стала відмінною рисою сучасного українського суспільства, а її розвиток являється одним із пріоритетних напрямів діяльності системи освіти загалом.

Ключові слова: англійська мова, культура, іншомовна комунікативна культура, виховання, ЗВО.

It has been proven that the language acts as a connecting link between the historical generations of the people, ensuring the unity of the cultural tradition. A foreign language is considered as a tool of multicultural personality development of students. It is noted that intercultural communication has become a distinctive feature of modern Ukrainian society, and its development is one of the priority directions of the education system in general.

Key words: English language, culture, foreign language communicative culture, education, higher education.

У дослідженні іншомовної комунікативної культури особистості важливими є праці, присвячені взаємозв'язку мови, культури і комунікації, зокрема: культурологічні (Л. Кондрацька, Г. Чайка та ін.), педагогічні (І. Зязюн, Г. Сагач та ін.). Крім того, проблемам, що виникають у процесі міжкультурної комунікації, присвячені дослідження національних та зарубіжних науковців, із-поміж яких Н. Василюшина, В. Вітрук, О. Ігнатенко, Р. Кравець,

В. Манакін, Н. Свентицька, Т. Скирда; С. Тінг-Тумі та Л. Чанг, Дж. Ньюліпа, К. Сорельс та ін.

Мета статті – дослідити роль іншомовної комунікативної культури при взаємодії культур у світовому просторі.

Сучасні глобальні суспільно-політичні й економічні зміни викликають значний інтерес до культури інших народів як визначальної умови реалізації творчого потенціалу особистості і суспільства, форми ствердження самобутності народу й основи духовного здоров'я нації, міжкультурних контактів, що розвиваються сьогодні у специфічному культурно-інтеграційному і соціально-психологічному контексті [5].

Мова є ефективним засобом формування людської особистості. За допомогою мови ми пізнаємо навколишній світ, набуваємо знань, набуваємо вміння оцінювати життєві явища, формуємо свій світогляд, вчимося планувати свої дії, аналізувати їх і передбачати можливі наслідки. Лише за допомогою мови людина може сприймати й розуміти думки, почуття та вчинки інших людей, реалізовувати свої інтелектуальні здібності. За допомогою мови люди спілкуються між собою, узагальнюють свій досвід, накопичують знання і передають їх один одному.

Мова – одне з унікальних явищ життя людини і суспільства. Вона сформувалася одночасно з ними і є не лише найпомітнішою ознакою, але й ключовою умовою формування їх сутності. Мова – носій культури народу. Кожна людина, опановуючи рідну мову, з покоління в покоління засвоює культуру свого народу, сприймаючи разом із мовою пісні, казки, жарти, легенди, приказки, казки, історію, звичаї, традиції матеріальної культури і духовне життя нації. Отже, мова є феноменом національної культури [11].

Культура як явище соціального і духовного життя народу створюється завдяки традиції. Традиція сприяє становленню жанрів мистецтва і літератури, формуванню в них напрямів і стилів. Завдяки традиції створюються сприятливі умови для формування наукових напрямів, шкіл і філософських течій [12].

Крім того, як мова, так і культура єднають людей. Це визначається її призначенням – збирати, узагальнювати, культивувати, виражати й закріплювати в слові, у художніх образах все, що є важливим для народу [9; 10].

Мова є найважливішим національним ідентифікатором, із допомогою якого нації ідентифікують одна одну та утверджують свою самодостатність.

Мова та прояви національної культури (національний костюм, деталі поведінки, етикет, жести, належність до певної релігії, дотримання загальновідомих обрядів і звичаїв) вказують на належність людини до певної нації [2].

Основою сучасної цивілізації є розмаїття культур, які постійно взаємопов'язані та взаємодіють. Крім того, кожна культура має свою власну мовну систему, за допомогою якої носії спілкуються один з одним. Значення мови в культурі будь-якого народу неможливо переоцінити.

Мова виступає посередником різних соціокультурних систем і передає їхню специфіку. Більш широким поняттям міжмовної комунікації є поняття «міжкультурна комунікація», що виражає зміст діяльності людей, які взаємодіють у певній ситуації.

Міжкультурна комунікація є соціальним феноменом та полягає у конструктивній і деструктивній взаємодії представників різних культур у межах певного простору. Ключова роль у міжкультурній взаємодії належить людині, що є носієм загальнолюдських і культурних особливостей.

Успішна міжкультурна та соціальна взаємодія є проявом відповідної комунікативної поведінки в процесі взаємопізнання, взаєморозуміння, налагодження стосунків, а отже, передбачає, поряд із достатньо високим рівнем володіння іноземною мовою (англійською), уміння перекладати й розуміти соціокультурне розмаїття партнерів по спілкуванню. У процесі спілкування відбувається не простий рух інформації, а як мінімум активний обмін нею. Як наслідок, соціокультурна комунікація повинна враховувати не тільки культурні і соціальні характеристики, а й

особистісні особливості комунікантів, їхній життєвий досвід, соціальні установки й обставини, оскільки від цих факторів залежить сприйняття [3].

Таким чином, мова є специфічним засобом збереження та передачі інформації, а також управління поведінкою людини. Завдяки мові досягається специфічно людська форма передачі соціального досвіду, культурних норм і традицій; через мову досягається спадкоємність різних поколінь та історичних епох. Мова виконує багато функцій, але головними серед них є такі: засіб вираження, засіб спілкування. Основна функція мови – це комунікативна функція, яка і свідчить про те, що без мови будь-яка форма людського спілкування стає неможливою. Оскільки культуру як специфічну людську ознаку адаптації до навколишнього середовища, можна також назвати спілкуванням, то стає очевидним, що зв'язок між мовою, культурою та спілкуванням природний і нерозривний.

Список використаної літератури

1.Василишина Н. М., Скирда Т. С. Переклад як міжкультурна комунікація: англійська – українська мови: практикум для студентів денної форми навчання галузі знань 0302 «Міжнародні відносини». Київ : PRINT LINE, 2020. 176 с.

2.Вітрук В. В. Англійська мова і міжкультурна комунікація. *Modalitati conceptuale de dezvoltare a stiintei moderne*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 20 листопада 2020 р. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/issue/view/20.11.2020> (дата звернення: 12.11.2023).

3.Ігнатенко О.В. Формування міжкультурної комунікативної компетенції в процесі навчання ділової англійської мови. *Англійська мова і міжкультурна комунікація*: матеріали конференції, 23 листопада 2020 р. URL: <http://confesp.fl.kpi.ua/node/1142> (дата звернення: 12.11.2023).

4.Коваленко О. Політика та практика викладання в умовах соціокультурного розмаїття. *Іноземні мови в навчальних закладах*. 2006. № 5. С. 10–12.

5.Козак А. В. Взаємодія мови і культури у процесі міжкультурної комунікації. *Мовні універсалії у міжкультурній комунікації*: матеріали II Всеукраїнського науково-практичного семінару, 24 лютого 2012 р. Луцьк : Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2012. С. 16–19.

6.Кравець Р.А. Забезпечення полікультурної освіти майбутніх фахівців аграрної галузі засобами комунікативного підходу на заняттях з іноземної мови. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія: педагогіка і психологія. 2016. № 2 (12). С. 215–221.

7.Кравець Р.А. Культурологічна парадигма освіти у професійній підготовці майбутнього фахівця аграрної галузі. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: педагогіка і психологія. 2013. № 39. С. 187–192.

8.Кравець Р.А. Поняття полікультурної компетентності майбутнього фахівця аграрної галузі. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: педагогіка і психологія. 2012. № 38. С. 201–204.

9.Малик В.М. До проблеми виховання іншомовної комунікативної культури у ЗВО. *Молодь і ринок*. 2023. № 3 (211). С. 133–139.

10.Малик В.М. Формування іншомовної комунікативної культури у студентів аграрних ЗВО. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: педагогіка і психологія. 2022. Випуск 72. С. 59–67.

11.Манакин В.М. Мова і міжкультурна комунікація: навч. посібник для університетів. Київ : Академія, Серія «Альма-матер», 2012. 285 с.

12.Фаріон І. Мова як духовно-національний феномен. URL: <https://is.gd/rnotIR> (дата звернення: 29.11.2023).

13.Crystal D. *English as a Global Language*. Second edition. Cambridge University Press, 2003. 212 p.

14.Kroeber A. L. *Culture: A critical review of concepts and definitions*. Harvard University Peabody Museum of American Archeology and Ethnology. URL: [https://iif.lib.harvard.edu/manifests/view/drs:427692955\\$1i](https://iif.lib.harvard.edu/manifests/view/drs:427692955$1i) (дата звернення: 29.11.2023).

Валентина МОСІЙЧУК,
магістрантка I курсу ОПП «Філологія. Слов'янські мови та
літератури (переклад включно), перша – польська»,
Хмельницький національний університет.
Науковий керівник –
канд. філол. наук, доц. **Наталія ТОРЧИНСЬКА**

ЛІНГВІСТИЧНА ПРИРОДА ПИТАЛЬНИХ РЕЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ

У статті зосереджено увагу на функціонуванні питальних речень у польському та українському художньому мовленні; визначено спільне й відмінне у класифікації питальних речень, запропонован відповідні приклади.

Ключові слова: граматики, питальне речення, просте речення, синтаксис.

W artykule dokonano analizy zdania pytającego w języku polskim; zwrócono uwagę na wspólne i charakterystyczne cechy klasyfikacji zdania pytającego przez pryzmat paraleli polsko-ukraińskich.

Słowa kluczowe: gramatyka, zdanie pytające, zdanie pojedyncze, składnia.

Просте речення – речення, що складається з одного або кількох граматично поєднаних слів, які виражають відносно закінчену думку. Просте речення має в своєму складі одну граматичну основу, виражену сполученням підмета й присудка або лише одним головним членом. Просте речення має різні типології. Зокрема, у мовознавстві виділяють речення за емоційним за типом висловлення (розповідні, питальні, спонукальні), забарвленням (окличні та неокличні), за будовою (прості та складні), за складом граматичної основи (односкладні і двоскладні), за наявністю чи відсутністю головних членів (повне та неповне), за наявністю чи відсутністю другорядних членів (поширені й непоширені), за

наявністю чи відсутністю засобів ускладнення (ускладнені й неускладнені).

Предметом нашого зацікавлення стали питальні речення в українській та польській мові. Питальне речення – це тип речення, яке містить настанову мовця на отримання відповіді. Ці речення створюються за допомогою питальної інтонації, тобто підвищенням тону в кінці речення, а також акценту на слові, у якому міститься суть питання. У кінці питального речення ставиться знак питання.

У польському мовознавстві питальні речення (або ж **zдания pytające**) значною мірою описані в працях таких граматистів, як Й. Габздил (J. Gabzdyl) [10], А. Йонкіш (A. Jonkisz) [9], Е. Касперські (E. Kasperski) [11], З. Клеменсевич (Z. Klemensiewicz) [12].

Серед українських лінгвістів, які досліджували питальні речення, варто виділити О. Білозор [2], П. Дудика [3], А. Загнітка [4], Б. Кулика [5], М. Панкову [6], С. Шабат-Савку [7] та ін.

Проте більшість наявних праць базуються на дослідженні функціонування питальних речень у структурі однієї мови, а ми зосереджуємо увагу на порівняльному аналізі таких конструкцій у двох мовах, чим і зумовлена **актуальність** теми нашої розвідки.

Метою статті є порівняльний аналіз класифікацій питального речення в польській та українській мовах на матеріалах повісті-казки Яна Бжехви «Академія пана Ляпки»

Якщо ширше представити дефініцію питальних конструкцій, то вона виглядає так: «Питальне речення – це висловлення адресанта, що вербалізує адресовану інтенцію запиту, спрямовану на одержання потрібної інформації щодо предмета думки, на її уточнення, на встановлення реальності чи ірреальності висловленого, на повідомлення емоційно-експресивного ствердження чи заперечення, спонукання співрозмовника до певної дії, вираження здивування, сумніву, оцінки тощо» [7, с. 39].

У цьому визначенні увиразнено такі ознаки питального речення:

1) питальне речення є одиницею не тільки мови, а й мовлення, оскільки воно є водночас і висловленням, а тому здатне формувати питальний дискурс;

2) питальне речення – це завжди адресоване висловлення, тобто в кожній мовленнєвій ситуації адресант, автор інтенції запиту, апелює до адресата мовлення;

3) питальне речення / висловлення слугує засобом реалізації інтенції запиту;

4) питальне речення поєднує власне-питальне і невластиво-питальне значення, детерміновані наміром мовця;

5) власне-питальне речення передбачає з'ясування чи уточнення інформації;

6) невластиво-питальні речення передають семантику інших модально-інтенційних висловлень, а саме: ствердження, заперечення, спонування, емоційність, оцінку [7, с. 39].

Багатоплановість і неоднорідність формальних ознак питальних структур, їхні значення, первинні та вторинні функції зумовлюють існування в мовознавстві значної кількості класифікацій питальних речень, в основі яких лежать різноманітні принципи [7, с. 39].

Науковці по-різному диференціюють питальні речення. Так, Б. Кулик поділяє їх на три групи: власне питальні, питально-риторичні й питально-спонукальні речення [5, с. 27]. П. Дудик виділяє власне питальні та риторичні питальні речення [3, с. 229]. А. Загнітко розрізняє власне питальні, питально-стверджувальні, питально-заперечні, питально-риторичні й питально-спонукальні речення [4, с. 21].

Однією із типологій питальних речень є їхня систематизація за наявністю чи відсутністю питального слова (займенника або прислівника) у складі речення. За такого підходу всі питальні речення поділяють на займенникові й незайменникові [7, с. 40].

С. Шабат-Савка у монографії пропонує градацію за характером запитання і передбачуваною відповіддю. Усі питальні речення за цією класифікацією поділяють на загально-питальні й

частково-питальні. Як правило, загальні запитання виражені питальним реченням без займенникових слів, а часткові – займенниковим питальним реченням. Однак запитання не завжди семантично і структурно пов'язане з відповіддю [7].

У нашій статті під час аналізу питальних речень у повістці Яна Бжехви «Академія пана Ляпки» використана класифікація Б. Кулика [5].

Щодо класифікацій питального речення у польській мові, то у праці З. Клеменевича знаходимо таку [12]:

a) *samoistne*, наприклад, *Ojciec zdrów? Kto tam? Dobrze ci? (Zmienilem zajęcie.) Czy to rozsądnie? (Wyjeżdżam z Krakowa.) Tak? (Pokazując jakiś przedmiot) Co to? (Spotkawszy znajomego) Dokąd?* Таке речення не залежить від інших питань і є подібними до українських власне питальних синтаксем;

b) *niesamoistne*, наприклад (*Przyjechałem.*) *Na koniu? (Polegasz na mnie?) A na kim by? (Nie wiedział tylko, kto płacze...) Czy Joasia? (Czy grobowe lody kopalni płaczą?) Czy sosna rozdarta? Dla uwydatnienia postawy pytającej służy intonacja i akcent; partykuły czy, czy aby, li, zali, pytające zaimki kto, jaki, gdzie* та ін. Щодо цієї питальної синтаксеми, то вона залежить від інших розповідних або питальних речень.

Варто зазначити, що класифікації в обох мовах відрізняються, адже в українській мові питальне речення поділяють за типом інтонації, а польській – за можливістю існувати самостійно чи залежно.

Проаналізуємо питальні речення на прикладі твору Яна Бжехви «Академія пана Ляпки».

Найбільше виокремлено саме власне питальних речень (60 %): «– *Ти не впізнаєш мене?*», «– *А, ти від пана Ляпки?*», «– *Ну, а казки, пане професор, теж вигадки? – раптом спитав Анастазі*», «– *Як? Ти не розумієш?*», «– *Ну що, мій маленький? Тобі вже не болить. Правда?*», «– *Як ви відрізняєте один день від іншого?*», «– *А де тут можна вгамувати спрагу?*» [1].

Середньою продуктивністю визначаються питально-риторичні речення (30 %): *«Що робити? – думав я. – Як вибратися з цього пекла?», «Де й коли я загубив цього неоціненного гудзика, що без нього мені ніколи вже не стати людиною?!», «Що ж його вдіяти з рибою?», «– І нащо пан Ляпка навчив мене мислити?», «Ви, мабуть, і досі не здогадалися, що то був гудзик від чарівної богдыханської шапочки, чарівний гудзик лікаря Пай Хіво? А чи не спадало вам раніше на думку, що саме пан Ляпка був тим гудзиком, якого лікар Пай Хіво обернув на людину?» [1].*

Найменше виявлено питально-спонукальних синтаксем (10 %): *«– Що, спустимось? – запитав Артур», «– А може, ви розкажете її зараз, пане професор? – запропонував Анастазі» [1].*

Із-поміж *samoistnych* питальних речень виділяємо такі: *«Nie poznajesz mnie?», «Po co tutaj przyszedłeś?», «Jak to? Czy nie rozumiesz?», «Schodzimy? – zapytał Artur», «Kluczyk? – rzekłem. – Kluczyk?», «– O co chodzi?», «Czy i ty się wybierasz do ludzkiego raj?», «A gdzie mógłbym ugasić pragnienie? – zapytałem» [8].*

Щодо *niesamoistnych*, то варто виокремити такі синтаксеми: *«Pomyślałeś sobie teraz, że tam pewno ze sto lat, prawda?», «Pamiętacie, jak wyleczyłem zepsuty tramwaj?», «No co, mój maleńki? Już cię nie boli, prawda?», «Jak tam? – zapytał pan Kleks. – Czy bardzo jeszcze kaszlesz?», «Powiedz, co chciałbyś zjeść na obiad?», «Czy się domyślasz, gdzie jesteś?», «Jak odróżniacie jeden dzień od drugiego – zagadnąłem Rekxa – skoro słońce u was nie zachodzi i nigdy nie bywa nocy?», «Czy widzisz, co się stało?», «Czy pamiętasz, jak podczas twojej bytności w moim pałacu pozwoliłam ci забраć ze skrzyni złoty klucz?» [8].*

Зауважимо, що у польському тексті як *samoistne*, так і *niesamoistne* речення характеризуються приблизно однаковою продуктивністю.

Отже, питальні речення в обох мовах класифікуються за різними принципами: в українській – за типом інтонації, а в польській – за можливістю існувати самостійно чи залежно від інших речень. В аналізованому творі «Академія пана Ляпки»

Я. Бжехви в українському перекладі найбільш продуктивними виявилися власне питальні речення (60%), менш поширеними – питально-риторичні (30%), а найменш продуктивними – питально-спонукальні конструкції (10%). У польському оригінальному тексті *samoistne* (власне питальні) та *piesamoistne* (питальні, залежні від інших речень) синтаксеми траплялися з однаковою частотністю – по 50 %.

Перспективу дослідження вбачаємо в детальній характеристиці структури питальних речень та засобів їх ускладнення.

Список використаної літератури

1.Бжехва Я. Академія пана Ляпки. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=26447> (дата звернення: 18.03.2024).

2.Білозор О. З історії вивчення інтонації питальних речень. *Наукові записки*. Серія «Філологія». Вінниця, 2003. Вип № 5. С. 6–10.

3.Дудик П. С. Стилїстика української мови: навч : посібник. Київ : Вид. центр «Академія», 2005. 368 с.

4.Загнітко А. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. Донецьк, 2009. 137 с.

5.Кулик Б. М. Курс сучасної української мови. Синтаксис. Київ : Радянська школа, 1965. Ч. II. 283 с.

6.Панкова М. Еволюція лінгвістичних поглядів на питальні речення: семантичний і комунікативний аспекти. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. Чорноморськ : ЧНУ імені Петра Могили, 2009. С. 103–106.

7.Шабат-Савка С. Українськомовний питальний дискурс: монографія. Чернівці : ЧНУ ім. Юрія Федьковича, 2019. 332 с.

8.Brzechwa J. Akademia Pana Kleksa. URL : https://cms-v1-files.superszkolna.pl/sites/525/cms/szablony/63288/pliki/akademia_pana_kleksa_klasa_4.pdf (дата звернення: 18.03.2024).

9.Jonkisz A. Wieloznaczność zdań pytajnych. URL: <https://www.fn.uw.edu.pl/index.php/fn/article/view/1108/1274> (дата звернення: 18.03.2024).

10.Gabdzyl J. O modalności (nauczycielskich) pytań i poleceń. URL :

<http://surl.li/sckqo> (дата звернення: 18.03.2024).

11.Kasperski E. Problem pytań w twórczości Norwida. URL : http://edwardkasperski.pl/wp-content/uploads/2021/01/306-Problem_pytań_w_tworczości_Norwida.pdf (дата звернення: 18.03.2024).

12.Klemensiewicz Z. Zarys składni polskiej. Warszawa : Państwowe wydawnictwo naukowe, 1953. 74 s.

Svitlana NYKYPORETS,
senior English language lecturer,
Vinnitsia National Technical University

CONTEMPORARY LEXICAL INNOVATIONS IN THE COLLOQUIAL REGISTERS OF ENGLISH AND UKRAINIAN AMONG ADOLESCENTS: A COMPARATIVE STUDY

У статті розглядаються сучасні лексичні неологізми в англійській та українській розмовній лексиці підлітків. Вона висвітлює вплив цифрової культури та глобальної взаємодії на мовні зміни, показуючи, як ці інновації слугують маркерами ідентичності та соціальної приналежності. Шляхом порівняльного аналізу в дослідженні вивчається динаміка мовної адаптації, що відображає ширші соціокультурні зрушення.

Ключові слова: *лексичні інновації, цифрова культура, соціолінгвістика, молодіжна мова, крос-культурний аналіз.*

This article examines the contemporary lexical innovations in English and Ukrainian colloquial vocabularies among adolescents. It highlights the impact of digital culture and global connectivity on linguistic changes, revealing how these innovations serve as markers of identity and social belonging. Through a comparative analysis, the study explores the dynamics of language adaptation, reflecting broader sociocultural shifts.

Key words: *lexical innovation, digital culture, sociolinguistics, youth language, cross-cultural analysis.*

The dynamic nature of language, characterized by the continuous emergence of new lexical items, especially within the colloquial registers used by adolescents, presents a significant area of linguistic inquiry. This study focuses on the contemporary lexical innovations in the colloquial vocabularies of English and Ukrainian adolescents, aiming to analyse the sociolinguistic factors driving these changes and their implications for linguistic identity and cultural integration. The formulation of the problem revolves around understanding how modern

youth navigate and negotiate their identities through language in an increasingly globalized and digitalized world. This linguistic phenomenon is intricately connected to important scientific tasks, such as documenting and understanding language evolution, as well as practical tasks, including the development of educational materials that are responsive to the linguistic realities of today's youth, and the creation of more effective communication strategies in social media, marketing, and intercultural exchange.

The study of these linguistic innovations not only contributes to the academic field by providing insights into the mechanisms of language change and variation but also has practical implications for educators, psychologists, and language policy makers. By examining how adolescents in English and Ukrainian-speaking communities adopt and adapt new lexical forms, this research sheds light on broader processes of cultural globalization, identity formation, and social belonging. Furthermore, it addresses the need for linguistic inclusivity and the recognition of diverse linguistic practices in formal and informal settings, thereby contributing to the development of more equitable language policies and educational approaches that reflect the linguistic diversity of the contemporary youth.

In recent years, the study of linguistic innovation among adolescents has gained traction, with scholars such as P. Eckert [2] and Tagliamonte [8] making significant contributions to our understanding of youth language practices. Eckert's work on language and adolescent social dynamics in the United States provides foundational insights into the sociolinguistic processes that underlie language variation and change, emphasizing the role of social networks and identity in shaping linguistic practices. Tagliamonte's research, on the other hand, focuses on the digital communication landscape, highlighting the impact of social media and technology on the evolution of language among young speakers in English-speaking contexts [9]. These studies lay the groundwork for a comparative analysis of English and Ukrainian, offering methodological approaches and theoretical frameworks that are critical for examining contemporary lexical innovations.

However, despite the advancements in understanding the English-speaking youth's linguistic innovations, there remains a gap in comprehensive comparative studies that include Slavic languages, particularly Ukrainian. While there has been some research on language change and internet communication in Ukrainian, such as L. Bilaniuk's study on language identity and policy, these works often do not specifically address the colloquial innovations among adolescents or compare these trends with those in English-speaking contexts [1].

This article aims to fill this gap by conducting a comparative analysis of the lexical innovations in the colloquial registers of English and Ukrainian adolescents, examining the similarities and differences in the processes of linguistic innovation and the sociolinguistic factors influencing these changes. By focusing on previously unsolved aspects of the general problem, such as the impact of global cultural flows on language innovation in Ukrainian and the specific sociolinguistic mechanisms driving these innovations in both language communities, this research seeks to contribute new insights into the dynamics of contemporary youth language practices. The analysis relies on a synthesis of theoretical perspectives from sociolinguistics, digital communication studies, and cultural studies, aiming to build upon the existing body of literature by providing a more nuanced understanding of how global and local factors intersect in the linguistic practices of today's adolescents.

The primary aim of this article is to conduct a comprehensive comparative analysis of contemporary lexical innovations within the colloquial vocabularies of adolescents who speak English and Ukrainian. This study sets out to identify and examine the sociolinguistic factors that influence the adoption and adaptation of new lexical items among the youth in these linguistic communities. Specifically, the article seeks to:

1. Document and analyse the latest lexical innovations in the colloquial English and Ukrainian used by adolescents, highlighting the dynamics of language change and variation within these groups.

2. Investigate the role of digital media and global cultural exchange in shaping these linguistic innovations, considering the impact of social networks, online communication platforms, and media consumption habits.

3. Explore the implications of these lexical changes for identity construction and social belonging among adolescents, focusing on how language use reflects broader socio-cultural shifts and individual agency in the process of identity formation.

4. Compare and contrast the processes and outcomes of lexical innovation in English and Ukrainian, aiming to understand the universal and language-specific aspects of youth language practices in the context of globalization and digital communication.

5. Offer insights into the implications of these findings for linguistic theory, language education, and policy, particularly in terms of addressing the linguistic needs and realities of contemporary youth.

By achieving these objectives, the article intends to contribute to the broader academic discourse on language change, sociolinguistics, and youth culture, providing valuable insights for educators, policymakers, and linguists interested in the dynamics of contemporary youth language practices and their implications for society.

The core of this study involves a meticulous examination of the colloquial vocabularies of English and Ukrainian-speaking adolescents, drawing on a diverse range of data sources including online forums, social media platforms, and interviews. This investigation is underpinned by a mixed-methods approach, combining quantitative analysis of language use patterns with qualitative insights into the sociocultural contexts that drive linguistic innovation. Through this methodology [5], the study identifies key trends in lexical innovation and elucidates the mechanisms of language change among modern youth.

The analysis reveals that in both English and Ukrainian, there is a significant influence of digital culture on lexical innovation. English-speaking adolescents have incorporated terms like

«ghosting», «doxxing», and «vibe check» into their vocabulary, reflecting their engagement with digital communication and social media. Similarly, Ukrainian-speaking youth have adopted terms such as «лайкати» (to like) and «фоловити» (to follow), directly borrowing from English internet lexicon, alongside creating unique neologisms like «гудзик» (button, used metaphorically to refer to apps or features on digital devices).

Sociolinguistic factors influencing lexical innovation

The study uncovers that the primary drivers of lexical innovation among adolescents are the desire for group identity, the need for efficient and nuanced communication, and the influence of global cultural trends. For instance, the adoption of specific slang terms or internet jargon among English-speaking adolescents often serves as a marker of belonging to particular online communities. Similarly, Ukrainian youth utilize a blend of Ukrainianized English terms and homegrown slang to navigate their identities in an increasingly globalized cultural landscape [6].

Comparative analysis

Comparatively, the study finds that while both English and Ukrainian-speaking adolescents are influenced by global digital culture, there are distinct pathways and outcomes in their lexical neologisms [3]. English neologisms tend to focus on creating new meanings [7] for existing words or phrases, reflecting the language's flexibility and global dominance. Ukrainian neologisms, meanwhile, demonstrate a balancing act between global influences and local linguistic identity, often resulting in hybrid forms or the creative adaptation of global trends within the Ukrainian linguistic context.

Implications for linguistic theory and practice

The findings underscore the importance of understanding language as a dynamic, socially situated phenomenon. The study suggests that linguistic innovations among adolescents are not merely ephemeral trends but are indicative of deeper sociocultural shifts. For linguistic theory, these results highlight the need for models that can account for the influence of digital communication

and global culture on language change. Practically, the insights from this study can inform language education and policy by emphasizing the relevance of contemporary youth language and the necessity for educational practices that are responsive to the linguistic realities of today's adolescents.

In all, this research provides a comprehensive overview of contemporary lexical innovations among English and Ukrainian-speaking adolescents, offering critical insights into the sociolinguistic processes underlying language change in the digital age. By documenting these innovations and exploring their sociocultural underpinnings, the study contributes to a deeper understanding of modern youth language practices and their implications for linguistic theory and practice.

The study of contemporary lexical innovations in the colloquial vocabularies of English and Ukrainian-speaking adolescents has yielded several important conclusions, illuminating the dynamic interplay between language, identity, and culture in the digital age. These findings not only contribute to our understanding of linguistic change among youth but also open avenues for further research.

The analysis reveals that both English and Ukrainian-speaking adolescents are adept at creating and adopting new lexical items that reflect their unique social experiences and technological engagement. This linguistic creativity serves not only as a means of in-group identification but also as a way to navigate and assert their presence in a rapidly evolving digital landscape [4]. Furthermore, the study highlights the significant role of social media and digital communication platforms in facilitating the spread and acceptance of these innovations. It suggests that the digital environment acts as a catalyst for linguistic change, providing a fertile ground for the emergence of new expressions that are quickly integrated into everyday speech. Additionally, the research underscores the importance of understanding the socio-cultural contexts that influence language use among adolescents, as these factors are crucial in shaping the future direction of linguistic evolution.

Moreover, the cross-linguistic comparison between English and Ukrainian highlights the global nature of linguistic innovation among youth, suggesting that while the specific expressions may vary, the underlying processes of language change and identity formation are remarkably similar across cultures. This universality points to a shared experience of adolescence in the digital era, transcending geographical and linguistic boundaries.

Conclusions

1.Digital influence. The significant impact of digital culture on language innovation among adolescents is evident in both English and Ukrainian contexts. This influence underscores the role of digital communication platforms as fertile grounds for linguistic creativity and change.

2.Identity and belonging. Lexical innovations serve as markers of social identity and belonging, with adolescents employing new terms to navigate their social worlds and assert their place within specific communities, both online and offline.

3.Global and local dynamics. While global cultural flows contribute to the spread of English lexical items into Ukrainian, the adaptation and creation of unique terms within each language highlight the ongoing negotiation between global influences and local linguistic identities.

4.Language flexibility and creativity. The findings demonstrate the flexibility and creativity inherent in language use among adolescents, showcasing how young speakers adapt linguistic resources to suit their communicative needs and social contexts.

5.Sociocultural shifts. The study reveals that lexical innovations among youth are reflective of broader sociocultural shifts, including changes in technology, social interaction, and global connectivity.

Prospects for further exploration

This research opens several pathways for future investigation, suggesting the need for a deeper and more nuanced understanding of youth language practices and their implications:

1. Longitudinal studies. Long-term studies could provide insights into how lexical innovations evolve over time and the extent to which they become integrated into the standard language.

2. Cross-cultural comparisons. Expanding the comparative framework to include more languages and cultural contexts would enrich our understanding of the universal and specific aspects of linguistic innovation among adolescents.

3. Impact of emerging technologies. Future research should examine the impact of emerging technologies, such as artificial intelligence and augmented reality, on linguistic innovation, considering how these technologies might shape communication and language use among youth.

4. Educational implications. Investigating the implications of these linguistic changes for language education, including curriculum development and pedagogical strategies, could provide valuable insights for educators and policymakers.

5. Sociolinguistic variation. Further studies could explore sociolinguistic variation in lexical innovation among different demographic groups, including variations based on gender, socioeconomic status, and geographic location.

In conclusion, this study not only sheds light on the current state of lexical innovation among English and Ukrainian-speaking adolescents but also underscores the importance of continuing to explore the complex relationships between language, technology, and society. As digital communication continues to evolve and global cultural exchanges become increasingly fluid, understanding the linguistic practices of youth will remain a vital area of scholarly inquiry and societal interest.

References

1. Bilaniuk L. Contested tongues: Language politics and cultural correction in Ukraine. Ithaca : Cornell University Press, 2005.
2. Eckert P. Language and gender in adolescence. *The Handbook of Language, Gender, and Sexuality*. 2014. P. 529–545.

3. Nykyporets S. S. Active internet neologisms of social networks and cross-platform online messengers. *Perspectives of world science and education*. Abstracts of the 8th International scientific and practical conference. CPN Publishing Group. Osaka, Japan. 2020. Pp. 117–121.

4. Nykyporets S. S. How technologies change the study of foreign languages [Electronic resource]. *Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the International Scientific and Practical Conference Theoretical and empirical scientific research: concept and trends* (Vol. 3). Oxford, United Kingdom, 2020. C. 14–17. <https://doi.org/10.36074/24.07.2020.v3.05>.

5. Nykyporets S. S., Herasymenko N. V., Chopliak V. V. Cognitive strategies impacting the structural composition of translated technical and scientific texts: an analysis of translation methodologies. *Topical issues of translation of specialized texts: Scientific monograph*. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. 284 p. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-394-1-7>.

6. Stepanova I. S., Nykyporets S. S., Hadaichuk N. M. Exploring the evolving dynamics of axiological concepts in the modern linguistic space: a comprehensive scientific analysis. *Modern Ukrainian linguospace: ethnomental, axiological, pragmatic aspects* : scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. P. 162-190. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-365-1-9>.

7. Stepanova I. S., Nykyporets S. S. The Internet and Linguistics: interaction and new prospects of corpus research. *Scientific Collection «InterConf»*. Great Britain, 2021. (52): April 21-22. P. 220–225 <https://doi.org/10.51582/interconf.21-22.04.2021.025>.

8. Tagliamonte S. A. So sick or so cool? The language of youth on the internet. *Language in Society*. 2016. Vol. 45, No. 1. P. 1–32.

9. Tagliamonte S. Teen talk: The language of adolescents. Cambridge : Cambridge University Press, 2016.

Ірина НІКОЛАЙЧУК,

*учителька польської мови Польської суботньої школи
при парафії св. Йоана Хрестителя,
м. Старокостянтинів Хмельницької обл.;*
*магістрантка 1 курсу ОПП «Філологія. Слов'янські мови та
літератури (переклад включно), перша – польська»,
Хмельницький національний університет.*

*Науковий керівник –
канд. педагог. наук, доц. **Неля ПОДЛЕВСЬКА***

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ПЕРЕКЛАДУ ІНОЗЕМНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті обґрунтовано значення соціокультурного аспекту перекладу іноземної літератури. Наголошується, що загальнокультурна функція перекладу розкриває взаємозв'язок різних культур, приводить до їх ґрунтовного вивчення та пізнання. Розкрито сутність соціокультурного підходу, що передбачає включення у процес професійної підготовки інформації, яка відображає національно-культурні та фонові знання. Проаналізовано необхідність розуміння різних культур при перекладі та їх значення для успішної діяльності перекладача.

Ключові слова: *іноземна література, культура, переклад, перекладач, взаємодія, соціокультурний аспект, міжкультурна комунікація.*

The article substantiates the importance of the sociocultural aspect in the translation of foreign literature. It is emphasized that the general cultural function of translation reveals the relationship between different cultures, leading to their thorough study and understanding. The essence of the sociocultural approach is disclosed, which involves the inclusion of information reflecting national-cultural and background knowledge in the process of professional training. The necessity of understanding different cultures in translation and their importance for the successful work of a translator are analyzed.

Key words: *foreign literature, culture, translation, translator, interaction, sociocultural aspect, intercultural communication.*

Сьогодні перекладацька діяльність набуває широкого діапазону і все більшої соціокультурної сутності в сучасному світі. Теорія і практика перекладу завжди контактує з культурологією, виходячи з того, що переклад – це спілкування та взаємозв'язок культур, традицій та цінностей. Соціокультурний аспект перекладу іноземної літератури має на меті досягнення взаєморозуміння комунікантами, які є виразниками різномовних культурних територій. Від взаємодії людини та культури в результаті соціальної діяльності залежить утворення світоглядних і культурних парадигм, а сам переклад – це співпраця й узгодженість не тільки двох мов, а й двох різних менталітетів. З огляду на особливе значення перекладу іноземної літератури в сучасному світі, практичну значущість, ця проблема була обрана предметом наукового дослідження, що й зумовлює актуальність досліджуваної нами проблеми.

Мета статті полягає у розкритті сутності та теоретичному аналізі соціокультурного аспекту перекладу іноземної літератури і його взаємодії та впливу на сприйняття й розуміння інших культур.

Проблема взаємовідношення мови та культури постійно породжувала зацікавленість учених багатьох галузей: лінгвістів, філософів, соціологів, психологів, етнографів, культурологів та інших. Художній переклад літературних творів є важливим діалогом в обговоренні та обміні думками між народами та культурами різних країн і визначає його вплив на сприйняття і розуміння інших культур, тому знання культури невіддільне від перекладу. Без сумніву знання особливостей історії, культури, філософії, етичних норм народів, які взаємодіють при перекладі створюють відмінні комунікації між ними. Саме з цього приводу культурні знання та їх відмінності постійно були одним із

провідних напрямів підготовки перекладачів в опануванні теорії й практики перекладу.

Соціокультурний аспект розуміння поняття іншомовного спілкування розкривається у дослідженнях Р. Гришкової, Ю. Запорожцевої, Т. Колодько. Проблема формування соціокультурної компетенції розглядалася науковцями у контексті навчання в початковій та основній школі (Н. Гез, О. Коломінова, З. Корнаєва, О. Первак, Ю. Пассов); у закладах вищої освіти (Н. Ігнатенко, Р. Мільруд, Л. Рудакова).

Насамперед варто з'ясувати сутність соціокультурного підходу. Т. Колодько підкреслює, що одним із пріоритетних завдань навчання іноземних мов у сучасних умовах суспільного розвитку є формування у студентів соціокультурної компетенції. Соціокультурна компетенція – це «інтегративне утворення, яке включає: країнознавчі, лінгвокраїнознавчі, соціолінгвістичні знання, вміння та навички співвідносити мовні засоби з метою та умовами спілкування; уміння організувати мовленнєве спілкування відповідно до соціальних норм поведінки, прийнятих у носіїв мови; уміння використовувати мовні засоби відповідно до національно обумовлених особливостей їх вживання» [4, с. 17]. Соціокультурна компетенція, за визначенням Ю. Запорожцевої, – це знання соціокультурного контексту використання іноземної мови та уміння спілкуватися в певному контексті. У цьому випадку великого значення набувають такі риси спілкування, як: неупередженість, повага, терпимість до співрозмовника, здатність розуміти його психологічний стан, співпереживати йому. Іншомовну соціокультурну компетентність дослідниця ототожнює із міжкультурним спілкуванням [1]. Мета формування іншомовної соціокультурної компетентності перекладача визначається науковцями як усвідомлення різниці між рідною культурою та іншими культурами, а також набуття вмінь долати соціокультурні розбіжності в повсякденному, професійному та академічному спілкуванні. У соціокультурному підході виокремлюють знання про національно-культурні цінності, що передбачає ознайомлення

з культурно-побутовими особливостями, манерою спілкування та нормами комунікативної поведінки людей. Вони ґрунтуються на знаннях з історії, географії, літератури, державного устрою, загальної культури та мовного етикету народів – фонові знання, без засвоєння яких якісний переклад не може здійснитися.

Мова має надзвичайно важливе значення в культурі кожного народу. Соціальні фактори впливають на мову через мовну діяльність і таким способом стимулюють або стримують розвиток мовної системи. Мова як суспільне явище є одним із компонентів культури, що функціонує в різних аспектах: за її допомогою люди виражають думки, передають інформацію, ідентифікують себе. На сучасному етапі одним із головних шляхів взаємозв'язку між культурами є переклад.

Указуючи на низку наявних у сучасній науці підходів до вивчення означеного питання, В. Іванілова наголошує: «Для того, щоб створити адекватний текст перекладу, перекладачеві необхідно працювати з мовою не тільки як з суто лінгвістичним явищем, а також як з явищем культурним. Мова як знаряддя вербальної комунікації є найважливішою частиною культури, і всі особливості її структури й функціонування можуть вважатися проявами культури відповідного мовного (або етнічного) колективу. Однак слід враховувати складний і опосередкований характер зв'язку мови з іншими елементами культури: навколишній світ, духовне життя і поведінку людей, які відображаються у свідомості людини в певних когнітивних структурах і реалізуються в мовних категоріях і формах» [2, с. 72]. Характерною рисою перекладної літератури, що переходить у культурний простір інших народів, є те, що вона змінює і доповнює літературний процес, збагачує його традиційні, художні, естетичні грані. У період глобалізованого суспільства переклад є актуальним, заохочує читача до дискурсу культур, але саме питання перекладу іноземної літератури є складним і має протиріччя. Доречно зазначити, якщо люди розмовляють й спілкуються різними мовами, обмін думками та інформацією

утруднюється, виникає потреба в перекладачеві, від діяльності якого значною мірою залежить своєрідність впливу перекладу на сприйняття та розуміння інших культур. Внаслідок цього: «Культурологічна парадигма більшою мірою акцентує творчий потенціал перекладача вже не стільки як міжмовного, скільки як міжкультурного посередника, інтерпретаційна позиція якого багато в чому впливає на перебіг процесу перекладу та визначає його результат. І тільки діяльнісний – когнітивно-дискурсивний – етап дослідження перекладу створює передумови для його представлення як мовленнєвої діяльності, що характеризується високим ступенем суб'єктивізму, свободи, а отже, й творчого начала» [7, с. 9].

Розуміння сутності поняття «культура» як способу життя дають можливість вивчити проблеми перекладу з позицій діалогу двох соціокультурних світів у свідомості людей, які сприймають переклад як віддзеркалення оригіналу тексту. Це дозволяє науковцям виділити фактор набування соціокультурних знань широкого спектра: знання з галузі етнопсихології народів країни, з мови якої перекладають, знання національних характерних рис і традицій спілкування носіїв мови, знання повсякденного життя й побуту народу, актуальних у масовій повсякденній свідомості життєвих відомостей, країнознавчі знання.

При вивченні питання нашого дослідження слід виокремити функції, які відображають процес перекладу іноземної літератури та її розвиток, репрезентують історію, навколишній світ, спосіб життя, звичаї та побут. Комунікативна функція мови вважається головною й має призначення спілкування між людьми. Комунікативна функція визначає переклад як дію двомовної комунікації, включаючи деякі фактори, що впливають на перекладача в процесі перекладу. Іншомовна комунікативна обізнаність вдало розв'язує питання співвідношення та розуміння з виразниками мови, яка вивчається, відповідно до норм і культурних традицій під час прямого й непрямого контакту. Когнітивна функція перекладу репрезентує мовленнєво-розумову

дію, під час якої перекладач свідомо або несвідомо включає в нього особисте усвідомлення оригіналу і встановлює співвідношення двох мов та теорій пізнання. Переклад іноземної літератури об'єднує різні форми поглядів, епохи, рівні розвитку, традиції та культури тому і вважається складним і різнобічним видом людської діяльності.

Соціокультурний аспект перекладу – це аспект, який пов'язаний із культурними особливостями мов і культур, між якими здійснюється переклад. Соціокультурні фактори впливають на зміст і форму перекладу, оскільки вони визначають значення слів, виразів і культурних явищ.

До соціокультурних факторів перекладу відносимо:

–культурні особливості мов. Кожна мова має свою власну культуру, яка відображається в її словнику, граматиці, орфографії та пунктуації. Наприклад, різниця в значенні слів «*łubić, kochać, miłować*» у польській мові і «любити, кохати, милувати» в українській мові;

–культурні особливості суспільств. Кожне суспільство має свої власні норми поведінки, цінності та традиції. Наприклад, у деяких культурах вважається непристойним використовувати певні слова або фрази, оскільки польські слова «*żyd, żydowski*» сприймаються порівняно з українським «єврей, єврейський». У різних культурах прийнято різні форми ввічливості;

–історичні фактори. Історія кожної країни і народу впливає на їхню культуру і мову. Наприклад, запозичення слів з однієї мови до іншої у зв'язку з певними історичними подіями.

Соціокультурні фактори необхідно враховувати при перекладі тексту, щоб забезпечити його адекватність і точність. Наприклад, при перекладі тексту рекламного характеру перекладач повинен враховувати культурні особливості цільової аудиторії, щоб реклама була зрозумілою і ефективною. При перекладі художнього тексту перекладач повинен враховувати культурні особливості оригіналу, щоб передати його атмосферу і настрій.

Соціокультурні фактори перекладу можуть бути як позитивними, так і негативними. З одного боку, вони можуть ускладнити процес перекладу, оскільки перекладач повинен володіти глибокими знаннями двох культур. З іншого боку, соціокультурні фактори можуть зробити переклад більш цікавим і захоплюючим, оскільки перекладач має можливість познайомитися з іншою культурою.

Якісний переклад має важливе значення для сприйняття та розуміння інших культур, виступає рушійною силою підвищення культурного рівня і є одним із видів взаємовідносин національних культур. Необхідно зауважити, що в процесі міжкультурного контакту увага зосереджена на перекладачеві, його індивідуальних рисах, перекладацькій кваліфікації, наявності знань та досвіду про відмінності між культурами. Під час перекладу іноземної літератури формується міжкультурний зв'язок поглядів, понять і текстів. Загальнокультурна функція перекладу як і естетична проявляються в тому, що мови змінюються, контактують однаково з обох боків стосовно один до одного і при цьому змінюються. «Взаємодія двох національних культур, опосередкована перекладачем, завжди є компромісною, особливо для тієї з них, у межах якої народився першотвір. Адже під час перекладу неможливо уникнути трансформації, деколи радикальної, що змінює культурно-історичне тло матеріалу, який перекладається. Проте таке перетворення має бути правдоподібним, доречним та послідовним, бо недоречність, непослідовність культурних зсувів спотворюють твір, викривлюючи читацьке сприймання образу автора, його намірів» [3, с. 166].

Головним і актуальним у взаємодії культур на сучасному етапі, як і раніше, залишається мистецтво перекладу, художні переклади взаємодіють і додають нові контакти з літературами багатьох країн. Отже, чим більше першотворів перекладено мовою, тим швидше вдосконалюється культура. Водночас перекладач повинен бути не лише освіченим, а в процесі діяльності повинен зберегти індивідуальний стиль автора і в літературних ситуаціях

виокремити культурну функцію перекладу. Переклади іноземної літератури наповнюють вітчизняну культуру різноплановими образами, новими жанрами, термінами та стилістичними методами. Здійснений аналіз надає змогу усвідомити, що сьогодні: «Переклад у сучасному світі виступає важливим засобом спілкування між індивідами, які розмовляють різними мовами й належать до різного лінгвокультурного ареалу. У такому контексті переклад розглядають як особливий вид міжкультурної комунікації. Головним суб'єктом комунікації є людина, яка для забезпечення своєї життєдіяльності вступає у взаємозв'язок з іншими людьми» [4, с. 498]. Слід зазначити, що переклади здебільшого різняться за своїми критеріями і мають на меті передати зміст оригінального тексту, зберігаючи всі культурні риси, поведінку властиву народу, способом, доступним читачеві сьогодні. Отже, переклад текстів з іноземної мови є багатоаспектним і послідовним вираженням міжкультурної комунікації, з різними модифікаціями сприймання та тлумачення одержаної інформації. Традиція перекладу в культурі має значний вплив на її розвиток, завдяки тому, що практика перекладу надає можливості розпізнати і опанувати прогресивний стиль розуміння і ставлення до світу. Таким чином, перекладацький досвід може надати культурі усвідомлення місця і ролі серед інших культур.

У наш час, у період розвитку світової, науково-технічної, інформаційної та освітньої співдружності, наявна перспективна комунікація між представниками різних культур і мов. Сучасне ставлення до перекладу іноземної літератури розглядає й аналізує його як специфічний різновид інформаційної функції, як дієвий засіб опанування світового культурного та духовного простору.

Перспектива дослідження полягає у вивченні методів та способів формування тексту перекладу згідно з розумінням та застосуванням соціокультурного аспекту перекладу польської літератури.

Список використаної літератури

1. Запорожцева Ю. Розвиток професійної компетентності вчителів іноземних мов у післядипломній освіті: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Житомир, 2013. 22 с.
2. Іванілова В.О. Реалії в художньому тексті: перекласти не можна опустити. *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*. 2018. Випуск 35–36. С. 70–80.
3. Клименко Л.В. Художній переклад як вид міжкультурної комунікації в контексті Євроінтеграції. *Літературознавчі студії*. 2015. Випуск. 1 (1). С. 228–235.
4. Колодцько Т.М. Формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Київ, 2005. 20 с.
5. Першина Л.В., Таланова Л. Г. Особливості перекладу в полікультурному середовищі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2021. Т. 2, № 52. С. 164–168.
6. Поліщук Ю.В. Соціокультурна комунікація під час перекладу. *Молодий вчений*. 2018. № 5 (57). С. 497–500.
7. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.

Галина ОСІПЧУК,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики,
зарубіжної літератури та журналістики,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ‘ТВАРИНА’ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ УКРАЇНСЬКИХ І ПОЛЬСЬКИХ КАЗОК)

У науковій розвідці з’ясовано вплив народної казки на літературну, звернено увагу на виховний аспект творів цього жанру, виокремлено особливості презентування національних особливостей певного народу в казках, представлено компаративістичний підхід до дослідження концепту ТВАРИНА: виявлено універсальні та відмінні ознаки названого концепту, зіставлено семантичні моделі його вираження в сучасному українському і польському казкових дискурсах.

Ключові слова: літературна казка, казковий дискурс, концепт, Тварина, компаративістика.

W badaniu naukowym wyjaśniono wpływ bajki ludowej na literacką, zwrócono uwagę na aspekt wychowawczy bajki, wyróżniono specyfikę przedstawiania cech ludowych pewnego narodu w bajkach, zaprezentowano podejście komparatystyczne do badania koncepcji ZWIERZĘ: ujawniono uniwersalne i wyróżniające cechy danej koncepcji, zestawiono modele semantyczne jej wyrażenia we współczesnym ukraińskim i polskim dyskursach bajecznych.

Słowa kluczowe: bajka literacka, dyskurs bajeczny, koncepcja, ZWIERZĘ, komparatystyka.

Казка, як один із елементів творчості, є скарбницею народної мудрості та містить в собі важливі виховні ідеї. У численних народно-поетичних та писемно-літературних творах відображаються мрії і сподівання певного етносу. Казка – це

духовність, можливість відгукнутися на події і явища навколишнього світу, висловити своє ставлення до добра і зла.

Народна казка стала своєрідним фундаментом для появи літературної, яка використовує народну форму для вираження бачення світу, однак у процесі власного розвитку виробила свої особливі шляхи і прийоми зображення людських проблем. Літературна казка є близькою до народної, тісно зв'язана з нею та водночас – відмінна від неї.

Твори цього жанру з'являлися внаслідок індивідуальних ознак історичного шляху певного народу. Порівняння тематики українських і польських сучасних казок свідчить, що в мистецьких пошуках письменники обох народів йшли в ногу з митцями Європи і світу.

Зацікавленість сучасної філології до зіставлення різних галузей досліджує концептуальна лінгвістика, яка, завдячуючи компаративістичному підходу, дає можливість виокремити спільне та відмінне в менталітеті, моральних цінностях, національних ідеях мешканців певної країни. Концепт є універсальним об'єктом, що поєднує в собі свідомість, мислення й мову того народу, якому він належить.

Необхідно зазначити, що концепти є предметом дослідження наукових розвідок багатьох науковців (В. Венжинович [1], В. Іващенко [5], П. Мацьків [8] та інших). Встановлено, що проблема вивчення національно-мовної картини світу знайшла своє відображення в працях І. Голубовської [2], В. Жайворонка [4], О. Снитко [10], Н. Торчинської [13] та інших.

Багатство казкового епосу кожного із народів загальновідоме у світі: є значна кількість наукових досліджень казкознавства, однак більшість із них спрямовані на вивчення форми, символіки, універсальності, виховного значення казки.

Аналіз змістового навантаження сучасного тексту казки з погляду розкриття національних особливостей певного народу, та ще й у зіставленні, представлено в наукових розвідках не повною мірою, тому обрана тема на часі. Сьогодні також назріла потреба

комплексного осмислення кожної з окремих галузей казкознавства, що і презентує обраний нами концептуальний підхід. Зіставлення ж культур різних народів є необхідним у вивченні досвіду, способу життя, національного менталітету і характеру тієї чи іншої людської спільноти. Тому актуальність дослідження зумовлена необхідністю детального вивчення концептів у казковому дискурсі польського й українського народів як репрезентантів національної культури.

Метою розвідки є виявлення універсальних і відмінних ознак концептів в українській і польській мовах; зіставлення семантичних моделей його вираження в сучасних літературних казках. Для досягнення мети необхідно зреалізувати *завдання*: визначити номінативні поля й систематизувати за семантикою вжиті письменниками лексеми на позначення концепту 'ТВАРИНА'; проаналізувати семантичні співвідношення концептів у сучасній літературній казці обох народів; визначити емоційну та оцінну функції номінацій тематичних концептів в українській і польській мовах.

Участь тварин у ролі головних чи другорядних казкових персонажів відіграє важливе виховне значення. У фольклорі представники фауни уособлювали певні дії, викликали емоції та почуття. Сучасні ж казки підійшли до таких героїв більш глибоко, адже через усталені образи звірів читачеві демонструється певна сторона моделі власне людського суспільства. Казкові тварини є алегоричним зображенням людини: поведінка ж звірів, їхні вчинки, наслідки певних дій стимулюють читача до аналітичного мислення та висновків.

Обираючи героєм казки певну тварину, автор наділяє представників фауни «людськими рисами». Слонення – цікаве: *Z wielkim zaciekawieniem rozglądał się wokół. Biegał od jednego kwiatka do drugiego, napelniając siebie tymi przepięknymi kolorami* (14, с. 31), грайливе, допитливе: *Zaciekawiony słonik podbiegł do plotu i z całych sił przeszedł między szczebelkami* (14, с. 31), метушиться і грається: *Słonik biegał i biegał* (14, с. 31), немов малюк. Лісові звірята – усі

гостинні й щедрі: *білочка принесе горішків та грибів, їжачок – яблучок і груш, зайчик – капустину і моркву, ведмідь – меду й малини* (9, с. 5).

У таких казках мова завжди йде не лише про тварин, а й одночасно про людей, що зумовило типізацію персонажів. Так, Лисичка (*рудохвоста* (9, с. 4)) в різних ситуаціях виявляє спритність, винахідливість: *звичайнісінька лисиця з хвостом, лапами, очима. Ну що це має лисиця? Ага, спину, хвіст голову, очі, носа, пащу й зуби* (3, с. 36), часто вражає своєю улесливістю: *лисичка гірко плакала... витерла хвостом сльози* (9, с. 4); підступністю та злодійкуватістю: *не хитруй, не будь скупюю* (9, с. 5).

Вовк – обмежений, самовпевнений, зухвалий, ненажерливий. Дикі звірі, особливо хижаки, посідали роль небезпечного та загадкового ворога: *Wilk, rabuś złowrogi: w jego naturze jest kraść* (16, с. 49); *вовк вас почує, то й сюди приїде* (3, с. 10); *Він з'їсть вас!* (3, с. 10); *Вовк був вже добряче голодний і його ці веселючі зовсім не тішили* (3, с. 15); *небезпечний хижак* (7, с. 4); *Вовк-Сіроманець* (7, с. 3); *втєкти від страшного хижака* (7, с. 4); *kłamlıwy wilk* (16, с. 49).

Не відстають і птахи: вони – далекоглядні: *Ptak, by ratunek nieść swoim piskłętom, oddał lisicy jej dziatwę nietkniętą* (16, с. 50); хитрі: *Jastrząb plan zmienia, podstępę się chwyta – wymyślił fortel* (16, с. 55).

Риси людського характеру вгадуються у полохливому Зайці, працьовитій Мишці та хороброму Курчатку. Ці казки закінчуються оптимістично: слабкі завжди перемагають у найскладніших ситуаціях, бо не бояться протистояти злій силі. У цьому й полягає виховне значення казки.

Зайчення несміливе, як і в природі, та сором'язливе: *Жив собі у лісі маленький пухнастий зайчик... Був він довірливий та добрий* (7, с. 3); *вистрибнув полохливий зайчик* (3, с. 10), *пригнув вуха сірий* (3, с. 10), *Зайчик – лагідний такий, Тихий, ніжний і м'який* (9, с. 6), *звірка, який аж тремтів від одної згадки про цього дивного вовка*

(3, с. 10), *króliczek Tobi... bardzo nieśmiały* (14, с. 39), але, завдячуючи дитячому колективу, стає впевненим: *Króliczek bawił się w domu bardzo chętnie, ale też częściej bawił się z kolegami z przedszkola. Zrobił się weselszy i śmielszy* (14, с. 41). Таким прикладом автор стверджує необхідність вчасної соціалізації будь-якої дитини в суспільстві.

Залежно від певної нації окремі тварини посідають головні місця серед найпопулярніших персонажів. Герої-тварини завжди наділені характеристиками, які віддзеркалюють окремі риси народу, нації. Визначальною рисою характеру сови є мудрість: *Tam, na sąsiednim drzewie, spotkały sowę, bardzo mądrą głowę* (14, с. 15). Наймудріший *ntaci* у цьому лісі (3, с. 12) завжди доводиться давати поради, повчати: *Sowa wysłuchała tej opowieści i powiedziała dzieciom, że mają najmądrzejszych rodziców na świecie* (14, с. 15).

Наведемо приклади, вжиті в казках про тварин та комах, з виразною «постійною» ознакою героя: вівця – боягузлива: *owca się bała* (16, с. 49); кабан – підступний: *gdy dzik z szablami, co jak grom błyskają nadszedł i ciosem pomścił swe urazy* (16, с. 51); жаба – заздрісна: *Na widok byka na polanie w lesie żaba z zazdrości aż pozieleniała... już się nadyma jej skóra sflaczała* (16, с. 52), перелякана: *schowana w jeziorze żaba* (16, с. 55), завжди *жовтенька товстенька й кругленька* (7, с. 63), хвальковита: *чванькувату* (9, с. 28); в озері хвалилась: – *Я зелена народилась* (9, с. 28); *пихату і банькату* (9, с. 28); бджола – працююча: *піднятий вантаж у двадцять разів перевищує вагу* (7, с. 29), *маленьких трудівниць* (7, с. 35); ведмідь – ласий до чужого меду: *схотілося клишоногому свіжого медку* (7, с. 34); собака – вірний: *лизнув хлопчику щоку і поклав йому голову на плече* (9, с. 16); бегемот – лінивий: *розвалився серед болота, Тільки пацу роззявляє* (9, с. 23) та інші.

Автори деталізують якусь певну рису чи характеристику того чи іншого героя: *Na stare lata już zupełnie zdziwaczał* (14, с. 62); *Po drodze spotkał jeszcze wygrzewającego się na słońcu owczarka belgijskiego Rekxa, wielkiego amatora kości, grubego Azora i jednookiego Maksa* (14, с. 62); *Jestem poważnym psem* (14, с. 63).

Кінь, що жив у дикій природі, швидкий, його дідусь порівнює із справжнім орлом, що шукає, тільки по землі, а не у небі (3, с. 5).

Казкар вказує на недоліки своїх героїв-хвальків: *Częstokroć samochwalcy przykrości doznają* (15, с. 10). Баран завжди нерозумний, автор використовує іронію для більш виховного значення: *Baran dany na ofiarę Widząc, że wieńce kładą, że tu rogi złocą, Pysznil się thusty baran, sam nie wiedział o co* (15, с. 3).

У польських казках тварини живуть своїм звичним життям, горобці метушливі, як діти: *skąd zobaczyły bawiące się w parku inne ptaszki* (14, с. 15), однак, завдяки алегорії, читачеві демонструється модель людської поведінки: *często ich śmiech dobiegający z zewnątrz* (14, с. 16). Герої в казках повністю відтворюють людське життя, проживають людські емоції та відчуття: *Króliczek Tobi wracał z przedszkola bardzo smutny* (14, с. 39); *Był szczęśliwy* (14, с. 68); *Тож мешканець горища (горобець – примітка), аби бути увесь день ситим, мусив не запізнюватися на сніданок. Встане ото він ранесенько, зробить зарядку, прогуляється по горищу, а вже потім крізь прочинену квартирку летить на подвір'я вмиватися* (7, с. 4); *звірятка, узявшись за руки, весело кружляли в танку* (7, с. 5).

Автор підводить читача до висновку, що для кожного героя важливими є індивідуальні риси – щось своє, не схоже на інших: *Chart widząc kotkę, że mysz jadła na śniadanie, Wymawiał jej tak podły gust i polowanie. Rzekła kotka, wymówką wcale nie zmieszana: «Wolę ja mysz dla siebie niż sarnę dla pana»* (16, с. 4); *Że zamknięty w skorupie niewygodnie siedział, Żalowała mysz żółwia; żółw jej odpowiedział: «Miej ty sobie palace, ja mój domek ciasny; Prawda, nie jest wspañiały – szczupłyf, ale własnyf»* (16, с. 33); *динозаврик. Невеличкий, усміхнений з гарними очками і бұзковою гривастою лускою на спині* (3, с. 6).

Найбільш ефективним показчиком прагматики літературної сучасної казки є використання передконцептуальної інформації в заголовку, який налаштовує читача на вектор сприйняття тексту та програмує мережу асоціацій. Номінації заголовків польської казки

представлені на рівні лексем, що визначають подальшу поведінку казкового героя: «*O Misiu, który bał się ciemności*» (14, с. 22); «*Rozbrykany słonik*» (14, с. 31); «*O Łatku, który unikał kąpieli*» (14, с. 60); а власне ім'я характеризує визначальні риси: «*Nieśmiały aktor Tobi*» (14, с. 39). Власними іменами, які наділяються одразу певною характеристикою (на морфологічному рівні), виокремлюючи внутрішні та зовнішні якості героя: «*Горобець-молодець*» (7, с. 15); «*Синичка Сіма*» (7, с. 44); «*Кінь Орлик*» (3, с. 5). У назві української казки вжито фразеологізм: «*Заяча наука*» (7, с. 3).

Цікавою характерологічною ознакою вважаємо заголовки казок, що співвідносяться з назвами тварин: «*Горда гуска*» (9, с. 28); «*Як куцик і павучок віддячили мишиці*» (6, с. 18). У структурі тексту вони характеризуються високим ступенем антропоморфозності: *Лисиччині іменини* (9, с. 4).

Концепт 'ТВАРИНА' обґрунтовується в сучасних казках у філософському дискурсі в якості репрезентативного і загально значимого зрізу уявлень про людину. Такі образи формуються в художньому тексті як відображення об'єктивної реальності соціального простору. Образи тварин в концептуальній формі презентують моральні цінності, що мають першорядне значення (Добро, Справедливість, Чесність, Мужність, Сміливість, Товарииськість, Щедрість), а також виявляють людські ідеали, задають спрямованість формування дитячого світогляду. Аналізуючи вчинки героїв, читач бачить себе: *Lisica i maska tragiczna. Maskę tragiczną ujrzała lisica: «Pusta jest w środku, choć z wierzchu zachwyca!»*. *To o tych, którym spadła z nieba chwała, choć im Fortuna rozumu nie dała* (16, с. 46); або: *Wilk i baranek, nękani pragnieniem, raz się znaleźli nad jednym strumieniem* (16, с. 41); *są tacy, którzy z przyczyn wymyślonych gnębią niewinnych – ta bajka jest o nich* (16, с. 42); *Jeleń nad rzeką zajęty był piciem, gdy w wodzie nagle ujrzał swe odbicie. Podziwia, chwali olbrzymie poroże, nóżek zbyt chudych znieść jednak nie może* (16, с. 47).

Для казок обох народів (в українських значно більше) характерним є вживання емоційно-оцінної лексики: *ty śmierdzący kundlu!* (14, с. 61); *курчатка... пискливих маленьких створінь* (3, с. 6); *коник* (3, с. 6); *Малі непосиди* (3, с. 6); *собака з своїми дітками* (3, с. 4); *собачатко* (3, с. 4); *песик* (3, с. 4); *Посланці країни метеликів* (6, с. 44); *Пухнасті клубочки* (3, с. 4); *маленький клубок* (3, с. 4), або вказівка на діяльність персонажів: *мандрівники* (3, с. 10).

В українських казках зустрічаються прикладки: *білка-моргулька* (7, с. 63), *курчат-пригодошукачів* (3, с. 10), *котик-муркотик* (7, с. 63).

Отже, сучасні літературні казки про тварин зберегли залишки анімістичного світогляду наших предків, які наділяли живих істот людськими рисами, тому всі герої в творі розмовляють, думають, переживають, співають: *а хіба ми, звірі, гірші за людей* (7, с. 26). Будь-яка казка про тварин – це повчальна алегорія, в якій кожна жива істота являє собою комплекс людських вад, або, навпаки, – позитивних рис характеру.

В українських і польських казках про звірів простежується соціальний підтекст: звірі воюють, товаришують тощо, тобто вступають у суто людські суспільні стосунки. Це допомагає символічно викрити вади та соціальну несправедливість. Педагогічний вплив казок про звірів на дитину здійснюється саме завдяки їхній алегоричності та вічній актуальності проблем, що в них порушуються.

Список використаної літератури

1. Венжинович Н. Ф. Концептуальна і мовна картини світу як похідні етнічних менталітетів. *Лінгвістичні студії*. 2006. Вип. 14. С. 8–12.
2. Голубовська І. О. Етнічні особливості української та національно-мовної картини світу. *Studia Linguistica*. 2010. № 3. С. 400–412.
3. Дерево казок. Випуск 3. Вінниця : Казка, 2015. 46 с. Дерево казок : веб-сайт. URL: <https://derevo-kazok.org/zbirka-derevo-kazok-vipusk-3.html> (дата звернення: 25.02.2024).

4. Жайворонок В. В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук. *Мовознавство*. 2004. № 5–6. С. 23–32.

5. Іващенко В. Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології) : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2006. 328 с.

6. Казкова країна : казки. Упоряд. Г. М. Кирпа. Харків : Белкар-книга, 2019. 64 с.

7. Лісова наука : казки. Харків : Белкар-книга, 2019. 64 с.

8. Мацьків П. Концептосфера БОГ в українському мовному просторі : монографія. Дрогобич : Коло, 2007. 332 с.

9. Подорож у країну ввічливості : оповідання, казки, вірші. Харків : Белкар-книга, 2018. 48 с.

10. Снитко О. С. Коды культури у мовній об'єктивзації дійсності. *Studialinguistica*. 2008. Вип. 1. С. 115–121.

13. Торчинська Н. М. Символіка польських казок. *Слов'янська філологія: історія, сьогодення, перспективи* : Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції. Вип. 3. Умань, 2018. С. 142–146.

14. Bajkowa niania. Bajki pomagajki dla najmłodszych. Redakcja : Drożdżewicz K., Ippoldt L. Skawina : Urzędu Miasta i Gminy w Skawinie Wydawnictwa Promo, 2011. 68 s.

15. Krasicki I. Bajki, oprac. Z. Goliński. Kraków : Wydawca : Fundacja Nowoczesna Polska. 1997. 34 s. / Wolnelektury.pl : stronie internetowej. URL : <https://wolnelektury.pl/> (data złożenia wniosku: 27.02.2024).

16. Kraszewski J. I., Jachowicz S. Bajki i powiastki. Wydawca : Fundacja Nowoczesna Polska. 55 s. URL : <http://wolnelektury.pl/katalog/lektura/-bajki-i-powiastki> (data złożenia wniosku: 27.02.2024).

Іванна ПАНЧУК,

*учитель польської мови Польського ліцею гуманітарних наук та інформаційних технологій ім. Януша Корчака, м. Вінниця; магістрантка I курсу ОПП «Філологія. Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська», Хмельницький національний університет.
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. **Оксана РАНЮК***

КОНЦЕПТ 'ЩАСТЯ' В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ПОЛЯКІВ

У статті проаналізовано поняття 'мовна' та 'концептуальна картини світу', схарактеризовано репрезентацію концепту 'щастя' у мовній картині світу поляків.

Ключові слова: *концепт, щастя, мовна картина світу, концептуальна картина світу.*

W artykule dokonano analizy pojęć językowy i konceptualny obraz świata, opisano osobliwości konceptu 'szczęścia' w obrazie językowym i świecie Polaków.

Słowa kluczowe: *pojęcie, szczęście, językowy obraz świata, pojęciowy obraz świata.*

Мова є одним із фундаментальних елементів будь-якої культури. Відповідно сучасні дослідження мови як репрезентанта національної культури і ментальності активізують проблему вивчення культурних концептів і засобів їх вербалізації. Мова відображає всі особливості національної самосвідомості, мислення, відповідно, формує уявлення людей про світ. Тому, аналізуючи мову, можна скласти максимально точний портрет культурного світогляду конкретного народу. Утвердження в лінгвістиці поняття 'концепт' виокремило новий ступінь у пізнанні особливостей взаємодії мови і мислення, розширило межі змістового аналізу мовних явищ і збагатило семантичні дослідження новими напрямками та ідеями.

Дослідженням поняття 'концепт' займалася значна кількість науковців, зокрема, А. Вежицька, С. Денисенко, В. Карасик, В. Маслова, К. Терещенко та ін. Щастя є основним культурним концептом, про який хоча б раз замислювалася кожна людина. На його прикладі можна вивчати відмінні та загальні риси у вираженні почуттів та емоцій у різних мовах, таким чином, визначаючи самотність кожної нації. Саме тому обрана тема є особливо **актуальною** в розрізі сучасних студій.

Мета статті – визначити особливості концепту 'щастя' у мовній картині світу поляків та проаналізувати мовні засоби його вербалізації.

У сучасній лінгвістиці питання сутності мовної картини світу розв'язується по-різному: від максимального зближення мовної картини світу і концептуальної картини світу до визнання різного ступеня своєрідності відображення світу в кожній мові [4]. Картина світу є уявленням про світ, закріпленим в колективній свідомості. Мова відіграє важливе значення у процесі функціонування та розвитку мовної картини світу, що об'єктивно відображає те, як світ сприймається носіями певної культури, але людське відображення не є механічним, воно має творчий характер [1, с. 4]. Мова є не лише засобом спілкування, вона зберігає інформацію про світ, що накопичується мовним колективом. Ця інформація систематизується в концептах, які об'єднуються в концептосфери. Концепт є елементом культури у свідомості людини; тим, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини.

Мовна картина світу (МКС) – це сукупність зафіксованих в одиницях мови уявлень народу про дійсність на певному етапі розвитку народу. Вона фіксується у вигляді значень мовних знаків, які утворюють сукупний семантичний простір мови. Мовною картиною світу народу є сукупність його знань про світ, які зафіксовані в лексиці, фразеології та граматиці [6, с. 64].

МКС розвивається, показуючи зміни, пов'язані з пізнанням світу: зміни в двомовній картині світу відбиваються в концептуальній картині і неминуче впливають на зміни у мовній

картині світу. Таким чином у мовній картині світу простежено своєрідність концептуальної картини світу різних народів. Концептуальна картина світу – це основа для мовної картини, однак концептуальна картина світу є більш універсальною та спільною для народів з однаковим рівнем знань про світ, тоді як мова відображає досвід кожного народу і виявляє не тільки спільні знання, а й своєрідність бачення світу. Мовна картина світу – це сукупність уявлень людини про реальний світ, що закріплена в системі значень певної мови, у її лексико-семантичній підсистемі, у структурі енциклопедичних, тлумачних словників, у незліченних мовленнєвих ситуаціях, текстах різних видів, типів, жанрів, нарешті, в індивідуальному спілкуванні [3, 87–88].

Лексема *щастя* у польській лексикографічній літературі представлена кількома лексико-семантичними варіантами, зокрема:

– це те, від чого залежить досягнення позитивного результату (*szczęście tu sprzyja*);

– що вважається позитивним результатом (*każdy jest kowalem swego szczęścia*);

– задоволення від досягнення позитивного результату (*plakać ze szczęścia*).

Більш глибокий когнітивний аналіз лексичних одиниць польської мови, зокрема фразеологічних і пареміологічних одиниць, дає змогу виокремити більш детальні, трактування концепту 'щастя' в мовній картині світу поляків:

1. Щастя спонтанне, воно приходить раптово і несподівано: *szczęście kolem się toczy; szczęście niepewne; szczęście w testament nie idzie; nędza serce hartuje, szczęście je psuje*;

2. Щастя як відчуття – афект, емоція, тобто короткочасне почуття – великої радості, яке поєднується з усмішкою, наповнює людину сповна: *czuje się szczęśliwy, przy szczęściu wielu przyjaciół; szczęśliwi czasu nie liczą*;

3. Щастя може викликати негативні емоції, такі як ревності та заздрість: *cudze szczęście w oczu kole*;

4. Щастя у мовній картині світу поляків часто пов'язане або протиставляється з мудрістю, досвідом, дурістю: *lepsz y funt szczęścia niżli funt rozumu; szczęścia wiele, rozumu mało; szczęście głupim sprzyja;*

5 Гроші та багатство не завжди приносить щастя та його гарантує: *lepsze szczęście niż pieniądze; nie złoto szczęście czyni;*

6. Важливим елементом концепту 'щастя' є протиставлення його з нещастям: *komu szczęście sprzyja, niech się na nieszczęście ogląda; nie ma szczęścia bez zgryzoty, a róży bez kolców; szczęście i nieszczęście na jednym wózku jeździ.*

Таким чином, проведений аналіз дає змогу зробити висновок, що концепт 'щастя' у мовній картині світу має здебільшого позивне значення, зокрема викликає приємні емоції, не залежить від багатства, часто приходить раптово, викликає радість, асоціюється з мудрістю, однак часто викликає заздрість, протиставляється нещастю. Концептуальна картина світу є відображенням характерних рис кожного етносу та особливостей поведінки, певних стереотипів тощо.

Список використаної літератури

1.Денисенко С. Н. Концепт мовної картини світу в сучасних дослідженнях фразеології. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка*. Житомир, 2010. № 51. С. 3–6.

2.Маслова В. А. Лінгвокультурологія. Київ: Вид. центр «Академія», 2001. 208 с.

3.Соколовська Ж. П. Картина світу та ієрархії сем. *Мовознавство*. 2002. № 6. С. 87–91.

4.Терещенко К. В. Мовне втілення концептуальної картини світу. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/14057038.pdf> (дата звернення: 2.02.2024).

5.Bujak-Lechowicz J. Metaforyka związana ze SZCZĘŚCIEM. URL : <http://surl.li/sbhjh> (дата звернення: 18.02.2024).

6.Słownik języka polskiego PWN. URL : <https://sjp.pwn.pl/sjp/humanistyczny;2560878.html> (дата звернення: 12.02.2024).

Лілія ПИНДИК,

*вчителька Чернівецького ліцею № 10 Чернівецької міської ради,
м. Чернівці;*

*магістрантка I курсу ОПП «Філологія. Слов'янські мови та
літератури (переклад включно), перша – польська»,
Хмельницький національний університет.*

*Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. **Неля ПОДЛЕВСЬКА***

ФЕНОМЕН ТОЛЕРАНТНОСТІ ПОЛЬСЬКИХ ГУРАЛІВ НА БУКОВИНІ

Стаття присвячена польській групі гуралів, які мігруючи «за хлібом», дісталися Буковини на початку XIX століття і тут, скориставшись сприятливими геополітичними умовами, заснували кілька сусідніх сіл, які розташовані у межах історико-географічної країни, якою є Буковина. Ця група своїм корінням сягає з чадецького району (нинішня Словаччина) і протягом більш ніж 200 років була в мовному контакті з різними слов'янськими мовами (словацькою, українською, російською) та не слов'янськими (німецькою та румунською). Польські гуралі – це природні поліглоти, котрі з дитинства легко засвоюють три-п'ять мов, але попри вплив інших мов, завжди прагнули зберегти й зміцнити свої традиції, діалект, релігію та первісну ідентичність.

Ключові слова: Буковина, Карпати, гуралі, гвара, міграція.

Ten artykuł jest poświęcony grupie polskich górali, które migrując «za chlebem» dotarły do Bukowin na początku XIX wieku i tutaj, korzystając ze sprzyjających warunków geopolitycznych, założyli kilka sąsiednich wiosek zamieszkujących w granicach historyczno-geograficznego kraju, którym jest Bukowina. Grupa ta ma swoje korzenie w rejonie Czeskiej (obecna Słowacja) i przez ponad 200 lat była w kontakcie językowym z różnymi językami słowiańskimi (słowackim, ukraińskim, rosyjskim) i niesłowiańskimi (niemieckim i rumuńskim). Górale polskie to są naturalnymi poliglotami, które od dzieciństwa łatwo przyswajają trzy-pięć języków, ale mimo wpływu innych języków, zawsze dążyli do zachowania i wzmocnienia swoich tradycji, dialektu, religii i pierwotnej tożsamości.

Słowa kluczowe: Bukowina, Karpaty, górali, gwara, migracja.

Так історично склалося, що Україна, завдяки своєму географічному положенню, економічному устрою, соціальній структурі, а також під впливом інших держав і народів та ще ряду інших обставин, набула свої специфічні риси. Протягом століть ці риси набували різних форм, змінювалися, впливаючи на стан нашої держави в цілому. Однією із таких історичних рис є – багатонаціональність. Саме Буковинський край є тим уособленням багатокультурної та багатонаціональної частини України, адже тут знайшли свій прихисток представники багатьох народів: євреї, німці, поляки, румуни та інших національностей. Беручи до уваги кількість національностей та етнічних груп, які тут замешкали, котрі безумовно відігравали та відіграють важливе значення у суспільному житті Буковини, тому ця тема багатонаціональності продовжує привертати увагу як минулого, так і сьогодення [3].

На початку дев'яностих років ХХ століття світ побачив низку робіт К. Фелешки, серед яких: «“Румуни” чи “словаки”»? Тобто шлях Буковинських гуралів на Говдою» [12], «Мовна інтеграція поляків Буковини» [12], «Мовна ідентичність, тобто: хто заселив кілька сіл Буковини?» [11] «Чи Далеке пограниччя. Польсько-словацький діалог на Буковині» [10].

Після 1990 року дослідженням польських гуралів займається габілітована докторка Гелена Красовська, професорка Інституту славістики Польської академії наук, яка у монографії «Польські гуралі на Буковині Карпатській. Соціолінгвістичне та лексичне дослідження» [11] описує гвару гуралів на Буковині по обидва боки кордону. Серед наукових праць Красовської варто згадати також «Мовні контакти буковинських гуралів» [11], а також вона є співавтором книги «Прояви занепаду предківщини. Польська мова на Буковині: Румунія – Україна» [9].

Незважаючи на праці з історії окремих національних груп Буковини, велику кількість літератури про багатонаціональні взаємовідносини, які були основою суспільного життя Буковини, означені питання досі висвітлені лише частково. Більш детальних досліджень національних взаємовідносин представників різних

народів бракує. У зв'язку із цим є потреба у значній частині відповідальної, кропіткої, складної та необхідної праці.

Мета статті – дослідити деякі аспекти історії та культури польських гуралів, а також їхніх стосунків з іншими національностями, які надалі проживають поряд, зокрема українцями. Хотілося б, щоб вона стала поштовхом до подальшого вивчення саме такого різнобарв'я, палітри різних культур та мов і релігій, поняття цієї сторони історії Буковини.

Буковина – це край, який розташований на північно-східному схилі Карпат, захоплений Австрією у Туреччини 1774 року, площею приблизно 10440 км². До того часу край не мав самостійного політичного значення. Вона також не мала чітко визначених меж. Із періоду XIV–XV століття Буковина входила до складу Молдови, а з середини XVI століття залишалася під владою Туреччини. Лише північно-західна частина Буковини неодноразово потрапляла під владу Польщі з часів Казимира Великого. Однак Буковина загалом ніколи не входила до складу польської держави [12, с. 7].

Буковина – це історична країна, де завжди гармонійно жили багатонаціональні громади румунів та українців, євреїв, німців та поляків, угорців, росіян, вірменів, словаків та ромів. Ця багата етнічна та релігійна різноманітність перетворилася в багатонаціональну спільноту, яку називають «східною Швейцарією» або «Європою в мініатюрі».

Поляки мігрували на Буковину з трьох напрямків: з південно-східної Галичини, Малопольщі та регіону Чадца, який нині знаходиться в межах Словаччини. Найбільш характерним є третій із зазначених напрямків – шлях гуралів. Коріння цієї групи сягає далеко в минуле Південної Сілезії та Сілезько-Малопольського кордону. Починаючи з 1803 року, внаслідок перенаселення Чадецького краю почалося переселення гуралів на Буковину.

Доля чадецьких гуралів нагадує долю карпатських русинів-українців. Як і Закарпаття (зрештою, як і будь-який прикордонний регіон), чадецька земля разом зі своїми мешканцями впродовж

історії побувала під владою різних господарів. Словацькі історики твердять, що на цій землі домінував словацький етнічний елемент, польські, звичайно ж, – що польський. Майже всі, проте, погоджуються, що до заселення чадецької землі спричинилися словацькі, польські та волоські хвилі колонізації (до того ж о. Степан Пап у своїй «Історії Закарпаття» доводить, що учасниками волоської хвилі були пастухи-русини, а не румуни). До цього ще можна додати, що гуралі, мешканці польсько-словацького прикордоння по обидва боки Карпат, з давніх-давен жили по сусідству з русинами (лемками), теж по обидва боки Карпат. Гуралі (що про них в Україні кажуть, ніби вони є польським відповідником наших гуцулів) мають ще й виразну регіональну самоідентифікацію. Польські історики вважають, що в чадецьких гуралів – на відміну від решти гуралів, що мешкають у Словаччині – «все було і є польським, бо з Польщі їх рід», а їх матеріальна й духовна культура тотожні культурі гуралів з околиць Вісли та Яблонкова у Польщі...

Тут вони живуть до 1945-го, хоча ще в 1806–1819 роках частина гуралів з-під Бережан переселяється на Буковину до своїх земляків, що переїхали туди з Чадци 1803 р. Із переходом цього регіону під владу Австрії 1774 р. там почало розвиватися складувне виробництво, для якого потрібно було багато дров. 1793 р. на Буковину приїжджають богемські німці – лісоруби та складуви. А 1803 р. туди з околиць Чадци виїжджають декілька сімей лісорубів-«словаків», а насправді – гуралів. Як побачимо далі, плутанина з етнічним визначенням чадецьких гуралів продовжуватиметься і на новій батьківщині. Поселяються гуралі на Буковині в селі Гута Красна, заснованому щойно перед тими німцями в буково-дубовому Красному лісі (на північ від сучасного Красноільська Чернівецької області). Село стало німецько-гуральським. Із часом ліс навколо села було вирубано, і 1815 року, неподалік, у Чудинському лісі, засновується нова гута (склодувне виробництво). Тоді ж Гуту Красну стали називати Старою Гутою [2].

Між світовими війнами, коли Північна Буковина належала Румунії, Стара Гута отримала назву *Crasnișoară Veche*, у радянський час – Стара Красношора Сторожинецького району, хоча місцеві жителі частіше вживають назву Стара Гута. 1940 року, вже за часів «перших совєтів», німці з цього села виїхали до Німеччини. Гуралі залишилися.

Стара Гута – єдине в Чернівецькій області село, більшість населення якого (70 %) складають поляки. Окрім Старої Гути, чадецькі гуралі жили на Буковині в кількох інших селах. Це, зокрема, – Нижні Петрівці, Банилів-Підгірний, Терєблече Чернівецької області. У 1834–1842 рр. частина гуралів переселяється звідти в Південну Буковину (зараз – територія Румунії), до сіл *Poiana Micului* (Мала Поляна), *Solonețul Nou* (Новий Солонець) і *Pleșa* (Плеша) [2].

Відрізняється це село від усіх решти сіл на Буковині тим, що тут немає жодної православної церкви, а є єдиний храм у Старій Красношорі – римо-католицький костел Матері Божої Страждальної, який діяв і в радянський час. Більш ніж половина села є католиками, а православні родини йдуть до церкви у сусіднє село Красноільськ. Служби Божі тут проводяться польською мовою, проте віднедавна частина молитви, як от «Отче наш», українською.

А ще Стара Красношора – це єдине село у Чернівецькій області, де у місцевій українській гімназії вивчають мову національної меншини з 1 по 9 класи, зокрема польську. Вдома й досі місцеві жителі розмовляють чадецькою гварою. Діти, які приходять до 1-го класу, майже всі знають цю говірку, тобто діти саме з польських родин, бо тут також проживають як українці, так і румуни, яких є в цілому менше, крім того, вони легко можуть переходити на іншу мову та говорити румунською, словацькою, українською. Ще й до їхнього мовлення вплинула давня історія, коли Гуту заселяли німці. Вони досі кажуть на велосипед у селі цвайрат, а цук – це протяг, шпаргат – пічка, цеста – дорога... Чимало слів є словацького походження [4].

Окрім говірки, у цих селах збереглися ще деякі гуральські традиції, такі як весільні, також клаки – це спільна робота, де збирається багато людей. Збереглися деякі звичаї Різдва – від самого початку, коли готували святкові страви, і до самого свята. Нещодавно польські гуралі відзначили 220 років із часу поселення чадецьких гуралів, всі мешканці села, як годиться, зібралися в місцевому костелі, щоб вшанувати пам'ять своїх предків та молитися за своїх нащадків.

Отже, пройшовши дуже довгий та непростий шлях, польські гуралі зберегли свою ідентичність. Польська мова, традиції і культура залишаються цінністю та є важливим елементом їхньої самобутності. Фактори, що сприяють збереженню не тільки мови, а й культури в цих селах, включають те, що вони живуть у згуртованих групах, єдина сім'я за національністю, ізоляція громади від української або румунської більшості, культурна та релігійна відмінність, можливість вивчати мову, використання польської мови у всіх поколіннях і у всіх сферах повсякденного життя в сім'ї та сусідстві.

Список використаної літератури

1. На Буковині мешкають природні поліглоти – польські гуралі. URL : <https://acc.cv.ua/news/chernivtsi/na-bukovini-meshkayut-prirodni-poliglotti---polski-gurali-video-33595> (дата звернення 25.02.2024)
2. Пукіш В. Словацькі (чи польські?) гуралі в Україні. *Український журнал*. 2008. Вип. 4. С. 12–14.
3. Філіпчук В. Деякі аспекти історії поляків та українсько-польських стосунків на Буковині. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 1998. Вип. 14. С. 84–99.
4. Чадецькі гуралі зі Старої Красношори: 220 років унікальної історії. URL : <https://bukpolonia.cv.ua/index.php/uk/187-spilnota/553-chadetski-hurali-zi-staroi-krasnoshory-220-rokiv-unikalnoi-istorii> (дата звернення 22.02.2024)
5. Юзала Г. Фольклор чадецьких горян з Буковини. *Проблеми етномузикології*. 2021. Том 16. С. 87–98.

6. Bruja R.F., Krasowska H., Pokrzyńska M. Bukowina. Inni wśród Swoich. Warszawa – Zielona Góra – Piła, 2017. 341 s.

7. Greń Z., Krasowska H. Słownik górali polskich na Bukowinie. Warszawa : Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, 2008. 260 s.

8. Krasowska H. Górale polscy na Bukowinie karpackiej. Studium socjolingwistyczne i leksykalne. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, 2006. 343 s.

9. Krasowska H., Pokrzyńska M., Suchomłynow L. A. Świadcstwo zanikającego dziedzictwa. Mowa polska na Bukowinie: Rumunia – Ukraina. Warszawa, 2018. 384 s.

10. Feleszko K. Bukowina moja miłość. Język polski na Bukowinie karpackiej do 1945 roku. Warszawa : Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, 2002. T. I. 190 s.

11. Feleszko K. «Rumuni» czy «Słowacy»? Czyli droga Górali bukowińskich nad Gwdę. Rocznik Nadnotecki, 1993. 105 s.

12. Feleszko K. Język polski na Bukowinie do roku 1945: Zarys problematyki. In J. Rieger (Ed.), Studia nad polszczyzną kresową (Vol. 6). Warszawa : «Semper», 1992.

13. W najnowszym Studiu Wschód o rodakach z ukraińskiej Bukowiny. URL : <https://www.studiowschod.pl/artykuly/w-najnowszym-studio-wschod-o-rodakach-z-ukraińskiej-bukowiny/> (дата звернення 26.02.2024).

Анастасія ПОЛИЩУК,

здобувачка вищої освіти III курсу ОПП «Середня освіта.

Українська мова і література. Мова і література (польська)»,

Уманський державний педагогічний університет

імені Павла Тичини

Науковий керівник – канд. філол. наук, доц. Галина ОСІПЧУК

ТЕМАТИКА ТА ФІЛОСОФСЬКЕ СПРЯМУВАННЯ ФРАШОК ЯНА КОХАНОВСЬКОГО

У статті проаналізовано особливості літератури Ренесансу, досліджено тематично-змістове навантаження творів видатного польського поета доби Відродження – Яна Кохановського. Виявлено специфіку структурно-композиційних, наративних форм та ідейне наповнення авторських фрашок, виокремлено етичну проблематику, окреслено їх філософський і дидактичний підтекст.

Ключові слова: польська література, епоха Відродження, фрашка, повчання, філософічність.

W artykule przeanalizowano cechy literatury renesansu, zbadano tematyczne i treściowe obciążenie dzieł wybitnego polskiego poety epoki renesansu - Jana Kochanowskiego. Zidentyfikowano specyfikę strukturalno-kompozycyjną, formy narracyjne oraz ideowe treści fraszek autora, wyodrębniono problematykę etyczną, nakreślono ich filozoficzny i dydaktyczny podtekst.

Słowa kluczowe: literatura polska, epoka renesansu, fraszka, karcenie, filozofia.

Культурно-історична епоха Ренесансу в Польщі (кінець XV – початок XVI століття) пропагувала реалістичний спосіб мислення з антропоцентричним спрямуванням: у центрі Всесвіту – Людина та її земне призначення. Ідеалами цього періоду стала сила людського розуму. Відродження вважається «золотим» століттям цієї країни: Микола Коперник, Бернард Ваповський, Мацей Меховський, Анджей Фріц, Марцин Кромер та інші. Польська ж література

активно формувалася на основі взаєморозвитку релігії, філософії, мови й мистецтва. Найвідоміші митці (Миколай Рей і Ян Кохановський) популяризували польську мову, зробили вагомий внесок у її літературне становлення.

Західноєвропейська література Ренесансу неодноразово ставала об'єктом наукових досліджень Л. Бойко [1], М. Борецького [2], Л. Брагіної [3], Л. Зашкільняк [5], Б. Шалагінова [8] та інших. Творчість Яна Кохановського була відома далеко за межами Речі Посполитої. Його художні надбання аналізувалися в наукових працях Т. Гребенюк [4], О. Ткаченко [7], Д. Чижевського [10] та інших. Однак існує потреба глибшого аналізу творчості Я. Кохановського як засновника польської літературної мови, зокрема щодо тематики та дидактичного спрямування нового літературного жанру – фрашок, що й зумовлює *актуальність* теми.

Мета дослідження полягає у всебічному висвітленні творчої індивідуальності Я. Кохановського, розкритті значення його поетичного доробку в контексті доби Відродження. Реалізація поставленої мети вимагає виконання *завдань*: вивчити тематичну своєрідність творчих здобутків видатного польського митця; визначити роль авторських фрашок у творчості Я. Кохановського та в літературному процесі доби Відродження. *Об'єктом* дослідження є ідейно-змістове навантаження фрашок «До гір і лісів» польського поета Яна Кохановського.

Фрашка (інші назви: «двожанка», «фіглік») у польській поезії – це «коротенький жартівливий чи сатиричний твір як актуальної проблематики, так і етичних мотивів, подеколи з ознаками філософствування» [9, с. 284]. В епоху Відродження епіграматичний жанр фразки набуває в Польщі особливої популярності. В атмосфері напруженої політичної та релігійної боротьби, широкої літературної полеміки власне фразка, завдяки своїй виразній формі, гострому та їдкому змісту, стала більш впливовою на формування свідомості соціуму та миттєво розповсюджувалася серед населення.

Епіграматичні жанри в Польщі були відомі ще в період раннього середньовіччя. Але свій розвиток вони здобули в XIV – XV столітті, а особливо популярними стали в XVI столітті. Вони створювалися «як латино-польськими поетами (Каллімах, Я. Дантишек, А. Кшицький), так і гуманістами-демократами (Бернат із Любліна, М. Рей). Першим вжив слово «фрашка» на означення своїх коротеньких віршів саме Ян Кохановський» [9, с. 285].

Серед трьохсот фрашок Я. Кохановського лише п'ятдесят є вільними перекладами або переробленими варіантами творів античних і західноєвропейських поетів (Анакреонта, Тібулла, Горація, Петрарки, Ронсара, Еразма Роттердамського). Фрашки, написані латинською мовою, перегукуються з поезіями Дантишека, Яницького та Кшицького. Більшість же авторських фрашок демонструють читачеві авторський світогляд польського митця та розвиток національних традицій польської літератури.

Фрашки яскравіше, ніж інші твори Яна Кохановського, виражають індивідуальність поета. Їх тематичну розмаїтість і багатство змісту дуже вдало визначив поет XIX століття Людвік Кондратович. Він говорив, що «серед фрашок є і молитва, і ніжне освідчення в дружбі, і філософські міркування, і гірка іронія, і сатира, і невинний жарт над співрозмовником» [9, с. 286].

За основними мотивами фрашки Яна Кохановського можна поділити на такі групи: фрашки філософського й релігійного змісту, зокрема присвячені темі скороминущості й плинності життя, осягненню законів світоустрою («Про людське життя», «До Бога» тощо), сенсу людського життя (тут і далі цитуємо поезії Я. Кохановського [6]): *Що б ми не думали – все небелиці, / Що б не робили ми – все те дрібниці; / Що б наших душ не тривожило суще – Все те даремне і скороминуще* (с. 34).

До цієї групи належать численні фрашки-епітафії Я. Кохановського, наприклад, «Епітафія Коссу», «Епітафія Криському», «Епітафія Собеху»: *І ти, Ганно пішла за сестрою / В*

*передчасну дорогу до царства спокою, / Щоб не плакати двічі
отцю в безталанні / І на вінче віддати зусилля останні (с. 135).*

Відповіддю на такі настрої у фразках є анакреонтична лірика поета, де він проповідує радість життя, відпочинок від щоденних турбот у пишних хмільних бенкетах і легковажному, але радісному коханні (численні фразки із назвою «З Анакреонта»). Також поет осмислює у фразках тему значення митця у житті суспільства («До фразок», «На свої книги», «До своїх віршів», «До поетів»): *Не пишу я про звитягу, / Не хвалю в книжках відвагу, / Марса я не прославляю / І Ахілла знати не знаю; / Та зате в них на потіху / Повно жартів, повно сміху, / Танців, учи, пісень у колі / Є в книжках моїх доволі. // Бо не жди сьогодні плати, / Як поважне щось писати, / А за фразки повний келих / Маю від людей веселих (с. 34).*

Численну групу фразок митця становлять твори про кохання. Поет зображає найрізноманітніші відтінки почуття: муки ревнощів і нерозділеного кохання, замилювання коханою жінкою, туга за нею в час розлуки, докори за неухважність тощо («До Ганни», «До Венери», «До дівчини», «До кохання»).

Велика кількість творів присвячена висміюванню людських вад. Фразки такого типу мають конкретних названих адресатів і адресатів прихованих, чії імена, проте, були відомі в середовищі перших читачів та слухачів фразок («До лікаря», «До господаря», «До Войтека», «До Бартоша»): *«Гріхів не чиню я!» – запевнюєш ти. // Навіщо ж так часто до сповіді йти? (с. 37).*

Серед творів автора є і автобіографічні, наприклад, фразка «До гір і лісів». У ній Я. Кохановський ототожнює ліричного героя з самим собою, у фразці митець коротко описує свою долю та роздумує над сенсом життям. У перших чотирьох рядках ліричний герой повертається у свою молодість, де він мало дбав про мир і стабільність. Поет також згадує оточення, в якому він виріс, він описує природу, яка була декілька років тому, коли він був молодий: *Гори високі, укриті лісами, / Серцем радію, милуюся*

вами! // Тут, серед вас, моя юність минала / І про майбутнє, безжурна, не дбала (с. 48).

У наступних віршах ліричний герой говорить про роки, коли він залишив дім та пішов у світ, і про те, як його доля змінилася: *Де я не був, як покинув вас, гори? // Бачив Німеччину, плив через море, / Був я в Італії, Франції, темні / Гроти Сивіліні бачив підземні* (с. 48).

Усі подорожі, описані в рядках є достовірними фактами з біографії Яна Кохановського. Автор також згадує про етапи свого професійного життя. Ліричний герой пройшов шлях від лицаря, до придворного, та священика (з біографії відомо, що поет фактично займав посаду парафіяльного священика, але він не отримав релігійного звання): *Був я в житті і спудеєм смиренным, / Лицарчуком із мечем величезним, / Був я придворним у замку з панами, / Раду в капітулі радив з ксьондзами* (с. 48). У наступних рядках твору автор порівнює себе з морським богом, який міг обертатись у змія, в хмару, вогонь і грозу буревію. Закінчується фразка роздумами ліричного героя над своїм майбутнім.

Жанр фразки у Я. Кохановського позначений також експериментуванням над формою поезії, яке згодом особливо розвинеться в літературі бароко. Наприклад, фразку «Раки» можна читати як зліва направо, так і навпаки, зміст її при цьому змінюється на діаметрально протилежний: *Folgujmy paniom nie sobie, ma rada; / Miłujmy wiernie nie jest w nich przysada. // Godności trzeba nie za nic tu cnota, / Miłości pragną nie pragną tu złota* (11, с. 1).

Новий метод художнього зображення світу, який поет застосовував у своїх фразках, міг виникнути лише завдяки рідкісній поетичній інтуїції: митець запам'ятовував безліч подробиць, але вибирав тільки ті з них, які містили в собі цінність узагальнення, не потребуючи нав'язливих тлумачень. У зв'язку з цим Я. Кохановський надзвичайно збільшував пізнавальну цінність своєї поезії і, що не менш важливо, змусив читача завжди активно ставитись до створеної картини, котра повинна була

говорити сама за себе навіть у тому випадку, коли її не супроводжувало певне тлумачення.

Отже, епоха Відродження в Речі Посполитій характеризується світським характером культурологічного процесу. Ідеалом гуманізму стала особистість, здатна насолоджуватися почуттями, природою, мистецтвом, спілкуванням з друзями. Одним із найвидатніших польських письменників-гуманістів був Ян Кохановський, творчість якого є помітним явищем доби Відродження. Формування його літературно-естетичних поглядів відбувалося під впливом Станіслава Клерика, зокрема його надихала музикальність поезії автора, Анджея Кшицького, Клеменса Яницького та Яна Дантишека.

За своє творче життя Я. Кохановський створив велику кількість різноманітних творів, серед яких численні жартівливі фразки, різноманітні тематично та ідейно. Такі поезії зачасти носили дидактичний підтекст та мали філософське спрямування. Творчість Яна Кохановського мала великий вплив на розвиток літературного життя Польщі епохи Відродження. Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення авторських сонетів, терцинів й апофтегм.

Список використаної літератури

1. Бойко Л. Ф. Загальна характеристика доби Відродження. *Зарубіжна література*. 2011. № 5–6. С. 2–5.
2. Борецький М. Доба європейського Відродження. *Зарубіжна література*. 2002. № 3. С. 2–11.
3. Брагіна Л. М. Соціально-етичні погляди італійських гуманістів (II половина XV століття). Київ : Наука, 1983. 704 с.
4. Гребенюк Т. «Пісні» Яна Кохановського в контексті поезики східноєвропейського Ренесансу. *Ренесансні студії* . 2005. Вип. 10. С. 129–137. URL : <http://dspace.zsmu.edu.ua/handle/123456789/15584> (дата звернення: 29.02.2024).
5. Зашкільняк Л. О. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2002. 752 с.

6. Кохановський Я. Поезії / Переклад з польської та передм. П. Тимочка. Київ : Дніпро, 1980. 143 с.

7. Ткаченко О. Іван Франко і Ян Кохановський : елегійний дискурс. *Київські полоністичні студії*. 2017. Том XXIX. С. 468–475.

8. Шалагінов Б. Література Відродження. *Зарубіжна література в школі*. 2004. № 38. С. 2–4.

9. Шаповалова М. С., Рубанова Г. Л., Моторний В. А. Історія зарубіжної літератури. Львів : Світ, 1993. 312 с.

10. Чижевський Д. І. Порівняльна історія слов'янських літератур. Київ : Академія, 2005. 287 с.

11. Jan Kochanowski. Życie i twórczość: «Fraszki», «Pieśni», «Treny», «Satyr albo dziki mąż». URL : <https://www.bryk.pl/wypracowania/jezyk-polski/renesans/7263-jan-kochanowski-zycie-i-tworczosc-fraszki-piesni-treny-opracowanie.html> (дата звернення: 29.02.2024).

Оксана САВЧУК,

*учителька Березнівської початкової школи, м. Березне
Рівненської області;*

*магістрантка I курсу ОП «Філологія. Слов'янські мови та
літератури (переклад включно), перша – польська»,
Хмельницький національний університет.*

*Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. **Неля ПОДЛЕВСЬКА***

СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА РИТОРИКА ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті проаналізовано особливості політичної риторики як об'єкта лінгвістичних досліджень, здійснено спробу вивчити та схарактеризувати її з огляду на лінгвістичні аспекти, враховуючи особливості політичної комунікації, які пов'язані з мовою, культурними традиціями, соціальними умовами та іншими дискурсивними факторами.

Ключові слова: *лінгвістичні аспекти, політична риторика, політичний дискурс, політична комунікація.*

Artykuł analizuje specyfikę retoryki politycznej jako przedmiotu badań lingwistycznych, próbuje ją zbadać i scharakteryzować z językowego punktu widzenia, biorąc pod uwagę specyfikę komunikacji politycznej, która jest związana z językiem, tradycjami kulturowymi, warunkami społecznymi i innymi czynnikami dyskursywnymi.

Słowa kluczowe: *aspekty lingwistyczne, retoryka polityczna, dyskurs polityczny, komunikacja polityczna.*

Виникнення серед науковців значного зацікавлення мовним аналізом політичного мовлення призвело до створення нової наукової галузі, яку кваліфікують як політичну лінгвістику або лінгвополітологію. Внаслідок цього з'явилося чимало досліджень у галузі політичної лінгвістики, у яких представники різних наукових шкіл досліджують питання політичної риторики як об'єкта лінгвістичних досліджень. Це включає аналіз мовних змін,

спричинених політичними процесами, зростом зацікавлення та розумінням значення в суспільстві рідної мови, розробку теоретичних моделей політичного дискурсу, виявлення механізмів створення та функціонування політичних текстів, а також стратегій і тактик мовленнєвої поведінки політиків. Адже політична боротьба – це конкуренція політичних мов і мовних особистостей [2].

Тому в сучасному політичному просторі зараз спостерігається значний суспільний запит на розуміння, пояснення та пошук ефективних методів управління суспільними відносинами в контексті «суспільство – влада», щоб покращити соціальні умови, підвищити рівень політичної свідомості та освіченості громадян і підвищити ефективність державного управління. Тому актуальність дослідження політичної риторики з цих позицій не підлягає сумнівам.

Стверджувати, що політична риторика на сьогодні повністю досліджена, було б перебільшенням., позаяк навіть відсутнє єдине трактування цього поняття. На думку С. Ковальової, численність та різноспрямованість робіт у цій сфері інколи приводить дослідників до думки, що створення стрункої системи трактування політичного дискурсу не є теоретично можливим [2]. Адже «боротьба за владу» на сучасному етапі розвитку і науки, і суспільства набуває нових форм, підходів, стратегій, тактик, мотивів і т. ін. А відповідно – з'являється і новий лінгвістичний вимір нової (або ж оновленої!) політичної інформації [6]. Однак можна проаналізувати низку праць, у яких досить ґрунтовно подано систематизовані й узагальнені міркування щодо політичної риторики, зокрема це роботи українських лінгвістів (М. Бабак, Н. Кондратенко, Л. Нагорна, Н. Петлюченко, В. Петренко, Л. Славова, Л. Стрій, Л. Суховецька, Я. Федорів, О. Фоменко), а серед класичних робіт слід відзначити праці Ю. Габермаса, Т. А. ван Дейка, М. Фуко.

Мета статті – проаналізувати поняття 'політична риторика' та дослідити, яку роль вона відіграє в політичній комунікації з огляду на лінгвістичні аспекти, враховуючи національні та історичні

особливості політичної комунікації, які пов'язані з мовою, культурними традиціями, соціальними умовами та іншими дискурсивними факторами.

Розуміння цих аспектів дозволить глибше осмислити природу політичної взаємодії та її вплив на формування суспільної свідомості і політичних процесів. Такий підхід дозволить розширити наші знання про політичну комунікацію та зрозуміти її роль у сучасному світі.

Політична риторика використовується політиками для впливу на громадську думку, формування своїх ідей, переконань та відносин із виборцями чи іншими політичними дійовими особами. Вона відіграє важливу роль у політичній комунікації, особливо з огляду на лінгвістичні аспекти.

Політична риторика використовує різноманітні мовні засоби, граматичні конструкції та стилі мовлення для того, щоб сприйняття політичного повідомлення було максимально ефективним. Це може включати в себе вибір конкретних слів, фраз, термінів, а також структуру речень та логічну організацію тексту.

Метафори й образи уявно передають ідеї та переконання. Висловлення *«Україна – це крихітний корабель на штормовому морі»* має за мету викликати в аудиторії почуття обурення щодо складних ситуацій в країні. Використання риторичних питань, на які політики вже знають відповідь, привертають увагу аудиторії та підкреслюють важливість думок: *«Чи можемо ми дозволити собі ігнорувати проблеми екології?»* Вживання сильних епітетів та інтенсифікаторів може підсилити емоційний вплив політичного повідомлення. Наприклад, *«жахлива безграмотність»* або *«неймовірно важлива ініціатива»*. Повторення звукових елементів у словах може створювати музичність та ритм у мовленні політика, що робить його промову більш запам'ятовуваною та ефективною. Наприклад, *«сила, солідарність, успіх»*. Використання іронії та сарказму може допомогти політику висловити свою позицію або

критикувати опонентів із більшою ефективністю. Наприклад, *«звісно, якщо ви вважаєте, що бездарність – це ключ до успіху»*.

Грамматичні конструкції, які використовуються в політичній риторичі, часто спрямовані на підсилення ефекту, акцентування уваги та підкреслення важливості певних ідей або аргументів. Повторення однакових синтаксичних структур або фраз у реченні або між реченнями. Наприклад: *«ми боремося за правду, за справедливість, за свободу»*. Симетричне перекриття синтаксичних конструкцій у реченні. Наприклад, *«не в тому щастя, щоб отримати, а в тому, щоб дати»*. Протиставлення суперечливих або протилежних ідей в одному реченні. Наприклад, *«ми впевнені у своїй міцності, але скромні у своїх заявах»*. Повторення певних слів або виразів у різних частинах речення. Наприклад, *«що бачить влада, те бачить народ. Що відчуває влада, те відчуває народ»*, *«це наша країна, це наша мрія, це наше майбутнє»*.

Важливу роль відіграють також стратегії переконання в політичній комунікації, котрі включають у себе різноманітні техніки та методи, спрямовані на вплив на думку, погляди й переконання аудиторії.

Політики можуть використовувати сильні емоційні аргументи, щоб спонукати аудиторію до певної думки або дії. Історії успіху або трагедії відомих людей стимулюють певні емоції у виборців, роблять аргументи більш доступними й переконливими для аудиторії. Політики можуть намагатися підвищити свій авторитет, виступаючи як експерти в певній галузі або посилаючись на підтримку відомих осіб або організацій. Посилання на дані статистики, дослідження або експертні думки дозволяє переконати аудиторію, що більшість людей підтримують певну позицію або дію. А з появою соціальних мереж та інтернету можливості рекламних кампаній, публічних виступів і дебатів політиків дали змогу продемонструвати експертність і переконливість у великій аудиторії. Ці стратегії можуть

використовуватися окремо або в поєднанні одна з одною залежно від конкретної ситуації та аудиторії.

Ефективна політична риторика враховує особливості та інтереси своєї аудиторії, використовуючи мовні засоби та стратегії, які відповідають їхнім потребам та очікуванням.

Так, політики можуть адаптувати мову, що розуміє їхня аудиторія. Це може означати використання мови відповідного рівня складності, діалектів або термінології, яку аудиторія знає та розуміє. Політичні лідери вибирають теми, які мають прямий вплив на їхнє життя й добробут, можуть використовувати символи, історії та культурні аспекти, риторику, яка відповідає цінностям і переконанням їхньої аудиторії, включати звернення до релігійних, моральних або культурних цінностей, щоб з'єднатися зі своєю аудиторією на більш особистому рівні.

Культурний контекст грає важливу роль у політичній риторичі, оскільки він визначає способи сприйняття та реагування аудиторії на повідомлення політиків.

Мова й культурні символи є ключовими складниками культурного контексту. Політики повинні використовувати мову, яка відповідає культурним стандартам і нормам, щоб досягти ефективного спілкування з аудиторією. Вони також можуть використовувати культурні символи або алегорії, щоб зрозуміти і співпереживати з аудиторією. Політичні риторичи відбивають історичні та культурні норми країни чи регіону. Певні теми, символи або терміни можуть бути особливо важливими в певній культурі, тому політики повинні уважно враховувати ці аспекти при формулюванні своїх повідомлень.

Релігійні і традиційні цінності теж можуть мати велике значення для культурного контексту. Політики часто включають релігійні аспекти у свої повідомлення, щоб залучити вірян, або ж уникають тем, які можуть порушити традиційні цінності. Соціальні структури та ієрархії також впливають на політичну риторику. Політики можуть використовувати терміни й аргументи, що відповідають соціальним реаліям, або навпаки, спрямовувати свої

повідомлення проти них для зміни соціальних норм чи виправдання своїх дій.

Національні особливості політичної комунікації визначаються культурними, історичними, соціальними та політичними контекстами кожної країни.

Кожна культура має свої унікальні цінності, традиції та норми, які впливають на політичну комунікацію. Наприклад, деякі країни можуть бути більш індивідуалістичними, тоді як інші – колективістськими, що відображається в тоні та змісті політичних повідомлень. Структура та роль медіа в кожній країні може значно відрізнятись. Деякі країни мають сильно конкурентну медіа-систему з багатьма незалежними джерелами, тоді як інші можуть бути сильно контрольованими державою. Форма правління і політична система країни також впливають на способи політичної комунікації. Наприклад, у країнах із парламентською системою політична комунікація може бути більш колективною і залучати кілька партій та політиків.

Історичні події та культурні травми можуть мати великий вплив на політичну комунікацію кожної країни. Політичні лідери можуть використовувати історичні наративи або символи для мобілізації аудиторії.

Деякі країни мають багатомовний контекст, де різні мови використовуються для спілкування з різними аудиторіями. Соціальні класи, етнічні групи й інші соціальні фактори також впливають на політичну комунікацію. Політики можуть намагатися звертатися до різних груп із різними повідомленнями та стратегіями.

Мета політичної комунікації полягає в тому, щоб передати певні повідомлення, ідеї та цілі політичним лідерам, партіям або групам, критика опонентів із метою впливу на громадську думку, отримання підтримки аудиторії та досягнення конкретних політичних цілей. Ось деякі загальні цілі політичної комунікації: політичні лідери і партії можуть використовувати комунікаційні стратегії для мобілізації своєї аудиторії, щоб вони підтримали

певні ідеї, кандидатів або партійні програми, для навчання громадян про політичні процеси, питання і проблеми, з якими вони стикаються, щоб стимулювати активну участь у громадських справах. Через комунікацію політики можуть спробувати змінити уявлення й переконання своєї аудиторії щодо певних політичних питань або кандидатів. Політична комунікація може служити механізмом для створення діалогу між політичними лідерами і громадськістю, сприяючи взаєморозумінню й вирішенню конфліктів. Комунікаційні стратегії використовуються для побудови та підтримки певного іміджу політичних лідерів, партій або організацій у громадському середовищі.

Мета політичної комунікації, особливо в періоди виборів, – переконати виборців голосувати за конкретних кандидатів або підтримувати певні партійні позиції.

Здійснений аналіз дозволяє зробити висновок про те, що мова відіграє ключову роль у формуванні стереотипів і сприйнятті людьми навколишнього світу. Вона має значний вплив на людину; вирішує соціальні проблеми, формує її уявлення про різноманітні явища. Слово і мова беруть участь у створенні суб'єктивної думки та визначають ставлення до об'єктів і явищ, які перебувають у центрі уваги суспільства й формують громадську думку. Усі розглянуті аспекти дозволяють політичним лідерам та активістам ефективно використовувати мову для досягнення своєї політичної мети і завдань та маніпулювання громадською думкою. Узгодження політичної риторики з мовними засобами допомагає політикам зробити свої повідомлення більш ефективними й переконливими для аудиторії, забезпечуючи більший рівень сприйняття та підтримки.

Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні лінгвістичного аналізу політичних промов лідерів України та Польщі.

Список використаної літератури

1. Алексієвець О. Історія та сучасність політичної лінгвістики. URL: [http://shron1.chtyvo.org.ua/Aleksiievets Oksana_/Istoriia ta suchasnist politychnoi linhvistyky.pdf](http://shron1.chtyvo.org.ua/Aleksiievets_Oksana_/Istoriia_ta_suchasnist_politychnoi_linhvistyky.pdf) (дата звернення 03.03.2024).
2. Вусик Г.М. Сучасний політичний дискурс як об'єкт лінгвістичних досліджень. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Випуск 12. Т. 2. Вінниця, 2020. С. 213–217.
3. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс: текстуалізація реальності : монографія. Одеса, 2007. 156 с.
4. Кучик Г. Б. Лінгвістичні аспекти політичної комунікації. URL : http://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/2_2022/part_2/36.pdf (дата звернення 03.03.2024).
5. Симоненко Т. В. Практична риторика лідера: моделювання змісту тренінгових занять. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія: «Педагогічні науки». Черкаси, 2018. Випуск 15. С. 61–67.
6. Соловйова Т. Розбудова теорії політичної лінгвістики в українському науковому просторі. *Філологічні студії* : науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Кривий Ріг, 2018. Випуск 18. С. 75–88.

Катерина СКОЧЕЛЯС,
заступник голови громадської організації «Дім “Полонія” в Києві»
при Спілці поляків України;
магістрантка I курсу ОПП «Філологія. Слов'янські мови та
літератури (переклад включно), перша – польська»,
Хмельницький національний університет.
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. **Інна ГОРЯЧОК**

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОГО СВІТУ ПОЛЬСЬКОЇ ПОЕТЕСИ ГАЛИНИ ПОСВЯТОВСЬКОЇ

У статті розглядаються особливості поетичного світу польської поетеси ХХ століття Галини Посвятовської; висвітлено ключові теми і мотиви її творчості, з'ясовано особливості поетичного стилю поетеси та її вплив на розвиток сучасної польської літератури.

Ключові слова: Галина Посвятовська, польська поезія, біографія, стиль, тематика, вплив, внесок.

Artykuł dotyczy specyfiki świata poetyckiego polskiej poetki XX wieku - Hałyny Poswiatowskiej. W artykule omówiono kluczowe tematy, motywy i stylistykę jej twórczości, ukazano osobliwości jej stylu poetyckiego oraz jej wpływ na rozwój współczesnej literatury polskiej.

Słowa kluczowe: Hałyna Poswiatowska, polska poezja, biografia, styl, tematy, wpływ, wkład.

Польська література багата видатними талановитими прозаїками і поетами, які зробили значний внесок у розвиток світового письменництва. Але серед таких всесвітньо відомих польських поетів, як Юліуш Словацький, Адам Міцкевич, Віслава Шимборська та Збігнєв Герберт особливе місце можна відвести польській поетесі ХХ століття – Галині Посвятовській.

Мета статті – проаналізувати основні тенденції життєвого і творчого шляху Галини Посвятовської, мотиви й тематику її віршів.

Зрозуміти творчість Галини Посвятовської можна лише після вивчення основних етапів її життя, а особливо історії хвороби.

Галина Посвятовська (Галина Мига) народилася 9 травня 1935 року в Ченстохові в родині ремісників [4].

Коли маленькій Галині було всього 4 роки, почалася Друга світова війна, яка повністю змінила життя майбутньої поетеси. У середині січня 1945 року, під час визволення Ченстохова від німецької окупації, Галина з родиною ховалися в підвалі будинку, поруч із яким мешкали. Підвал був дуже вологий і холодний. Маленька дівчинка дуже промерзла і тяжко захворіла: почалась ангіна, яка дала незворотні ускладнення на серце та суглоби. Хвороба швидко прогресувала і викликала сталу ваду серця – недостатність мітрального клапана. Галина була прикута до ліжка аж до початку літа. Згодом лікарі поставили їй невтішний діагноз – хронічне запалення ендокарду. З того часу дівчинка постійно дивилася в очі смерті, а життя її здебільшого проходило в лікарнях та санаторіях і підпорядковувалось «роботі серця».

Через хворобу до школи Галина ходила всього два роки – в приватну гімназію «Наука і праця» 1948 року та в Перший загальноосвітній лицей імені Юліуша Словацького 1949 року.

1953 року, перебуваючи черговий раз у санаторії, Галина знайомиться з майбутнім чоловіком – художником Адольфом Посвятовським, теж безнадійно хворим на серце. Через два роки спільного життя, 23 березня 1956 року, Адольф помирає, і Галина у 21 рік залишається вдовою.

Галина перенесла дві операції на серці – першу 1958 року у Сполучених Штатах і другу 1967 р у Варшаві.

Незважаючи на хворобу, після першої операції Галина залишається у Сполучених Штатах Америки, а за три роки закінчує Сміт-коледж для заможних дівчат у графстві Беркшир, Нортгемптон. У червні 1961 року вона здобуває ступінь бакалавра мистецтв і має можливість вступити до докторантури філософського факультеті Стенфордського університету в Каліфорнії. Але через тугу за Батьківщиною молода дівчина

повертається в Польщу, до Кракова, де закінчує філософський факультет Ягеллонського університету.

Через тиждень після другої операції на серці, 11 листопада 1967 року, у віці 32 роки Галина Посвятовська померла.

Таким чином, хвороба та щохвилинне усвідомлення швидкої смерті були одним із ключових факторів, які вплинули на творчість Галини Посвятовської. Поетка брала від життя все, що могла, і навіть більше, намагалась наповнити змістом і подіями кожен день свого буття.

Бартош Сувінський зазначав: «Галина Посвятовська поєднувала в собі взаємозаперечні елементи. Вона відзначалася абсолютно непереборним: голод пізнання та спрагою до життя, яку нелегко було втамувати. І все це поєднувалося з дуже слабким здоров'ям, що постійно було під загрозою примх серця...» [2, с. 7].

На початку своєї творчості Галина Посвятовська використовує романтичні мотиви, виразність мови та емоційну напругу, які були характерні для творчості Адама Міцкевича та Юліуша Словацького. Однак із часом, під впливом відчаю та хвороби, Галина Посвятовська поступово відходить від впливу романтизму і розвиває власний, більш індивідуальний поетичний стиль. Її поезія починає відзначатися унікальними образами, глибоким відчуттям світу і внутрішнього переживання, неспокоєм психіки, яка повстає проти хвороби, що віддзеркалюється в її творах.

Основною тематикою творів Галини Посвятовської були особисті переживання, тема жіночої долі, кохання, смерті, філософські роздуми. Але, як вже зазначалось вище, тематика творів Посвятовської з часом змінювалася.

Ранні вірші більш емоційні, наповнені патетикою і меланхолією, а пізні твори відрізняються філософською спрямованістю та глибиною думки. Незважаючи на це, вся творчість поетеси поєднує в собі щирість, емоційність, глибину думки та пошук нового стилю поетичного вираження.

Дебют поетеси відбувся 17 грудня 1956 року з віршами «Szczęście» («Щастя») та «Człowiek z Annapurny» («Людина з Аннапурни») в газеті «Gazety Częstochowskiej» [5, с. 190].

1957 року вийшов перший том творів Посвятовської під назвою «Hymn bałwochwalczy» («Гімн ідолопоклонству»). 1961 року вона опублікувала репортаж про своє життя в США «Notatnik amerykański», а 1966 року – автобіографічну книгу «Opowieść dla przyjaciela» («Розповідь для друга»). Наступні поетичні збірки поетеси: «Dzień dzisiejszy» (1963), «Oda do rąk» (1966) та «Jeszcze jedno wspomnienie» (1968, посмертне видання) [3].

Твори Галини Посвятовської перекладені болгарською, німецькою, перською, португальською та українською мовами [4]. Українською мовою твори Галини Посвятовської перекладали Світлана Жолоб, Олександра Лехицька, Анатолій Глушак, Володимир Гарматюк (автобіографічна повість «Розповідь для друга» (2013, Івано-Франківськ, Лілея-НВ); збірка оповідань «Знайомий з Котора», куди увійшли три оповідання: «Знайомий з Котора», «Американський записник», «Блакитний птах» (2015, Тернопіль, «Лілея») [1].

Отже, Галина Посвятовська – це не лише талановита поетеса, але й смілива особистість із трагічною долею, яка не боялася експериментувати і шукати нові форми поетичного вираження. Її вірші – це свідчення прагнення до свободи та самовираження, а творчість, яка відзначається емоційністю, щирістю, глибиною думки та пошуком нового стилю поетичного вираження є важливим етапом у розвитку польської поезії ХХ століття.

Список використаної літератури

- 1.Бібліотека української літератури. Галина Посвятовська. Біографія. URL: <http://surl.li/royvm> (дата звернення: 01.03.2024)
- 2.Сувінський Б. Слово про існування. Про творчість Галини Посвятовської. Тернопіль : Видавництво «Крок», 2022. 128 с.

3.Halina Poświatowska – biografia. Lekcjapolskiego.pl
URL: <http://surl.li/rovuk> (дата звернення: 08.03.2024р.)

4.Halina Poświatowska. Wikipedia. URL: <http://surl.li/roymx> (дата звернення: 12.03.2024р.)

5.Hurnik E. Życie i spuścizna Haliny Poświatowskiej w świetle wierszy, listów i wspomnień o poetce (z warsztatu biografistki). *Autobiografia Literatura Kultura Media*. 2020. № 2 (15). S. 187–200.

6.Mętrak-Ruda N. Halina Poświatowska. Życie i twórczość. Artysta. Culture.pl URL: <http://surl.li/rowjw> (дата звернення: 10.03.2024р.)

Людмила СТАНІСЛАВОВА,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри слов'янської філології,
Хмельницький національний університет

МОВНА КАРТИНА СВІТУ ЯК КАТЕГОРІЯ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

У статті представлено погляди мовознавців щодо категорії «мовна картина світу»; схарактеризовано поняття «інваріант» та «варіантні складові мовної картини світу»; розмежовано уявлення про світоглядні чинники відмінностей між мовними картинами світу різних народів і про чинники лексико-граматичні; проаналізовано варіантність вираження способів мотивації лексем, фразеологізмів і прислів'їв, особливості безеквівалентної лексики у мовних картинах світу різних народів, особливості перекладу зазначених варіантних складових.

Ключові слова: мовна картина світу, інваріантна та варіантні складові мовної картини світу, мотивація лексем, фразеологізмів, прислів'їв, безеквівалентна лексика, переклад.

The article presents the views of linguists regarding the «language picture of the world» category. The concept of «invariant» and «variant components of the linguistic picture of the world» are characterized. The concept of worldview factors of differences between linguistic world pictures of different peoples and lexical-grammatical factors is delineated. The variant expression of the methods of motivation of lexemes, phraseological units and proverbs, features of non-equivalent vocabulary in the language pictures of the world of different peoples, features of the translation of the specified variant components are analyzed.

Key words: linguistic picture of the world, invariant and variant components of the linguistic picture of the world, motivation of lexemes, phraseological units, proverbs, non-equivalent vocabulary, translation.

Поняття «мовна картина світу» ґрунтується на ідеях Вільгельма фон Гумбольдта, який вважав мову антропоцентричним явищем і стверджував, що кожна мова має

своєрідний, несхожий на інші, погляд на світ, по-своєму відображує процес пізнання людиною світу. У такому ж ключі розмірковували американські мовознавці Е. Сепфір і Б. Уорф [6]. Е. Сепфір наголошував, що індивід бачить, чує, сприймає світ саме в такий, а не в інший спосіб і відображує це в мові, тому що на нього впливають мовні звички спільноти, у якій він живе. Засновник зіставного мовознавства і лінгвокультурології Роберт Ладо зауважував: «Існує ілюзія, властива часом навіть освіченим людям, ніби значення однакові в усіх мовах і мови розрізняються лише формою вираження цих значень. По суті, значення, у яких класифікується наш досвід, культурно детерміновані, тому вони істотно варіюють від культури до культури» [цит. за 3, с. 24].

О.М. Галинська підкреслює: «національна специфіка мов – це їх закономірна властивість, яка існує внаслідок того, що вербалізація об'єктивної дійсності здійснюється в різних мовах неоднаково. Процес розумової діяльності людини, який є універсальним за своєю суттю і відбувається за загальними психічними законами пізнання, передається в різних мовах по-різному» [1, с. 22]. Отже, кожному народові притаманна своя картина світу і своя мовна картина світу.

Можна сказати, картина світу – це сукупність цілісних людських уявлень і знань про світ, що історично склалася у свідомості національного колективу. Ці уявлення і знання сприяють орієнтації особистості у процесі сприймання і пізнання світу. Ці уявлення і знання вміщені у мові. Мовна картина світу – це результат певного способу відбиття реальності у свідомості людини через призму мови та національних, історико-культурних особливостей її носіїв.

Отже, люди, що говорять різними мовами, створюють різні мовні картини світу. Хоча у цих різних мовних картинах світу знаходять відображення і загальнолюдські універсальні уявлення про світ, уявлення, притаманні групам народів. Тобто існує загальномовна картина світу, і вона є своєрідним ядром, інваріантом для усіх мов. Так, для слов'янських та деяких інших

європейських мов знаковими є певні сакральні числа (3, 7, 40), навколо яких побудовані фразеологізми, приказки, прислів'я. Можна говорити і про інші спільні речі.

Але є варіантні складник кожної мовної картини світу. Так, люди різних культур по-різному висловлюють радість і відчай, любов і ненависть, для них по-різному спливає час, по-різному світ звучить і виявляє кольори. У одних народів є предмети, відсутні в інших, хтось досі активно використовує те, що давно вийшло з обігу в інших народів. Основними чинниками відмінностей між мовними картинами світу різних народів є природа, культура, пізнання. Вони прямо чи опосередковано викликають певні мовні розбіжності. Відповідно, у різних мовах варіантним є склад лексики, значення слів, їх асоціативні зв'язки, стилістичне забарвлення.

Можна говорити про світоглядні чинники відмінностей між мовними картинами світу різних народів і про чинники лексико-граматичні. Серед світоглядних чинників виділяємо: відмінності у природі; гендерні відмінності; відмінності у розподілі часу, у категоризації людей, у параметрах простору, у сприйнятті звуків, в етикеті. Серед лексико-граматичних чинників, на нашу думку, особливо суттєвими є спосіб мотивації лексем, фразеологізмів і прислів'їв, а також наявність безеквівалентної лексики.

Отже, велике значення для виявлення (розкриття) мовної картини світу має зіставлення внутрішньої форми слів, відповідних у кількох мовах за значенням, тобто зіставлення способів мотивації слова. Ознака, покладена в основу назви, у різних мовах досить часто не збігається, є оригінальною, неповторною і засвідчує своєрідне бачення навколишнього світу представниками різних етносів: укр. *швець* – 'той, хто шиє', болг. *обущар* – 'той, хто робить взуття', нім. *Schuhmacher* – 'той, хто робить черевики'; укр. *веселка* пов'язана з 'веселий', нім. *Regenbogen* – 'дощова дуга'; укр. *пролісок* – 'такий, що росте на узліссі', нім. *Schneeglöckchen* – 'сніжний дзвіночок', англ. *snowdrop* – 'сніжна крапля'; укр.

ковзани пов'язане з 'ковзатися', нім. *Schlittschuhe* – зі *Schlitten* 'сани' і *Schuhe* 'черевики'.

Коли йдеться про використання музичного інструмента, то українці, німці і французи *грають* (укр. *грати*, нім. *spielen*, фр. *jouer*,) іспанці *торкаються* (*tocar*), італійці *примушують звучати* (*suonare*), а румуни *співають* (*cînta*).

Можуть траплятися також випадки однакової мотивації: укр. *журавель* і англ. *crane* – 'пристосування для підняття води з колодязя'.

Ще раз підкреслимо: ознаки, що лежать в основі назв, у різних мовах у багатьох випадках не збігаються, а є оригінальними й неповторними і засвідчують своєрідне бачення навколишнього світу у різних народів.

Маркером мовної картини світу є також фразеологія. Адже у фразеологізмах яскраво відображуються побут, історія і культура кожного народу. А особливо у тих, які пов'язані з найтипівшими і найпоширенішими сферами існування людини. Такими сферами насамперед є харчування, світ природи, що оточує людину. Так, кожен народ характеризується певними особливостями у сфері харчування, він формує і підтримує кулінарну традицію із набором типових страв, як щоденних, так і святкових. Водночас назви найтипівших страв активно використовуються для творення фразеологізмів.

Для англійців такими стравами є *pudding, bacon, ale, eggs, porridge, toast*. Із назвами цих страв створено багато фразеологізмів: *praise is not pudding* – *спасибі в кишеню не кладуть*; *run as swift as a pudding would creep* – *дуже повільно*; *a pudding face* – *безглуздий вираз обличчя*; *to do porridge* – *відбувати покарання, сидіти у в'язниці* (походження цього виразу пов'язано з тим, що вівсяна каша була дешевою та зазвичай нею годували в'язнів); *to go together like bacon and eggs* – *пліч-о-пліч* (походження фразеологізму пов'язане з тим, що у Великій Британії традиційна справа до сніданку – це смажені яйця та бекон).

В українській етнокulturі національно маркованими елементами у сфері харчування є *борщ, вареники, сало, хліб*. Назви цих страв активно використані для створення фразеологізмів: *борщ та каша – їжа наша; борщ усьому голова; вареники-хваленики, усі вас хвалять, та не всі варять; дурний як сало без хліба*.

Ще один англійський фразеологізм – *one's cup of tea* (дослівно: моя чашка чаю, хоча значення – ‘моє захоплення’). Фразеологізм з’явився під впливом важливого об’єкта в англійській культурі – чаю. Чай – улюблений напій для більшості англійців, чайна церемонія – спосіб розслабитися, зблизитися зі співрозмовником. Тому в кожного є свій улюблений сорт чаю або своя чашка для чаю, тобто те, що подобається, що приносить задоволення. Наприклад: *Reading – is my cup of tea*, дослівно – *Читання – моя чашка чаю*, фактично – *Читання – моє захоплення*.

Отже, в кожній мові є певний, етнічно маркований, набір слів, словосполучень, які активно використовуються для творення фразеологізмів. З іншого боку, у різних мовах є фразеологізми, які мають ідентичне або ж дуже схоже значення, але творяться вони на різних образних основах, тобто мають різні мотиваційні основи.

Проаналізуємо англійський фразеологізм *it's raining cats and dogs* (дослівно: «йде дощ із котів і собак»), хоча значення фразеологізму – ‘дуже сильна злива’). Походження виразу тісно пов’язане з проблемами дренажних систем в англійських містах XVII–XVIII століть. Вони часто виходили з ладу через сильні дощі, як наслідок – на вулиці виливався вміст каналізації (у тому числі трупи тварин). У жителів міст складалося враження, що тварини впали з неба. Бачили сильні зливи і їх наслідки й українці, але на них основне враження справляла кількість води довкола. Тому з’явився фразеологізм *лє як із відра*.

Порівняймо мотивацію фразеологізмів із значенням ‘ніколи’ у різних мовах: укр. *коли рак свисне*; англ. *when the pigs fly* «коли свині літатимуть», *when the moon turns green cheese* «коли місяць стане зеленим сиром»; нім. *wenn die Hunde mit dem Schwanz bellen* «коли собаки почнуть гавкати хвостами»; ісп. *cuando la rana crie*

(*tenga*) *pelo* «коли в жаби виросте волосся»; кит. *tie hu kai hua* «коли пониклий саговник зацвіте». Фразеологізми зі значенням «бути щасливим від народження»: укр. у *сорочці народитися*; англ. *to be born with a silver spoon in one's mouth* «народитися зі срібною ложкою в роті».

До фразеологізмів дуже близькі прислів'я. Наведемо приклади прислів'їв із близьким змістом але з різними мотиваційними основами. В англійській мові є прислів'я *Never offer to teach fish to swim* (дослівно – «Ніколи не намагайся навчити рибу плавати»; переносне значення – «не намагайся навчати того, хто уже вміє це робити найкраще»). В українській мові подібне значення має вираз *Яйця курку не вчать*. Німецьке прислів'я *Jeder Bär brummt nach seiner Höhle* (дослівно – «Кожен ведмідь реве на свій барліг»). Український відповідник – *Кожна жаба своє болото хвалить*. Ще одне німецьке прислів'я: *Wolf und Pferd sind keine Freunde* (дослівно – «Вовк і кінь не є друзями»). Український відповідник – *Кінь воліві не рівня*.

Фразеологізми кожного народу можуть формуватися під впливом «ендемичних», тобто своєрідних, притаманних тільки певному народу явищ, реалій. Із назвами таких «ендемиків» у національних мовах з'являються особливі фразеологізми. Так, «ендемичним» для англійської культури став виданий у XVII столітті закон, згідно з яким ніхто не мав права зайти у чийсь дім без запрошення господаря. Тому кожен дім почали асоціювати із замком, фортецею. З'явився фразеологізм *an Englishman's home is his castle* – *дім англійця – його фортеця / мій дім – моя фортеця*.

Отже, представники різних етносів можуть мати свій набір слів, словосполучень для формування фразеологізмів, по-різному переживати і оцінювати одні і ті ж явища (сніг, сонце тощо), по-різному виражати відчуття, почуття (відчай, любов, ненависть, захоплення, здивування). Тому фонд фразеологізмів у кожного народу досить своєрідний. Зокрема, фразеологізми досить часто різняться мотиваційними основами. Тому їхній переклад потрібно здійснювати дуже виважено. Іноді мотиваційні основи і значення

фразеологізмів можуть збігатися (особливо у близькоспоріднених мовах), але при розбіжності їх перекладач має відшукувати аналоги у мові перекладу, здійснювати калькування чи описовий переклад, застосовувати коментар.

Яскравим матеріалом, що засвідчує своєрідність мовних картин світу, є безеквівалентна лексика. Це слова і словосполучення, які не мають відповідників у словнику іншої мови. Розрізняють дві групи безеквівалентної лексики: власні назви і слова-реалії.

Безеквівалентні власні назви (особові імена, географічні назви, назви установ, організацій, газет тощо) не мають постійних готових відповідників у лексичному складі іншої мови і є маловідомими або взагалі невідомими для носіїв іншої мови. Слова-реалії – це слова та вирази, які означають предмети, поняття та ситуації, які не існують у практиці іншомовного колективу. Серед них назви предметів побуту, матеріальної та духовної культури, назви політичних, соціальних інститутів та явищ: укр. *вишиванка, рушник, писанка, бандура, коломийка, гопак, булава, тризуб, вареники, галушки, калганівка, валькувати* «робити стіни будівель із валків глини»; англ. *muffin* «гаряча булочка», *toffee* «цукерка на зразок ірису», *drugstore* «магазин, який торгує ліками, косметикою, журналами, морозивом, кавою тощо», *grill-room* «ресторан або зал у ресторані, де подається смажене м'ясо або риба, приготовані на замовлення відвідувача», *drug-store* (аптека-закусочна – магазин, що торгує ліками, косметикою, журналами, морозивом...), *drive-in* «ресторан для автомобілістів»; нім. *Richtfest* «свято з нагоди зведення будинку під дах», *pretzel* «крендель, посипаний сіллю»; *шейла* «елемент гардеробу мусульманської жінки; довгий прямокутний шарф, який обертають навколо голови»; *сієста* «в Італії час з 13:00 до 16:00, коли зачиняються всі заклади, магазини, офіси та кожен італієць може відпочити, пообідати, поспати або довго насолоджуватись кавою, сидячи на балконі. Час сієсти вважається майже святом – не прийнято телефонувати, приходити в гості, або будь-яким чином відволікати

італійця від відпочинку; англ. *caucus* «кокус – зустріч членів і прихильників певної політичної партії; найвищий керівний орган первинних партійних організацій», *primaries* «праймеріз – тип голосування, у якому обирається один кандидат від партії»; дружинники, агітпункт, трудова вахта.

Незвичайні приклади: в африканському діалекті є слово *ilunga*. Його дослівний переклад – «людина, яка може пробачити зло, спрямоване до неї один раз, стерпіти в другий, але ніколи не пробачити в третій». У фугейському діалекті іспанської мови, яким розмовляють в південній Аргентині і Чилі, є слово *tamihlapinatapai*. Приблизний переклад – «звертати свої погляди один на одного з надією, що хтось один запропонує виконати те, про що мріють обидва».

Слова-реалії виражають національну самосвідомість і колорит.

Для перекладу безеквівалентної лексики застосовують транскрипцію, транслітерацію, калькування, описовий переклад, гіперо-гіпонімічний переклад.

Підсумовуючи, зауважимо: кожному народові притаманна своя картина світу і своя мовна картина світу. У мовній картині світу є інваріанта та варіантні складові. Варіантність визначається світоглядними чинниками і чинниками лексико-граматичними. Серед лексико-граматичних чинників особливо суттєвими є спосіб мотивації лексем, фразеологізмів і прислів'їв, а також наявність безеквівалентної лексики. У перекладі ці категорії лексики вимагають пильної уваги перекладача, застосування визначених перекладацьких прийомів.

Список використаної літератури

1. Галинська О. Лінгвокультурна інформація англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. Київ, 2012. 245 с.

2.Голубовська І. Етнічні особливості мовних картин світу. Київ : Либідь, 2004. 295 с.

3.Радченко І. Вступ до теорії міжкультурної комунікації: конспект лекцій. Харків : УкрДУЗТ, 2021. 80 с.

4.Чумак Н., Давидова В. Мовна картина світу як об'єкт зіставного мовознавства. *Сучасні тенденції іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців немовних спеціальностей в полікультурному просторі*. За заг. ред Ю.О.Волошина, Н.В. Гончаренко-Закревської, Н.М. Василюшиної. Київ : ФМВ, НАУ, 2020. С. 109–114

5.Kononenko I. Wielki polsko-ukraiński słownik frazeologiczny z indeksem. Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2023. 731 с.

6.Whorf B.L. Language, Thought and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf / ed. John B. Carroll. N. Y. : Wiley, 1956. 302 s.

Олена СТАНІШЕВСЬКА,

доктор філософії;

магістрантка I курсу ОПП «Філологія. Слов'янські мови та літератури (переклад включно, перша – польська),

Хмельницький національний університет.

Науковий керівник – докт. філол. наук, проф. **Наталія СОВТИС**

ДІЄСЛІВНІ ПАРОНІМИ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ МОВ ЯК ФАЛЬШИВІ ДРУЗИ ПЕРЕКЛАДАЧА

Стаття написана на основі історичних, соціолінгвістичних та етимологічних досліджень щодо взаємодії слов'янських мов: української та польської. Важливість такої роботи полягає в тому, що вперше дієслівні пароніми української та польської мов досліджуються в етимологічному аспекті на основі зіставного підходу лексичних одиниць, тобто з'ясовується значення «фальшивих друзів перекладач» у сучасному суспільному житті.

Ключові слова: омоніми, пароніми, лексичні одиниці, етимон, етимологія, семантика, фальшиві друзі перекладача

Niniejszy artykuł został napisany w oparciu o badania historyczne, socjolingwistyczne i etymologiczne, jednośnie współoddziaływania języków słowiańskich: ukraińskiego i polskiego. Ważność takiej pracy polega na tym, że po raz pierwszy bada się paronimyczasownikowe języków ukraińskiego i polskiego w aspekcie etymologicznym na podstawie porównawczego podejścia jednostek leksykalnych, czyli znaczenie „falszywych przyjaciół tłumacza” w współczesnym życiu społecznym.

Słowa kluczowe: homonimy, paronimy, jednostki leksykalne, etymon, etymologia, semantyka, falszywi przyjaciele tłumacza

У сучасній лінгвістиці особливий інтерес дослідників (див., напр., Maria Bednarz 2002, Danuta Buttler 1971, 1972, 2001, Radosław Kaleta 2010, 2013, 2014 Małgorzata Majewska 2002) викликають омоніми та пароніми в споріднених мовах. Це явище ще недостатньо описане в мовознавчих студіях.

Наша наукова розвідка базується на основі історичних та етимологічних аналізах щодо взаємодії слов'янських мов – української та польської. Важливість такої роботи полягає в тому, що вперше дієслівні пароніми української та польської мов досліджуються в етимологічному аспекті на основі зіставного підходу паронімічних лексичних одиниць, тобто з'ясовується значення «фальшивих друзів перекладача» в сучасному суспільному житті.

Метою нашої роботи є представлення окремих лексичних понять паронімічних лексичних одиниць в етимологічному аспекті. *Об'єкт* дослідження – слов'янські мови. *Предметом* вивчення є поняття лексичних одиниць, зокрема дієслів, української та польської мов, т. зв. «фальшиві друзі перекладача», їхні властивості та значення в суспільному житті.

У цій науковій роботі застосовано лінгвістичні методи дослідження, які мають комплексний характер: метод співвідношення мовних одиниць і соціолого-історичних явищ, порівняльно-зіставний і структурний метод, метод компонентного та етимологічного аналізу, а також аналіз лексичних одиниць за паронімічними спорідненостями.

Усі омоніми та пароніми, а також усі їхні представлені типи в широкому сенсі визначаються як *фальшиві друзі перекладача*. *Фальшиві друзі перекладача* виникають залежно від різних факторів, наприклад: незалежного розвитку мов, зміни значень шляхом запозичення для визначення нового поняття чи предмета, паралельного запозичення обох мов із третьої, використання ідентичних слів у різних мовах для визначення нових термінів шляхом перенесення визначень тощо. Історично вони, як правило, є результатом взаємного впливу мов, який у деяких випадках може призводити, особливо в генетично близьких мовах, до фонетичної чи графічної подібності слів. Їхня загальна кількість різна для кожної розглянутої пари мов [17, с. 110].

Термін *фальшиві друзі перекладача*, який ввели Maxima Koessler і Jules Derocquigny 1928 року, означає слова (або вирази) з

двох або більше мов, що мають однакову або схожу форму (звукову або графічну), але різне значення [17, с. 112]. Як доводять дослідники цієї лексичної категорії, більшість таких слів небезпечні з погляду перекладу та глоттодидактики, оскільки створюють масу проблем не лише під час спілкування з іноземцями та перекладу, а й під час вивчення іноземних мов.

На перший погляд здається, що тільки люди, які починають вивчати іноземну мову і мають недосконале знання мови, відчувають труднощі з правильним розпізнаванням таких слів. Однак, як показує практика, вони можуть вводити в оману і досвідчених перекладачів, людей, які вільно або задовільно володіють мовою, але ще не досягли належного рівня двомовності, а тому хибно ідентифікують окремі елементи іншомовної та рідної мовних систем. Так виникають невідповідні семантичні кальки та порушення лексичних зв'язків чи стилістичних правил не лише при використанні іноземної мови, а й при перекладі на рідну мову.

У польській та українській мовах знаходимо багато слів, які можна визнати за *помилкових друзів перекладача*. Наразі, при дослідженні омонімічних і паронімічних явищ дослідники найбільше уваги приділяють іменникам, хоча в обох споріднених мовах є велика кількість і дієслівних паронімів (понад 150 пар), які також можуть стати фальшивими друзями для перекладачів. Тому під час перекладу варто бути дуже обережним, використовуючи ці лексеми. Дієслівні пароніми можуть бути надзвичайно заплутані, і їх складно використовувати правильно. Тому перекладачі мають ретельно підходити до вивчення різних значень типових слів та слів із відтінками значень. Крім того, вони мають використовувати відповідні контекстні слова, бути уважними щодо граматики, транслітерації та культурних відмінностей між країнами. Недостатнє знання цих розбіжностей може привести до помилок у перекладі, що знижує професійний рівень перекладу.

Аналізуючи міжмовні омоніми та пароніми, потрібно враховувати, що українська й польська мови належать до споріднених слов'янських мов різних груп – східнослов'янської та

західнослов'янської, і це визначає існування між ними закономірних контрастивних явищ, зокрема фонетичних. У систему міжмовних омонімів та паронімів входять слова, що належать до різних граматичних класів, однак дієслова мають в українській та польській мовах різні морфемні характеристики, через що вони утворюють тільки групи міжмовних паронімів [3, с. 17–20].

Вибір досліджуваних дієслівних паронімів насамперед зумовлений найбільш уживаними дієсловами, що мають подібне звучання, які найчастіше створюють труднощі при вивченні і перекладі зі споріднених мов: *czuć* – *чути*, *dobierać* – *добиратися*, *rozbiierać się* – *розбиратися*, *czuć* – *чхати*, *celować* – *цілувати*, *pukać* – *пукати*, *spotykać się* – *спотикатися*, *ruchać się* – *рухатися*, *obradować* – *обрадувати*, *poturbować* – *потурбувати*, *rozkazać* – *розказати*, *hulać* – *гуляти*, *hodować* – *годувати* і т. д.

Таблиця 1.

Етимон	Сучасне значення польське	Сучасне значення українське
<p>CZUĆ псл. *čuti [ESBn]</p> <p>ЧУТИ псл. *čuti [ЕСУМ]</p>	<p>CZUĆ</p> <p>1)усвідомлювати через почуття; 2)відчувати емоції чи відчуття; 3)усвідомлювати, що щось відбувається; 4)добре розуміти, зазвичай інтуїтивно; 5)мати запах, особливо неприємний; 6)бути поміченим; 7)бути пізнаваним як особа чи річ із певними характеристиками [WSJP]</p>	<p>ЧУТИ</p> <p>1)сприймати за допомогою органів слуху які-небудь звуки; 2)мати слух; 3)мати які-небудь дані, відомості про кого-, що-небудь, знати про кого-небудь з розмов, чуток і т. ін.; 4)те саме, що відчувати; 5)виявляти, розпізнавати, знаходити кого-, що-небудь за допомогою органів нюху; 6)чутно, видно; 7)уживається для підкреслення сказаного,</p>

звернення уваги на кого-, що-небудь [СУМ]

Обидві лексичні одиниці мають спільний етимон псл. **čiti*: ‘діставати чуттєві переживання; розуміти, усвідомлювати, звертати увагу, спостерігати стежити; не спати, пильнувати’, але їхня семантика майже повністю відмінна: в слові *czyć* значення 2 збігається зі значенням 4 в слові *чутти*.

Таблиця 2.

Етимон	Сучасне значення польське	Сучасне значення українське
<p>ROZBIERAĆ (SIĘ) псл. *<i>orz-birati</i> [ESBn]</p> <p>ПРОЗБИРАТИ (СЯ) псл. *<i>byrati, berq</i> [ЕСУМ]</p>	<p>ROZBIERAĆ (SIĘ) 1) знімати вбрання або верхній одяг [WSJP]</p>	<p>ПРОЗБИРАТИ (СЯ) 1.вникаючи в подробиці чого-небудь, розглядаючи щось детально, з’ясовувати істину, виносити певне рішення; 2.розуміти, усвідомлювати, з’ясовувати що-небудь для себе; 3.розрізняти кого-, що-небудь, враховувати відмінність, різницю між кимсь, чимсь; 4.<i>розм.</i> стати зарозумілим, розпущеним, почати свавільно поводити себе; розпуститися.; 5.<i>розм.</i> знімати з себе одяг; роздягатися; 6.<i>розм.</i> ставати дужчим, сильнішим; посилюватися (про стихійні сили природи); 7.<i>розм., рідко.</i> ставати на свої місця, розходитися по своїх місцях [СУМ]</p>

Обидві лексичні одиниці мають спільний етимон псл. **orz-birati, *byrati, berq* ‘ділити на частини, розкладати; стягувати, знімати; аналізувати, осмислювати, розуміти’, похідне від іє. **bher-* ‘носити, приносити’, але їхня семантика майже

повністю відмінна: в слові *rozbiierać się* єдине значення збігається з 5 у слові *розібратися*, котре вживається лише в розмовній формі.

Таблиця 3.

ЕТИМОН	Сучасне значення польське	Сучасне значення українське
<p>RUCHAĆ SIĘ псл. *<i>ruchъ</i> [ESBn] РУХАТИСЯ псл. *<i>рихъ</i> [ЕСУМ]</p>	<p>RUCHAĆ SIĘ 1) <i>вульг.</i> мати статевий акт [WSJP]</p>	<p>РУХАТИСЯ 1) перебувати в постійному русі (у просторі й часі); 2) переміщатися, пересуватися; 3) перебувати в русі, залишаючись на тому самому місці; 4) <i>перен.</i> розвиватися в якомусь напрямку [СУМ]</p>

Обидві лексичні одиниці мають спільний етимон псл. **ruchъ* рух- іменник віддієслівний (назва дії) з первісного гіпотетичного псл. **rusti*. ‘рушити’, але їхня сучасна семантика є зовсім різною.

Міжкультурна комунікація як особливий вид комунікації має на увазі процес спілкування між користувачами різних мов і різних культур. Порівняння мов і культур виявляє не тільки загальну, універсальну, але й специфічну національну ідентичність, зумовлену історичними умовами та умовами розвитку різних народів. Знання мови іншого народу – важливий складник міжкультурної комунікації і одночасно найкращий крок до формування відповідних міжособистісних зв'язків між представниками різних народів. Відсутність знань про інші метафоричні та символічні значення веде часто до невідповідності перекладів і мовних непорозумінь, що нівелює і нищить багату мовну картину світу. Помилкове вживання лексичних одиниць, які мають схоже звучання, але інше значення в обох споріднених мовах, може викликати сміх або вести до незручної ситуації, а навіть до конфліктів, що, у свою чергу, унеможливує діалог.

Вивчаючи іноземні мови (особливо споріднені), необхідно звертати увагу на міжмовні омоніми і пароніми, а також на їхнє інше значення в різних контекстах із метою уникання конфліктної або смішної ситуації в процесі розмови або перекладу. Можуть вони або повністю, або частково змінити зміст повідомлення і ввести в оману співрозмовників і, оскільки конкуренція на ринку міжнародного перекладу зростає, тому якість перекладу є вирішальним елементом успіху в цій галузі: уміння розрізняти та використовувати дієслівні пароніми української та польської мов забезпечить якісний і точний переклад, що визначить професійний рівень перекладача.

Список використаної літератури

- 1.Беднаж М. Польсько-українська міжмовна омонімія. Opole : Uniwersytet Opolski 2004. 113 с.
- 2.Кияк Т. Р. «Фальшиві друзі перекладача» як проблема міжкультурної комунікації. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. Вип. 89 (1). С. 17–20.
- 3.Кононенко І. Українська та польська мови: контрастивне дослідження. Варшава : WUW, 2012. 808 с.
- 4.Мельничук О.С. Етимологічний словник української мови. Т. 1–7. Київ : Наукова думка, 1982–2012.
- 5.Назаров Н. А. Етимологічна концепція О. С. Мельничука. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського*. Київ, 2013. Вип. 22. С. 105–116.
- 6.Словник української мови : в 1–11 т. За ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
- 7.Bańkowski A. Etymologiczny słownik języka polskiego. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000. Т. 1–2.
- 8.Boryś W. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków : Wydawnictwo literackie, 2005. 861 s.
- 9.Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1996. 805 s.
- 10.Buttler D. Odmiany polskiej homonimii. I. Homonimy rdzenne. *Poradnik Językowy*. 1971. S. 8–13.

11. Buttler D. Polski dowcip językowy. Warszawa, 2001. 346 s.

12. Doroszewski W. Słownik języka polskiego. T. 1–11. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1958–1969.

13. Kaleta R. Homonimia w języku polskim i języku białoruskim. *ACTA POLONO-RUTHENICA*. 2013. T. 18. S. 185–195.

14. Kaleta R. Homonimia międzyjęzykowa w ogólnym i białorusko-polskim kontekście. Warszawa : Katedra Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2010. S. 311–321.

15. Kaleta R. Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa. Warszawa : Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, 2014. 167 s.

16. Kaleta R. O projekcie słownika białorusko-polskich fałszywych przyjaciół tłumacza na tle dorobku leksykografii polsko-białoruskiej. *Studia Slavica*. 2013. T. XVII/1. S. 83–90.

17. Koessler M., Derocquigny J. Les faux amis ou les trahisons du vocabulaire anglais. Conseils aux traducteurs. Paris, 1928. 387 p.

18. Majewska M. Homonimia i homonimy w opisie językoznawczym. Warszawa : Pracownia językoznawstwa stosowanego instytutu języka polskiego Uniwersytetu Warszawskiego, 2002. 154 s.

Електронні джерела

1. Wielki słownik języka polskiego. Pod red. Piotra Źmigrodzkiego. URL : <http://wsjp.pl/> (дата звернення: 21.02.2024).

2. Online Etymology Dictionary. URL : <https://www.etymonline.com/> (дата звернення: 22.02.2024).

3. Публічний електронний словник української мови. URL : <http://ukrlit.org/slovnyk> (дата звернення: 20.02.2024).

Літературні скорочення

[ЕСУМ] – Мельничук О.С. Етимологічний словник української мови. Т. 1–7. Київ : Наукова думка, 1982–2012.

[СУМ] – Словник української мови : в 1–11 т. За ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

[WSJP] – Wielki słownik języka polskiego. Pod red. Piotra Źmigrodzkiego. URL : <http://wsjp.pl/> (дата звернення: 21.02.2024).

Катерина СТЕЛЬМАХ,
магістрантка I курсу ОПШ «Філологія. Слов'янські мови та
літератури (переклад включно), перша – польська»,
Хмельницький національний університет.
Науковий керівник – ст. викл. **Світлана ВОЙТАЛЮК**

ОМОНІМІЯ В СУЧАСНІЙ ПОЛЬСЬКОМОВНІЙ РЕКЛАМІ

У статті розкрито тему омонімії та її ролі у контексті польськомовної реклами; звернено увагу на підвиди омонімів: омофони, омографи, омоформи, міжмовні омоніми, омонімію фразеологізмів та їхнє місце в рекламних повідомленнях і слоганах.

Ключові слова: *реклама, омонімія, омофони, омоформи, омографи, міжмовні омоніми.*

W artykule poruszono temat homonimii i jej znaczenia w kontekście reklamy polskojęzycznej; zwrócono uwagę na podtypy homonimów: homofony, homografy, homofomy, homonimy międzyjęzykowe, homonimie jednostek frazeologicznych oraz ich miejsce w przekazach i sloganach reklamowych.

Key words: *reklama, homonimia, homofony, homofomy, homografy, homonimy międzyjęzykowe.*

Сьогодні реклама проникає у більшість сфер людської діяльності. Вона є не лише засобом інформування, але й інструментом впливу на свідомість суспільства. У зв'язку зі зростом конкуренції на ринку товарів та послуг для привернення уваги споживачів зараз може бути не достатньо грамотного та інформативного рекламного тексту.

Фахівці з написання рекламних повідомлень та слоганів задля зацікавлення потенційних клієнтів вдаються до лінгвістичних експериментів, використовуючи при цьому все різноманіття мовних засобів. У статті ми розглянемо явище омонімії та його місце в рекламі.

Актуальність теми зумовлена постійним розвитком рекламної індустрії та недостатньою кількістю досліджень щодо омонімії у польськомовній рекламі.

Мета роботи полягає вивченні омонімії в сучасних польських рекламних текстах і слоганах та визначенні її ролі. Для досягнення мети слід вирішити такі завдання: 1) схарактеризувати поняття омонімії, описати види омонімів; 2) проаналізувати рекламні оголошення щодо наявності в них омонімів; 3) навести приклади використання різновидів омонімів у рекламі; 4) з'ясувати роль омонімії в польськомовній рекламі.

Явище омонімії загалом свого часу досліджували Л. А. Булаховський («Омонімія в слов'янських мовах», «3 життя омонімів»), М. А. Беднаж («Із спостережень над польсько-українськими міжмовними омонімами»), О. Я. Дутка («Омонімія у колі сучасних наукових проблем»), М. П. Кочерган («Слово і контекст») та інші.

Омонімію як елемент мовної гри в рекламних слоганах аналізували К.В. Сіроус та Н.А. Карпенко. У праці «Лексичні особливості словацьких рекламних текстів» Л.Д. Чернюх описує роль омонімії у словацькій рекламі. Серед польських науковців питання граматичної омонімії підіймає Б. Енджейчак (Beata Jędrzejczak) у роботі «Językowe środki perswazji w sloganach reklamujących polskie marki terytorialne na przykładzie haseł promujących polskę, województwa i miasta wojewódzkie».

Мовознавці здебільшого трактують поняття омонімії так: «омоніми – слова чи їхні окремі граматичні форми, а також стійкі словосполучення, морфеми, синтаксичні конструкції, що за умови однакового звучання (чи написання) мають абсолютно різні значення (на відміну від полісемії)» [1, с. 454].

У сучасній літературній мові виокремлюють дві групи омонімів: повні та неповні, іншими назвами тих самих категорій є абсолютні та часткові омоніми – відповідно. Омоніми вважаються повними тоді, коли вони зберігають однакове значення у всіх своїх граматичних формах. Наприклад: слово «чайка» у значенні човна

та «чайка» у значенні птаха. Неповні (часткові) омоніми поділяються на такі підгрупи: омоформи, омофони, омографи [2].

Омоформи – це слова, що мають різне значення, їхнє звучання збігається лише у певних граматичних формах. Омоформи зазвичай належать до різних частин мови. Прикладом можуть слугувати слова: «*став*» у значенні водойми та «*став*» – як дієслово у третій особі однини чоловічого роду минулого часу.

Омофони – це різновид омонімів, що мають різне написання, але звучать однаково. Це мовне явище може виникати через уподібнення голосних звуків, наприклад: «*лежу*» – від дієслова *лежати* та «*лижу*» – від дієслова *лизати*. Причиною також можуть бути збіги власних та загальних назв: «*Роман*» – ім'я і «*роман*» – літературний твір, написання разом чи окремо певних частин мови: слові «*вгорі*» – вверху, та «*в горі*», як у формі рельєфу, та інші.

Омографи – слова однакові за своєю графічною формою, але різні за значенням та звучанням. Різниця у звучанні спричинена наголосами: «*доро́га*» – іменник і «*дорога́*» – прикметник, «*по́діл*» – ділення і «*поді́л*» – низ.

Міжмовні омоніми – це пари слів, їхніх граматичних форм чи словосполучень, що походять із різних мов чи діалектів, які мають однакове звучання та схожий вигляд, але при цьому мають різне значення. Міжмовні омоніми також називають фальшивими друзями перекладача через труднощі у перекладі, які вони викликають.

Наведемо приклади польсько-українських омонімів: *owoc* (укр. – фрукт) і *овоч*, *szczyt* (укр. – верхівка гори) і *щит* – тобто заслону для захисту воїна, *lekcja* (укр. – урок) і *лекція*, *magazyn* (укр. Журнал / склад) і *магазин*.

Варто зазначити, що міжмовна омонімія існує також у фразеології. Польською «*dać dęba*» означає втекти, натомість в українською «*дати дуба*» – це померти, «*biały kruk*» у польській мові – рідкісний екземпляр книжки, а українською «*біла ворона*» – людина, несхожа на інших.

Омонімія, як явище, що полягає в збігові звучання слів при різних значеннях, є одним з інструментів у мовному арсеналі копірайтерів та маркетологів. В індустрії реклами цей феномен використовується для створення оригінальних рекламних текстів і слоганів, основною метою яких є привернення уваги потенційних клієнтів. З допомогою омонімії утворюється гра слів, що активізує емоційну реакцію аудиторії та сприяє утворенню асоціативних зв'язків із конкретним продуктом чи брендом. Ниижче ми розглянемо різноманітні випадки використання омонімії в польськомовній рекламі.

Пропонуємо розглянути рекламний слоган, метою якого є популяризація туризму у східній Польщі: «*Fajne palace, zamki, lochy! Do wyboru do koloru!*». У слогані бачимо слово «*loch*» у називному відмінку множини, яке має значення «підземне приміщення». Для розуміння омонімії, що виникає у цій ситуації, слід зазначити, що текст виголошує дика свиня. У польській мові на позначення цієї тварини використовується слово «*locha*», що у множині називного відмінка також має форму «*lochy*» [7, с. 136]. Слова мають різні роди: *loch* – чоловічий, та *locha* – жіночий і по-різному відмінюються, однак їхні форми множини називного відмінку збігаються, отже, можна зробити висновок, що ці слова є омоформами.

Незважаючи на різницю в родах в однині між словами *loch* і *locha*, прикметник «*fajne*» не перешкоджає омонімії. Це спричинено особливістю граматичної системи польської мови, зокрема наявністю в ній множини нечоловічоособового роду. До цієї категорії належать обидва слова (*loch* і *locha*), як наслідок закінчення *-e* в прикметнику граматично узгоджується з обома іменниками та доповнює явище омонімії.

Згідно зі Статтею 13 польського законодавства про виховання тверезості та протидію алкоголізму в країні заборонено рекламувати алкогольні напої, за винятком пива [8]. Раніше під заборону було також використання терміну «*пиво*» в рекламі. Ця

обставина спонукала спеціалістів, що займаються створенням рекламних текстів для пивоварень, експериментувати.

Польська марка пива Okocim презентувала рекламу з таким змістом: «*Mariola ma oczu piwne, Mariola okocim spojrzeniu*» [5]. У цьому тексті виділяємо омофон: власна назва *Okocim* є співзвучною з словосполученням «*o kocim*», додаткового значення якому надає іменник *spojrzeniu*. Окрім цього, варто звернути увагу на гру слів, спричинену багатозначністю прикметника «*piwne*», що використовується для передання кольору і викликає асоціації з алкогольним напоєм.

Автор слогану з реклами солодошів «*Wszyscy mają Mambę! Mat i ja!*» опирається на сленговий вислів «*mieć ambę*», що побутує у Познані та околицях. «*Mieć ambę*», за познанською версією, означає «*мати шалені ідеї*» [3, с. 29]. Під час порівняння уривка слогану «*mają Mambę*» з джерелом у потрібній граматичній формі «*mają ambę*» можна зауважити схожість у вимові, спричинену носовістю літери *ą*.

Черговим проявом ефективного використання лінгвістичного різноманіття є реклама компанії Ікеа, яка спеціалізується на виробництві меблів та предметів для дому. Згідно з сюжетом рекламного ролика єгипетська цариця Клеопатра мовчки вислуховує критичні зауваження щодо дизайну інтер'єру від старшої родички, проте зрозуміло, що правителька не має на меті дослуховуватися. На завершення з'являється слоган: «*Ty tu urządzisz!*», що графічно відрізняється однією літерою від загальновідомого вислову «*ty tu rządzisz!*». Тут спостерігається подовження звуку «*u*» внаслідок збігу літери «*u*» в кінці «*tu*» і на початку «*urządzisz*», що, в свою чергу, призводить до схожості вимови обох висловів.

Далі наведемо приклад виникнення омонімії на основі фразеологізму. Міжнародна мережа супермаркетів Lidl на своїй сторінці у Фейсбук опублікувала рекламне повідомлення: «*Znasz kogoś, kto ma wyjątkowo ostry język? A może to Ty! Świetnie się składa! Wpadnij na Ryneček Lidla po papryczki Padron. To warzywo*

dla Ciebie!» [6]. Омонімія виникає за рахунок слова «*ostry*» – гострий на смак та фразеологізму «*ostry język*», що характеризує спосіб мовлення як іронічний, злосливий, дотепний. Українським відповідником вищезгаданого фразеологізму може бути: «*гострий на язик*».

Рекламна фірма для власного пропагування розробила плакат із надписом: «*tam WEB do reklamy*». Слово «*web*» написано великими літерами та виділене жирним шрифтом для підкреслення неоднозначності оголошення. Запозичена з англійської мови лексема «*web*» використана для інформування, що фірма працює також у мережі Інтернет, має власний сайт. Однак під час вимови англійське *web* уподібнюється до польського *leb* і як наслідок утворюється характерна для польської мови конструкція: *mieć leb*, що означає «бути розумним, знатися на чомусь». Отже, надпис набуває нового значення: ми знаємося на рекламі, маємо багато вдалих маркетингових ідей [4].

Аналіз рекламних слоганів і повідомлень показав, що в польському рекламному середовищі домінує використання омоформ та омофонів. Натомість недостатність прикладів омографів може бути зумовлена сталим наголошуванням слів, що, у свою чергу, спричиняє меншу кількість омографів порівнян з українською мовою. Підвиди омонімії часто використовуються в рекламних текстах у сполученні з власними назвами, такими як назви місцевостей або компаній. Крім того, це явище фіксуємо в контексті фразеологізмів, що робить рекламні повідомлення більш цікавими для цільової аудиторії та сприяє запам'ятовуванню.

Омонімія є одним із вагомих інструментів фахівців рекламної індустрії, що сприяє підвищенню ефективності рекламних кампаній, збільшує їхню інтерактивність та емоційну привабливість. Омонімія сприймається як інтелектуальна загадка, що потребує довшої концентрації уваги для її зрозуміння, що сприяє кращому запам'ятовуванню рекламних повідомлень.

Феномен омонімії є малодослідженим у контексті польськомовної реклами, ця стаття описує загальні відомості та

демонструє нечисленні приклади застосування омонімів у рекламі. Надалі існує потреба аналізу омонімії, зокрема омографів, та їхньої ролі в рекламі, що відкриває поле для подальших досліджень.

Список використаної літератури

1.Тараненко О.О. Омоніми. *Українська мова : Енциклопедія*. Київ : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. С. 454–455.

2.Михайлець Я.В. Поняття омонімії. Види омонімів. Поняття антонімії. *Всеосвіта – Національна освітня платформа*. URL : <https://vseosvita.ua/lesson/poniattia-omonimii-vydy-omonimiv-poniattia-antonimii-282255.html> (дата звернення: 25.02.2024).

3.Шеверда К.С. Засоби лексичної граматичної та семантичної виразності у польському тексті: семантико-граматичні особливості та функціонування URL : <http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/787878787/1089/%D0%A8%D0%B5%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B4%D0%B0.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 28.02.2024).

4._Cieslak A. Homonomia. Cz. 2. URL : URL : <https://agnieszkacieslak.wordpress.com/2016/05/22/homonimia-cz-2/> (дата звернення: 27.02.2024).

5.Cieslak A. Homo... URL : <https://agnieszkacieslak.wordpress.com/2016/04/14/homo/> (дата звернення: 27.02.2024).

6.Facebook Lidl Polska. URL : <https://www.facebook.com/photo/?fbid=6213789755353384&set=a.310964302302655> (дата звернення: 27.02.2024).

7.Јędrzejczak B. Јęzykowe ѕrodki perswazji w sloganach reklamujacych polskie marki terytorialne na przykladzie hasel promujacych polskę, wojewodztwa i miasta wojewodzkie. URL : <http://surl.li/rwsse> (дата звернення: 26.02.2024).

8.Ustawa o wychowaniu trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi. URL : <https://lexlege.pl/ustawa-o-wychowaniu-w-trzezwosci-i-przeciwdzialaniu-alkoholizmowi/art-13-1/> (дата звернення 27.02.2024).

Вікторія СТЕЦЮК,

магістрантка 1 курсу ОПП «Українська філологія: літературні та мовнокомунікативні студії»,

Національний університет «Острозька академія»;

Лариса МІНІЧ,

*доцент кафедри української мови та літератури,
Національний університет «Острозька академія»*

ВОЄННА ЛЕКСИКА В ПАРАДИГМІ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті висвітлено особливості воєнної лексики в парадигмі лінгвістичних досліджень і розглянуто воєнну фахову мову як сферу функціонування воєнної лексики; з'ясовано, що вона характеризується чіткістю і лаконічністю; проаналізовано проблеми класифікації воєнної лексики й досліджено стилістично марковані одиниці в системі воєнної лексики.

Ключові слова: *воєнна лексика, стилістично марковані одиниці, воєнна фахова мова, лексичні інновації, класифікації воєнної лексики.*

The article highlights the features of military vocabulary in the paradigm of linguistic research. The military professional language as a sphere of functioning of military vocabulary is considered. It is revealed that it is characterized by clarity and conciseness. The problems of classification of military vocabulary are analyzed and stylistically marked units in the system of military vocabulary are investigated.

Keywords: *military vocabulary, stylistically marked units, military professional language, lexical innovations, classifications of military vocabulary.*

У зв'язку зі стрімким розгортанням подій повномасштабної війни в межах України у щоденній мовленнєвій діяльності пересічна людина все частіше послуговується лексикою воєнного спрямування, що є достатньо специфічним прошарком словника. Лексеми воєнної фахової мови потребують посиленої уваги насамперед під час залучення їх до комунікації з метою

правильного і грамотного вживання. Воєнна фахова мова як спеціальна мова, яка обслуговує різноманітні аспекти воєнної галузі, унормовується та функціонує з метою гарантування військової безпеки нашої держави. Ця сфера тісно пов'язана з іншими сферами, зокрема з політичною, соціокультурною, науково-технічною тощо.

Фахова воєнна мова неодноразово ставала об'єктом дослідження українських та іноземних лінгвістів, які вивчали проблеми, пов'язані зі способами і шляхами творення, лінгвальними й екстралінгвальними аспектами функціонування воєнних термінів (В. Кондрашов, І. Матюшин, Т. Михайленко, Л. Ткачова, Н. Фоміна, В. Шевчук та ін.), когнітивними чинниками функціонування воєнної лексики (І. Андрусак, Г. Бучина, Л. Венедиктова та ін.).

Насамперед зупинимося на розгляді ключових понять цього дослідження, зокрема «фахова мова» та «воєнна лексика». Щодо першого зазначеного поняття, то слід зауважити, що на позначення лексики, яка обслуговує певний фах, у мовознавстві застосовують низку рівнозначних термінів: «спеціальна підмова», «фахова мова», «субмова» та ін. [1]. Серед українських та іноземних лінгвістів на сучасному етапі немає одностайності в трактуванні поняття фахової мови, а тому відсутнє й загальноприйняте визначення цього терміна.

Одне з найвідоміших визначень поняття «фахова мова» належить німецькому мовознавцю Л. Гофману. На його погляд, фахова мова є сукупністю усіх мовних засобів, що застосовують в обмеженій комунікативній сфері для взаєморозуміння комунікантів, які працюють у цій галузі [12, с. 53]. Т. Р. Кияк стверджує, що «до цієї дефініції слід додати ще й той факт, що функціонування фахової мови забезпечує винятково чітко встановлена термінологія» [5, с. 203]. Фахова мова охоплює фахову лексику, терміни, стилістичні і синтаксичні конструкції, фонетичні та морфологічні засоби і є частиною загальноновживаної мови [12].

На нашу думку, фахова мова виступає засобом обміну знаннями і досвідом між фахівцями у певній професійній галузі. Беручи до уваги вищенаведені визначення, можемо окреслити такі головні ознаки фахових мов:

– специфічний набір мовних одиниць та специфічне коло користувачів;

– тісний зв'язок із певною предметною галуззю;

– базування на системі загальнонаціональної мови, тобто дотримання лексичних, морфологічних, синтаксичних норм і правил організації тексту, характерних для загальноновживаної мови;

– обмежена кількість функцій порівняно із загальною мовою.

Щодо поняття «воєнна лексика», то акцентуємо увагу на тому, що воєнна лексика є однією із найдавніших фахових підсистем, що має свої особливості розвитку та функціонування. На думку О. О. Дмитрук [3], воєнна лексика є системою лексичних засобів, які віддзеркалюють різноманітні військові поняття та вживаються як у загальнонародному, так і в спеціальному спілкуванні.

Погоджуємося з І. В. Царьовою [11], що поняття «воєнна лексика» є багатокомпонентним та складним, воно охоплює також воєнну термінологію і воєнну терміносистему. При цьому поняття «воєнна термінологія» поєднує сукупність воєнних термінів, що віддзеркалюють поняттєвий апарат військової науки та пов'язані зі способами й формами ведення війни, з питаннями стратегічного застосування збройних сил, а також оперативного тактичного використання об'єднань, із їх організацією, технічним оснащенням та озброєнням. Слід зазначити, що воєнній лексиці притаманна лаконічність, чіткість, вона функціонує з метою обслуговування сфери військової діяльності.

С. В. Федоренко та А. В. Бернадіна [10, с. 259] вважають, що воєнна фахова мова, характеризуючись лаконічністю та чіткістю, становить комплекс, який містить воєнну термінологію та стилістично марковану лексику, що зазнають постійного розвитку і вдосконалення шляхом виникнення нових понять і реалій.

Л. В. Туровська зауважує, що на розвиток воєнної фахової мови впливають такі екстралінгвальні чинники: соціально-комунікативний (інтелектуальний, естетичний), соціально-економічний та історико-політичний [9, с. 35].

І. О. Литовченко підкреслює, що до таких позамовних чинників належать: соціально-політичні умови в лінгвістичному соціумі, функціональний статус державної мови, рівень розвитку науки й техніки в мовному середовищі, термінологічна політика держави, а також міжнародний статус національної мови [7, с. 77–78].

Як бачимо, на сучасному етапі загально визнаним є той факт, що воєнна фахова мова найбільше розвивається у ході воєнних конфліктів під впливом низки екстралінгвістичних факторів, серед яких головними є ступінь участі в збройних конфліктах широких народних мас, особливості їхньої діяльності, рівень трансформації способу життя всієї мовної спільноти у період таких конфліктів, соціальний тип воєнних конфліктів та ін.

Зазначимо, що сьогодні в науковій літературі можна простежити відсутність єдиного загальноприйнятого підходу до класифікації воєнної лексики. Воєнна лексика в сучасному мовознавстві вивчається у різноманітних аспектах, що пов'язані з головними тенденціями розвитку лінгвістики. Найбільш поширеними у лінгвістиці є вивчення воєнної лексики у лексико-семантичному аспекті, згідно з яким виділяють різні лексико-тематичні групи, що об'єднують слова для позначення предметів, понять, процесів, ознак тощо.

Ю. О. Лукіячук [8] розробила тематичну класифікацію воєнних термінів відповідно до видів та родів Збройних Сил і, відповідно, пропонує виокремлювати:

- 1) терміни Сухопутних військ;
- 2) терміни Військово-повітряних сил;
- 3) терміни Військово-морських сил;
- 4) терміни Інженерних військ;
- 5) терміни Військ зв'язку.

Поширеним у мовознавчій науці є поділ воєнної лексики за дериваційним критерієм. Деривацію у лінгвістиці трактують як процес утворення вторинних мовних знаків, що можна пояснити за допомогою вихідної одиниці: морфів на базі звуків, слів на базі інших слів чи словосполучень, словоформ на базі морфів, тексту на базі висловлювань [2, с. 79]. Дослідники воєнної лексики (О. Я. Андріянова, Т. Б. Лебедева, Л. В. Мурашко та ін.) здійснюють аналіз найбільш продуктивних моделей її творення, зокрема детально розглядають морфологійний, лексико-синтаксичний, лексико-семантичний та морфолого-синтаксичний способи творення військових номенів, що дає можливість охарактеризувати лексико-граматичні класи військових номенів. Дериваційна класифікація воєнної лексики репрезентує не тільки можливості побудови слів із різними формантами і ступінь їх продуктивності, але й забезпечує більш ґрунтовний опис семантики лексем воєнної сфери.

Окрім того, у сучасному мовознавстві виконано аналіз воєнної лексики у функційному аспекті, що передбачає систематизацію номенів військової справи відповідно до сфери функціонування в лексико-семантичному полі «Військова лексика». Відомо, що військова галузь не обмежується тільки формальними дефініціями об'єктів, понять і предметів військової справи, а тому воєнна лексика містить сленг військових, жаргонізми, просторічну й розмовну лексику. До цієї групи належать емоційно забарвлені елементи воєнної лексики, неоднорідні за своєю функціональною характеристикою лексичні одиниці, що найчастіше є стилістичними синонімами військових термінів. Таким чином, воєнна лексика також характеризує сферу неофіційного професійного спілкування, стираючи межі між воєнною і загальномовною розмовною лексикою. Беручи до уваги функційний критерій, воєнну лексику в мовознавстві розподіляють на загальнонаукову, міжгалузеву, вузькогалузеву та загальновійськову [6, с. 106].

Слід зазначити, що в сучасному глобалізованому інформаційному просторі сфера використання воєнної лексики не обмежується її застосуванням тільки фахівцями військової сфери. Наразі воєнна лексика перестає функціонувати лише у вузькоспеціальних контекстах, вона присутня у щоденному вжитку дипломатів, політиків, журналістів, а також пересічних громадян. Як уже було зазначено, окрім термінів, до української воєнної лексики входять стилістично марковані слова та словосполучення. Стилiстично марковані лексичні одиниці у складі воєнної лексики характеризуються такими ознаками:

1) такі лексеми здебільшого виникають серед особового складу збройних сил та деякою мірою є незрозумілими у застосуванні поза межами збройних сил, проте вони можуть розширювати сферу свого використання завдяки активній комунікативній взаємодії у сучасному інформаційному просторі;

2) до стилістично маркованих лексичних одиниць належать лексичні одиниці різноманітного емоційного забарвлення;

3) серед таких лексичних одиниць переважають лексико-фразеологічні одиниці, що не зрозумілі або мало зрозумілі для людей, не пов'язаних із військовою галуззю [4].

У більшості випадків стилістично марковану воєнну лексику поділяють на розмовну лексику, військовий сленг та військові неологізми. Наприклад, військовий сленг охоплює майже всі сфери військової діяльності та представлений лексичними одиницями, що володіють яскравим емоційно-оцінковим забарвленням, віддзеркалюють військові реалії та побут, застосовуються головним чином у військових колах, проте відомі всім носіям мови та вживані під час комунікації для експресивної функції [6, с. 106]. До найпоширеніших сленгізмів належать наступні: «муха», що позначає ручний протитанковий гранатомет, «птичка» – безпілотний літальний апарат, «таблетка» – медична машина, що представлена в таких версіях: мікроавтобус, фургон, вантажівка з приводом на всі колеса, санітарний автомобіль, «Буратіно» –

військові, які свою заробітну плату витрачають на непотрібні речі впродовж перших двох днів після отримання тощо.

Також на сучасному етапі активно функціонують у мові військові неологізми, які відрізняються оригінальністю. Зокрема, часто фіксуємо неологізми на позначення способу ліквідації загарбників («застінгерити», «забайрактарити», «заджавелінити»), в основі яких лежать назви відомих зенітно-ракетних комплексів, керованих ракет або протитанкових ракетних комплексів. Досить цікавим є словосполучення «відправити на концерт Кобзона», що також має значення «убити росіянина, відправити його вслід за покійним співаком Йосипом Кобзоном».

Отже, у результаті здійсненого дослідження, приходимо до висновку, що сучасна воєнна фахова мова динамічно розвивається та вдосконалюється, віддзеркалюючи стан військової науки. Під поняттям «воєнна лексика» розуміємо специфічний прошарок лексичних одиниць, що обслуговують особливу галузь діяльності людини – військову справу, охоплюючи військово-прикладну термінологію, стилістично марковані та емоційно-забарвлені лексичні одиниці. Сьогодні в науковій літературі можна простежити відсутність єдиного загальноприйнятого підходу до класифікації воєнної лексики, існує багато різноманітних думок. Вважаємо, що кожна з пропонованих науковцями класифікацій є значним внеском у сучасну лінгвістичну науку, що сприяє подальшим мовознавчим пошукам та поглибленому вивченню воєнної лексики.

Список використаної літератури

1. Василенко Д.В. Англомовні лексичні інновації військової сфери, утворені шляхом словоскладання. *Вісник Запорізького національного університету*. Серія «Філологічні науки». 2008. С. 41–47.
2. Горпинич В.О. Сучасна українська літературна мова: Морфеміка. Словотвір. Морфонологія. Київ : Вища школа, 1999. 207 с.
3. Дмитрук О. Маніпулятивний потенціал неологізмів, що належать до воєнної лексики. Проблеми семантики слова, речення та

тексту. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка*. 2014. Вип. 32. С. 90–95.

4. Іграк К.Ю. Емоційно забарвлені елементи військової лексики. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*. 2017. № 25. С. 55–59.

5. Кияк Т.Р. Фахові мови та проблеми термінознавства. *Нова філологія: зб. наук. праць*. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. № 27. С. 203–208.

6. Кухарчук І. О. Принципи класифікації військової лексики в сучасному мовознавстві. *Вісник Глухівського НПУ ім. О. Довженка*. 2023. № 11. С. 105–107.

7. Литовченко І. О. Уплив екстра- та інтралінгвальних чинників на розвиток воєнної лексики української мови. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2014. Вип. 10. С. 75–83.

8. Лукіяничук Ю. О. Способи класифікації військових термінів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2017. Вип. 66. С. 65–67.

9. Туровська Л. В. Дещо про генезис сучасної української воєнної термінології. *Наукові праці*. 2017. Вип. 54. С. 79–84.

10. Федоренко С. В., Бернадіна А. В. Загальна характеристика фахової мови воєнної сфери (на матеріалі англійської мови). *Нова філологія*. 2021. № 83. С. 257–262.

11. Царьова І. Російсько-українська війна (2014–2022): Слова, які набули нових значень. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6318/13353-1?Inline=1> (дата звернення: 10.01.2024).

12. Hoffmann L. Kommunikationsmittel Fachsprache: Eine Einfuhrung. Tubungen: Gunter Naer, 1985. 308 s.

Лариса СТРЕМБИЦЬКА,
вчителька польської мови Сокілецької філії
Лицею №1 м. Немирова ім. М. Д. Леонтовича
Немирівської міської ради, Вінницька обл.;
магістрантка I курсу ОП «Філологія. Слов'янські мови та
літератури (переклад включно), перша – польська»,
Хмельницький національний університет.
Науковий керівник –
канд. філол. наук, доц. **Наталія ТОРЧИНСЬКА**

«NIE BĄDŹ CZARNĄ OWCĄ», АБО ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ПОЛЬСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ ЗООЛЕКСЕМАМИ

У статті пропонується порівняльний аналіз фразеологічних одиниць і зворотів, до складу яких входить зоокомпонент на позначення свійських тварин на прикладі польської і української мови, проаналізовано труднощі і особливості перекладу ідіом із зоонімами, їхнє стилістичне і морфологічне вираження в сучасній польській та українській мовах.

Ключові слова: фразеологізми, ідіоми, зоокомпонент, зоолексема.

W artykule przedmiotem badań są zwroty frazeologiczne, do których zalicza się komponent zoologiczny, oznaczający zwierzęta domowe na przykładzie języka polskiego i ukraińskiego, trudności i osobliwości tłumaczenia idiomów zoologicznych, ich odzwierciedlenie stylistyczne i morfologiczne we współczesnym języku polskim i ukraińskim.

Słowa kluczowe: ednostki frazeologiczne, idiomy, zookomponent, leksem zoonim.

Мовна картина світу кожного народу є надзвичайно багатогою. Історичний розвиток польської та української мови, що є спорідненими і походять з праїндоевропейських і праслов'янських витоків, завжди був тісно пов'язаний. Територіальна близькість, спільні історичні події, економічні зв'язки сприяли схожості

мовно-культурної спадщини. Чимало спільного можна виявити, досліджуючи фразеологічні одиниці. За твердженнями І. К. Білодіда, «фразеологічними одиницями слід називати стійкі словосполучення, що сприймаються як одне ціле, як єдиний вислів або мовний зворот, неподільний на окремі частини без втрати його значення» [1, с. 335]. За словами Л. Г. Скрипник, «фразеологія – це наука про сталі звороти в мові, досить молода лінгвістична дисципліна, основні поняття, обсяг і об'єкти якої ще не досить вивчені» [8, с. 5]. Але і її можна розуміти як науку, що вивчає тільки ідіоми, і як науку, що вивчає усі сталі одиниці, що характеризуються стійкими зв'язками компонентів. Саме знання фразеологічних одиниць, особливостей їхнього перекладу, свідчить про високий рівень знання мови, що так необхідний для сучасного перекладача. Переклад таких мовних одиниць є надзвичайно важливою справою, що вимагає від перекладача цілеспрямованого вивчення змісту сказаного, певних лінгвістичних досліджень у цій сфері. Необхідно також зберігати стиль та експресивність сталого виразу, перекладач має уважно відтворити сенс словосполучення задля точного перекладу. При перекладі прийнято дотримуватися кількох технік, із-поміж яких: узагальнений переклад складових частин тексту (якщо в українській мові немає точного відповідника), пошук фразеологізму відповідно до загального семантичного значення оригіналу, власний авторський переклад, якщо фразеологізм не перекладається. Роль фразеологізму в перекладеному тексті повинна збігатися із роллю фразеологізму в оригінальному творі.

Отже, у статті ми окреслимо проблему перекладу та важливість порівняльно-зіставного аналізу фразеологічних одиниць на прикладі польської й української мови. Мета нашого дослідження – проаналізувати найбільш поширені фразеологізми із зоолексемами на позначення свійських тварин, з'ясувати їхню кореляцію з українськими відповідниками, визначити особливості польсько-українського перекладу.

На специфіку перекладу фразеологізмів звертали увагу польські й українські мовознавці. Серед українських лінгвістів потрібно відзначити В. Бойка, В. Мельника, О. Селіванову, Л. Скрипник та ін. Так, праці А. Савенця [6; 7] присвячені особливостям перекладу віршів Віслави Шимборської. Як зауважив науковець, авторський стиль Віслави Шимборської сприяє модифікації фразеологізмів, сприйманню їх у нетрадиційному контексті, творенню okazjonalnych мовних сталих одиниць (схрещення у мовному виразі двох і більше зворотів). І. Мірошниченко [5] досліджує труднощі перекладу фразеологізмів, створює різні варіанти перекладу одного й того ж фразеологізму. Р. Зорівчак [2; 3] звертала увагу на калькування мовних зворотів.

Серед польських мовознавців фразеологізми із зоокомпонентами вивчали Є. Бартмінський, Р. Гжегорчикова, Я. Янусевич.

Науковці розробили видові класифікації фразеологізмів, досягли успіхів у вивченні етимології висловів, вивчили сфери вживання, зосередили увагу на їхніх різноманітних особливостях, опрацьовують різні способи перекладу ідіом, шукають «свій» відповідник для перекладу «чужого» стійкого словосполучення з обов'язковим збереженням його семантики і емоційного стильового відтінку. Але все ж таки вивчення польських та українських фразеологізмів та фразеологізмів із зоонімами, зокрема, носить досить епізодичний характер. Складність досліджень полягає у відсутності значних за обсягом перекладних двомовних фразеологічних словників. Хоча тут варто відзначити такі великі і важливі праці, як: О. Космеда, О. Гоменюк, Т. Осіпова «Короткий українсько-польський словник усталених виразів: еквіваленти слова, фразеологізми, прислів'я та приказки» [4], А. Piasecka, I. Tulina-Biumental «Polsko-ukraiński słownik frazeologiczny» [10], R Tymoshuk, W. Sosnowski, M. Jaskot, Y. Ganoshenko «Leksykon aktywnej frazeologii polskiej i ukraińskiej» [11]; І. Кононенко «Великий польсько-український словник».

Фразеологізми певної мови завжди опираються на символізми, що характеризують уявлення людей, відображають риси етносу. Напевне, найбільш поширені стали одиниці, побудовані на основі вірувань, уявлень про тварин. Люди завжди приписували собі риси зовнішності та поведінки тварин. Тварини були надзвичайно важливі у повсякденному житті людини, відігравали основну роль у господарсько-економічному житті, у традиціях. Тому фразеологізми із зоолексемами найбільш яскраво відображають мовну картину світу як поляків, так і українців, але часто мають свої національні відмінності. Вони належать до найдавніших, тому й мають особливе культурне значення. Такі фразеологізми відзначаються образно метафоричним багатством. З давніх-давен людина говорить про свої вчинки, використовуючи образи тварин, таким чином збагачуючи мову.

У процесі перекладу фразеологічних одиниць у дослідників виникає низка проблем, позаяк існують різні групи ФО:

1. Однакові або дуже подібні фразеологізми (не потребують якогось особливого перекладу): «*Kipować kota w worku*» [10, с. 14], «*Pokorne ciele dwie krowy ssie*» [9], «*Nie miała baba kłopotu, kupiła sobie prosię*» [10, с. 14].

2. Фразеологізми, значення яких легко зрозуміти, але слід замінити якийсь структурний компонент: «*Patrzeć jak sroka w gnat*», тобто «Дивитися як сорока в кістку» [10, с. 16], чимось занадто цікавитися. «*Zdrowy jak ryba*» – «Здоровий як бик» [10, с. 15], мова йде про гарне здоров'я людини. «*Biedny jak mysz kościelna*» – «Бідний як церковна миша» [10, с. 15], миша символізує бідність.

3. Фразеологізми, для перекладу яких необхідно провести додаткове лінгвістичне дослідження.

4. Фразеологізми, які не перекладаються українською чи, навпаки, польською мовою і вимагають авторського перекладу.

У польській мові є фразеологізм «*Nie bądź czarną owcą*» [9], що належить до складніших фразеологізмів. Цей вислів вказує на людину, яку недолюблюють у суспільстві, тому що вона чимось

відрізняється. В українській мові натомість існує вираз «*Не будь білою вороною*» [9], що теж має негативний відтінок і означає людину, що не відповідає суспільним нормам, тобто саме так треба перекладати перший вислів. Водночас у польській мові існує також вираз «*biały kruk*» [9], але насправді це не «біла ворона». Як зауважують дослідники, є дуже багато контекстів, у яких цей фразеологізм вживається. Найчастіше означає ситуацію, коли хтось висловлює або показує своїм виглядом своє незадоволення і водночас розчарування поведінкою іншої людини.

У сучасній мовній і культурній картині світу українців та поляків можна знайти багато фразеологічних зворотів, де обіграно образ **кота** і **собаки**, тварин, які найближчі до людини. Сталий зворот «*Wiercić kotu dziurę w brzuchu*» [10, с. 14] не має відповідника в українській мові і означає когось допікати, душу виймати з когось. «*Bawić się jak kot z myszką*» означає розважатися, «бавитися як **кіт** з мишкою» [10, с. 16]. «*Pogonić (popędzić) konia kota*» [5, с. 3] – когось настрашити, допекти комусь.

«*Francuski piesek*» – «Балувана Галя» [11, с. 8] – розповідає про того, хто перебірливий, примхливий. «*Pies ci mordę lizał*» [9] – це слова відчаю, коли хтось звернувся з проханням, але не отримав цієї допомоги. Український відповідник такого виразу – «Щоб тебе грець вхопив». «*Psu na budę*» [10, с. 18] – «Собаці під хвіст», тобто щось звелось нанівець. «*Potrzebny jak psu piąta noga*» [10, с. 18] – щось зайве, наш найбільш уживаний відповідник – «П'яте колесо до воза». Хоча можна зафіксувати й інші варіанти: «Як собаці / псові п'ята нога», «Як зайцю / зайцеві стоп-сигнал».

Часто у фразеологізмах ми виокремлюємо образ **коня**. «*Koń by się uśmieł*» [10, с. 18] – кінь би з того сміявся, але українською краще було б «Курям на сміх». «*Znać się jak tyse konie*» [10, с. 18] означає «добре когось знати», тобто «знати як облупленого». «*Konia kują, a żaba nogę podstawia*» [10, с. 18] – «Коня кують, а жаба ногу підставляє» означає «не відповідати чимусь рівню, робити не свою справу».

Невіддільним складником сільського господарства є свиня, яка також виступає об'єктом фразеологічних найменувань: «*Pijanu jak świnia*» [10, с. 16] має тотожний переклад і в українській мові – «П'яний як свиня». «*Jak świni siodło*» [4, с. 19] – повне заперечення чогось, щось, що зовсім людині не підходить. В українському варіанті – «як корові сідло». «*Jak świnia*» [4, с. 334] говорять поляки про зовнішню бридку людину-нечупару, аналогічно «як свиня» кажуть про неохайну людину й українці.

Отже, фразеологізми із зоолексемами найкраще передають мовну картину світу будь-якого етносу, дають можливість висловити власну думку, надають емоційного забарвлення розмові, дозволяють певною мірою завуалювати, пом'якшити чи підкреслити у змісті висловлюваного інформацію про щось чи когось. Але не всі фразеологізми, навіть у слов'янських мовах, перекладаються ідентично. Таких ФО порівняно з тими, які потребують заміників, я відносно небагато, а тому в процесі перекладацької діяльності потрібні додаткові знання з лінгвістики, етнолінгвістики, лінгвокультурології, історії тощо.

Перспективу дослідження вбачаємо в аналізі фразеологічних одиниць в основі яких є згадка про птахів і диких тварин.

Список використаної літератури

1. Білодід І. К. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія. Київ, 1973. 414 с.
2. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. Львів : Вища школа, 1983. 175 с.
3. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад. Львів : Вид-во при Львівському університеті, 1989. 216 с.
4. Космеда Т., Гоменюк О., Осіпова Т. Короткий українсько-польський словник усталених виразів: еквіваленти слова, фразеологізми, прислів'я та приказки. Дрогобич, 2017. 408 с.
5. Мирошніченко І. М. Варіанти польських фразеологічних одиниць семантичного поля «праця/ неробство». Наукові записки. Серія: Філологічні науки (Мовознавство). Кіровоград, 2009. Вип. 81 (1). С. 141–145.

6.Савенець А. Поезія у перекладі: «Українська Шимборська : монографія. Люблін-Житомир: Полісся, 2006. 366 с.

7.Савенець А. Три найважливіші слова. *Шимборська В. Може, це все*. Ольшаниця : Bosz, 2011. 128 с.

8.Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. Київ : Наукова думка, 1973. 280 с.

9.Стемпнівич Я., Рибалт А. «Чому «biały kruk» не є «білою вороною?»» URL: <http://surl.li/rkman> (дата звернення 10.03.2024).

10.Piasecka A., Tulina-Biumental I. Polsko-ukraiński słownik frazeologiczny. Łódź, 2016. 184 s.

11.Tymoshuk R, Sosnowski W., Jaskot M., Ganoshenko Y. Leksykon aktywnej frazeologii polskiej i ukraińskiej. Warszawa, 2018. 312 s.

Олена ТЕРПАК,
вихователь I категорії Закладу дошкільної освіти № 11
«Світлячок» м. Дрогобича Львівської області;
магістрантка I курсу ОПП «Філологія. Слов'янські мови та
літератури (переклад включно), перша – польська»,
Хмельницький національний університет
Науковий керівник – ст. викл. **Людмила ТЕРЕЩЕНКО**

ГРУПИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ НАЙМЕНУВАННЯМИ ПТАХІВ У ПОЛЬСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті проаналізовано особливості семантики окремих фразеологічних одиниць із найменуваннями птахів у польській та українській мовах, з'ясовано мету використання ФО у мові, окреслено типи досліджуваних фразеологізмів в обох мовах.

Ключові слова: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення, образність, емоційність, експресивність, функція.

Artykuł analizuje specyfikę semantyki niektórych jednostek frazeologicznych z nazwami ptaków w języku polskim i ukraińskim, wyjaśnia cel użycia FO w języku, przedstawia typy jednostek frazeologicznych z nazwami ptaków w języku polskim i ukraińskim..

Słowa kluczowe: zrosty frazeologiczne, frazeologiczne jednościi, kombinacje frazeologiczne, obrazowość, emocjonalność, ekspresyjność, funkcja.

Фразеологія кожної мови – це сконцентрований у слові арсенал засобів образності, емоційності, гумору, оцінності тощо. Фразеологічне багатство включає сталі словосполучення (зрощення, єдності, сполуки), приказки, прислів'я, мовні кліше, крилаті вислови, афоризми.

Проаналізувавши різні джерелами, вважаємо за необхідне спинитися на окремих визначеннях фразеологізмів (фразеологічних одиниць – ФО), як-от: «фразеологізм –

семантично пов'язане сполучення слів, яке, на відміну від подібних до нього за формою синтаксичних структур (висловів або речень), не виникає в процесі мовлення відповідно до загальних граматичних і значеннєвих закономірностей поєднання лексем, а відтворюється у вигляді усталеної, неподільної, цілісної конструкції» [3]. У словнику фразеологічних антонімів української мови ФО визначено як «мовну одиницю, що виражає специфічне фразеологічне значення, створюване здебільшого внаслідок метафоричного переосмислення вільного словосполучення, граматичні категорії й має постійний, відтворюваний за традицією склад компонентів, які втратили лексичну самостійність, а також є членом речення [6]. О. Левченко дає таке визначення: «Фразеологізми (фразеологічні звороти) – стійкі (усталені) словосполучення, які сприймаються як єдине ціле і вживаються носіями мови в усталеному оформленні [9].

Фразеологізми вважають складними одиницями номінації, оскільки поняття передається через метафоричність, що сприяє образності, експресивності, емоційності, колоритності висловлювання. «Означаючи предмет або особу, ознаку, дію, спосіб дії тощо, фразеологізм здебільшого дає ще додаткову інформацію про них» [1]. Окрім того, «фразеологічне вираження, порівняно з лексичним, набагато експресивніше, оскільки має образний або порівняльний характер» [10].

У мовленні фразеологізми використовують із різною метою: для надання висловлюванню образності, емоційності, експресивності; вираження позитивних емоцій або негативної; відтворення найтонших нюансів значення, характеристики предмета, явища, ситуації.

Основною **функцією** фразеологізмів є вираження **ставлення мовця** до ситуації, його **оцінка** того, що відбувається. Стабільність фразеологізмів полягає в тому, що їхні **компоненти незмінні**. Неможливо у стійкому виразі змінити хоча б одне зі слів, що входять у фразеологізм – це його зруйнує.

Швейцарський лінгвіст Ш. Баллі, уперше визначив фразеологію як самостійний розділ лексикології. Запропоновано цілу низку класифікацій фразеологічних одиниць [13]. Класифікація фразеологізмів із погляду семантичної злитості їхніх компонентів належить академіку В. Виноградову [Цит. за 3]. Як відомо, фразеологізми виникають із вільного поєднання слів, які вживаються в переносному значенні. Поступово переносність забувається, стирається, і поєднання стає стійким [4].

Різні аспекти фразеологізмів розробляли українські лінгвісти, зокрема, психокогнітивний та етнокультурний підхід аналізу фразем розглядали О. Левченко, О. Селіванова; функціонування фразеологізму в живому мовленні – В. Білоноженко, М. Коломієць, М. Пилинський, Г. Удовиченко, В. Ужченко, В. Чабаненко та ін.; фразеологію як вираз національного менталітету докладно висвітлено в роботах О. Майбороди, О. Назаренка; стилістику фразем вивчали І. Гнатюк, В. Калашник та ін. [6]. Становлення і розвиток української фразеології пов'язані з діяльністю О. Потебні та І. Срезневського; у наш час її теоретичні засади сформувалися в працях Л. Булаховського, Ф. Медведєва, Л. Скрипник, Г. Удовиченка та також польських, зокрема, С. Боуби, Д-А. Бутлер, А. Файджинської та інших.

Фразеологізми, якими ми користуємося сьогодні, мають різне походження. Значна частина польських та українських фразеологізмів виникла в результаті спостережень людини за довкіллям, побутом, дотримання народних традицій. Існує в українській та польській мовах чимала група фразеологізмів про рослинний, тваринний світ, про частин людського тіла, про особливості спілкування тощо.

Наприклад: *дати дуба – dać dęba; на вербі зруши – gruszek na wierzbie; під мухою – pod muchą; важка рука – ciężka ręka; гострі зуби – ostrzyć zęby; аж очі вилазять – oczy wy chodzą;*

Фразеологізми з компонентами «найменування птахів» у польській та українській мовах не досліджувалися детально і

всебічно з лінгвістичного погляду, що зумовлює **актуальність** теми нашої статті.

У вітчизняному й світовому мовознавстві широкого визнання здобула семантична класифікація В. Виноградова, який подав її, виділивши три типи фразеологічних одиниць: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності і фразеологічні сполучення. [Цит. за 3]. З огляду на проблему, Н. Венжинович розкриває проблему фраземіки української літературної мови, її когнітивний та лінгвокультурологічний аспекти [2]. Семантична класифікація фразеологічних одиниць у плані діячності опрацьована Б. Ларіним, його класифікація відображає етапи розвитку і перебудови первісних вихідних словосполучень. М. Заричський, вивчаючи стилістику сучасної української мови, констатує, що жоден мовний стиль не обходиться без фразеологізмів [5]. В. Калашник займається проблемою фразеологічних антонімів української мови [6].

Згідно із запропонованою А. Ков'є, класифікацією, фразеологічні одиниці утворюють дві основні групи відповідно до характеру їхнього функціонування в мовленні. Номінативні одиниці іменують предмети, явища, ознаки і можуть мати різну структуру. Номінативно-комунікативні фразеологічні одиниці виконують функції посилення мовлення та часто бувають близькі до вигуків, попри різноманітність структурних типів [14].

Мета нашого дослідження полягає у виявленні типів фразеологізмів з найменуванням птахів у польській та українській мовах. Завданням дослідження є визначення семантики ФО з найменуваннями птахів у польській та українській мовах.

Нас цікавило питання, найменування яких птахів трапляються у фразеологізмах двох мов – свійських чи диких, які частини тіла називаються (*зір має як в орла* – про людину, яка все бачить, на все звертає увагу); що передається у фразеологізмах – характерні дії птаха (*щебече мов соловейко* – про людину яка гарно співає, дзвінко, весело, або *радісний, веселий як жайворонок* – про особу щасливу, задоволену; *увесь в жайворонках* – про людину

щасливу і тому усміхнену, балакучу, схвильовану); емоційний стан (ляклива ворона куца боїться – полохлива, невпевнена в собі особа), позитивні (ходить мов пава – жінка красива, з почуттям власної гідності) чи підкреслюються негативні характеристики (як мокра курка – людина недолуга, безпорадна, неактивна).

Джерелом фразеологічних одиниць, вибраних для дослідження в нашій роботі, стали Сучасний фразеологічний словник української мови [12] та Словник фразеологічний польської мови [15].

За компонентним складом і граматичними зв'язками розрізняють такі види фразеологізмів: 1) фразеологізми-речення (одна пташка весни не наспіває; грошей кури не клюють; слово не горобець, вилетіло не спіймаєш; не все курці просо), 2) словосполучення (стріляний горобець, розправляти крила, звити гніздо, курям на сміх, горобина ніч, до перших півнів), 3) фразеологізми-слова (лебідка – ніжна, лагідна особа; зозуля – безтурботна, безвідповідальна; сова – мудра людина).

Фразеологізм *біла ворона* має значення «несхожий на інших, той хто виділяється серед інших зовнішнім виглядом, поведінкою та ін.». Наприклад: «Якщо й трапляються Благосудові і Твердові, то їх одиниці, на них, як на білих ворон, глузливо тикають пальцями» [Цит за [12]]. Фразема *сорока на хвості принесла* означає, що стало щось відомим з перших вуст.

Фразеологізм *крила обламувати, ламати* означає 'позбавити когось високих прагнень, обмежити поле його діяльності'. Наприклад: «Я твоя мука і твоє сумління, Мені кати не обрубали крила». (В. Симоненко, Кирпатий барометр. с. 217) [Цит за [12]].

Курям (курці) на сміх – усім на посміховисько. Наприклад: «І чого було пхатися до тих клятих мурах! Тай скільки там того молока на попелиць. Тьху. Курям на сміх» [Цит за [12]].

Про дуже багату особу кажуть, що у неї *грошей кури не клюють*, або *курці ніде клюнути* – багато кого-, чого-небудь. Як *мокра курка* – про жалюгідну, нерішучу, слабохарактерну людину.

Носиться як курка є яйцем – приділяти багато уваги чомусь незначному.

Фразеологізм *перша ластівка* – про перші ознаки початку кого, чого небудь. Наприклад: «...і наше місто – це тільки *перша ластівочка* новітньої цивілізації» ([Цит за [12]]).

Цікавим є фразеологізм *убиватися в пір'я* – виростати, ставати самостійним. Наприклад: «В цьому трухлявому гнізді *вбивалося в пір'я* прибудне *пташеня* й *уперто розгортало свої крила*. (В. Підмогильний, Місто. с.389)». [Цит за [12]].

Трапляється у словнику вживання узагальненого фразеологізму-слова *птах* – *вільний птах, вільна птиця*, тобто людина, яка звільнилася від обтяжливих обов'язків, незалежна у своїх діях, живе безтурботно. Наприклад: «*А тепер я вільна пташка!* – *веселим вигуком закінчила своє оповідання Франя*» [Цит за [12]]. *Ранній птах, рання птиця* – людина, яка дуже рано встає; *птах невисокого польоту* – людина, яка не досягла чогось значного у житті.

Знаходимо у словнику фантастичний образ птаха *Фенікс* – символу вічного оновлення, безсмертя, 'із попелу відродитися'. Наприклад: «*Хай вилітає не той самий Фенікс. А зовсім інший, неймовірний птах*» [Цит за [12]].

Є у словнику фразеологізми з лексемами, що називають **свійських птахів**: *півень* – *пустити червоного півня* – 'підпалити щось'; *гуска* – 'недолуга, незграбна людина'; *індик* – 'пихатий, зверхньо ставиться до інших'.

У фразеологізмах польської мови натрапляємо на найменування тих самих птахів, що і в українських фразеологізмах. Наприклад: *wolny jak ptak* (*Kiedy wypuścisz psa na spacer, zawsze jest wolny jak ptak*); *czupurny jak kogut* (*Brat jest dzisiaj wyjątkowo czupurny jak kogut, nawet najmniejsza rzecz go irytuje*); *śpiewać jak słowik* (*Moja siostra śpiewa jak słowik, jej głos jest niesamowity*).

Фразеологізми – речення, що є в польському фразеологічному словнику, *zlotu ptaka* (*Leciałam samolotem i*

widziałem wszystko z lotu ptaka), *kura znosząca złote jajka* (Mój dziadek zawsze mówił, że ktoś, kto oczekuje łatwego sukcesu, *kura znosząca złote jajka, jest naiwny*), *jak kura pazurem* (Piszę *jak kura pazurem* i później nie mogę tego przeczytać) – перегукуються з українськими фразеологізмами. А ось такі фразеологізми – речення, як *rządzić się jak szara gęś* (Mężczyzna *rządził się jak szara gęś: postawił rowerza na środku wąskiego chodnika i odszedł jakby nigdy nic*); *nie urodzi sowa sokola* (On ma talent do matematyki, ale bez ciężkiej pracy *nie urodzi sowa sokola*) ми виокремили тільки у польській мові.

Отже, ми простежили окремі фразеологізми української та польської мов, у яких є найменування як свійських, так і диких птахів. Семантика фразеологічних одиниць досить різноманітна: лексеми-назви птахів використовуються для підкреслення як позитивних, так і негативних характеристик, акцентує на зовнішності або поведінці тієї або іншої птахи.

У перспективі можна розглянути семантичні, структурні, тематичні групи фразеологічних одиниць двох мов, з'ясувати спільне і відмінне у фразеологізмах з лексемами на позначення птахів в українській та польській мовах, тим самим сформувавши уявлення лінгвокультурологічного характеру. Такі лінгвістичні дослідження сприятимуть вивченню мовної картини світу двох народів і розумінню національної ідентичності двох культур.

Список використаної літератури

1. Білоноженко В. М. та ін. Фразеологічний словник української мови АН України, Ін-т укр. мови. Київ : Наук. думка, 1993. Кн. 1. 528 с.
2. Венжинович Н. Ф. Фраземіка української літературної мови: когнітивний та лінгвокультурологічний аспекти : автореф. дис. ... докт. філол. наук. : 10.02.01 – українська мова. Київ : ПФ ПП Фоліант. 2018. 42 с.
3. Власенко Л., Тригуб І. Тлумачення термінів «фразеологія» і «фразеологізм». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2019. № 39. Том 3. С. 10–13.

4. Демиденко Г. Паралінгвальні фразеологізми в українській етнокulturі: монографія. [Кривий Ріг : НПП АСТЕРІКС, 2016. 175 с.
5. Зарицький М. Стилiстика сучасної української мови : навчальний посiбник. Київ : Парламентське видавництво, 2001. 156 с.
6. Калашник В. С. Словник фразеологічних антонімів української мови. Київ : Довіра, 2006. 349 с.
7. Коломієць М. П., Регушевський Є. С. Словник фразеологічних синонімів. Київ, 1988. 200 с.
8. Левченко О. П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект : монографія. Львів. 2005. 349 с.
9. Неровня Н. М. Фразеологізм, його синоніми і варіанти. *Культура слова*. 1985. Вип. 28. С. 45–47.
10. Поздрань Ю. В. «Російсько-український словник» за редакцією А. Ю. Кримського та С. О. Єфремова в історико-лінгвістичному контексті : монографія. Вінниця : ВНТУ, 2018. 292 с.
11. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. Київ, 1998. 224 с.
12. Ярещенко. А. Сучасний фразеологічний словник української мови. Харків : Тор Сигнал Плюс, 2009. 640 с.
13. Bally C. *Linguistique générale et linguistique française*. Berne : Francke, 1950. 420 s.
14. Cowie A. P. *Phraseology: Theory, Analysis, and Applications*. Oxford : Oxford University Press, 1998. 272 s.
15. *Słownik frazeologiczny PWN z Bralczykiem*. Oprac. E. Sobol. Warszawa, 2008. 590 s.

Ольга ТКАЧЕНКО,

*учитель української мови та літератури, польської мови
Озерненського ліцею Новогуївинської селищної ради Житомирського
району Житомирської області;
магістрантка 1 курсу ОПП «Філологія. Слов'янські мови та
літератури (переклад включно), перша – польська»,
Хмельницький національний університет.
Науковий керівник –
канд. філол. наук, доц. Людмила СТАНІСЛАВОВА*

СТРУКТУРНІ ТИПИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОМОНІМІВ ПОЛЬСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

У статті описано особливості структурних типів фразеологічних омонімів польської та української мов; з'ясовано, що вони структурно співвідносні, і переважають фразеологічні омоніми зі структурою дієслово + іменник, граматичні форми іменників із прийменниками.

Ключові слова: *фразеологія, фразеологічні омоніми, міжмовна омонімія, структурні типи фразеологічних міжмовних омонімів.*

Artykuł jest poświęcony specyficę typów strukturalnych homonimów frazeologicznych języka polskiego i ukraińskiego; stwierdzono, że są ze sobą skorelowane, dominują homonimy frazeologiczne ze strukturą czasownik + rzeczownik, formy gramatyczne rzeczowników z przyimkami.

Słowa kluczowe: *frazeologia, homonimy frazeologiczne, homonimia międzyjęzykowa, typy strukturalne homonimów frazeologicznych.*

Фразеологія формувалася протягом багатьох століть, акумулюючи в собі життєвий досвід народу. У фразеологізмах найбільшою мірою виявляється національна специфіка мови, вони становлять найбільш образну частину її лексики [3, с. 144].

Фразеологія (від гр.phrasis – вираз, зворот і logos – слово, вчення) – сукупність усталених зворотів певної мови, а також розділ науки про мову, що вивчає стійкі словосполучення-фразеологізми, їхні ознаки, поділ на групи, утворення і

походження. Фразеологічний склад кожної мови відбиває тенденції історико-культурного розвитку народу, його традиції, вірування, національне світобачення [1]. Українська та польська мови походять із праїндоевропейської, праслов'янської, тобто мають спільне джерело. Логічно, що за таких умов є багато спільного в мовній та культурній спадщині, зокрема й у фразеології.

Міжмовна омонімія як явище є активним об'єктом вивчення ще з кінця XVIII ст., зокрема з 1788 р., коли світ побачила одна з перших праць, присвячених проблемі міжмовних лексичних відповідників – омонімів – у німецькій та французькій мовах. Різноманітним дослідженням явища омонімії свої розвідки присвятили такі провідні європейські лінгвісти, як Ш. Баллі, Л. Булаховський, Ж. Жильєрон, Р. Лібіх, А. Мейєр-Любке, О. Потебня та ін. Прискорення розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у XX ст. спричинило підвищення інтересу до вивчення іноземних мов та перекладів як художніх, так і наукових творів. Відповідно, актуалізувалося вивчення міжмовної омонімії. Питання українсько-польської міжмовної омонімії розглядали І. Кононенко [1, с. 324–352], О. Співак, Г Чуба [1; 2; 4] та ін.

Найбільш ґрунтовним дослідженням міжмовних фразеологічних омонімів української та польської мови є праця І. Кононенко «Українська та польська мови: контрастивне дослідження / *Język ukraiński i polski: studium kontrastywne*» [1, с. 324–344]. Щодо структури міжмовних фразеологічних омонімів, науковиця зазначає, що в граматичному плані фразеологізми переважно мають структуру словосполучення з підрядним чи сурядним зв'язком компонентів, наприклад: *топтати ряс*; *komarze półki*; *i smix i grix*; *ni pies ni wydra* [1, с. 325].

Найчастіше фразеологічні омонімічні одиниці будуються навколо іменника (іменник + прикметник, іменник + іменник, граматична форма іменника з прийменником), дієслова (дієслово +

іменник) чи прикметника (прикметник + іменник), рідше – навколо прислівника (прислівник + прислівник, прислівник + іменник), пор.:

–іменникові звороти:

біла смерть (іменник + прикметник) // *biała śmierć* (rzeczownik + przymiotnik)

важка рука (іменник + прикметник) // *ciężka ręka* (rzeczownik + przymiotnik)

вовчі ягоди (іменник + прикметник) // *wilcze jagody* (rzeczownik + przymiotnik)

від слова до слова (іменник + іменник) // *od słowa do słowa* (rzeczownik + rzeczownik)

легка рука (іменник + прикметник) // *lekką ręką* (rzeczownik + przymiotnik)

на вербі груші (іменник + іменник) // *gruszki na wierzbie* (rzeczownik + rzeczownik)

до душі (іменник з прийменником у формі родового відмінка) // *do duszy* (rzeczownik z przyimkiem w dopełniaczu)

від руки (іменник з прийменником у формі родового відмінка) // *od ręki* (rzeczownik z przyimkiem w dopełniaczu);

–дієслівні звороти:

брати / взяти до серця (дієслово + іменник) // *brać / wziąć do serca* (czasownik + rzeczownik)

валити (звалювати) / звалити з ніг (дієслово + іменник) // *zwalać / zwalić z nóg* (czasownik + rzeczownik)

висіти (повисати) / повиснути в повітрі (дієслово + іменник) // *wisi w powietrzu* (czasownik + rzeczownik)

виходити / вийти на люди (дієслово + іменник) // *wyjść na ludzi* (czasownik + rzeczownik)

мати серце (дієслово + іменник) // *mieć serce* (czasownik + rzeczownik)

підносити (піднімати, підводити голову) (дієслово + іменник) // *podnosić / podnieść głowę* (czasownik + rzeczownik)

ходити на пальцях (дієслово + іменник) // *chodzić na palcach (paluszkach)* (czasownik + rzeczownik)

щирити (шкірити) зуби (дієслово + іменник) // *szczyrzyć zęby* (czasownik + rzeczownik);

–прикметникові звороти:

потрібний як зайцеві бубон (прикметник + іменник з елементом порівняння) // *potrzebny jak żabie rower* (przymiotnik + rzeczownik z elementem porównania)

здоровий як віл (прикметник + іменник з елементом порівняння) // *zdrowy jak ryba* (przymiotnik + rzeczownik z elementem porównania)

голодний як пес (прикметник + іменник з елементом порівняння) // *głodny jak pies* (przymiotnik + rzeczownik z elementem porównania);

–прислівникові звороти:

раніше чи пізніше (прислівник + прислівник) // *prędzej czy później* (przysłówek + przysłówek)

ніколи в житті (прислівник + іменник) // *nigdy w życiu* (przysłówek + rzeczownik).

Варто зауважити, що в «Українсько-польському словнику міжмовних омонімів і паронімів» [2, с. 310–325] немає прикладів прикметникових зворотів, а в праці «Українська та польська мови: контрастивне дослідження / Język ukraiński i polski: studium kontrastywne» [1, с. 325] І. Кононенко наводить приклади вказаного вище підвиду зворотів як поширеного майже нарівні з іменниковими та дієслівними.

Серед українсько-польських міжмовних омонімів непоодинокими є випадки, коли в ролі головного слова виступає інша, неосновна частина мови, наприклад:

сам по собі (займенник + займенник) // *sam w sobie* (zaimek + zaimek)

ні два ні півтора (числівник + числівник) // *dwa zera* (liczebnik + liczebnik)

або – або (сполучник + сполучник) // *albo albo* (spójnik + spójnik) [1, с. 325].

Проаналізувавши детально структуру українсько-польських фразеологічних омонімів за «Українсько-польським словником міжмовних омонімів і паронімів» [1, с. 310–325], можемо сказати, що найбільш чисельною є група фразеологічних одиниць зі структурою *дієслово + іменник* (67 фразеологізмів зі 114, представлених у словнику), другою за чисельністю є група зі структурою *іменник ыз прийменником у формі певного відмінка* (29 фразеологізмів зі 114).

Варто також зазначити, що переважна більшість українських і польських фразеологічних омонімів співвідносні за набором лексичних компонентів та збігаються за частиномовною належністю базового слова, граматичною формою підрядних компонентів, наприклад: *зійти з дороги* (дієслово + іменник у формі родового відмінка) // *schodzić (zejść) z drogi* (czasownik + rzeczownik w dopełniaczu), *крутиться* (*вертиться*) *в голові* (дієслово + іменник у формі місцевого відмінка) // *kręci się (zakręciło się, zawirowało) w głowie* (czasownik + rzeczownik w miejscowniku), *з душею* (іменник з прийменником у формі орудного відмінка) // *z duszą* (rzeczownik z przyimkiem w narzędniku) та ін.

Отже, аналіз структури українсько-польських фразеологічних омонімів дозволяє зробити висновок, що вони структурно співвідносні, в українській і польській мовах переважають фразеологічні омоніми зі структурою *дієслово + іменник, граматичні форми іменників з прийменниками*.

Список використаної літератури

1. Кононенко І., Українська та польська мови: контрастивне дослідження / *Język ukraiński i polski: studium kontrastywne*. Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2012. 809 с.

2. Кононенко І., Співак О. Українсько-польський словник міжмовних омонімів і паронімів. За наук. ред. І. Кононенко. Київ : Вища школа, 2008. 348с.

3. Соловець Л. Фразеологізми як засіб формування культури поведінки школярів. *Початкова школа*. 2006. № 6. С. 19–22.

4. Чуба Г. Міжмовна омонімія як джерело помилок при вивченні української мови. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. Львів, 2015. Випуск 11. С. 90–96.

5. Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny. URL : <https://sjp.pwn.pl/poradnia/szukaj/S%C5%82ownik-frazeologiczny-wsp%C3%B3%C5%82czesnej-polszczyzny> (дата звернення: 9.03.2024).

Андрій УСАТИЙ,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української та зарубіжної літератур і
методик їх навчання,*

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Олександр ВОЙДИЛО,

магістрант 1 курсу ОПП «014. Середня освіта.

Українська мова і література, англійська мова в закладах освіти»,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

МОДЕЛЬ ЛІТЕРАТУРНОГО РОЗВИТКУ В СУЧАСНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Дослідження присвячено опрацюванню процесу аналізу позасюжетних елементів художнього твору учнями старшої ланки на заняттях української літератури. Запровадження педагогічної моделі дозволило як кількісно, так і якісно підвищити рівень інтересу учнів до аналізу позасюжетних елементів художнього твору. Опанування навчальним матеріалом стало доступнішим, що дозволило сформувати адекватні для вміння, пов'язані зі здійсненням, організацією та плануванням навчальної діяльності.

Ключові слова: *методика, методика навчання української літератури, позасюжетні елементи, аналіз.*

The study is devoted to the development of the process of analysis of non-plot elements of a work of art by high school students in the lessons of Ukrainian literature. The introduction of the pedagogical model made it possible to both quantitatively and qualitatively increase the level of students' interest in the analysis of non-plot elements of an artistic work. Mastering the educational material became more accessible, which made it possible to form skills adequate for the grade, related to the implementation, organization and planning of educational activities.

Key words: *methodology, method of teaching Ukrainian literature, non-plot elements, analysis.*

У нашому сьогоденні досить гостро стоїть питання духовного розвитку індивіда, тобто здобувача освіти. З огляду на це, освітній процес протягом останніх десятиліть спрямований на задоволення потреб сучасного ринку кваліфікованими спеціалістами і самореалізації кожного суб'єкта здобуття освіти. Актуальним для підготовки нової генерації фахівців є процес формування знань, умінь, навичок, компетенцій і подальший розвиток цінностей громадянського суспільства. Чи не найбільші можливості для реалізації таких завдань має курс української літератури в закладі загальної середньої освіти. Адже література – це саме той предмет, котрий у змозі вирішити поставлені завдання гуманітарного виховання нової генерації. Залучення молоді до багатств нашої культури, духовне, моральне, світоглядне зростання особистості, художнє виховання, розвиток естетичного смаку – ось ті домінуючі завдання і функції, які має реалізувати курс української літератури.

Тривалий час проблематику шкільного аналізу літературного твору намагалися розкрити Т. Бугайко, В. Неділько, Є. Пасічник, М. Рибникова, Б. Степанишин та ін.

Як відомо, важливу роль у прозі відіграють позасюжетні елементи композиції – поетичні вкраплення, вставні оповідання, байки, притчі, що уповільнюють розгортання подій із метою посилення інтересу до них [2, с. 353–354]. Вони збагачують твори, роблять зрозумілішим авторський задум для читача, надають стрункості й послідовності побудові діалогів і трактатів, а також сприяють виникненню такого явища, як сюжет у сюжеті.

Актуальність досліджуваної теми роботи зумовлена нашим сьогоденням, зокрема потребою комплексного аналізу позасюжетних елементів, що функціонують у художніх творах. Першочерговою проблемою сучасного літературознавства є методологія комплексного вивчення художнього твору.

Ціннісно-смісловий компонент психологічної культури – це ставлення людини до будь-якої іншої людини як до найціннішого

скарбу: почуття терпимості, поваги, любові, дружби, прийняття, доброти і т. д.

Психологічне мислення є одним з основних компонентів психологічної культури, а отже, це система розумових дій, що за своєю генетичною природою і змістом відтворюють логіку реальної міжособистісної комунікації і відображають внутрішню природу іншої людини як індивіда чи особистості у формі образів або морально-психологічних понять.

Тому методика його формування передбачає організацію процесу засвоєння розумових дій і формування морально-психологічних понять.

Замислюючись над майбутнім нової української школи та нових методів навчання і виховання в ній, Г. Ващенко, на думку В. Довбні, за пошуками відповіді звертається, насамперед, до світової історії педагогічних систем. Дидактичні висновки й узагальнення вченого про виховання увібрали в себе також й історію, культуру, мудрість українського народу. Ось чому педагогічна спадщина науковця, його міркування та рекомендації щодо суті методів навчання і виховання, їх вибору і застосування вчителем у своїй абсолютній більшості є слухними і для сучасної школи, педагогів.

Джерелознавчий аспект аналізу цього напрямку діяльності свідчить про те, що особа Г. Ващенка є для України великим відкриттям, а його духовний внесок у виховання української молоді в діаспорі є безпрецедентним.

Саме в цей час були написані такі визначні твори, як «Виховання любові до Батьківщини», «Виховання волі і характеру», «Український ренесанс ХХ століття», «Виховний ідеал» та ін.

Вибираючи все краще з минулого, Г. Ващенко створив яскравий образ виховного ідеалу і став фундатором системи виховання свідомої любові до Батьківщини, яка відповідає духовності українського народу, його історичній місії, потребам незалежного державного будівництва України.

Визначаючи основне завдання педагогів, вихователів, Г. Ващенко підкреслював, що воно полягає в підготовці людей, які могли б служити своїми знаннями й працею Батьківщині.

Провідним елементом виховної системи він вважав розумове виховання. Друге завдання у вихованні молоді – це виховання моральне. Мета вихователів полягає в тому, щоб традиційні ідеали, які пройшли випробування протягом століть, відновити і застосувати до сучасних умов і тих вимог, що ставить перед нашим народом історія [6, с. 37].

Узагальнену методичну схему формування мислення з погляду психології на уроках літератури ми можемо уявити певним чином.

На первісному етапі роботи з художнім текстом необхідно виділити в ньому домінуючий психологічний зміст, тобто найбільш виразні психологічні риси героїв. Зазвичай, вони викладені в тексті у формі опису якихось дій і переживань. При цьому треба звернути свою увагу на те, що дії персонажа твору не можуть існувати самі по собі без урахування соціального контексту, який його породжує, тобто від певних соціальних обставин, ситуацій, або навіть дій інших героїв і т. д. [6, с. 81].

Іншими словами, предметом психологічного аналізу повинні бути не лише сюжетні елементи а й позасюжетні елементи в комплексі й сукупності всіх абсолютно елементів художнього твору.

Після переробки стрижневого конкретно-поведінкового матеріалу необхідно систематизувати його, сформулювати висновки спочатку в узагальнено-поведінкових судженнях, а потім і в морально-психологічних поняттях, що відповідають цим судженням.

Така методика проведення аналізу дозволяє перейняти поширений у психології та й у науці загалом академізм у засвоєнні понять. Вони вводяться природно, як деякий необхідний підсумок усієї попередньої роботи з текстом, вбираючи в себе відповідний конкретний поведінковий зміст.

Саме так тлумачиться дефініція «сприйняття мистецтва» в низці досліджень методистів і психологів. Проблему сприйняття не слід вирішувати, ізолюючи від загальних завдань виховання реципієнта з його ставленням до навколишньої дійсності та мистецтва, формування його світосприйняття, особистості, духовного світу [7, с. 22].

Сприйняття, окрім того, може виступати ніби своєрідний показник при визначенні можливостей здобувача і результативності тієї чи тієї організації процесу навчання літератури.

Існує кілька домінуючих прийомів вивчення сприйняття учнем прочитаного на уроці: 1) з'ясування попередніх вражень здобувачів про прочитане; 2) зіставлення первинних вражень із тими, що формуються в ході аналізу і на узагальнювальних заняттях.

Методист О. Куцевол розкриває вектор роботи, спрямованої на поглиблення первісного сприймання твору; розглядає процеси читання й аналізу художнього твору в комплексі; простежує формування читацьких навичок аналізу тексту, самостійності думки, у якій є одна з основних умов літературного розвитку здобувачів. Істинна самостійність є певною (у вікових межах старших класів) об'єктивна істинність суджень, зрілість думки, уміння оперувати вміннями, знаннями й навичками в аналізі явищ життя та літератури. До такого рівня самостійності треба вести здобувачів, ставлячи перед ними проблемні завдання [3, с. 59].

Сприймання залежить також від певного настрою людини в цей момент, від її соціального досвіду тощо. Це слід враховувати, вивчаючи художні твори.

Зважаючи на те, що література є мистецтвом слова, варто підкреслити роль у творчому сприйманні розуміння специфіки самого феномену художнього мовлення, яке є одним із провідних компонентів літературного твору.

Отже, вибір шляху вивчення художнього твору залежить від ступеня його складності, вікових особливостей і рівня підготовки здобувачів.

При визначенні змісту і структури сучасного уроку літератури варто брати до уваги його психологічне наповнення. Необхідно також зацентувати увагу на пам'яті, сприйманні, мисленні, емоційній сфері учнів і власне на увазі тощо.

Основоположним фундаментом будь-якого уроку літератури є безпосередня робота з текстом художнього твору, тобто його аналіз, який може бути послідовним, образним, мотивним. Крім усього іншого, аналіз практично будь-якого з відомих творів може мати проблемний характер. За останній час зміст і структура літературного курсу в шкільній програмі зазнали істотних змін, що безпосередньо пов'язане з введенням новітніх стратегічних цілей освітнього, виховного, розвивального та навчального процесів загалом.

Тому вивчення літератури є найголовнішою, обов'язковою й основною умовою навчального процесу. Загальноосвітня школа зовсім не належить до явищ, ізольованих від суспільства в широкому сенсі цього слова, тому все, що відбувається у суспільному житті на території нашої країни, так і в зарубіжних державах, також безпосередньо впливає на навчальний та освітній процеси.

Наприклад, поява телебачення, відеомагнітофонів, комп'ютерів, DVD-плеєрів, розвиток засобів масової інформації, тобто прогрес технічних засобів навчання поступово, повільно, але планомірно призводить до втрати у школярів інтересу до навчання.

Досить часто з вуст сучасних учнів можна почути такі висловлювання і міркування, як: навіщо читати книгу, коли можна просто подивитися фільм, знятий за якимось передбаченим шкільною програмою художній твором, записаний на відеокасету або компакт-диск.

Спробуємо розглянути можливості підвищення рівня літературної освіти старшокласників, які забезпечуються сучасними технологіями шкільного аналізу художнього твору.

Нетрадиційний – це такий урок, на якому його традиційні частинки виконуються оригінальними способами і на цій основі структура такого уроку суттєво відрізняється від структури традиційного. На цій підставі можна стверджувати, що нетрадиційний урок – це розвиток, рух структури традиційного уроку.

Важливо зауважити, що римовані уроки досить добре зосереджують увагу здобувачів, бо матеріал подається коротко – віршами, і не можна пропустити головне, треба уміти його чітко виділити й зробити певні висновки. Саме тому учитель повинен розуміти, чи під силу буде учням зрозуміти задум такого уроку. Якщо вчитель упевнений у силах своїх учнів, то такі нестандартні уроки стають справжнім святом для учнів, а також і вчителя [2, с. 79].

Учителям варто практикувати у своїй роботі уроки-дискусії (діалоги, диспути і т. д.) після вивчення певної теми. Саме метою таких уроків є поглиблення й систематизація знань школярів із предмета.

Реалізація інноваційного підходу до навчання школярів на уроках української літератури при проведенні нестандартних уроків дозволяє вчителю підняти на якісно новий рівень навчальний процес, підвищити рівень навчальних учнівських досягнень, забезпечує психолого-емоційний комфорт і подальшу соціальну адаптацію школярів, готовність реалізувати особистісні якості в колективній чи індивідуальній діяльності. Свою діяльність на уроці вчитель повинен побудувати таким чином, щоб кожен учень міг якнайбільш повно розкрити свої здібності й талант, розвивати творчий пошук та ініціативу [4, с. 27].

Отже, ефективне формування літературної компетентності учня-читача залежить від гнучкої, мобільної, продуманої системи органічного поєднання урочної та позакласної діяльності всіх

учасників навчально-пізнавального процесу. Таким чином, здатність учнів до ефективної й продуктивної літературно-мистецької діяльності в різних соціально значущих аспектах буде високою та забезпечуватиме їхнє навчання протягом усього життя.

Сучасна система освіти розвивається дуже швидко. Насамперед це зумовлене зміною ставлення до учня як до об'єкта освіти. Сучасні програми надають великого значення діяльнісному навчанню. Відповідно, необхідна зміна у формах проведення самого освітнього процесу. Програми вимагають нового підходу не тільки до характеру відносин учитель-учень, а й до характеру уроку, на якому взаємодіють учні та вчителі. Тому традиційна система уроків видозмінюється, з'являються нові види, форми уроків, які в сучасній методиці викладання літератури прийнято називати «нетрадиційними».

Список використаної літератури

1. Абдуллаєв А.К. Розвиток пізнавального інтересу учнів у школі. Київ, 2013. 193 с.
2. Волошина Н. Й. Наукові основи методики літератури: навчально-методичний посібник. Київ : Ленвіт, 2002. 344 с.
3. Куцевол О. М. Методика викладання української літератури (креативно-інноваційна стратегія) : навчальний посібник. Київ : Освіта України, 2009. 464 с.
4. Медведєва Т. О. Організація проєктивного вивчення літературного матеріалу у старших класах. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2005. № 5. С. 25–28.
5. Побірченко Н., Коберник Г. Інтерактивне навчання в системі освітніх технологій. *Початкова школа*. 2004. № 10. С. 8–10.
6. Семенов О. М., Базиль Л. О., Дятленко Т. І. Практика в системі фахової освіти вчителя-словесника : навчальний посібник. Київ : Фенікс, 2008. 288 с.
7. Токмань Г. Л. Шкільний аналіз художнього твору. *Дивослово*. 2001. № 10. С. 22–26.

8. Фуко М. Що таке автор? *Антологія світової літературно-критичної думки XX ст.* За ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 1996. С. 442–457.

9. Шустваль С. М. Пізнавальний інтерес як мотив навчальної діяльності. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки.* Запоріжжя, 2007. Вип. 41. С. 379–383.

Олена ФІДКЕВИЧ,

*кандидат філологічних наук,
провідний науковий співробітник відділу навчання
мов національних меншин і зарубіжної літератури
Інституту педагогіки НАПН України*

РОЗПІЗНАВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ СТЕРЕОТИПІВ ТА УПЕРЕДЖЕНЬ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ОПОВІДАННЯ А. КОНАН ДОЙЛА «ПІСТРЯВА СТРІЧКА»

Важливою компетентністю випускника закладу загальної середньої освіти є міжкультурна компетентність як здатність осмислювати, аналізувати та інтерпретувати факти різних культур, адекватно сприймати й розуміти представників своєї та іншої культури і толерантно взаємодіяти з ними. Міжкультурна компетентність передбачає усвідомлення особистістю належності до рідної культури, розуміння її унікальності, визнання цінності інших культур, яке формується на основі міжкультурного зіставлення.

Серед важливих умінь міжкультурної компетентності є вміння протидіяти проявам національно-культурної, расової і гендерної дискримінації, підґрунтям виникнення якої є певні стереотипи й упередження, що існують у суспільстві.

Стереотип, як подає сучасний тлумачний словник української мови, – «це те, що часто повторюється, стало звичайним, загальноприйнятим і чого дотримуються, що наслідують у своїй діяльності; стандарт, трафарет, догма, норма, канон» [1, с. 545]. Часто стереотип має негативну конотацію як спрощене, схематичне, часто викривлене уявлення про щось або когось. Зокрема, національний стереотип (етнічний стереотип) – це спрощені, схематизовані уявлення, судження про моральні, розумові, фізичні особливості представників різних етнічних (національних) спільнот.

Негативні стереотипи можуть призвести до виникнення упереджень необ'єктивного ставлення, емоцій до кого-небудь або чого-небудь.

Розпізнавання стереотипів і упереджень, їхній критичний аналіз є першим етапом розвитку в учнів / учениць уміння протидіяти різноманітним проявам дискримінації.

Розглянемо навчальну ситуацію на уроці зарубіжної літератури у 7 класі за оповіданням Артура Конан Дойла «Пістрява стрічка», яка актуалізує можливості для розвитку цього уміння.

Основою сюжетів творів детективного жанру є розповідь про здійснення злочину та його розслідування, яке веде відомий сищик. В оповіданні «Пістрява стрічка» Шерлок Голмс розслідує вбивство Джулії Стоунер, використовуючи дедуктивний метод, який передбачає висування певної гіпотези.

Учням / ученицям пропонується проаналізувати послідовність думок Шерлока Голмса в процесі розслідування вбивства та висновувати, як Голмс за допомогою дедуктивного методу прийшов до розкриття таємниці смерті Джулії.

Учитель звертає увагу учнів / учениць на те, що перша гіпотеза Голмса була хибною і запитує, чому вона виникла.

Діти відповідають, що спочатку Голмс підозрює циган, із якими товаришував доктор Ройлотт, а інформацію про присутність циган у маєтку вітчима Хелін і Джулії Стоунер читач отримує від самої Хелін під час її візиту до помешкання Голмса в Лондоні: *«У вітчима немає ніяких друзів, крім мандрівних циган, він дозволяє цим волоцюгам ставати табором на тих кількох акрах порослої ожиною землі, що залишилася від родового маєтку, а іноді, користуючись гостинністю цих циган, тижнями мандрує разом з ними»* [2, с. 2].

Учитель звертає увагу учнів / учениць на те, як характеризує Хелін циган («волоцюги») і запитує, чому дівчина упереджено ставиться до них та чи притаманні такі ж упередження Голмсу?

Діти розмірковують, що, можливо, спосіб життя циган, їхні зовнішні відмінності, відсутність інтеграції в англійське

суспільство того часу сформувало стереотипне ставлення англійців до них як до волоцюг і злочинців. Голмс своє негативне ставлення до циган не висловлює, як це робить Хелін, але перша гіпотеза сищика ґрунтувалася саме на негативному стереотипі сприйняття циган як злочинців.

Важливо також поставити учням / ученицям питання: «Що саме зруйнувало негативний стереотип Голмса?». Діти знаходять відповіді в тексті: *«Спочатку я дійшов був до цілком помилкових висновків, – сказав він, – що показує, дорогий Вотсоне, як небезпечно спиратися на другорядні факти. Присутність циган, слово «стрічка», вжите бідолашною дівчиною, без сумніву, для того, щоб змалювати побачене нею страхіття, коли вона запалила сірника, – цього вистачило, щоб я пішов зовсім неправильним шляхом. На своє виправдання можу тільки сказати, що я зразу ж переглянув свою версію, як тільки мені стало ясно, що небезпека, хай би яка вона була, прийшла до мешканця кімнати не крізь вікно й не у двері»* [2, с. 10].

Учні / учениці висновують, що зруйнувати стереотипи можливо за допомогою конкретних фактів, як це й відбулося під час розслідування Голмсом злочину.

Також можна звернути увагу дітей на те, що представники етносу, яких часто називають «цигани», використовують іншу назву свого народу – «ром» і відповідно замість слів «циган», «циганка», «циганський / циганська» використовують слова «ром», «ромка», «ромський / ромська». Важливо послуговуватися саме такими назвами для ідентифікації ромів, адже це є проявом поваги до представників цього етносу, їхньої культури.

Учитель висновує, що упереджене ставлення до представників інших національностей неприпустиме в цивілізованому суспільстві, особливо якщо воно провокує агресію. Учитель може запропонувати учням / ученицям пригадати ситуації, у яких проявляються національні стереотипи і упередження, та як вони впливають на поведінку людей.

Отже, зазначимо, що уроки літератури мають великий потенціал для створення навчальних ситуацій, які дають можливість обговорити питання міжкультурної комунікації та проблеми, які виникають внаслідок наявності в суспільстві національних, расових чи гендерних стереотипів та упереджень.

Список використаної літератури

1. Сучасний тлумачний словник української мови: 100 000 слів. За заг. ред. В. В. Дубічинського. Харків : «ШКОЛА», 2008. 1008 с.
2. Артур Конан Дойл. «Пістрява стрічка». URL : https://read-online.in.ua/read/pistrjava_strichka/1 (дата звернення: 12.02.2024).

Валентина ФІЛІНЮК,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та літератури,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

ВИКОРИСТАННЯ МІЖМОВНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У ВИКЛАДАННІ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА «ВСТУП ДО МОВОЗНАВСТВА»

У статті охарактеризовано освітній компонент «Вступ до мовознавства» як складник підготовки майбутніх учителів-словесників. Проаналізовано мету, завдання, особливості викладання цієї професійно орієнтованої дисципліни. Визначено теми, при вивченні яких доцільно використати міжмовні зв'язки. Наведено приклади завдань, які спрямують здобувачів освіти зіставляти мовні одиниці різних мов.

Ключові слова: вступ до мовознавства, міжмовні зв'язки, навчання, викладання, майбутній учитель.

The article characterizes the educational component «Introduction to Linguistics» as a component of training future language teachers. The purpose, tasks, and peculiarities of teaching this professionally oriented discipline are analyzed. The topics for the study of which it is advisable to use interlingual relations are identified. Examples of tasks that will guide students to compare linguistic units of different languages are given.

Key words: introduction to linguistics, interlingual relations, learning, teaching, future teacher.

Серед комплексу лінгвістичних дисциплін, які викладають для майбутніх учителів-словесників у закладах вищої освіти, освітній компонент «Вступ до мовознавства» посідає важливе місце, тому що має пропедевтичний характер. Цей предмет розпочинає вивчення всіх мовознавчих дисциплін і створює науково-термінологічну базу для їхнього засвоєння.

До кола завдань курсу «Вступ до мовознавства» належать засвоєння здобувачами освіти проблем і понять мовознавчої науки, підготовка до свідомого, осмисленого оволодіння українською та іноземними мовами, ознайомлення з основними методами і прийомами дослідження мовних одиниць та явищ. «Курс «Вступ до мовознавства» – важливий для філолога-початківця: протягом першого року навчання студент має засвоїти багато таких нових понять та уявлень, на які спирається вивчення наук філологічного циклу в наступні студентські роки» [5, с. 5].

У науково-методичній літературі зазвичай відзначають призначення цього курсу, що «передбачає виклад у стислій формі базових понять лінгвістики, тлумачення наукової (для майбутніх учителів української мови – професійної) термінології, пояснення звукових, лексичних і граматичних процесів у різних мовах світу» [6, с. 136]. Основи науки про мову; змісту терміна «мова»; походження людської мови як явища, її функції; проблеми мовознавства; методи лінгвістичних досліджень, класифікація мов; етапи виникнення письма – змістові складники цього предмета. Аналіз навчальних програм доводить, що розглядаються також «загальні питання мовознавства (мовознавство як наука; галузі мовознавства; напрями мовознавства (порівняльно-історичне, типологічне мовознавство, ареальна лінгвістика, психолінгвістика, соціолінгвістика, когнітивна лінгвістика; методи дослідження в мові); природа, сутність, функції мови; системно-структурна організація мови; етносоціальні спільності людей і мова; походження й розвиток мови; мови світу, їх вивчення, генеалогічна, типологічна й соціолінгвістична класифікація; історичний розвиток мов; структурні елементи мови й розділи мовознавства (фонетика, фонологія і графіка; склад і складоподіл; лексикологія, фразеологія й семасіологія; лексикографія; лінгвістика тексту)» [6, с. 137]. Серед засвоєних першокурсниками знань і вмінь визначають, зокрема такі: аналізувати гіпотези походження мови; розрізняти поняття «державна мова», «рідна мова», «національна мова», «мова регіонального спілкування»,

«міжнародна мова», «штучна мова»; аналізувати мовні явища; послуговуватися мовознавчою термінологією тощо [6, с. 136–137].

О. Семенов стверджує, що «початкову підготовку бакалавра до свідомого й активного включення в самостійну навчальну, наукову, виховну діяльність, установку на оволодіння професійними знаннями має забезпечити пропедевтичний курс «Вступ до мовознавства» [7, с. 189]. С. Дорошенко переконаний, що основне завдання цього курсу – рухатися «від знань шкільної граматики, побудованої на засвоєнні граматичних даних для практичного їх застосування в усному і писемному мовленні, – до усвідомлення наукової граматики, пов'язаної із заглибленням у діалектичну сутність мовних одиниць» [2, с. 12].

У викладанні дисциплін у закладах вищої освіти рекомендують «надати перевагу тому підходу, відповідно з яким уміння є творенням нового, своєрідним творчим моментом у практиці суб'єкта. Саме такі вміння, які мають свідомий характер з можливістю переходу в творчість і вимагають не автоматичного, а творчого використання знань та навичок» [3, с. 11], що є важливим і для освітнього компонента «Вступ до мовознавства». Дослідники зазначають, що «на заняттях доречними є й такі форми і методи роботи з мовним матеріалом: «прозорі» ілюстрації з рідної та інших мов до кожного нового терміна, таблиці, схеми, малюнки, що розвивають слухову і зорову пам'ять, логічне мислення і можуть бути використані в майбутній педагогічній діяльності [7, с. 190].

Метою статті визначаємо описати шляхи використання міжмовних зв'язків у викладанні «Вступ до мовознавства» для майбутніх вчителів-словесників.

Цей предмет, окрім основ теоретичних знань, також спрямований на встановлення зіставних (компаративних) зв'язків між явищами в споріднених та неспоріднених мовах; насамперед порівнюють одиниці східнослов'янських, інших слов'янських, германських, романських мов. Основою для встановлення зв'язків такого типу стають мови, які студенти вивчали в школі чи будуть

опрацьовувати в закладах вищої освіти, наприклад, польська, англійська, німецька, французька. Мета зіставного методу – «шляхом зіставлення виявити спільні, однакові (ізоморфні) й відмінні, специфічні (аломорфні) риси зіставлюваних мов у звуковій, словниковій і граматичній системах» [4, с. 13].

Як показує практика, на заняттях зі «Вступу до мовознавства» часто наводять приклади з різних мов, оскільки завдання – не лише підготувати до засвоєння української мови, а навчити сприймати будь-яку мову як систему систем, знаходити спільні та відмінні риси між порівнюваними лінгвальними об'єктами.

Тому розглянемо теми навчальної програми освітнього компонента «Вступ до мовознавства», під час яких можна встановлювати міжмовні зв'язки між мовними одиницями різних мов.

1. «Етимологія слова». Для з'ясування походження слова здобувачі освіти користуються спеціальним словником, де встановлюють мову-джерело для лінгвістичних термінів: *лексика, стилістика, фонетика, синтаксис* (з грецької мови), *лінгвістика, вербалізація, генітивний, алітерація* (з латини) тощо. Таким чином з'ясовують значення іншомовних коренів, нарощування семантики терміна в українській мові.

2. «Ономастика». Цікавим з мовознавчого погляду буде дослідження топоніміки й антропоніміки, зокрема походження та значення коренів жіночих і чоловічих імен (латинськ. *Валентина, Валерій* 'сильний (-а), здоровий (-а)', *Юлія* 'кучерява, пухнаста', *Костянтин* 'постійний, стійкий', грецьк. *Оксана* 'іноземка, гостя', *Петро* 'камінь, скеля', *Анастасія* 'воскресіння'), пошук фонетичних варіантів одного імені в різних мовах (*Ганна – Анна – Ханна – Жанна – Джоан, Іван – Ян – Жан – Хуан, Микола – Мікулаш – Клаус*), тлумачення українських географічних назв (*Борисфен, Бахчисарай, Євпаторія, Карпати*). Такі вправи сприяють загальнокультурному розвитку особистості майбутнього філолога, розширюють його кругозір.

3. «Омонімія». При вивченні цієї теми засвоюють поняття міжмовних омонімів, які ще називають «зрадливими друзями перекладача». Матеріалом для зіставлення може стати лексичний матеріал споріднених (укр. *луна* ‘ехо’ – рос. *луна* ‘місяць’, укр. *неділя* ‘день тижня’ – рос. *неделя* ‘тиждень’, укр. *булка* ‘борошняний виріб’ – болг. *булка* ‘наречена’, укр. *склеп* ‘поховання’ – польськ. *sklep* ‘магазин’, укр. черствий ‘несвіжий’ – чеськ. *čerstvý* ‘свіжий’) та неспоріднених мов (укр. магазин ‘крамниця’ – англ. *magazine* ‘журнал’, укр. сарай ‘хлів’ – турецьк. *saray* ‘палац’, укр. ангел ‘міфічна істота’ – нім. *Angel* ‘вудочка’). Завдання на переклад формують мовну пильність, уважність до семантики слів при перекладі.

4. «Неологізми». Аналізуючи поширене сьогодні явище – збільшення словника української мови за рахунок англіцизмів, – здобувачі освіти виявляють відповідники на основі спільності семантики запозиченого та питомого слова, наприклад, *дедлайн* – *крайній строк*, *реченець*, *копірайтинг* – *текстотворення*, *пролонгація* – *подовження*, *чизкейк* – *сирник*. Також розвитку мовного чуття сприятиме завдання винайти власний відповідник до неологізмів *селфі*, *лайк*, *влог*, *ресепшен*, *хостес*. Варто познайомити майбутніх словесників з поняттям мовного пуризму і його поширенням в українській та інших мовах світу, наприклад, французькій.

5. «Запозичена лексика». При вивченні цієї теми здобувачі освіти з’ясовують різницю між кальками, варваризмами й екзотизмами. Кальками з грецької мови є, зокрема, лінгвістичні терміни «*частина мови*» та «*прислівник*», загальноживані слова *хмарочос* (нім. *Wolkenkratzer* – хмара, чесати), *землеробство* (лат. *agrikultura*) [1, с. 52]. Також варто наголосити на вживанні вмотивованих кальок та засміченні мови кальками російського походження (*приймати участь*, *міроприємство*, *оточуюче середовище* замість нормативних варіантів *брати участь*, *захід*, *навколишнє середовище*).

Зауважимо, що варваризм – це запозичене слово чи зворот, яке не відповідає нормам мови-реципієнта, не стає

загальноживаним і зберігає національний колорит, як-от: англіцизми *уїк-енд* 'вихідні', *файвоклок* 'чай о п'ятій вечора', *дрімтім* 'команда мрії', *блокбастер* 'успішний фільм', *ес* 'так', нім. *фрау* 'пані', япон. *сайонара* 'до побачення', грузин. *гамарджоба* 'добрий день'.

Здобувачі вищої освіти виявляють особливості екзотизмів, зокрема називання реалій інших країн та народів, національне чи локальне забарвлення, відсутність еквівалента в мові-реципієнті: італ. *паста альденте* 'макарони на зубок', япон. *кімоно* 'японський одяг', азійськ. *саронг* 'азійський одяг', тайськ. *пад тай* 'рисова лапша', груз. *хачапурі* 'хліб з сиром', франц. *буябез* 'рибна юшка'. Такі спостереження за лексичними явищами підвищують мовну культуру студентів, їхню стилістичну вправність.

6. «Термінологічна лексика». Вивчаючи набір термінів, характерний для різних професій, першокурсники встановлюють, із якої мови походять ці слова. Лексика оперного мистецтва (*лібрето, арія, форте, соло*) має італійське походження, балетного (*арабеск, па-деде, фуєте, пуант*) – французьке, судноплавства (*бакен, кабельтов, лоцман*) – нідерландське, математичної науки (*аксіома, арифметика, гіпотенуза, діагональ*) – грецьке. Ці лексикографічні вправи вчать здобувачів бути уважними до походження та вживання слів під час занять та в повсякденному житті.

7. «Генеалогічна класифікація мов». Ця тема має якнайширші можливості для встановлення міжмовних зв'язків і виявлення спорідненості між мовами однієї мовної сім'ї, групи чи підгрупи. Пізнавальним для здобувачів освіти є завдання заповнити порівняльну таблицю.

укр.	<i>мама</i>	<i>сонце</i>	<i>молоко</i>	<i>жовтий</i>	<i>дерево</i>	<i>вода</i>	<i>любов</i>	<i>книга</i>
болг.		<i>слънце</i>					<i>любов</i>	
чеськ.	<i>matka</i>			<i>žlutá</i>				
литов.						<i>vandens</i>		<i>knyga</i>
нім.	<i>Mutter</i>	<i>Sonne</i>						
франц.			<i>lait</i>		<i>arbre</i>			
швед.						<i>vatten</i>		<i>bok</i>

При цьому студенти можуть використовувати двомовні перекладні словники, а також онлайн-перекладачі, де можна не лише побачити орфографічне написання слова, а й почути його вимову. Така самостійна робота дозволить зрозуміти суть генеалогічної класифікації мов, бачити спорідненість словникового складу різних мов, виявляти різні шляхи фонетичного, морфемного розвитку окремих слів.

Цікавим мовним явищем є поява піджинів та креольських мов. Аналізуючи фрази русонорського (російсько-норвезького) піджина «*Kak pris? Mangeli kosta? – Яка ціна? Скільки коштує?*», здобувачі освіти відшуковують ознаки двох мов, досліджують сферу використання та географію поширення таких лінгвальних утворень.

Отже, виявлення та тлумачення міжмовних зв'язків на заняттях зі «Вступу до мовознавства» сприяє засвоєнню лінгвістичної термінології, практичному спостереженню за мовними явищами, розширенню знань здобувачів освіти про мови світу, збагаченню лексики та мовознавчого кругозору. Перспективними вбачаємо аналіз навчальних програм цього освітнього компонента, підготовлених різними закладами вищої освіти, з метою виявлення змістового та методичного наповнення.

Список використаної літератури

1. Вступ до мовознавства. Програма курсу, система орієнтирів для самостійної роботи, навчальні практичні завдання: посібник для студентів [укладач О. В. Остапенко]. Київ, 2008. 72 с.
2. Дорошенко С. І. Вступ до мовознавства – пропедевтичний курс загального мовознавства. *Шляхи практичного втілення мети і завдання курсу: збірник наукових праць*. За заг. ред. проф. Л. А. Лисиченко. Харків: ТОВ «ЕДЕНА», 2003. Вип. 10. С. 7–12.
3. Каплінський В. В. Методика викладання у вищій школі: навчальний посібник. Вінниця: ТОВ «Ніланд ЛТД», 2015. 224 с.
4. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ: Видавничий центр «Академія», 2001. 368 с.

5. Петровська С. С. Вступ до мовознавства : навчально-методичний комплекс. У 3-х ч. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2016. Ч. 1. 155 с.

6. Рускуліс Л. В. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін : дис. на здобуття ... докт. пед. наук (доктора наук): 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова) (011 – Освітні, педагогічні науки). Херсонський державний університет, Херсон, 2018. 544 с.

7. Семенов О. М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури : монографія. Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2005. 404 с.

Людмила ЧЕРЕДНИК,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства, культури та
документознавства,
Національний університет «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»

МОВНІ ЗАСОБИ МАНІПУЛЯЦІЇ У РЕКЛАМНОМУ ТЕКСТІ

У статті розглянуто особливості створення рекламного тексту. З огляду на те, що реклама виконує різноманітні функції, найголовнішою з-поміж них є інформативна, яка не тільки надає відомості про продукт, а й має привернути увагу потенційного клієнта та, вплинувши на його емоції й почуття, спонукати придбати товар чи скористатися послугою. Із цією метою слід використовувати мовні засоби, які не лише увиразнюють текст, а й уможливають маніпуляції свідомістю реципієнтів.

Ключові слова: рекламний текст, мовні маніпуляції, маніпулема, мовні засоби, реципієнт.

The article discusses the features of creating an advertising text. Given that advertising performs a variety of functions, the most important of them is informative, which not only provides information about the product, but also should attract the attention of the potential customer and, by influencing his emotions and feelings, encourage him to purchase a product or use a service. For this purpose, language means should be used, which not only express the text, but also enable the manipulation of the consciousness of the recipients.

Key words: advertising text, language manipulation, manipulative, language means, recipient.

Відомо, що реклама існує вже впродовж багатьох тисячоліть. Історики знайшли свідectво того, що перша рекламна вивіска з'явилася ще до нової ери, зокрема в 500 р. до н. е. Серед наскельних малюнків, написів напевно були перші звернення, які теж слугували своєрідною рекламою [1, с. 10]. Так, до так званої

протореклами сучасні дослідники відносять настінні малюнки, міфи, легенди, з яких ми дізнаємося про особливості первісного ладу. Зазначимо також, що перші реклами носили, насамперед, символічний характер: зображення чобота, хліба, риби, корови вивішували на магазинах, які торгували цими товарами.

Науковці суголосні в тому, що неофіційно найдавнішим рекламним зверненням-текстом вважається висічена на камені в Мемфісі фраза: «Я, Ріно з острова Крит, з волі Богів тлумачу сновидіння» [3, с. 20].

Значно прискорило розвиток реклами винайдення в середині XV ст. Й. Гутенбергом друкарського верстата. Перше рекламне оголошення з'явилося через 22 роки після цієї події: його текст розміщувався на дверях одного з храмів Лондона та інформував про продаж молитовника. Тексти друкованих реклам тих часів найчастіше стосувалися продажу книжок та різноманітних товарів. Згодом популярності набуває такий вид рекламних оголошень, як «летючі листки». Це був шматок паперу розміром 15x23 см, перший рядок тексту виділяли великим шрифтом, що слугувало своєрідним заголовком. Інколи текст вписували в рамку і додавали до нього ілюстрацію.

Звісно, реклама з кожним новим етапом розвитку людства поступово змінювалася, удосконалювалася, але завжди головним її призначенням було вплинути на покупця, спонукати його придбати товар. І вагома роль у цьому належала мовному оформленню рекламного тексту.

Мета нашої статті – проаналізувати маніпулятивний потенціал мови, який містять тексти сучасної реклами.

Дослідження механізмів маніпулятивного впливу в рекламі цікавить багатьох сучасних українських і зарубіжних науковців, серед них варто назвати таких, як Н. Бутенко, Н. Грицюта, В. Зірка, О. Дмитрук, А. Капелюшний, Н. Карпчук, О. Сербенська; Г. Брейкер, М. Кантор, Дж. Саймон та багато інших.

Дослідники наголошують на тому, що реклама виконує різноманітні функції, найголовнішими з-поміж яких слід назвати

такі: привертання уваги адресата, формування зацікавленості об'єктом реклами шляхом створення специфічної уяви про нього, що впливає на емоції та естетичне почуття людини; оперативна інформація про зміни в сфері діяльності об'єкта реклами, формування поглядів і нових вимог у реципієнта [3, с. 57]. Але домінантною є мета спонукати людину до виконання певних дій: купити рекламований товар, звернутися за певними послугами тощо. Отже, відбувається своєрідна маніпуляція свідомістю людини і здійснюється цей вплив за допомогою мови.

Так, на думку Н. Бутенко, «маніпулятивний аспект реклами є неможливим без використання маніпулятивних прийомів» [3, с. 38], із-поміж яких вона виділяє такі:

1) виділення курсивом, підкреслення певних слів, зміна шрифту;

2) відкриті запитання, що часто привертають увагу адресата в силу своєї незавершеності;

3) посилення на авторитети, якими можуть бути відомі люди тощо [3, с. 40].

Схожі погляди поділяє і науковець Д. Карпюк, який вважає, що серед найбільш типових маніпулятивних прийомів найголовнішими є саме «апеляція до емоцій та почуттів (сюжет реклами спеціально будують так, щоб при перегляді вона викликала позитивні емоції у глядача) та прийом гарантій (багато людей схильні довіряти рекламі, яка надає певні гарантії)» [8, с. 44].

Останнім часом з'являються нові теоретичні поняття, пов'язані зі сферою вивчення реклами. Так, українська науковиця В. Зірка у дослідження рекламного тексту ввела поняття «маніпулема», що має «специфічну функцію конотації значення предмета» [6, с. 15]. Тобто, маніпулема стає своєрідним квантом змісту і вносить у свідомість адресата тільки позитивні образи, які автори рекламного тексту вводять туди.

Спрощено структуру та зміст рекламного тексту можна подати у вигляді системи запитань: *Що пропонують? Кому пропонують? Хто пропонує? За яких умов? Де? Коли?*. Головними структурними елементами, а також емотивними ключовими одиницями є заголовок і рекламний девіз – слоган. Заголовок як композиційно відокремлена одиниця в межах структури всього тексту, виступає орієнтаційним та інформативним показником. Слоган є «своєрідним рекламним резюме» [7, с. 166], безумовно, ретельно підготовленим, із підвищеною прагматичною спрямованістю. Іноді слоган відіграє роль «самостійного рекламного повідомлення, що виконує функцію нагадування, підкріплення позитивного образу та асоціацій» [7, с. 167].

Варто зазначити, що в рекламних текстах маніпулятивні варіанти можна створювати на різних мовних рівнях.

Аналізуючи шляхи створення ефонічного маніпулятивного ефекту фонетичними засобами мови, дослідники звертають увагу на співвідношення голосних і приголосних звуків у мовному потоці і наголошують на тому, що для фонетичної організації слоганів позитивним є урівноважене поєднання голосних та приголосних звуків, що посилює мелодійність фрази. До прикладу наведемо назви деяких рекламних пропозицій від туристичних агенцій Полтави: *Найближчі тури з TERRA!*; *Турагенство «Море турів» – ваш комфортний відпочинок!*; *«Країна Мрій» завжди з вами!*. У першому випадку приголосні звуки [т], [р] (особливо подвоєння цього звуку), [ж] створюють ефект наполегливості й рішучості, тоді як в іншому сонорні звуки додають більш милозвучного живого звучання. Ще один приклад: *«Країна Мрій» завжди здійснює ваші мрії!*. Тавтологія в цій рекламі підсилює сенс фрази та можливість її запам'ятовування.

Ще один спосіб, який використовується в рекламі, – прийом алітерації та асонансу. Знайомі нам слогани *«Чистота – чисто Tide!»* (пральний порошок «Tide») та *«Є ідея – є IKEA!»* (Мережа магазинів Ікеа). У першому прикладі маємо прийом алітерації

(чергуванням звуків «ч» і «д» – «т»), в іншому – алітерації («і-і-а» – «і-і-а»).

Важливу роль у досягненні бажаного ефекту тексту реклами має і морфологічний рівень. Важливою мовною особливістю рекламних текстів є субстантивність – переважання іменників у рекламі, наприклад: *Активія – комфорт для травлення!*; *Веко – надійна технологія!*; *Реабілітація після інсульту та спинно-мозкових травм*; *Пилососи Philips – потужність там, де вона необхідна тощо.*

У рекламних текстах використовуються і прикметники: *Доставка по Україні безкоштовна*; *Надійні депозити в Express Credit Union*; *Туристична агенція «Весь світ» – ваш комфортний відпочинок!* *Великий розпродаж у зв'язку з ліквідацією складу!* *Потужний блендер 6 в 1!*; *Найсвіжіші новини від Київстар!*; *Пряма протівірусна дія, жарознижуюча та протизапальна дія («Афлубін»);* *Нежить робить ваше життя нестерпним («Отривін»)* тощо.

Уживання прислівника «значно поглиблює сприйняття рекламованого товару та створює у свідомості споживача низку позитивних асоціацій» [5, с. 28]. Це стосується, насамперед, реклами ліків: *Коли нежить не дає вільно дихати («Нокспрей Актив»);* *Позитивно впливає на функції печінки («Медихронал»);* *Від кашлю швидко позбавляє («Евкабал»);* *Клініка Медікал. Швидко, безболісно, ефективно* тощо.

У рекламних текстах використовуються і дієслова. Переважно у формі дійсного способу (для вербалізації дії в певному часі) і наказового (для подання дії у формі прохання чи безапеляційного наказу): *Зупинимо СНІД, доки він не зупинив нас!*; *Зробимо країну чистою!*; *Прибери сміття, доки воно не прибрало нас усіх!*; *Алкоголь агресивно руйнує захисні оболонки кишківника;* *Медицина існує на податки. Подбай про власне здоров'я!*; *Ми чекаємо на тебе! Щоб вислухати, підтримати, допомогти (оголошення в Центрі соціальної служби для молоді);* *Живи з усмішкою («Dinol arctic fresh»);* *Залишайтеся зібраними*

(«Persen»); *Куріння вбиває!* тощо. Дієслова у рекламному тексті передають рішучість, спонукають до швидких дій, які матимуть позитивні наслідки, саме тому найчастіше використовуються спонукальні речення.

Лексичний рівень мовної системи передбачає вживання різноманітних слів, які можуть трактуватися як такі, що часто використовуються в повсякденній мові, так і вузькоспеціалізовані, запозичені або взагалі постають як неологізм. Наприклад, реклама в медичному центрі: *«Лікування варикозу без скальпелю. За 30 хвилин»*. Ця інформація має запевнити пацієнта, що його проблему можна швидко вирішити, тобто вселяється надія на одужання. Словосполучення *«без скальпелю»* наголошує на безболісності процедури.

Оголошення *«Суперціна! Швейцарський посуд 18 в 1 + ножі в подарунок. Вища якість»* також має на меті зацікавити клієнта. Насамперед *«швейцарський посуд»* уже асоціюється з відомою на весь світ швейцарською якістю, а фраза *«18 в 1 + ножі в подарунок»* налаштовує на позитив, оскільки подарунки – це завжди приємно.

Маркетологи й піарники доволі часто використовують такі слова, як *«супер знижки»*, *«тільки сьогодні»*, *«тільки у нас»*, *«найнижчі ціни...»*, *«поспішайте, знижки діють до 21 години»* та подібні, які, на думку психологів, *«магічно»* діють на свідомість людей. До прикладу: *Тільки у нас і тільки сьогодні знижки на всі жіночі сумочки зі шкіри!; Усі комплекти за пів ціни! Знижує цукор до 5 ммоль! Потужні натуральні ліки при діабеті! Супер знижка тільки сьогодні! Поспішайте!*

Загалом у рекламі часто вживається слово *«супер»*, що має значення найвищої якості, наприклад: *Подушка масажер для шиї, спини, попереку та ніг! Супер ціна!; Супер знижки 50 % на всі сумки!; Супер знижки 50% на всі комплекти постільної білизни!* тощо. Безумовно, що подібне слововживання має переконати покупця придбати саме цей товар.

У соціальній рекламі можуть використовуватися антоніми, що відображають суперечливий світ, створюють ситуацію вибору чи демонструють протилежно спрямовані дії. До прикладу: *У маленьких великі проблеми; Поважай жінку, не принижуй її!; Зроби свій вибір! Швидкість або життя!; Ляльку можна відкласти, дитину – ні! Не приховуйте свій успіх – задекларуйте доходи!* та ін.

Трапляється і векторне протиставлення, наприклад: *Це наша з тобою земля. Від народження вона давала нам силу. А сьогодні, як ніколи раніше, нашої сили потребує вона. Хто захистить її, якщо не ми?* (давала-потребує).

Зазначимо, що антоніми широко використовуються і в рекламі продуктів (*Зміни літо на зиму – соки Gaffa*), побутових товарів (*У нас швидко обмінюють старий телефон на новий!*), лікарських засобів (*Фервекс – теплий засіб у холодну пору*) та ін.

Джерелом збагачення, увиразнення можуть слугувати й синоніми, які допомагають уникнути повторів: *Чарівних свят. Казкових подарунків!; Валеріана – дуже цікава рослина, якій з давніх-давен приписувалися чарівні й магичні властивості; Спрезентуйте для близьких та рідних своє захоплення і подаруйте незабутні відчуття* тощо. Використання синонімів сприяє легкому сприйманню тексту, робить його доступним для клієнтів.

У рекламних текстах можна знайти приклади мовної гри, коли використання спільнокореневих слів посилюють емоційний вплив на особистість, наприклад: *Шоколадний батончик Mars. Все буде в шоколаді; «Віденська кав'ярня» – відчуй подих Відня у затишному куточку міста Лева; «Славолія» – славна олія* тощо. Така мовна гра виконує ще одну важливу функцію: асоціативне мислення допомагає краще запам'ятати текст.

Значно рідше в рекламі фінсуємо неологізми – нові слова, які створюються за аналогією з уже існуючими, або зовсім нові слова, зміст яких все ж може визначити будь-яка людина: *Juicy Fruit. Повний Бананас!* (Фруктова жувальна гумка компанії Wrigley;

неологізм поєднує в собі «банан» і «ананас»); *Не гальмує. Снікерсуй!* (реклама поживного батончика «Снікерс»); *Шатлує додому з Uber!* (трансферні поїздки) тощо.

У рекламних текстах трапляються і випадки використання різних тропів. Приклади епітетів: *Life. Життя стає цікавішим!*; *Ви енергійна, кмітлива, дотепна людина? Маєте добру вдачу? Вільно володієте рідною українською мовою? Українська телекорпорація запрошує вас узяти участь у конкурсі на посаду ведучого телевізійних програм; З найвищою якістю ми вирішимо всі ваші проблеми!!!*; «Чарівна долина»: *затишні кімнати, дерев'яні колиби, сауна, ковзанка; автостоянка з безкоштовною охороною!* Характерне поєднання означень-прикметників вищого чи найвищого ступеня в ролі ключового слова із знаком оклику (одним чи навіть кількома) вжито на меті емоційно вплинути на людину. Загалом епітети використовуються, щоб передати ступінь якості товару, форму суб'єктивної оцінки, звернути увагу на рекламований продукт. Інколи для цього використовують навіть суфікси з виразним експресивним забарвленням, до прикладу: *Телекомунікація? Ніякісіньких проблем!*.

Переконати у найкращому виборі товару чи продукту допоможе використання гіперболи: *Найхрумкіший смак («Siesta»); Найкраще для чоловіків («Gillette»); Товари Bosch відомі всьому світу!; Все і навіть більше для нового подиху у Вашій оселі!* тощо.

Використовують у рекламних текстах і метафору, вказуючи на певну ознаку, яка уможлиблює більшу конкретизацію предмета чи товару. Найчастіше в тексті реклами метафора виражена іменниками: *Світ паркету!; Зима на порозі. Зустріч Нового року та Різдва у Карпатах!; Осіннє падіння цін!*

Риторика соціальної реклами дещо змінилася після 24 лютого 2022 року з початком війни. Тексти цього виду реклами наповнилися патріотичними гаслами, цитатами українських письменників, які мають на меті, насамперед, підтримати

моральний дух українців (*Армія захищає твій спокій. 4.5.0.* *Все спокійно; Національна гвардія України: З нами міць всієї України!; Оперативне командування «Південь» ЗСУ. Ваша довіра – наша сила!*), заклики до боротьби (*В ріднім краю панувати не дамо нікому; Згинуть наші вороженьки, як роса на сонці; Лиш боротись – значить жити!; Борітеся – поборете, / Вам Бог помагає! / За вас правда, за вас слава / І воля святая!*) та ін. Є навіть гумористичні реклами, що свідчать про незламність українського народу і вселяють віру в перемогу (*Горящий тур: Увидеть Україну і умереть! Коктейли включены; Київ Москву хрестив, Київ Москву і відспіває; Яка різниця між москалем і цибулею? Коли ріжеш цибулю – плачеш!; А вам казали не на..., а в Україну!*) та багато інших. Вживаються і слова-неологізми, які були запозичені з іноземних мов чи створені в період війни: *Сільпо. Знижуємо ціни, щоб ви могли більше донатити!; Здивоворк – коли ти спантелечений подіями, але продовжуєш працювати* (обидві реклами з магазину «Сільпо»); *Акція «байрактар». Усуває бар'єри у спілкуванні!* та багато інших.

Отже, у процесі дослідження встановлено, що рекламні тексти мають свої особливості.

Головною метою їх написання є інформація щодо певного товару, продукту, діяльності організації, установи, фірми. Важливим також є створення позитивного іміджу про рекламовані товари чи послуги та емотивної насиченості контенту, саме тому ці тексти мають емоційний та експресивний характер, оскільки повинні впливати на реципієнта і сприяти легкому запам'ятовуванню тексту. Ці питання вирішуються за допомогою мовних засобів.

Аналіз різних видів реклами продемонстрував широке використання фонетичних, морфологічних, лексичних, стилістичних, синтаксичних засобів, за допомогою яких рекламисти можуть маніпулювати свідомістю пересічних громадян, спонукаючи до потрібних дій: придбати товар, скористатися послугами тощо.

Рекламні тексти періоду війни мають свою особливість і спрямовані підтримати українців у їх справедливій боротьбі за свободу, переконати в єдності, незламності, нескореності.

Перспективи дослідження вбачаємо в подальшому вивченні особливостей створення рекламних текстів різних видів та функціонуванні мовних одиниць у них.

Список використаної літератури

1. Арешенкова О. Ю. Комунікативно-прагматичні та стилістичні параметри рекламного тексту : монографія. Кривий Ріг, 2018. 176 с.

2. Бурак А. Застосування маніпулятивних технологій у комерційній рекламі як різновиди масової комунікації. За ред. А. Бурак, Я. Возняк. *«Humanities & social sciences 2009»*. Львів, 2009. С. 239–241.

3. Бутенко Н. Ю. Соціальна психологія в рекламі: навч. Посібник. Київ, 2006. 354 с.

4. Гусаченко В. Зовнішня реклама України в умовах воєнного часу. URL : <https://eba.com.ua/zovnishnya-reklama-ukrayiny-v-umovah-voennogo-stanu/> (дата звернення: 19.05.2022).

5. Зелінська О. І. Особливості функціонування частин мови в рекламних текстах. *Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки*. 2017. № 3 (50). С. 26–30.

6. Зірка В. В. Мовна парадигма маніпулятивної гри в рекламі : автореф. дис. ... докт. філол. наук. Київ, 2005. 32 с.

7. Караваєва Т., Тер-Григорьян М. Слогани соціальної реклами як віддзеркалення ціннісної картини світу: аспект міжкультурної комунікації. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія Філологія. Соціальні комунікації*. Київ, 2019. Том 30 (69). № 1. С. 165–169.

8. Карпюк Д. Соціальна реклама у контексті сучасної медіа культури: сутність еволюція, функції. *Філософські науки*. 2018. № 10 (383). С. 124–134.

9. Петренко Г. Реклама воєнного часу. *Детектор медіа*. URL : <https://detector.media/rinok/article/198292/2022-04-11-reklama-voennogo-chasu/> (дата звернення: 11.04.2022.).

Олександр ЧЕРЕВЧЕНКО,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики,
зарубіжної літератури та журналістики
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

АКТУАЛІЗАЦІЯ КОЦЕПТУ ‘ОСТРІВ’ У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ РОМАНІ ВІЛЬЯМА ГОЛДІНГА «ВОЛОДАР МУХ»

Статтю присвячено з'ясуванню постмодерністських особливостей актуалізації концепту ‘острів’ у романі В. Голдінга «Володар мух». У ньому вибудовано умовну модель світу, зміщено часо-просторові площини, деформовано сюжет, використано символіку. У художній естетиці твору з'являється тенденція до приховування автора та авторської модальності. Провідним принципом індивідуального стилю митця стає свідоме створення ігрових стосунків у тривимірному просторі «автор – текст – читач».

Ключові слова: актуалізація, аналіз, інтерпретація, концепт, лінійна модель твору, постмодернізм, постструктуралізм, ризоматична модель твору, текст.

The article deals with explicating postmodern specific features of updating the concept ‘island’ in the novel ‘Lord of the Flies’ by William Golding. It expresses a contingent model of the world, shifts the time-space planes, deforms the plot and implies symbolism. Within an artistic aesthetics of the work there appears an impact to disguise the author and his modality. A conscious formation of gaming relationships in the three-dimensional space ‘author-text-reader’ became a main principal of the master’s individual style.

Key words: updating, analysis, interpretation, concept, linear model of the work, post-modernism, post-structuralism, rhizomatic model of the work, text.

Середина ХХ ст. означена низкою нових політичних, суспільних, філософських, літературних явищ, поміж яких одне з провідних місць належить постмодернізму. Зрікаючись будь-яких форм уніфікації, цей досить складний та багатозначний естетичний феномен сповідує художнє розмаїття та різноплановість на сюжетному, композиційному, образному рівнях, вдаючись до будь-яких форм синтезування, а вибір засобів естетичного впливу на читача практично не має обмежень. Сучасні процеси модернізації позначилися на його характерних особливостях, окресливши черговий етап літературно-культурного розвитку.

Філософським тлом такого специфічного погляду на світ, особливого світовідчуття нової епохи, став постструктуралізм. Згадана ідейна течія втілила ключові риси духовного життя людини II половини ХХ століття (з дегуманізацією суспільних відносин, падінням престижу науки, втратою віри в соціальний прогрес тощо). Як відображення епохальних змін у світовому суспільному розвитку, постструктуралізм найпомітніше вплинув на літературознавство Європи та світу, запропонувавши колективне «Я» (тобто певний підхід до життя малої групи однодумців) замість індивідуального суб'єкта (як у структуралізмі та екзистенціалізмі). На цьому тлі філософія постмодернізму виразилася у критичному ставленні до будь-яких спроб раціонального обґрунтування фактів дійсності, відмові від класики, відкритті нових способів та правил інтелектуальної діяльності, що стало своєрідною відповіддю на рефлексивне осмислення глобальних зрушень доби.

Проблему літературно-художньої специфіки постмодерністського твору досліджували О. А. Бабелюк [1], О. М. Данильчук [6], В. І. Пахаренко [11], М. Г. Шемуда [13]. Означені розвідки свідчать про революційні зміни у художньому мистецтві II половини ХХ – поч. ХХІ ст., які зумовлені появою нових підходів до його трактування: передусім – визнанні ризоматичної сутності сучасної культури (Ж. Дельоз, Ф. Гватарі) [7], розумінні «світу як тексту» та теорії деконструкції Ж. Дерріда.

Цікаві ідеї Ф. Соллерса щодо художнього тексту як глобального унітарного письма. Предметом розгляду постмодерністських студій стала також формальна відсутність автора у художніх творах такого плану (відома у літературознавстві, як «смерть автора») (Р. Барт) [3] та виникнення на цьому тлі концепції децентрації суб'єкта.

Сучасна філологія орієнтована на антропоцентричні підходи до аналізу будь-якого явища, серед яких особливої популярності набули дослідження компаративного та лінгвокогнітивного характеру. В останні десятиліття помітна тенденція, коли об'єктом аналізу стають одне або декілька лінгвопонять, концептуальна вагомість яких зумовлена їхньою мовною специфікою та функціональними особливостями у літературно-художньому тексті. У постмодерністській практиці спостерігаємо нехтування усталеними нормами художнього відображення дійсності, заперечення домінуючої ролі автора у композиційній структурі твору, трансформацію сюжетної лінії та внутрішніх мотивів поведінки персонажів. Своєрідна світоглядна криза таких творів, що супроводжується песимізмом, розчаруванням, відчаєм, посилюючи відчуття самотності, ізольованості, відчуженості людини, починає проявлятися в концептуально-образній системі твору, що й зумовлює використання відповідних образів та концептів, серед яких 'острів' – один із ключових.

Теоретико-методологічним тлом дослідження означеного феномену є науково-критичні праці вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені як мовознавчим розвідкам (праці Н. Арутюнової, А. Вежбицької, В. Жайворонка, Т. Космеди, Є. Кубрякової, Ю. Степанова), так і літературознавчій теорії концепту (С. Аскольдов, Д. Ліхачов, Б. Шалагінов). Враховується досвід вивчення феномену острівності у середньовічній літературі (Г. Біркхан), в епоху Відродження та Просвітництва (А. Анікст, В. Шкода, Я. Схольте), романтизму (С. Павличко), реалізму (Д. Жантієва), рубежу XIX і XX ст. (О. Тупахіна, Ю. Шуба). Розглянуто культурологічні праці, присвячені острівній тематиці

(Г. Гачев, Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі, А. Іванов, Г. Казакевич). Вивчено літературознавчі праці, у яких проводиться компаративний аналіз образу острова у творчості різних письменників (А. Нямцу, Ю. Попов). Для вивчення хронотопу в «острівних» творах залучено праці М. Бахтіна, Д. Ліхачова, В. Руднева, В. Топорова. На особливу увагу заслугове дисертаційна праця В. Лозенко «Концепт острова в англійському художньому мисленні першої половини ХХ ст.» [9].

Метою дослідження є з'ясування художньої специфіки концепту 'острів' у романі В. Голдінга «Володар мух» як яскравого постмодерністського твору. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: окреслити стан вивченості обраної наукової проблеми у вітчизняному та зарубіжному літературознавстві; розглянути загальну характеристику художньої репрезентації означеного концепту у світовій та англійській літературі; з'ясувати характер кореляції літературної проекції концепту острова з художньою парадигмою постмодернізму. Дослідження літературних текстів під окресленим кутом зору становить науковий інтерес, тому що проведення послідовного й глибокого аналізу концепту острова має важливе теоретичне значення, адже дозволяє «зрозуміти його роль у структуруванні художнього універсуму конкретного твору, що у свою чергу відкриває перспективи визначення специфіки і ролі феномену острівності у мовній та культурній картині світу окремого етносу» [9, с. 3].

У світовій літературі концепт острова представлено широко і різноманітно, як в епосі, так і в авторських літературних текстах. А для британської етнокультури феномен острівності є визначальним. В англійській літературі тема відособленості, ізоляції, як фізичної, так і соціальної та духовної, вперше з'являється в ірландських сагах. Зазначимо, у світовій літературі звернення до «острівного» сюжету не нове. За жанровою специфікою можна означити навіть кілька груп творів: пригодницькі («Одісея» (VIII ст. до н. е.) Гомера, «Таємничий

острів» (1875) Ж. Верна, «Острів скарбів» (1883) Р. Л. Стівенсона), утопічні («Утопія» (1516) Т. Мора, «Буря» (1611) В. Шекспіра, «Місто сонця» (1623) Т. Кампанелли, «Нова Атлантида» (1623) Ф. Бекона, «Острів» (1962) О. Гакслі), антиутопічні («Острів доктора Моро» (1896) Г. Веллса, «Острів пінгвінів» (1908) А. Франса), соціально-політичні («Пригоди Гуллівера» (1726) Дж. Свіфта, «Інший острів Джона Булля» (1904) Б. Шоу, «Острів фарисеїв» (1904) Дж. Голсуорсі), соціально-психологічні («Від моря до моря» (1889) Р. Кіплінга, «Вигнанець островів» (1895) Дж. Конрада, «Острова» (1906–1907) Р. М. Рільке) [9, с. 3]. Роман В. Голдінга скоріше нагадує антиутопію, демонструючи відкритість іншим жанровим системам.

Передусім, звернімо увагу на особливості художнього хронотопу, тобто наявності часо-просторових маркерів твору. Читачу лише здається, що він стає очевидцем драматичної життєвої ситуації, у яку потрапляють герої. Однак хронологічні рамки цієї пригоди не мають конкретики (ні дати, ні року). Названо лише два часові проміжки: до катастрофи літака (тобто подій, пов'язаних із цивілізованим світом) та після неї (життя в нецивілізованих умовах). Не зовсім визначено й географічні координати авіатрощі: на якому континенті, у якій саме країні вона відбулася. У романі змальовано якісь загальні риси тропічного клімату («джунглі», «спека»), акцентовано увагу на екзотичних умовах перебування головних героїв: «*Він ішов, важко спотикаючись об ліани та повалені стовбури, аж раптом пташка, червоно-жовта з'ява, метнулася угору з відьомським криком*» (5, с. 7). Образ безлюдного острова, як один з ключових, є носієм невідомого, таємного. Він набуває широкого філософського узагальнення, стаючи полем боротьби героїв не лише з іншими істотами та зовнішніми обставинами, а передусім ареною зіткнення різних початків у самій людині.

Саме людське середовище значною мірою визначає ірреальне тло твору. Як не дивно, у ньому нема жодного дорослого. Цей надзвичайно важливий для розуміння ідейного змісту образ ніби

усувається, відходить на задній план. Лише періодично читач помічає його присутність: то у змалюванні решток мертвого парашутиста, то у знахідці підбитого літака, то у згадці правил цивілізованого світу. Однак світ дорослих є повноправним членом художнього простору роману як вагома частина свідомості хлопчаків: останні часто згадують колишнє життя, певний час ще живуть за його правилами, і саме від дорослих чекають порятунку. З ними асоціюється цивілізоване життя як моральний ідеал, до якого повинна прагнути людина. У романі дорослі майже не зображуються, окрім морського офіцера, який з'являється тільки на останній сторінці роману, щоб врятувати дітей з острова.

За таких складних обставин саме діти, винятково хлопчики різних вікових категорій, змушені вирішувати свою долю. Така умовна модель дитячого соціуму, де «*Нема дорослих!*» (5, с. 8), видається досить зручною для розгортання сюжету твору. На перший погляд, увагу читача зосереджено на характері поведінки дитини в екстремальних умовах за межами цивілізації. Винятковість обраних персонажів полягає у неповторності їхнього індивідуального характеру, що відкриває широкі можливості для інтерпретації дійсності. Заглибитися у приховані обставини внутрішнього життя героїв дозволяє не лише коротка фактична біографія героїв, а й своєрідна, не обтяжена ідеологічною, суспільною чи громадською значущістю духовна оповідь.

Торкаючись персонажів твору, зазначимо, що кожен із них виражає певну позицію (сторону людської душі) в боротьбі двох світів: з одного боку, світу здорового глузду, дорослості, цивілізації, а з другого – острівного світу дикунства, безвідповідальності, радісного відчуття неконтрольованої свободи. Вони (Ральф, Саймон, Хрюша, Джек) не лише різняться сприйняттям ситуації, характером побутової та соціальної поведінки, а й стають втіленням певних соціальних психотипів. Саме на цьому протистоянні вибудовано основну сюжетну лінію твору. У романі «дикуни» народжуються не в ізоляції від цивілізованого життя, а з учораших культурних англійських дітей,

які в результаті авіатрощі виявляються на кораловому острові у тропічних широтах.

Доки жевріє надія на порятунок, вони намагаються поводитися за усталеними суспільством нормами поведінки, правилами цивілізованості та демократизму. Але з часом їхні мрії стають все більш ефемерними, а далі взагалі зникають. Для більшості з них увесь цивілізований світ із часом стає ілюзією і його існування починає піддаватися сумніву. Згодом змінюється й поведінка: гублячи віру в порятунок з боку дорослих, вони вже не корегують своїх дій. Читач лише спостерігає за цією дивною формою суспільних відносин, прагнучи визначити витoki страшних метаморфоз, причини дегуманізації героїв, які спочатку вели себе цивілізовано (наслідуючи дорослих, влаштовуючи демократичні вибори та встановлюючи відповідну форму правління), а далі – чомусь перетворилися на потвор. Як бачимо, образ *острова* видається досить зручним для створення такої штучної ситуації.

На цьому тлі з'являється можливість спроектувати умовну модель дитячого соціуму в інші суспільні площини, дослідити причини більш глобальних конфліктів: революцій, різноманітних соціальних катаклізмів, світових воєн, визначити механізми впливу окремої особистості на маси, окреслити витoki диктаторства тощо. Аллюзійний характер твору не випадковий, адже на асоціативному рівні історію становлення Джека та його ватаги можна співвіднести з конкретними історичними фактами: приходом до влади німецьких нацистів на чолі з Адольфом Гітлером, диктатурою партії більшовиків у Росії, очолюваних Володимиром Леніним, утисками прав і свобод людини у сучасній путінській державі. Цей асоціативний ряд можна продовжити, торкаючись будь-якої тоталітарної системи, яка нехтує правилами демократії.

Не менш умовним видається фінал роману, у якому різко зміщується масштаб описуваних подій, змінюються погляди, система координат, у якій вони розглядаються. Коли напруга роману досягає найвищої точки і острів палає, Ральф, рятуючись

від переслідувачів, раптом натикається на офіцера військового корабля. Читач розуміє, що всі ці страшні дикуни – не просто зграйка вимазаних глиною малюків, а вдало зібраний автором ансамбль, де кожний персонаж виконує прописану йому роль. Такий дещо фантастичний фінал не вирішує жодної з поставлених проблем, а ще більше загострює їх. «Він не вносить заспокійливої ноти. Він занадто крихкий, цей відновлений світовий порядок. Автор занадто відверто пародіює дитячі книжки про казкові землі зі щасливим фіналом» [2, с. 209]. Його першочергове завдання полягає не скільки у проповіді моральних істин, стільки у прагненні стурбувати читача, змусити переглянути усталене уявлення про світ.

За цим умовним сюжетом насправді прихована художня модель людської цивілізації. Острів у В. Голдінга набуває символічних масштабів землі, на якій створюються і руйнуються цивілізації, утворюються нові держави, нищаться мільйони людей тощо. «Світ дорослих», про який читач ніби забув, не протиставляється, а уподібнюється світу «дикунів», тому що «в ньому вирує не менш страшна і руйнівна війна, у якій сподіватися, по суті, нема на що, хіба що на прихильність Бога, або на щасливий випадок» [13, с. 320]. Фантазія письменника виявляє реальні небезпеки, які повинні бути усвідомлені – і відповідно, хоча б частково подолані. Значне місце в пошуках відповідей на значеннєві питання людства, в осмисленні соціальних ролей і соціальної ідентифікації особистості відведено читачеві. На наш погляд, філософський зміст твору – попередження людині, застереження її від негативних дій.

У цьому контексті роман «Володар мух», здавалося б, продовжує традиції «острівного роману», роману-антиутопії, роману-застереження тощо (див. праці Дж. Байлса, С. Павличко). Під продовженням традицій маємо на увазі використання певної образної моделі та з'ясування характеру людських відносин за її допомогою. Ремінісцентний характер такої моделі не викликає сумніву, він сприяє її символізації, проте синкретичний зміст

самого роману «Володар мух» унеможлиблює його однозначне жанрове трактування. Слушною з цього приводу видається думка англійських літературознавців Бернарда Олдсея та Стенлі Вайнтрауба (праця «Мистецтво Вільяма Голдінга») щодо традицій англійської художньої прози, які розвиває цей роман. З їх слів, це «і книжка для хлопчиків, і роман-випробування в дусі «Робінзона Крузо», і традиційний для ХХ століття роман, в якому наша культура потрапляє в екзотичні обставини, і нонконформістська релігійна традиція англійських писань, спрямованих проти науки, в якій автори століттями порівнювали науковий прогрес з дегуманізацією» [14, с. 196].

Стосовно першого аргументу – твору для хлопчиків – зазначимо, що автор лише послуговується моделлю дитячого колективу, розуміючи його більш широко – як алегорію людства. Щодо другого – роману-випробування – він прагне розкрити особливості поведінки персонажів, акцентуючи увагу на їх побутовій та соціальній типовості. Торкаючись третього, тобто рівня культури людини, доречно зазначити, що екзистенціальна природа роману В. Голдінга «Володар мух» криється в прагненні автора перевірити, наскільки вільною від зла є душа окремого індивіда. Що ж до четвертого, нонконформістської релігійної традиції (тобто заперечення наявного суспільного порядку, вираження соціального протесту проти наукового прогресу), автору вдається створити таку прикордонну ситуацію, у якій героя поставлено перед необхідністю вибору.

Як бачимо, за фабульної простотою роману про вихованих англійських дітей, що волею випадку потрапили на безлюдний острів, ховається зовсім не дитяча проблематика. Пригоди нових «робінзонів» змусили задуматися над долями людства, шляхами цивілізації, взаємовідносинами особистості й суспільства. Несправедливо було б не помічати в романі В. Голдінга важливості порушених проблем і злободенної актуальності досліджуваних ним конфліктів. Однією з прикметних ознак творчої манери письменника є поєднання в межах одного твору стильових ознак

різноманітних, часто протилежних за характером естетичної спрямованості, стильових рис і жанрів: фантастики, жахів, містики, філософської алегорії, притчі, символізму, антиутопії (цей жанр дає тотальне заперечення і дійсного, і можливого варіанта майбутнього), що, зрештою, надає його творам ознак оригінальності та неповторності. У постмодерністському творі письменник залишає право за читачем самостійно домислювати, трактувати все те, що він хотів сказати, показати, розкрити, залишаючи структуру такого твору відкритою. У романі В. Голдінга «Володар мух» автор епічно дистанціюється від зображуваного, він ніби стоїть над описуваними подіями і героями, вільно переходячи від одного до іншого, просуваючись в умовному часі і просторі, проникаючи в потаємні думки своїх персонажів. Текстова ціле, таким чином, не орієнтоване на особистий план оповідача. При цьому останній не належить до дійових осіб художнього твору і не позначений у тексті власним ім'ям. На перший погляд, автор ніби нейтральний, непричетний до сюжетно-естетичного змісту твору. У романі немає ніякого фіксованого часового плану (пов'язаного зазвичай з наявністю оповідача), хоча події у творі більше віднесені до минулого часу.

Список використаної літератури

1. Бабелюк О. А. Принципи постмодерністського текстотворення сучасної американської прози малої форми : [монографія]. Дрогобич : ТзОВ «Вимір», 2009. 296 с.
2. Байлс Д. Бесіди у Голдінга. *Іноземна література*. 1973. № 10. С. 207–214.
3. Барт Р. *Читомо*. URL : <http://surl.li/sckbj> (дата звернення: 30.03.2024).
4. Бедзір Н. П. Авторська маска в сучасній російській, українській та польській прозі. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Випуск 1 (37). 2017. С. 48–52.
5. Голдінг В. *Володар мух*. Пер. з англ. С. Павличко. Київ : Форс Україна, 2021. 272 с.

6. Данильчук О. М. Постмодернізм: характерні особливості та проблеми розвитку : методичні вказівки. Миколаїв : НУК, 2008. С. 17–18.
7. Дельоз Ж., Гватаррі Ф. *Читомо*. URL : <http://surl.li/scjwq> (дата звернення: 30.03.2024).
8. Жайворонок В. В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук. *Мовознавство*. 2004. № 5–6. С. 23–32.
9. Лозенко В. В. Концепт острова в англійському художньому мисленні першої половини ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук. 10.01.04 – література зарубіжних країн. Дніпропетровськ, 2015. 23 с.
10. Павличко С. Романи та повісті Вільяма Голдінга. *Голдінг В. Володар Мух*. Київ : Молодь, 1988. С. 321–327.
11. Пахаренко В. І. Українська поезика. Черкаси : «Відлуння-плюс», 2009. 416 с.
12. Рошко М. Релігійні мотиви в романі В. Голдінга «Володар мух». *Читомо*. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/16264> (дата звернення: 30.03.2024).
13. Шемуда М. Г. Символіка англомовного художнього роману У. Голдінга «Володар мух». *Молодий вчений*. 2016. № 8 (35). С. 319–322.
14. Oldsey B., Weintraub S. *The Art of William Golding*. London Bloomington, 1968. 268 p.

Оксана ЧОРНОУС,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,
Донецький державний університет внутрішніх справ

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

У науковій розвідці окреслено значення міжкультурної комунікації для працівників правоохоронних органів під час виконання професійних обов'язків. Наведено класифікацію культур, звернуто увагу на необхідність виявляти розуміння та повагу до представників іншого типу культури, їхньої мови. Наголошено на важливості розвитку міжкультурної компетенції поліцейських, зокрема для ефективної міжособистісної комунікації.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, правоохоронні органи, професійна діяльність, розвиток компетенції, міжособистісна комунікація.

The article outlines the importance of intercultural communication for law enforcement officers in the course of performing their professional duties. The author provides a classification of cultures and draws attention to the need to show understanding and respect for representatives of another type of culture and their language. The importance of developing the intercultural competence of police officers, in particular for effective interpersonal communication, is emphasised.

Key words: intercultural communication, law enforcement agencies, professional activity, competence development, interpersonal communication.

Зміст концепту 'безпека' зазнав еволюції, починаючи від античних часів до сьогодення: якщо до XVI ст. ішлося насамперед про забезпечення фізичної безпеки людини від різних загроз, то у XXI ст. до змісту поняття 'безпека' було додано «здатність підтримувати сталість традицій, мови, культури, а також ідентичність, релігію та прийнятні зміни» [4]. У вужчому аспекті

мови концепт 'безпеки' пов'язують із толерантним ставленням до «іншого» – не рідної мови та культури. Фокусуючи увагу на професійній діяльності працівника правоохоронних органів, стає цілком очевидним значення міжкультурної комунікації загалом та мови як головного чинника передавання культурних особливостей зокрема для забезпечення ефективної комунікації з громадою та спілкування в колективі.

Широкий спектр питань, пов'язаних із міжкультурною комунікацією, вивчали Ф. Бацевич, Л. Мацько, О. Селіванова. Проблеми міжкультурної комунікації у правоохоронних органах студіювали Л. Вовчанська, Н. Грищенко, О. Левашов, С. Медведенко, О. Шумський та інші. Їхні висновки та спостереження слугують надійною основою для подальших досліджень, але водночас не вичерпують усіх напрямів для аналізу, тож вважаємо за необхідне окреслити основні аспекти, які додають значущості міжкультурній комунікації в професійній діяльності працівника правоохоронних органів, схарактеризувати можливі кроки для підвищення її ефективності як у комунікаціях із громадами, так і в міжособистісному спілкуванні, що й становить мету пропонованої наукової розвідки.

Насамперед звернемося до терміна «міжкультурна комунікація», уведеного в науковий обіг Е. Холлом і Д. Трейгером. Дослідники визначили її як ідеальну мету, до якої людині необхідно максимально наблизитися для успішної адаптації до навколишнього світу [9]. У наукових працях цим поняттям найчастіше послуговуються для позначення вербального та невербального спілкування людей, що належать до різних національних спільнот [6, с. 246]. Пропонується також підхід, згідно з яким міжкультурну комунікацію тлумачать як уміння «обходитись з усім, що пов'язане з іншою культурою, також вміння спілкуватись з людьми, представниками іншої культури і вдало інтегруватись в процес комунікації» [2, с. 444]. Авторитетний український дослідник комунікативної лінгвістики Ф. Бацевич використовує термін 'міжкультурна комунікація',

описуючи спілкування носіїв різних культур, які зазвичай послуговуються різними мовами [1, с. 329]. У пропонованій науковій розвідці будемо дотримуватися саме такої дефініції. Також прикметним вважаємо запропонований Е. Холлом поділ усіх культур на дві категорії залежно від того значення, яке надає кожна з них контексту комунікативного акту: представники висококонтекстуальних культур демонструють тісні зв'язки та колективізм, більш стримані в емоціях, чимало інформації передають позамовними засобами (поведінка, зовнішність, статус тощо), тоді як низькоконтекстуальні використовують менше невербаліки, частіше потребують детальної фонові інформації тощо. За спостереженням науковця, відмінність культур може «суттєво впливати на будь-яку ситуацію та відносини, у які вступають представники двох протилежних традицій» [8]. Характеризуючи нашу країну за цим підходом, дослідниця культурних відмінностей, професорка Е. Меєр уналежнює Україну до висококонтекстуальних, пояснюючи, що «...Не проговорені та неказані речі важливі. Суміш важливості непроговорених речей із прямим негативним фідбеком, типовим для вашої культури, може збити з пантелику представників багатьох країн...» [7]. Виконання професійних обов'язків працівниками правоохоронних органів за таких умов покладає на них особливу відповідальність, адже працюючи в такій багатонаціональній країні, як Україна уникнути взаємодії з представниками різних культур та етнічних груп майже неможливо. Оскільки асиметрія у міжкультурній комунікації здатна спричинити численні труднощі та конфлікти, то під час такої взаємодії поліцейським завжди варто виявляти розуміння та повагу до іншої культури і мови, що допоможе обом сторонам почуватися в «безпеці», підтримувати довіру й будувати позитивні відносини.

Як наука міжкультурна комунікація досліджує способи, які уможливають уникнення непорозумінь на культурному ґрунті. Одним із них є розвиток міжкультурної компетенції поліцейських.

Цей аспект вважаємо надзвичайно важливим, адже на практиці проблеми в спілкуванні, зокрема нерозуміння, можуть викликати не лише неприємні відчуття на кшталт збентеження, зніяковілості, а й створити передумови для появи таких сильних негативних емоцій, як гнів та ворожість. Останні своєю чергою штовхають людину до агресивної поведінки, часто вербальної, коли вона вдається до образ, погроз, зухвалості. Саме тому важливо не лише виявляти толерантність до іншої мови та культури, а й підвищувати обізнаність представників правоохоронних органів щодо культурних відмінностей. Це дасть їм змогу краще розуміти потреби та побоювання громадян із різних культурних середовищ і забезпечить значно ефективнішу реакцію на складні ситуації. Наприклад, варто звернути увагу на те, як представники різних етнічних груп висловлюють незгоду (прямо й відверто чи пом'якшують за допомогою вербальних засобів), реагують на мовчання (почуваються комфортно чи ні) [7], переконують або ухвалюють рішення (відчувають потребу бути поінформованими одразу чи потребують більше часу) тощо. Низку національних відмінностей можна спостерігати у системі національної антропонімії, тож варто пам'ятати, що під час комунікації завжди безпечніше використовувати офіційні нормативні форми звертань. З іншого боку, наявність міжкультурної компетенції у поліцейського позбавить його культурного шоку, неприємного здивування і фрустрації в разі зіткнення з іншою культурою [2, с. 445].

Значущою є також міжособистісна комунікація представників правоохоронних органів у колективі. Якщо особа виявляє толерантність до мовних та культурних відмінностей, демонструє повагу до інших та готовність співпрацювати, досить високою є ймовірність, що атмосфера в колективі буде позитивною. І навпаки, етнічні упередження та стереотипи здатні зруйнувати відчуття «безпеки» комунікантів, провокуючи конфлікти на національному ґрунті. Ідеться про «спрощений, схематизований, емоційно забарвлений і надзвичайно стійкий

образ етнічної групи, який легко розповсюджується на всіх її представників» [3, с. 121]. Науковці вбачають певну загрозу в етнічних стереотипах через те, що, на їхню думку, вони провокують появу національних забобонів, тобто «нічим не виправданої негативної думки та ставлення до чужого народу або окремих його членів, схильність негативно діяти по відношенню до людей чужого народу» [5]. Крім того, непоодинокими є випадки, коли в разі застосування до людини стереотипного судження, вона починала поводитися у відповідний спосіб, ніби намагаючись відповідати приписуваним ознакам. За таких умов важко спрогнозувати, наскільки ефективною виявиться спільна робота.

Отже, толерантне ставлення до іншої мови та культури у поліції є важливим елементом успішної взаємодії з громадою та забезпеченням безпеки та гармонії у суспільстві.

Список використаної літератури

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
2. Воронкова Н. Формування міжкультурної компетенції особистості в процесі навчання іноземної мови. *Наукові записки КДПУ*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). 2012. Вип. 104. Ч. 2. С. 443–447.
3. Етносоціологія: терміни та поняття : навч. посіб. Укл. В. Б. Євтух та ін. Київ : Видавництво УАННП «Фенікс», 2003. 280 с.
4. Клименко Н. Г. Еволюція змісту концепту «безпека» за різних історичних епох та політичних систем. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 8. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1472> (дата звернення: 08.02.2024).
5. Корнієнко О. М. Етнічні стереотипи в міжетнічній комунікації. *Світогляд-Філософія-Релігія*. 2015. Вип. 9. С. 14–23.
6. Лебедева Л. Е. Міжкультурна комунікація: лінгвістичний аспект. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2013. Вип. 9. С. 246–252.

7. Українці водночас закриті до незнайомих та орієнтовані на відносини. URL:

https://ukrudprom.com/digest/Ukrants_vodnochas_zakrit_do_neznayomstv_ta_orntovan_na_vdnosini.html (дата звернення: 12.02.2024).

8. Hall E. T., Hall M. R. Hidden differences: doing: business with the Japanese. Anchor books, 1990. 172 p.

9. Trager G., Hall E. Culture as Communication: A Model and Analysis. *Explorations: Studies in Culture and Communication*. New York, 1954. Iss. 3. P. 137–149.

Оксана ЮЩИШИНА,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української філології,
Хмельницький національний університет

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ АНТРОПОНІМІВ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНИХ ПРІЗВИЩ МІСТА КРАСИЛІВ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті здійснено лексико-семантичний аналіз сучасних прізвищ міста Красилова Хмельницької області. За семантикою твірних основ антропоніми поділено на відапелятивні (52 %), відонімні (39,5 %), полісемантичні (7,5 %) і з непрозорою семантикою (1,0 %). Твірною базою для відонімних прізвищ були антропоніми і топоніми; прізвища, мотивовані особовими апелятивами, згруповано в шість лексико-семантичних груп, а неособовими – у сім; визначено їхні якісні та кількісні показники.

Ключові слова: антропонім, апелятив, лексико-семантичний аналіз, прізвище.

The article is devoted to the study of lexico-semantic features of the modern surnames of Krasnylov city, Khmelnytskyi region. According to the semantics of creative bases, anthroponyms are divided into appellative (52 %), onym (39,5 %), polysemantic (7,5 %) and surnames with non-transparent semantics (1,0 %). Anthroponyms and toponyms were the creative base for surnames; surnames motivated by personal appellatives are grouped into six lexical-semantic groups, and non-personal ones are grouped into seven; their qualitative and quantitative indicators are determined.

Key words: anthroponym, appellative, lexical-semantic analysis, surname.

Прізвище – найменування особи, набуте при народженні або при вступі у шлюб, що передається від покоління до покоління і вказує на спорідненість [8, VIII, с. 108].

Мовознавці найчастіше досліджують лексико-семантичні та дериваційні особливості антропонімів, зокрема, Бабій Ю. Б.

вивчала прізвища сучасної Середньої Наддніпрянщини [1], Близнюк Б. Б. – сучасні гуцульські прізвища в історичному розвитку [2], Корнієнко І. А. – прізвища Дніпровського Припоріжжя [5], Кравченко Л. О. – прізвища Лубенщини [6] тощо.

Об'єктом нашого лінгвістичного дослідження є сучасні прізвища міста Красилова. Досі не було запропоновано лексико-семантичної класифікації сучасних прізвищ міста Красилова, що і зумовлює актуальність теми нашої наукової розвідки.

Сучасні прізвища м. Красилів Хмельницької області утворено від онімної і апелятивної лексики. Відонімні похідні складають відіменні та відтопонімні антропоодиниці. Відапелятивні утворення – це прізвища, мотивовані особовими апелятивами (*nomina personalia*), й антропоніми, мотивовані неособовими апелятивами (*nomina impersonalia*). Також виокремлюємо полісемантичні прізвища та прізвища з непрозорою семантикою, яких є незначна кількість. Розглянемо детальніше ці лексико-семантичні групи.

Відапелятивні прізвища

Аналіз відапелятивних сучасних прізвищ м. Красилова доповнить загальне уявлення про природу, структуру й семантику прізвищ Хмельницької області. Також антропоодиниці «розкажуть» про фізичні та психічні ознаки, соціально-класовий устрій суспільства, сімейний стан, побут, заняття, тваринний і рослинний світ, матеріально-духовну культуру наших предків тощо.

Досліджуючи відапелятивні прізвища м. Красилова, використовуємо типологію відапелятивних прізвищ, яку запропонував П. П. Чучка, дещо модифікувавши її. Цю класифікацію також апробували Ю. Б. Бабій [1], І. А. Корнієнко [5], О. М. Ющишина [12] та ін.

У цій групі виокремлюємо антропоніми, похідні від особових апелятивів (*nomina personalia*), й антропоніми, похідні від неособових апелятивів (*nomina impersonalia*).

Як стверджував П. П. Чучка, перші походять від основ, які вживалися з особовим значенням ще до того часу, як стали прізвиськами чи прізвищами. Тобто процес антропонімізації в таких апелятивів зводився лише до того, що конкретна загальна особова назва ставала власною, індивідуалізуючою. Другі – це ті, що до антропонімізації функціонували як неособові апелятиви. У них антропонімізація була двоступеневою: спочатку неособовий апелятив набував переносно особового значення, а тоді вже ставав антропонімом, тобто власною особовою назвою [11, с. 409].

Як відомо, більшість загальноживаних слів української мови є багатозначними. Для того, щоб не віднести більшість прізвищ до полісемантичних, прийнято вважати, що більш вірогідною є мотивація за особовим значенням, ніж за безособовим значенням, цим правилом керуємося і у своїй роботі.

Сучасні прізвища, мотивовані особовими апелятивами

Прізвища, мотивовані особовими апелятивами, згруповано в межах шести ЛСГ, таких як: 1) назви людей за професією, родом занять і соціально-класовою належністю; 2) назви людей за їхніми зовнішніми ознаками; 3) назви людей за їхніми внутрішніми ознаками; 4) назви людей за місцем походження або проживання та особливостями їх появи в населеному пункті; 5) назви людей за етнічною належністю; 6) назви людей за родинними стосунками.

1. ЛСГ «Назви людей за професією, родом занять і соціально-класовою належністю»

А. Професійна діяльність, зокрема:

– обробка дерева, виготовлення речей із дерева: *Бондар*, *Боднарець* (боднар – «бондар» [8, I, с. 210]), *Гонтар* (гонтар – «майстер, який виготовляє покрівельний матеріал» [8, II, с. 123]), *Нижник* (нижник – «людина, яка при розпилюванні дерева на дошки стоїть внизу» [8, V, с. 409]), *Стельмах* (стельмах – «майстер, який робить вози, сани, колеса» [8, IX, с. 684]);

– землеробство, городництво, бджільництво, лісівництво: *Грабар* (пор. грабар – 1) «робітник на земляних роботах; землекоп», 2) «гробокопач» [8, II, с. 150]), *Кмець* (пор. кметь –

«селянин, хлібороб», [8, IV, с. 195]), *Лановчук* (лановий – «наглядач за польовими роботами» [8, IV, с. 445]), *Пасічник*;

– пошив одягу та взуття, обробка вовни та шкіри: *Суконник*, *Ткачук*, *Шаповалов*;

– металообробна промисловість, ювелірна справа та зброярство: *Ковальов*, *Ковальчук*;

– приготування продуктів, напоїв: *Олійник*;

– транспорт: *Фурман* (фурман – «візник» [8, X, с. 655]).

Б. Назви на означення служителів церкви: *Гуменюк* (пор. 1) гумен – «ігумен», 2) гуменний – «прикажчик, що організував роботу на току поміщика» [8, II, с. 193]), *Паламар* (паламар – «дядчок, псаломщик» [8, VI, с. 20]), *Попов*.

В. Військова справа: *Гетьман*, *Кошевка* (пор. кошовий – 1) «кошовий отаман», 2) «вождь, отаман козаків на Запорізькій Січі» [8, IV, с. 317] або кошівка – «кошик» [3, II, с. 296]).

Г. Назви за адміністративними посадами, титулами: *Войтович* (війт – «керівник місцевого управління або самоврядування» [8, I, с. 670]), *Царук*.

Д. Інші види професій та занять: *Мельничук*, *Сторож*.

Е. Назви соціально-політичного характеру: *Пахольчук* (пахолок – «слуга, бідак» [3, с. 71]).

2. ЛСГ «Назви людей за їхніми зовнішніми ознаками»

А. Назви, що характеризують людину за особливостями шкіри, волосяного покриву.

Прізвищева система Красилова фіксує такі кольороназви, які мотивують прізвища: *білий* і *чорний*.

Група досліджуваних антропонімів найчастіше дає загальну характеристику зовнішності людини: *Білега*, *Біловус*, *Темнюк*; *Черниш*, *Черняк*.

Слово *рябий* не є кольорами, але його семантика перетинається зі значенням кольору: *Рабицун*, *Рябченко* (рябий – 1) «покритий плямами іншого кольору, відтінку, що виділяються на основному фоні», 2) «покритий шрамами від віспи або ластовинням» [8, VIII, с. 920]).

Аналіз прізвищ, дозволив з'ясувати, що від назв кольорів утворено сім антропонімів.

Також виявлено прізвища, що характеризують людей за відсутністю, наявністю та особливостями волосся, бороди, вусів: *Бороденко, Бровчук*.

Б. Назви, що вказують на зріст, повноту: *Довгалюк, Жир, Худий*.

В. Назви, що вказують на фізичні недоліки людини: *Глушко, Сліпчук*.

Г. Назви, що характеризують людину за особливостями ходи: *Летюк, Скакун*.

Д. Назви, що вказують на інші особливості зовнішнього вигляду людини: *Жилюк, Жиляк, Лихолат*.

3. ЛСГ «Назви людей за їхніми внутрішніми ознаками»

А. Назви, що вказують на вдачу, характер, поведінку людини: *Безсмертний, Крикуненко, Ладченко, Туркот* (туркот – «сварлива людина» [3, IV, с. 296]), *Шахрай*.

Б. Назви, що вказують на мовленнєві особливості, вади: *Заїка, Момот* (момот – «заїка, буркотун» [3, II, с. 443]), *Свистак*.

В. Назви, що вказують на інтелект: *Мудрий, Розуман*.

4. ЛСГ «Назви людей за місцем походження або проживання та особливостями їх появи в населеному пункті»

А. Назви людей за місцем походження або проживання.

Твірною базою таких антропонімів є назви дрібних географічних об'єктів, що вказували на просторову ознаку, місце проживання:

Волинець, Слободенюк, Слободянюк (слобода – 1) «поселення в Київській Русі, на Україні і в Росії в XI–XVIII ст., жителі яких тимчасово звільнялися від феодальних повинностей і податків», 2) «велике село, селище» [8, IX, с. 405]).

Б. Назви людей за особливостями їх появи в населеному пункті: *Новицький, Осадчук* (осадчий – «перший поселенець; засновник населеного пункту» [8, V, с. 753]).

5. ЛСГ «Назви людей за етнічною належністю»

Мазуркевич (мазури – «велика етнічна група поляків, що живе на північному сході Польщі й говорить одним із діалектів польської мови» [8, IV, с. 596]), *Поляковський*.

6. ЛСГ «Назви людей за родинними стосунками»

Дідик.

Серед проаналізованих 63 антропоодиноць, що становить 31,5 % від усього зібраного матеріалу, відзначаємо високу активність ЛСГ «Назви людей за професією, родом занять і соціально-класовою належністю», «Назви людей за їхніми зовнішніми ознаками». Менш продуктивною лексичною базою є ЛСГ «Назви людей за їхніми внутрішніми ознаками», «Назви людей за місцем походження або проживання та особливостями їх появи в населеному пункті», одиничними утвореннями є ЛСГ «Назви людей за етнічною належністю», ЛСГ «Назви людей за родинними стосунками».

Сучасні прізвища, мотивовані апелятивами з неособовим значенням

Прізвища з первісним неособовим значенням утворено методом метафоричного перенесення реалій дійсності на особу.

Сучасні прізвища м. Красилова, співвідносні з неособовими апелятивами, представлені 7 лексико-семантичними групами, в основах яких засвідчено: 1) фаунонайменування; 2) назви засобів праці, предметів побуту, їхніх частин, об'єктів призначення; 3) флорономіації; 4) назви одягу, прикрас; 5) назви явищ природи, часових понять; 6) анатомічні поняття; 7) назви хвороб.

Схарактеризуємо кожну групу.

1. ЛСГ «Фаунонайменування»

А. Назви диких птахів: *Дрозд*, *Кулик* (кулик – «невеликий болотяний птах з довгими ногами та довгим дзьобом [8, IV, с. 516]), *Снігур*, *Чайкун*.

Б. Назви тварин: *Биченко*, *Білоконь*, *Медвідь*.

В. Назви комах: *Комар*.

2. ЛСГ «Назви засобів праці, предметів побуту, їхніх частин, об'єктів призначення»

А. Назви продуктів праці, предметів домашнього вжитку: *Веретко, Колодочка, Макогон.*

Б. Назви музичних інструментів: *Дудка, Дудко.*

3. ЛСГ «Флорономіації»

Назви дерев, кущів, трав'янистих рослин, грибів: *Верес* (верес – «вічнозелений низенький кущик» [8, I, с. 328]), *Грибчук, Дармороз* (дарморос – «росл.: лицій, *Lucium barbarum*» [3, I, с. 358]), *Дубиневич* (дубина – «дубове дерево, дубовий ліс» [3, I, с. 451]).

4. ЛСГ «Назви одягу і прикрас»

Гула (гула – «папах» [3, I, с. 406]), *Петельчук, Петлюк.*

5. ЛСГ «Назви явищ природи, часових понять»

Зима, Морозович.

6. ЛСГ «Анатомічні поняття»

Кішкін.

7. ЛСГ «Назви хвороб»

Ковтуняк (пор. ковтун – 1) «жмут збитого волосся», 2) «хвороба шкіри на голові, при якій волосся сплутується й злипається» [8, IV, с. 206]).

Отже, проаналізовано 41 прізвище – 20,5% від усього зібраного матеріалу. Встановлено, що найпоширенішими є власні назви, утворені від фаунонайменувань і назв засобів праці, предметів побуту і їхніх частин, середня частотність у флорономіацій, назв одягу і прикрас; малопоширеними є ЛСГ «Назви явищ природи, часових понять», ЛСГ «Анатомічні поняття», ЛСГ «Назви хвороб».

Відіменні прізвища:

Серед досліджуваних антропонімів відіменні прізвища становлять 27,5% (55 одиниць), зокрема вони походять від чоловічих і жіночих церковно-християнських, слов'янських автохтонних і запозичених імен:

Андрійчук, Варченко, Ващук, Гаврилюк, Георгіян, Гринюк, Грицюк, Данилюк, Демчишин, Дмитрук, Дунець, Євдосюк, Іванчук, Кирилюк, Костюк, Лавринчук, Леонов, Мартинюк, Марчук,

Микитюк, Миронюк, Михайлюк, Михалків, Олексійчук, Олексюк, Павлович, Панасюк, Петренко, Петришин, Пилип'юк, Пилипчик, Пилипчук, Прокочук, Прохорчук, Процюк, Романюк, Семенчук, Сидорук, Стецюк, Тимошук, Тимченко, Титянюк, Томчук, Федін, Федорчук, Ференс, Филипович, Філіпчук, Якубець, Янкович, Янович, Янчик, Яремчук, Ящук.

Церковно-християнські чоловічі імена, від яких утворено прізвища на досліджуваній території: *Андрій, Афанасій (Панас), Гаврило, Георгій, Григорій, Данило, Дем'ян, Дмитро, Євдоким, Єремія (Ярема), Іван, Кирило, Костянтин, Лаврентій, Марко, Мартин, Мирон, Михайло, Олексій, Павло, Петро, Пилип, Прокіп, Прохор, Роман, Семен, Сидір, Степан, Тимофій, Федір, Хома, Яків.*

Жіночі християнські імена мотивували всього 2 прізвища жителів м. Красилова: *Варвара та Тетяна*. Для антропоніміконів усіх регіонів України є властивою низька частотність таких прізвищ.

На позначення церковно-християнських імен науковці також вживають інші терміни: християнські, календарні, канонічні, церковно-календарні, хрещені [12, 109].

Під церковно-християнськими особовими власним іменами розуміємо імена переважно староеврейського, грецького, латинського та іншого походження, поширені в Україні з прийняттям християнства та введені в так звані святці і церковні календарі і надавані новонародженим, звичайно, при здійсненні обряду хрещення. Це були канонізовані церквою імена різних старо- і новозавітних святих, християнських подвижників, великомучеників і мучеників – чоловічі та жіночі [2, с. 51].

Найбільше (по три) прізвищ утворено від таких чоловічих імен: *Пилип, Федір, Ян*.

По два прізвища утворено від імен *Григорій, Михайло, Олексій, Петро, Прокіп* і *Тимофій*. Від інших імен утворено по одному прізвищу.

О. М. Ющишина зазначає, що значна кількість варіантів християнських імен зумовила варіантність прізвищ [12, 114] і що

для прізвищевої системи Центральної Хмельниччини така варіативність є типовою. Дослідниця здійснила детальну характеристику найхарактерніших фонетичних змін, які було збережено у прізвищах. Зокрема, що початковий **а-** змінюється на **о-** (*Аніщенко – Оніщенко; Афанасенко – Опанасенко*) [12, 115]; ненаголошений початковий **-і** втрачається (*Ігнат, Ігнатов, Ігнатюк – Гнат, Гнатов, Гнатюк; Ісак, Ісаченко – Сак, Саченко*) [12, 115]; початковий **є-** змінюється на **я-** (*Єременко, Єремчук – Яременко, Яремчук; Єрошенко – Ярошенко*) [12, 115]; **о** змінюється на **у** в новозакритих складах (*Онопрієнко – Онуфрієнко; Ярош – Яруш*) [12, 115]; змішування голосних **и** та **і** (*Борисов – Борисов; Дмитров – Дмитров; Кириченко – Кіриченко; Климчук – Клімчук*) [12, 115]; губно-зубний звук **ф** змінюється на **п, хв, т** (*Федун, Федченко – Педун, Педченко – Хведченко; Філіпенко – Пилипенко; Фадійчук – Тадейчук; Фоменко – Хоменко*) [12, 116]; перехід ненаголошеного **е** в **и** (*Греськов, Грещенко – Гриськов, Грищенко; Федчишен – Федчишин*) [12, 116]; дисимілятивна зміна артикуляційно близьких звуків **м** і **н** на початку прізвищ (*Микитюк – Никитюк; Миколайчук – Николайчук*) [12, 116]; **и-** змінюється на **-у:** *Кириленко – Куриленко* [12, 116]. Водночас хочемо зауважити, що ми таких змін не зафіксували, очевидно, через невелику кількість аналізованих прізвищ.

У зв'язку з тим, що прізвищ іншомовного походження зафіксовано мало, ми вирішили подати у цьому параграфі прізвища, що походять від власних імен іншомовного походження, зокрема такий підхід зустрічаємо і в С. В. Шеремети, яка окремо розглядала лише відапелятивні прізвища як іншомовні. Проте здебільшого українські науковці (Ю. Б. Бабій, Л. О. Кравченко, О. М. Юцишина та інші) поєднують в одному розділі класифікації відіменні та відапелятивні антропоніми, аналізуючи іншомовні прізвища.

В основах сучасних прізвищ м. Красилова знаходимо імена *Якуб* та *Ян – Якубець, Янчик*.

Із прийняттям християнства в Київській Русі церковно-християнські імена витіснили з ужитку слов'янські автохтонні імена, які зараз ми маємо змогу реконструювати з прізвищ. Достовірно встановити кількість антропонімів, утворених від слов'янських автохтонних імен, сьогодні неможливо [12, 105].

М. О. Демчук [4], І. Д. Фаріон [9], М. Л. Худаш [10], П. П. Чучка [11] та інші мовознавці досліджували слов'янські автохтонні імена.

Термін «слов'янське автохтонне ім'я» (ним ми послуговуємося і у нашому дослідженні) в науковий обіг уведено М. О. Демчук «на позначення імені праслов'янського походження або утвореного пізніше, вже в антропонімії того чи іншого конкретного слов'янського народу, на споконвічно слов'янському мовному ґрунті» [4, с. 13].

Слов'янське автохтонне ім'я *Станіслав* знаходимо всього в одному прізвищі, а отже, такий тим є малопродуктивним: *Стасюк* < Ста[ні]с[лав], [Єв]стах[ій].

Відтопонімні прізвища

До відтопонімних прізвищ зараховуємо ті, що зберегли у своїх основах ойконіми, гідроніми та катойконіми.

Між власними географічними назвами і назвами людей наявний дуже тісний двобічний зв'язок, який виявляється в тому, що, по-перше, величезну кількість топонімів у всіх областях України утворено від особових назв людей і, по-друге, дуже значна кількість українських прізвищ вказує на походження з певної місцевості [7, с. 24].

В основах аналізованих відойконімних прізвищ лежать назви населених пунктів Хмельниччини, інших українських регіонів, а також тих, що знаходяться за межами сучасної України.

І. Антропоніми, мотивовані назвами населених пунктів Хмельниччини: *Заруденський* (Заруддя, Хмельницький р-н), *Лозович* (Лозова, Хмельницький р-н), *Маначин* (Маначин, Хмельницький р-н), *Ружицький* (Ружа, Кам'янець-Подільський р-н), *Хмельницький*.

2. Антропоніми, мотивовані назвами населених пунктів сусідніх областей: *Немировський* (Немирів, Вн), *Островський* (Острів, Тр), *Соколовський* (Соколів, Тр).

3. Антропоніми, мотивовані назвами населених пунктів віддалених областей: *Бачинський* (Бачина, Др), *Житомирський* (Житомир, Жт), *Комарницький* (Комарники, Лв), *Шпаковський* (Шпаки, Лв).

4. Антропоніми, мотивовані назвами населених пунктів інших держав: *Солтик* (Солтикув, Польща).

Серед прізвищ цієї групи є такі, походження яких можна пояснити однойменними або схожими назвами населених пунктів, наприклад: *Боровський* < Борове, Рв, Лв; *Кобилянський* < Кобилянка, Чрк, Чрн; *Коханський* < Кохане, Крв; *Кохані, Хрс*.

Зафіксовано два прізвища, мотивовані катойконімами: *Дубинець* (Дубіна, Хмельницький р-н), *Коломієць* (Коломия, ІФ).

Прізвища цієї групи утворено за допомогою суфіксів **-ськ-**, **-цьк-**, не виявлено трансонімізованих антроподиниць. Також не зафіксовано прізвищ, мотивованих гідронімами.

Отже, сучасних прізвищ м. Красилова, мотивованих топонімами, зафіксовано 12 %. Топоніми рідше антропонімізуються, ніж імена й апелјативи.

Полісемантичні прізвища

На сьогоднішній день важко однозначно пояснювати походження того чи того прізвища, так як вони пройшли довгий і складний шлях. Саме тому частину аналізованих прізвищ ми віднесли до полісемантичних. На нашу думку, такі прізвища можуть мати подвійну чи потрійну мотивацію. Полісемантичними називають прізвища зокрема і такі вчені-ономасти: Ю. Б. Бабій, Ю. М. Новикова, О. М. Ющишина. Водночас Л. О. Кравченко пропонує називати їх «прізвищами спірної мотивації».

У кожному конкретному випадку при аналізі прізвищ конкретного регіону, при визначенні лексичної бази прізвища, його словотвірної структури дослідник може віддавати перевагу тій чи іншій етимологізації, враховуючи принципи ономастичної

ймовірності, популярності певних імен у час становлення прізвищ, вживання діалектної лексики і т. п. Але ніколи немає певності, що тільки саме таке, а не інакше трактування прізвища з неоднозначною лексичною базою є єдино правильним [12, с. 126].

Ми розподілили полісемантичні прізвища м. Красилова на такі групи:

– прізвища, які можна тлумачити і як відтопонімні, і як відапелятивні: *Круницький* < с. Крупа, Вл або відапелятивна «крупина»; *Куницький* < пол. с. Куниці або від зоолексеми «куниця»; *Лісовський* < с. Ліс, Лв або відапелятивна «ліс»; *Масловський* < с. Маслово, Чрк або від апелятива «масло»; *Рудковський* < с. Рудківка, Жт або від географічного терміна «рудка»; *Чупринський* < с. Чупринівка, Вн або від апелятива «чуприна» тощо;

– прізвища, які можна тлумачити і як відіменні, і як відтопонімні: *Адамовський* < від імені Адам або с. Адамів, Хм; *Бучківський* < від слов'янського імені Будимир або с. Бучкі, Жт чи Чрн; *Карпінський* < від імені Карпо або пол. с. Карпін; *Костянтинівський* < від імені Костянтин або с. Костянтинівка Днц; *Савицький* < від імені Сава або с. Сави, Од тощо;

– прізвища, які можна тлумачити і як відіменні, і як відапелятивні не виявили серед аналізованих антропонімів.

Також до полісемантичних зараховуємо прізвище *Грибенік* (пор. гребінник – 1) «однорічна чи багаторічна кормова рослина родини злакових»; 2) «той, що виробляв гребінки, гребінці» [8, II, с. 162]).

Отже, усього виявлено 15 прізвищ цієї групи, що становить 7,7% від усіх проаналізованих антропонімів.

Прізвища з непрозорою семантикою

Прізвища, значення і походження яких ми не змогли з'ясувати, іменуємо антропоодинаціями з непрозорою семантикою. Вважаємо, що такі прізвища стануть цікавим лінгвістичним матеріалом для подальших наших досліджень. Можливо, вони виникли шляхом переключень загальноживаних і архаїчних

лексем української мови або внаслідок давніх запозичень з інших мов, у яких також відбувалися подібні трансформації слів. Деякі з цих антропонімів могли походити від говіркових раритетних прізвиськ, невідомих широкому загалу. В основах таких прізвиськ лежать лексеми, які повністю втратили зв'язок із сучасною мовою, і тому значення їх неясне [6, с. 42].

Приклади прізвиськ з непрозорою семантикою: *Файдевич, Шаховал*.

Отже, усього виявлено 2 прізвиська цієї групи (1 %), вони потребують додаткового етимологічного аналізу.

Таким чином, аналіз семантики твірних основ сучасних прізвиськ м. Красилова засвідчив перевагу відапелятивних найменувань (104; 52 %) над відонімними (79; 39,5 %); полісемантичними (15; 7,7 %) і прізвиськами з непрозорою семантикою (2; 1,0 %).

У перспективі можна проаналізувати дериваційні особливості сучасних прізвиськ міста Красилова Хмельницької області.

Список використаної літератури

1. Бабій Ю. Б. Прізвиська сучасної Середньої Наддніпрянщини : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова. Одеса, 2007. 242 с.
2. Близнюк Б. Б. Сучасні гуцульські прізвиська в історичному розвитку : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова. Львів, 1997. 23 с.
3. Грінченко Б. Д. Словник української мови. Київ : Наукова думка, 1996–1997. Т. I – IV.
4. Демчук М. О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV – XVII ст. Київ : Наукова думка, 1988. 172 с.
5. Корнієнко І. А. Прізвиська Дніпровського Припоріжжя (граматична структура, морфемна структура, лексико-семантична база, походження) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова. Дніпропетровськ, 2004. 20 с.
6. Кравченко Л. О. Прізвиська Лубенщини. Київ : Факт, 2004. 197 с.
7. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвиська. Київ : Наукова думка, 1966. 216 с.

8. Словник української мови : в 11 т. За ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970 – 1980.

9. Фаріон І. Д. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці XVIII – початку XIX століття (з етимологічним словником). Львів : Літопис, 2001. 371 с.

10. Худаш М. Л. З історії української антропонімії. Київ : Наукова думка, 1977. 235 с.

11. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття : дис. ... д-ра філол. наук. 10.02.01 – українська мова. Ужгород, 1969. 978 с.

12. Ющишина О. Прізвищеві назви і прізвища Центральної Хмельниччини XVII – XXI ст. : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова. Вінниця, 2019. 294 с.

**За достовірність інформації і відсутність плагіату
відповідальність несуть автори наукових статей**

**Зауваження, побажання і пропозиції можна висловити в
електронних повідомленнях за адресою**

kafedrasf@khmnu.edu.ua

СЛАВІСТИЧНІ СТУДІЇ: ЛІНГВІСТИКА, ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО, ДИДАКТИКА

Збірник наукових праць

Випуск п'ятнадцятий

Голова редколегії Подлевська Н. В.

Відповідальна за випуск Торчинська Н. М.

Технічний редактор Торчинський М. М.

Формат 60x84/16. Умовн. друк. арк. 17,4 др.арк